

Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Haziran 2004 • 4.000.000 TL (KDV Dahil)

4

Büyük Ortadoğu Projesi ve Müslüman ideologları

Ergin Yıldızoğlu • Hasan Aydın
Prof. Dr. Mehmet Dağ • Hüseyin Gür

Büyük Ortadoğu Projesi
ve Türkiye'ye bicilen rol

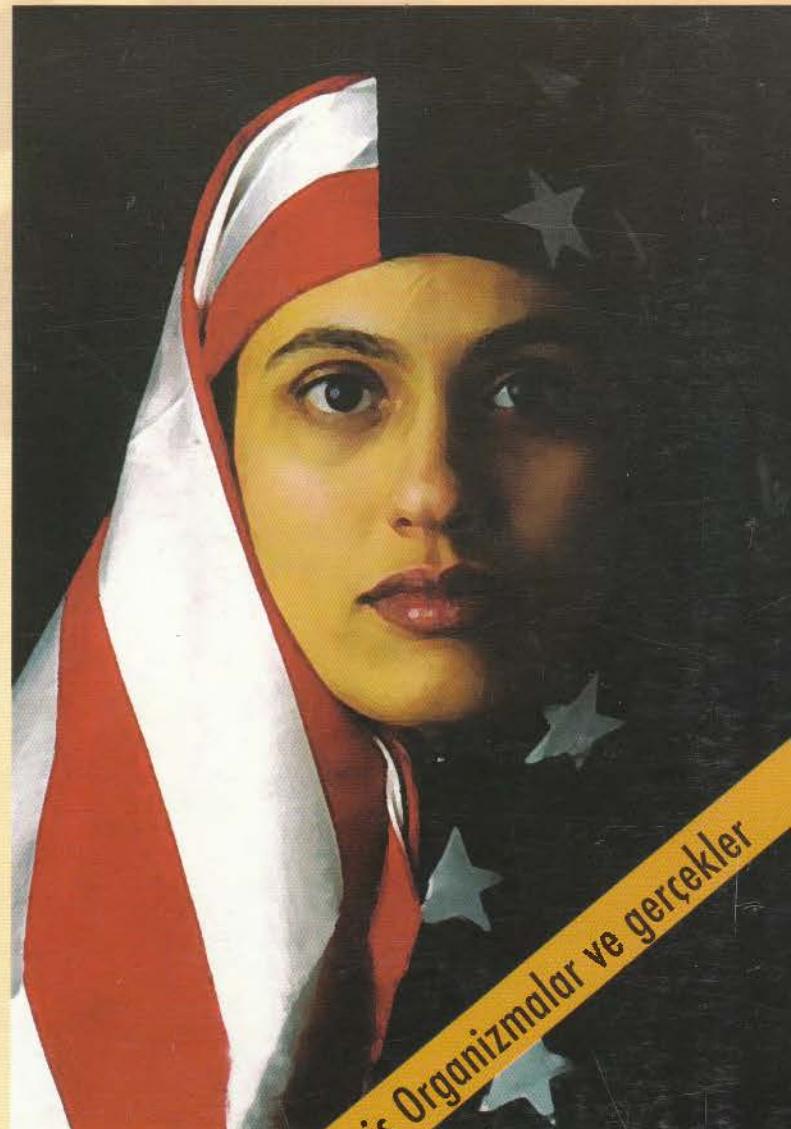
ABD kaynaklı bir ideoloji:
İslamileştirme

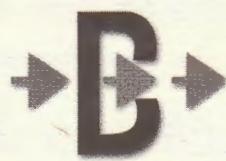
BOP'un siyasal ve
ekonomik hedefleri

Prof. Dr. Kadir Çangızbay ile söyleşi
Globalleş(tir)me çağında insan olmak

Prof. Dr. Muhibbe Darga ve
Ömer Tuncer ile Truva filmi üzerine

Dünya göktaşlarının tehdidi altında
Gelecek nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ

Bilim ve Gelecek
SAYI: 4 / HAZİRAN 2004

7 RENK BASIM YAYIN FILMCİLİK
LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
VE SORUMLU YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIŞLERİ

Nalân Mahsereci / Yayın Koordinatörü
Ruken Kızıler
Çağlar Sunay
Murat Dirican

YAZIŞLERİNİ
KATKIDA BULUNANLAR
Erkan Baş, Elif Dastarlı, Özer Or.

ADRES
Sakızıağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com
E-POSTA: bilgi@bilimvegelecek.com

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydin
Tel: 0505-310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2073544904
E-posta: guner16@mynet.com

YURTCI ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 44.000.000
6 aylık: 22.000.000
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDISI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

OFSET HAZIRLIK
Turuncu Basım Yayın / 0212.244 82 60
BASILDIĞI YER
Kelebek Matbaası
DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım
ISSN: 1304-6756

Bilim ve Gelecek'in internet iletişim listesine davet

Dergimizin yayın politikasını birlikte oluşturmak, okur ve yazarlar arasındaki iletişimini sağlamak, geçmiş sayıların eleştirisini yapmak, gelecek sayılar için öneriler getirmek, dergideki yazılar üzerine tartışmak, çeşitli etkinliklerimize ilişkin duyuruları birbirimize iletmek vb. amaçlarla bir internet iletişim listesi oluşturduk:

bilimelecekdergisi@yahooroups.com

Bütün yazarlarımıza, okurlarımıza ve Bilim ve Gelecek dostlarını grubaya üye olmaya çağrıyoruz. Listeye üye olmak için,
bilimelecekdergisi-subscribe@yahooroups.com
adresine boş bir elektronik posta (elmek) gönderebilirsiniz.
Gruba üye olmasını istediğiniz dostlarınıza da bu duyuruyu yollayabilirsiniz.

Bilim ve Gelecek imceye yontemiyle yayımlanan, dolayısıyla okur ve yazarlarıyla iletişime büyük önem veren bir dergi. Dostlarımızdan gelen eleştiriler ve öneriler bize yol gösteriyor. Bazlarını sizlerle de paylaşmak istiyoruz.

- Bilim ve Gelecek içerik ve görünümü ile iyi yolda. Popülerlik tuzağına düşmeden bilimin daha yayınlaşmasını sağlamalıyız. Adli tıp uzmanı bir hekim olarak çocuk istismarı, çocuk hakları gibi konularda katkı yapabilirim. Sayfa düzeni ve görsel malzemenin etkili kullanımında sorun olduğu kanısanıym (Dr. Halis Dokgöz).

- Dinlerin uygarlıklar ve dünya tarihi üzerindeki etkisi, bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileri ve bilişim toplumunda ortaya çıkan etik sorunlar (genetik bilimi de bu açıdan ele alınabilir) dergide işlenebilir. Bauman'ın tabiriyle "insan mekâni" yeniden nasıl ahlakileştirilebilir, bu konu ele alınabilir. Bilişim ve etik alanında katkı yapabilirim. Birçok değerli felsefecimiz var, dergide yazabilirler. Şu anda dergiyi her yönüyle beğeniyorum (Gözde Dedeoğlu).

- Türkiye'de genetik modifiye ürünlerin etkileri ve muhtemel tehlikeleri, buna karşılık biyolojik tarım alternatifinin varlığı gibi konularda yeterli bir tartışma platformu yok. Bu konuda yazılar yer vererek insanları düşünmeye ve tartışmaya yönlendirebilirsiniz. Enerji konusu ve de özellikle yenilenebilir enerjiler konusu dışa bağımlılık bağlamında ele alınmalı. Vulgarize edilmiş her alanda bilimsel yazılarla, insanların bilime olan ilgisini artırmak açısından geniş yer verilmeli (Tinaz Ekm).

- Önerdiğim dosya konuları: "Nedir bu matematik?" sayısı yapılmalı. Üniversiteye girecek öğrencilere seslenmek gerek. Küreselleşme, NATO konuları ele alınmalı. Aşk, bir kez daha incelenmeli. 68, 78, x, y kuşakları; nedir bu kuşaklar? Sinemaya neden el atmadığınız, örneğin bilim ve sinema; şimdi Truva iyi giderdi (Derviş Şentekin).

Yerimiz doldu. Bize ulaşan daha çok sayıda, eleştiri ve öneri getiren, hangi konularda katkı yapabileceklerini söyleyen mektup, faks ve e-posta var. Onları da gelecek sayılarımıza yansıtırız. Dergiyle sahiplenerek ilgilenen tüm okurlarımıza ve özellikle en iyi okurlarımızı dolduklarını bildiğimiz cezaevlerindeki dostlarımıza selamlarımızı ve sevgilerimizi iletiyoruz.

Bu ay dergi mutfağında bir sevinçli, bir üzüntülü olay vardı. Nalân'ı evlendirdik; Murat'a ve ona kocaman mutluluklar diliyoruz. Ruken bir ameliyat geçirdi, onu da bir an önce eskisinden daha sağlıklı olarak aramızda görmek istiyoruz...

İçindekiler

■ ■ ■ BİLİM GÜNDEMİ/ Çağlar Sunay	4
■ ■ ■ KAPAK DOSYASI	
Ergin Yıldızoğlu	
Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye	9
Prof. Dr. Mehmet Dağ	
ABD kaynaklı bir ideoloji: İslamileştirme	12
Hasan Aydın	
ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin	
Müslüman ideologları	14
Hüseyin Gür	
Büyük Ortadoğu Projesi'nin	
siyasal ve ekonomik hedefleri	27
Prof. Dr. Kadir Cangizbay ile söyleşi	
Globalleş(tir)me çağında insan olmak	31
Çağlar Sunay	
Dünya göktaşlarının tehdidi altında	38
Tayfun Akgül	
Homestead grevi (ya da savaşı)	44
Ramazan Karaçalı	
Gelecek nesil bilgisayarlar	48
Dr. Ebru Oktay	
Çocuk yapmanın bin bir yolu!	51
Ekoloji Hareketleri Platformu	
Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GOD) ve gerçekler	54
Prof. Dr. Muhibbe Darga ile söyleşi	
"Truva filminde ne İlyada Destanı'nı	
buldum, ne Troia'yı..."	68
Ömer Tuncer	
Hollywood'da bir "Homeros"!	72
Doç. Dr. Vedat Onar-Prof. Dr. Oktay Belli	
Geçmişten günümüze Anadolu köpekleri	75
■ ■ ■ BUNLARI BİLİYOR MUYDUNUZ?/ Hasan Birson	78
■ ■ ■ YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci	80
■ ■ ■ MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin	84
■ ■ ■ FORUM	88
■ ■ ■ BULMACA	96

KAPAK DOSYASI

9

Büyük Ortadoğu Projesi ve Müslüman ideologları

Ergin Yıldızoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Dağ,
Hasan Aydın
ve Hüseyin Gür'ün
yazılılarıyla...

BİLİM GÜNDEMİ

4

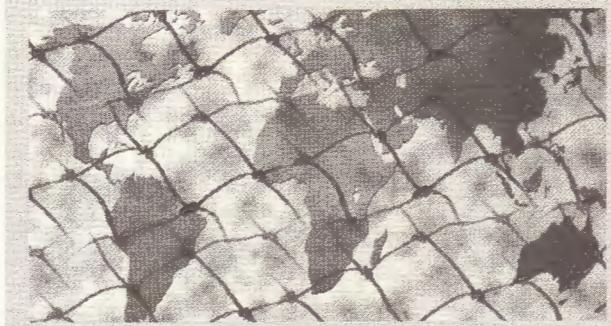
- 122 yıl sonra, Venüs yeniden Dünya ile Güneş'in arasından geçiyor...
- Samanyolu'nda yeni bir kol bulundu...
- Lavlar içinde ilk yaşam belirtileri...
- SARS terle bulaşıyor mu?..
- Sevişmek insanı daha zeki yapıyor...
- Leonardo'nun çizimlerinden yola çıkılarak,
yapılan tahta otomobil...

Globalleş(tir)me çağında insan olmak

31

H. Haluk Erdem, Prof. Dr. Kadir Cangizbay ile, pazarın globalleştiği, her yerde piyasa kurallarının geçerli hale geldiği ve her türlü ilişkinin de pazar üzerinden kurulur olduğu globalleşme çağının ortaya çıkardığı insan anlayışı üzerine söyleşiyor...

Dünya göktaşlarının tehdidi altında: Ha düştü ha düşecek...

150 m'den büyük çaplı 602 asteroid zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon km kadar yaklaşıyor. Ay'ın yüzeyindeki 10 binlerce çarpma kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki

soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarpışma ne zaman olacak?"

Homestead grevi (ya da savaşı)

ABD'deki Pennsylvania Eyaleti'ne bağlı Pittsburgh Kenti'nin içinden geçen Monongahela Nehri, 1892 yılında kıpkırmızı aktı. İşçilerle iki endüstri babası arasındaki kanlı savaştan kazanan Henry Clay Frick ve Andrew Carnegie oldu. Toplam 10 işçinin öldüğü Homestead grevini Tayfun Akgül yazdı...

Gelecek nesil bilgisayarlar

Bilgisayar sizinle sohbet etmeye başlıyor, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıştırmayı ihmal etmiyor. Olası mı? Ramazan Karaçalı, 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalardan bir kesit sunuyor.

38

Yaşam patentlenemez!

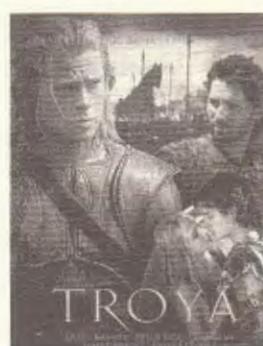
54

Uluslararası devler, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların ileyhinde kullandırsa, genetik biliminin keşfelerini de insanlığa hizmet

etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer Genetigi Değiştirilmiş Organizmalar adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı. İşte gerçekler...

44

Troya nasıl Amerikanlaştırılır?

68

Truva (Troy) filmini, Prof. Dr. Muhibbe Darga ile izledik. Homeros'un *İlyada*'sının, bu edebi ve tarihsel başyapıtin, basit bir savaş filmine nasıl indirgendiğini; tarihsel arkeolojik verilerin nasıl çarpıldılarını;

karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını gördük. Ömer Tuncer de, *Truva* filmi özeline, Hollywood'un ticari film üretme anlayışıyla kültür tarihinin değerlerini nasıl harcadığını yazdı...

48

BUNLARI BİLİYOR MUYDUNUZ?

78

- Marx'ın, ustası Feurbach için neler söylediğini...
- Matematikçi Hardy'nin yaşamını garantiye etmek için ne yaptığini...
- Amerikan askeri güçlerinin attığı bombalarla, Vietnam'da 26 milyon kadar kraterin açıldığını...

Dünya'yla Güneş'in arasındaki Venüs

Venüs'ün Dünya ve Güneş'in arasından son geçisi bundan tam 122 yıl önce, 6 Aralık 1882'de olmuştu. 122 yıl önceki geçiş batı yarımküreden izlenebilmişti. Gökbilimciler o geçisi kaçırılmamak için aylar öncesinden hazırlıklara başlamışlardı. Çünkü bir sonraki geçisin bu yıl olacağını ve onu görmelerinin olanaksız olduğunu biliyorlardı.

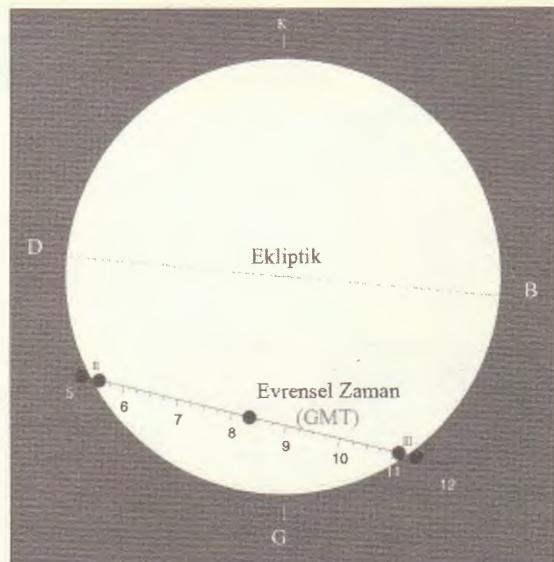
Sonunda uzun bekleyiş sona erdi; Dünya, Venüs ve Güneş bu kez 8 Haziran'da sıraya dizilecekler ve Venüs, Güneş'in üzerinde küçük bir nokta gibi görünecek. Gerçekte Venüs'ün Güneş'in önünden geçisi 8 yıl aralıklı çift geçişler biçiminde oluyor. Yani 8 yıl sonra, 6 Haziran 2012'de bir kez daha geçecek. Bu yıl Güneş'in güney yarımküresinin önünden geçecek olan Venüs, 2012'de kuzey yarımkürenin önünden geçecek. Sonraki çift geçiş de 2117 ve 2125 yıllarında olacak.

Venüs'ün Dünya ve Güneş'in arasından geçisi gerçekte ender görülen bir olay. Teleskopun bulunmasından sonra, yalnızca 6 kez oldu: 1631, 1639, 1761, 1769, 1872 ve 1882 yıllarında.

1631 yılındaki Venüs geçişini Jo-

hannes Kepler öngörmüştü. Ancak onu kimse izleyemedi. Otuz Yıl Savaşları ve bulutlu hava gözlem yapmayı engelledi. Bir sonraki geçiş 1639'da oldu ve İngiltere'deki 2 gökbilimci gözlemevi başardı. 1761 ve 1769 geçişleri için

Avrupa'dan dünyanının değişik köşelerine büyük geziler düzenlendi. Çünkü Edmund Halley bu geçişlerden yararlanılarak Dünya'nın Güneş'e ve Venüs'e olan uzaklıklarının hesaplanabileceğini göstermişti. Geçiş sırasında farklı noktalarda yapılacak ölçümler bir araya getirilip, uzaklıklar hesaplanacaktı. Bu amaçla birçok gökbilimci Sibirya'ya, Hindistan'a, Madagascar'a, Güney Afrika'ya ve Güney Pasifik'teki adalara gitti. 1874'teki buluşmayı izlemek amacıyla Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve ABD'de toplam 62 bilimsel gezi düzenlendi. Bu kez gökbilimciler yepyeni bir teknolojik buluştan yararlandılar: Fotoğraf makinesi. 1874 ve 1882 geçişlerine ilişkin yüzlerce fotoğraf çekildi.

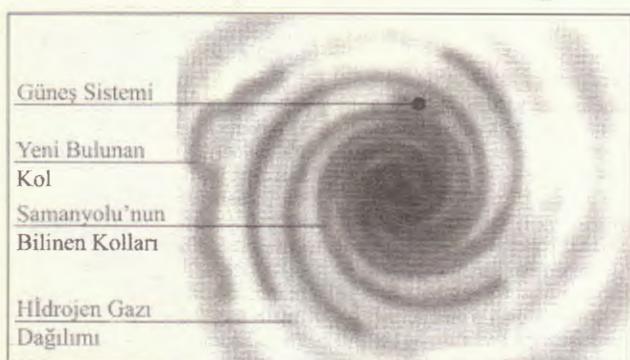

Bu yıllık geçiş Afrika'nın doğusu, Avrupa, Ortadoğu ve Asya'nın batısından izlenebilecek. Ancak izlerken çok dikkatli olmak gereklidir. Çünkü Güneş'e doğrudan bakmak, gözde ciddi hasarlara yol açabilir. Onun için Güneş tutulmasını izlerken kullanılanlara benzer gözlükler kullanmak gereklidir. Bunun yanında güzel bir gökyüzü manzarası izlemek için geçisin olacağı 8 Haziran'ı beklemeye gerek yok. Güneş battıktan sonra batı uskuna baktığınızda etkileyici parlaklılığıyla Venüs'ü görebilirsiniz.

KAYNAKLAR

- 1) http://www.enquirer.com/editions/2004/04/18/tem_skywatching18.html
- 2) <http://sunearth.gsfc.nasa.gov/eclipse/transit/venus0412.html>

Samanyolu'nda yeni kol bulundu

Bilim insanları Samanyolu'nun spiral yapıda olduğunu ve döndüğünü 50 yıldır biliyor. Gözlemler sonucunda, 4 büyük ve birçok da küçük kolu olduğu ortaya çıkmış. Ancak bugünlerde Samanyolu'nun haritası yeniden

çiziliyor. Çünkü gökadamızın spiral bir kolu daha olduğu ortaya çıktı. Yeni kol, 77 bin ışık yılı uzunluğunda ve birkaç bin ışık yılı kalınlığında bir yay.

Gökbilimciler böyle bir durumun bugüne dekin ortaya çıkarılmamış olmasını şaşkınlıkla karşıladı. Gerçekte daha önce yapılan gözlemlerde bu kolun görülebilir olduğu ancak kimsenin ona dikkat çekip, bir ad vermediği anlaşıldı. Keşfi yapan Avustralyalı gözlem ekibi, Samanyolu'ndaki hidrojen dağılımının haritasını çıkartırken yeni kolun farkına varmış.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994959>
- 2) <http://seds.lpl.arizona.edu/messier/more/mw.html>

Amatörlerin yaptığı roket uzayda

Mayıs ayının ortalarında uzay araştırmaları tarihi açısından çok önemli bir gelişme oldu. Amatör bir ekibin yaptığı bir roket, 17 Mayıs'ta ABD'deki Nevada Çölü'nden fırlatıldı ve 100 km yüksekliğe ulaştı. Sivil Uzay Araştırmaları Takımı (CSXT olarak biliniyorlar) adlı Amerikalı ekibin geliştirdiği 325 kg ağırlığındaki 6,5 metrelük GoFast (HızlıGit) adlı roket, 3 dakikada yerden 100 km yüksekliğe ulaştı. 10 saniyede 6500 km/saattik hızı çıkan roket, düşüşe geçmeden ulaştığı noktadan radyo sinyalleri gönderdi. Go Fast adlı enerji içeceği şirketinin parasal olarak desteklediği roket çalışması, bu denli başarılı olabilen ilk amatör çalışma.

Amatör bir roketin uzaya çıkması ve bir yük götürmesi, uzay araştırmaları tarihinde gerçekten çok önemli bir gelişme. Olayın izlemeye,

ABD Federal Havacılık Kuru- mu'ndan görevliler de katıldı. GoFast'in çıktıığı yükseklik, uzayın sınırları olarak kabul ediliyor. Roket düşmeye başlamadan birkaç dakika uzayda kaldı. Düşerken roket ve taşıdığı yük ayrı ayrı paraşütlerini açtı. Bütün olay toplam 15 dakika kadar sürdü.

CSXT'i, öğretmenler, öğrenciler ve roket mühendislerinden oluşan amatör roketçiler, 1998'de kurmuş. Hemen roket üzerinde çalışmaya başlanmıştır. Bu fırlatma ekibin 3. denemesi. İlk 2 denemeyi 2000 ve 2002'de yapmışlar. İlk denemede roket 14 bin metredeyken roketin kanatlıklarından biri kopmuş ve deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son denemedeyse, roket fırlatmadan 3 saniye sonra patlamış.

Amerika ve Avrupa'da amatör ro-

ketçilikle uğraşan yüzlerce ekip var. Amatör roketçiliğin tarihi 1930'lu yıllara deðin uzanıyor. Fırlatmalar için izin almak ve gerekli yakıt sağlamak çok uzun zaman amatör roketçiler için uğraşlarındaki en büyük engel olmuş. Bu engeller uzay turizmi ve sivil uzay şirketlerinin ortaya çıkmasıyla son 15 yılda yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış. Amatör roketçiler kendilerine ilk önce 50 km yüksekliği hedef olarak koymuşlar. 10 yıl kadar önce o hedef aşılinca, resmi olarak uzayın başladığı nokta kabul edilen 100 km yükseklik, yeni hedefleri olmuş.

KAYNAKLAR

- 1) http://www.beavnet.com/news/2004/05-12-2004-gofast_rocket.asp
- 2) <http://www.civilianspace.com/>
- 3) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99995005>

Özel uzay gemisi yükseklik rekoru kırdı

Özel bir şirketin geliştirdiği SpaceShipOne (UzayGemisiBir) adlı uzay aracı, uzayın sınırlarına yaklaştı. 62 yaşındaki Mike Melvill'in kulandığı uzay aracı, 65 bin m yüksekliğe ulaştı. Bu yüksekliğe daha önce hiçbir özel şirketin uçağı ya da uzay

aracı ulaşamamıştı. ABD Ulusal Uzay ve Havacılık Dairesi, NASA, 80.500 m yüksekliğin ötesine geçenleri astronot olarak kabul ediyor. SpaceShipOne (kısaca SS1) büyük bir uçağa bağlı olarak 15 bin m yüksekliğe çıkıyor ve orada uçaktan ay-

rılıyor. Kendi roket motorlarını çalıştırınan SS1, uzaya doğru ilerliyor.

SS1'i Scaled Composites adlı bir özel şirket geliştirdi. Bu şirket daha önce de yaptığı çok uzun menzilli uçaklarla tanınıyor. Uzay ve havacılık çalışmaları gündemine son birkaç aydır sık sık gelen SS1, X-Prize adlı 10 milyon dolarlık ödülü en yakın uzay aracı. Bu ödülü, 2 kişiyi, 2 hafta içinde 2 kez uzaya (100 km yüksekliğe) götürebilen ilk uzay aracının üreticileri alacak. Özel uzay çalışmalarını geliştirmek ve hızlandırmak amacıyla konan ödülü almak için çeşitli ülkelerdeki 27 özel şirket yarış halinde.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994994>
- 2) <http://www.scaled.com/projects/tierone/>

Kaya yüzeyinde bir bakteri izi.

Uluslararası bir ekip, Güney Afrika'da bulunan 3,5 milyar yıllık volkanik bir kayanın içinde arke olarak bilinen mikroorganizmaların izlerine rastladı. Belli ki ilk canlılar, sıcak ortamları seviyormuş. Bakteri izleri taşıyan kayalar, milyarlarca yıl önce okyanus tabanı olan, ancak günümüzde yüzeye çıkmış bir tabakada bulundu. Araştırmacılar eski okyanus tabanı içindeki bölgeyi yaşamın kökenine yönelik araştırmalar için

Lavlarda ilk yaşam belirtileri

esiz bir kaynak olarak değerlendiriliyor. Ancak yaşamın başlangıcına ilişkin doğrudan kanıt olabilecek örnekler daha rastlanamadı. 1996'da araştırmacılar, aynı bölgede 3,85 milyar yıl öncesine ait kayalar bulmuşlardır. Bu kayaların üzerinde de bakteri izlerine benzer kalıntılar rastlanmıştı. Yaşamın varlığını gösteren benzer kimyasal izler, 1996'da Grönland'ın batısında bulunan kayalarda da görülmüştü. Güney Afrika kayalarındaki son bulgulardan yola çıkan bilim insanları, izlerine rastlanan arkelerin, doğal yaşam ortamı olarak suyla soğuyarak camlaşmış volkanik kayaları seçtiğini düşünüyor. O dönemde yeryüzünde yaşam biçimini olarak yalnızca

mikroorganizmalar olduğundan, arkelerin de yaşamlarını sürdürmek için volkanik kayaları yediği sanılıyor. Birçok bilim insanı yaşamın volkanik ortamlarda ortaya çıkmış olabileceğini ileri sürüyor. Son bulgular, onların görüşünü destekler yönde. Arkeler günümüzde hâlâ var olan bir canlı türü. Yalnız, yaşamak için seçikleri yerler yine çok ilginç. Genellikle Antarktika'da, kükürtlü sularda ya da deniz tabanlarındaki kaynar su bacularında yaşıyorlar.

KAYNAK

- 1) http://story.news.yahoo.com/news?tmpl=story&cid=570&ncid=753&e=4&u=/nm/20040423/sc_nm/science_lava_dc

SARS terle bulaşıyor mu?!

Çinli bilim insanları, 2003 yılında Çin'in güneyinde SARS'tan ölenlerin bedenlerinde bir araştırma yaptı. Araştırmada ilginç sonuçlara ulaşıldı. Örneğin hastalıktan ölenlerin ter bezlerinde SARS virüsüne rastlandı. Bu demek oluyor ki, yeni bir SARS salgını baş gösterirse, hastalığın dokunma yoluyla bulaşma olasılığı yüksek. Yine aynı araştırmaya göre laboratuvarlarda hastalığın yayılmasını önlemeye yönelik önlemlerin yetersiz olduğu ortaya çıktı. Araştırma merkezlerinin gelecekteki bir SARS salgınına kaynaklık etme tehlikesi olduğu anlaşıldı. Bu kaygıları pekiştiren bir başka konu da, Pekin'de SARS virüsünün kaç laboratuvara bulunduğu bilinmemesi. Dünyada görülen ilk SARS salgını Kasım 2002'den Temmuz 2003'e degen sürmüş ve hastalığa yakalanan 8 bin kişiden 800'ünün ölümüne neden olmuştu. Daha sonraki süreçte hastalık, biri Tayvan'da, öteki Singapur'da olmak üzere, laboratuvarlarda SARS araştırması yapan 2 kişide görüldü.

Geçtiğimiz Mart ve Nisan aylarındaysa, Pekin'deki Çin Ulusal Virolo-

ji Enstitüsü'nde farklı olaylar sonucunda 2 laboratuvar çalışanı hastalığa yakalandı. Bunlardan biri hastalıktan öldü; ötekinin de onlarca kişiye SARS bulaştırdığı saptandı. Yüzlerce kişi hemen karantinaya alındı ama, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) salgınının kontrol edilemediğini söylemek için daha erken olduğu görüşünde. WHO ve Çinli yetkililere yapılan soruşturmayla göre, 2 araştırmacının hastalanmasıyla ilgili hiçbir hastalık kaynağına ya da hiçbir teknik hataya rastlanmadı. Ayrıca araştırmacılarından hiçbirinin canlı virüs üzerinde çalışmadığı da bildirildi.

SARS'ın terle bulaşabildiği görüşü, ilk kez Çin'deki Guangzhou Harp Akademisi Tıp Fakültesi'nden Ding Yanging ve arkadaşlarına ortaya atıldı. Ekibin konusu ele alan bildirisi, Journal of Pathology adlı dergide yayımlanıldı. Ekip Guangzhou'da gerçekleştirilen otopsilerde bekendiği üzere akciğerlerde ve bağırsaklarda SARS virüsüne rastlamıştı. Bunun yanında böbreklerde, beyinde ve daha da ilginci ter bezlerinde de virüsle karşılaşıldı. Bunun üzerine ekib SARS yayılımının yeni

SARS virüsünün bulaşmasına yönelik önlemler.

bir yolu olduğu, virüsün hasta derisiyle doğrudan temasta olanlara da bulaşabileceğini sonucuna vardi. Sonuç olarak bundan böyle SARS hastaları eldiven giymek ve başka insanlarla temastan kaçınmak zorunda.

Yine de SARS'in hastalık aşamasında bu yolla bulaştığına ilişkin geçerli bir kanıt henüz yok. Ancak araştırmacılar bir noktaya daha dikkat çekiyor: Otopsilerde kullanılan yöntem, virüsün dokuya tutunup kendini etkin olarak kopyalamadığı bir dönem için geçerli. Etkin kopyalama dönemlerinde virüsün yayılma olasılığı çok daha yüksek.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994971>
- 2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-11-110@111358.htm>

Çev. Alper Yavuz

Daha uzun süre uyanık kalabılırız

Birçok insan, kafeinin kendisini uyaracağıını düşünerek güne büyük bir fincan kahveyle başlar. Mayıs ayında yayımlanan bir rapor, uzun süreler uyanık kalmanın daha iyi bir yolu olduğunu ortaya koyuyor. Bu rapora göre düzenli aralıklarla alınan düşük dozlu kafeinin insanı canlandıracı etkisi daha yüksek.

ABD'nin Şikago Kenti'ndeki Rush Üniversitesi Tıp Fakültesi Uyku Bözkukluları Merkezi'nde James Wyatt ve meslektaşları rapora konu olan deney için 16 erkeği pencerelerin özel odalara yerleştirdi. Denekler 29 gün süreyle bu odalarda yaşadı. Amaç, deneklerin dış dünyadan zamanla ilgili ipuçları almalarını engellemekti. Araştırmacılar, denekler için 42,75 saatlik bir program hazırladı. Bu

programın 28,5 saatı çalışmaya 14,25 saat ise uykuya ayrıldı. Bu çalışma süresi birçok doktorun, kamyon şoförünün ve acil servis görevlilerinin uyanık kalımları gereken süreye denktir. Bu bilim insanları, denekleri döngüsel bir uykusuzluk sorunuyla karşı karşıya bırakacak bir işlem yaptı. Onların 24 saatlik doğal ritmini bozup, bir insanın uyumadığı süre boyunca artarak kendini gösteren homeostatik uykuyu etkisini ölçtüler. Daha önce yapılan çalışmalara göre, bir seferde yüksek miktarda kafein alımı, kandaki kafein miktarını bir anda doruk noktasına ullaştırıyor. Ancak günün ilerleyen dönemlerinde bu miktar düşüyor.

Son yapılan çalışmada; araştırmacılar, bir grup deneğe saat başı yaklaşık 4 glik küçük dozlarda kafein, öteki grubaya placebo adı verilen ve denekleri yanılmaya yönelik içi boş kafein tabletleri verdi. Kafein alan grup, kontrol grubuna göre zihinsel olarak daha iyi performans gösterdi.

Yine kafein alan grubun uykusu daha geç geldi. Bu çalışmanın sonuçlarında dikkat çeken bir başka nokta da, bir seferde alınan kafeinin, aynı miktarda ama azar azar alınan kafeine göre titreme gibi yan etkilere daha çok yol açıyordu.

Deneyle ulaşılan bulgular kafeinin, homeostatik uykudongüsünde haberci olarak işlev gören adenozin bileşinin alıcılarını etkisizleştirdiği varsayımlını güçlendiriyor. Yine bu bulgular kafein alanların, almayanlara göre daha uzun süre uyanık kalabilmesine karşın, uykularının gelmesinden sık sık şikayet ettiğini gösteriyor. Buna göre kafein, uykunun canlandırıcı etkisini asla sağlayamıyor. Çalışmanın sonuçlarıyla ilgili olarak araştırmacılar, uykunun hâlâ seçeneksz olduğunu, ama iyi bir konsantrasyon ve dikkat için kafeinin nasıl kullanılması gerektiğini anlaşılmaya başlandığını söylüyor.

KAYNAKLAR

- 1) <http://scientificamerican.com/article.cfm?chanID=sa003&articleID=0009AF28-3707-10A1-87078341487F0000>
- 2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-12/96@111933.htm>

Çev. Alper Yavuz

Sevişmek insanı daha zeki yapıyor!

Düzenli bir cinsel yaşamın, insanları daha zeki yaptığına ileri sürüldü. Sevişmenin güzel bir etkinlik olduğunu düşünmeyen yoktur. Bunun yanında hem beden hem de ruh sağlığı açısından çok yararlı olduğu uzun zamandır zaten biliniyor. Bilim insanları cinsellik üzerine yaptıkları araştırmalarda her geçen gün, sevişmenin bildiğimizden başka güzel ve sağlıklı yanları olduğunu ortaya koymuyor. Bu konuda Hamburg'daki Tıbbi Araştırmalar Merkezi'nde çalışan Alman bilim insanlarının son araştırması dikkat çekici. Araştırmaya göre, düzenli bir cinsel yaşam in-

sanların zekâ gelişimini ayakta tutuyor. Ancak buradan o güzel etkinliği sürekli yaparak daha zeki olunabileceğin sonucu çıkmıyor, ne yazık ki. Sevişmek kuşkusuz insan Einstein yapmıyor. Bilim insanlarının ortaya koyduğu yalnızca, cinsel ilişki sırasında adrenalin ve hidrokortizon gibi bazı salgıların bol miktarda salgılanıyor olduğu. Bu salgılar beyin-

gri maddesini; bu madde de kişinin zekâsını uyarıyor.

KAYNAK

- 1) http://english.pravda.ru/science/19/94/377/12381_sex.html

Leonardo'nun otomobili

1478 yılında Leonardo da Vinci'nin yaptığı bir buluş, günümüz Mars yüzey araçlarını andırıyor. Leonardo'nun çizimlerinden yola çıkılarak yapılmış 1,5 metreye 1,65 metrelük tahtadan bir araç, Floransa Bilim Tarihi Müzesi'nde sergileniyor. Bu aracın özelliği, kendi kendine gitdebilen ilk araba, yani ilk otomobil olması.

Yalnızca döneminin değil, bütün zamanların en büyük sanatçılardan biri olan Leonardo aynı zamanda büyük bir bilim insanı ve mühendisti de. Defterlerine birçok sıra dışı buluşunu çizerdi. Bunlar arasında uçaklar, helikopterler, denizaltılar, tanklar, buhar makineleri ve bisik-

letler vardır. Ne var ki Leonardo defterlerine çizdiği bu buluşlarını hiçbir zaman yaşama geçirmemi. Floransa Bilim Tarihi Müzesi'nde gösterime sunulan ilk otomobil de işte bunlardan biri.

1478'de yapılan çizim, çok uzun zamandır bilim insanlarında biliniyordu. Çağdaş Leonardo çalışmalarının öncüsü Girolamo Calvi, otomobil çizimini 1905 yılında fark etmiş. Sonra da ona "Leonardo'nun Fiat'ı" adını takmış. Ancak nasıl çalıştığını anlamak pek kolay olmamış. Leonardo'nun çizimlerine bakarak yılpması 7 yıl sürmüşt. Otomobil, gü-

cünü arka taraftaki yaylardan alıyor. Leonardo'nun bu tasarımda, saat ustası Lorenzo della Volpaia'nın Florański Palazzo Vecchio'ya yaptığı saatten esinlendiği sanılıyor.

KAYNAK

- 1) <http://www.telegraph.co.uk/connected/main.jhtml;jsessionid=VPE2PLCMCLTH1QFIQMFCFOAVCBQYIV0?xml=/connected/2004/04/28/entle024.xml&sSheet=/connected/2004/04/28/ixconnrite.html>

Dünyada 45 milyon obez çocuk var!

Almanya'nın doğusunda, 5 yaşında obez bir çocuk Tip II diyabet yüzünden öldü. Bu şimdide degen rastlanan en genç diyabet vakasıydı. Adı ve cinsiyeti açıklanmayan çocuk 40 kg, yani yaşılarının 2 katı ağırlıktaydı. Bundan önce karşılaşılan en genç diyabetli 9 yaşındaki Fransız bir çocuktu. Tip II diyabet, genellikle 30 yaşın üstündeki insanlarda ve obeziteyle birlikte görülen bir diyabet türü. Bu hastalık aşırı kilolu çocuklar arasında her geçen gün büyüyen bir sorun. Dünya çapında yapılan ilk obezite araştırmasına göre, okul çağındaki her 10 çocuktan biri aşırı kilolu. Yani yaklaşık 45 milyon çocuk, 20 yaşından önce diyabet, kalp rühsizliği ve başka hastalıklara yakalanma riskiyle karşı karşıya. Uluslararası Obezite Çalışmaları Grubu'nun hazırladığı rapora göre, yaşıları 5 ile 17 arasında değişen en az 155 milyon çocuk da aşırı kilolu. Bu yaklaşık yüzde 10'luk bir orana denk düşüyor. Raporun Uluslararası Sağlık Örgütü'ne (WHO) Dünya Sağlık Bakanları Toplantısı'ndan önce ilettilmesi planlanıyor. Bu toplantıda diyet, fiziksel aktivite ve öteki sağlık konularında uluslararası stratejiler saptanacak.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-13/96@112294.htm>
- 2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-11/96@111611.htm>

Çev. Alper Yavuz

Japonya, bilimsel amaçla balina avlıyor!

Japon balina gemileri, her yıl yaz aylarında bilimsel amaçlı (!) çalışmalar için 250 kadar balina avlıyor. Bu yılki av, Mayıs ayı ortalarında başladı. Gemiler Büyük Okyanus'un kuzeyine doğru açıldı. Hayvansever ve çevreci gruplar uygulamayı öfkeyle karşılıyor.

Ticari amaçlı balina avcılığı 1986'da Uluslararası Balina Komisyonu anlaşmasıyla yasaklandı. Bu anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında Japonya da var. Çevre koruma örgütleri Japonya'yı dünya kamuoyunu kandırmakla suçluyor. Çunku onlara göre Japonya "bilimsel amaçlar" görüntüsü altında, aslında ticari balina avcılığı yapıyor. Uluslararası Balina Komisyonu'nun 2003'te protesto etmesine karşın, Japonya uygulamayı bu yıl da sürdürdü. Bunun yanında Japonya herhangi bir anlaşmayla korunmayan yunuslardan da her yıl 20 bin kadarını avlıyor.

KAYNAK

- 1) <http://www.newscientist.com/news/print.jsp?id=ns99994995>

Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

BOP ile, Türkiye'nin İsrail'in yanında ikinci büyük merkez olması isteniyor. ABD bu "güvenli" ve modern ülkede yerleşecek, burayı adeta büyük bir uçak gemisi gibi kullanarak, bölgede istediği noktayı vurabilecek, şantaj yapabilecek. Türkiye'de büyük sermaye gruplarının bir kısmı bu işin içindeler. Bir de bu en büyüklerin altında sıkışmış, ama şimdi AKP hükümeti sayesinde öne açılmaya başlayanlardan BOP yoluyla genişleme ortamı bulmayı amaçlayanlar olabilir. Emekçi halkın çıkarı ise tümyle bu projeyeyle çeliyor.

Ergin Yıldızoğlu

Araştırmacı-yazar Ergin Yıldızoğlu, *Bilim ve Gelecek*'in internet kanalıyla ilettiği sorulara yanıt verdi. Sayın Yıldızoğlu'nun, Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefleri, ABD hâkim sınıfları arasındaki farklı eğilimler, dünyadaki güç dengeleri, Türkiye'ye biçilen rol ve NATO'nun işlevi gibi konularda verdiği yanıtları okurlarımıza sunuyoruz.

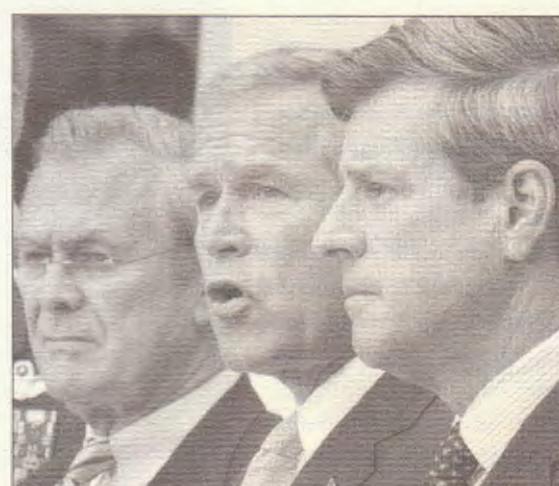
Büyük Ortadoğu Projesi-BOP nedir? ABD, BOP ile neyi hedeflemektedir? Amerikan hâkim sınıflarının hangi stratejik ihtiyaçları BOP'u doğurdu? BOP, daha geniş bir stratejinin bir alt başlığı mı?

Büyük Ortadoğu Projesi, ABD askeri strateji oluşturma çevrelerinde (harp akademileri, CIA vb..), Ortadoğu denen bölgeye siyasi/askeri bir müdahale yapılmaya başlandığında oluşacağı varsayılan, esas olarak da enerji kaynakları hinterlandını kapsayan, Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar uzanan bir bölgeye ilişkin geliştirildi.

Ancak tüm bu bölge salt enerji kaynaklarının varlığına indirgenerek anlaşılımaz. Bugün dünya sisteminin biri siyasi diğer ekonomik iki sorunu var. Siyasi olan hegemonyacı gücün geleceğine ilişkin. ABD bu egemenliğini daha ne kadar sürdürebilir, ekonomik ve kültürel gerilemenin (yumuşak gücün zayıflamasının) etkileri altında salt siyasi (ya da ekonomik) şiddet araçlarına dayanarak liderliğini koruyabilir mi? Koruyamazsa yerine kim ya da nasıl bir uluslararası düzen aday olabilir? ABD, Bush yönetimi altında, kendisine rakip olabilecek tüm güçlerin yükselmesini önlemeyi amaçladığını açıkladı. Rakipleriye onu çok taraf-

lı bir politikaya zorlamaya çalışıyorlar. Büyük Ortadoğu, ABD'nin jeopolitik olarak batıda Avrupa, doğuda Çin-Hindistan vb. kuzeyde Rusya gibi üç büyük güç grubunun hinterlandında bizzat bulunma ve buradan çevresine hem askeri, hem siyasi, hem de enerji kaynaklarını denetleyerek ekonomik baskısı yapma olanağı tanıyor.

Ekonominin soruna gelince, bu 1970'lerin başından beri dalgalararak süregelen yapısal küresel ekonomik krizle ilgili. Nedenlerinin tartışılmazı bir yana, bu kriz kendini aşırı üretim ya da kapasite fazla, yatırım alanlarının daralması olarak dışa vuruyor. Diğer bir deyişle üretilen mallara talep, girdi maliyetlerinde ucuzlama, likit paranın

Neo-conların yol haritasıyla bu projenin gerçekleşmesinin olansızlığı ortaya çıktı. Bu yüzden Bush yönetimine bir süredir "ince ayar" yapılıyor.

yatırımlarak değerlenmesi için mal ve sermaye pazarı gerekiyor. Ya bunların bulunması ya da "fazla sermaye"nin çok uzun ve sancılı, hatta geçmişte olduğu gibi savaşlara, işçi ayaklanması genel grevlere vb. gibi yol açacak bir süreçle devalue edilmesi, (emilmesi, aslında imha edilmesi) gerekiyor. Büyük Ortadoğu denen bölge de, bugün dünyada, bu "mekâna kaçarak" aşırı birikimi aşacak değerlenme alanları bulma sorununu çözme olasılığına en uygun bölge. Büyük bir genç ve işsiz nüfus (ucuz işgücü), özelleştirilecek işletmeler, yapılacak altyapı yatırımları, likit sermaye sokularak kışkırtılacak talep (Böylece hem yeni talep yaratılabilir, hem de mali sermaye değerlenmesi sağlanabilir) yaratılabilir. Tabii enerji kaynaklarının varlığını da yeniden bu kalem altında değerlendirebiliriz.

Türkiye'ye biçilen rol ve içteki destekçileri

BOP içinde Türkiye'ye hangi rol biçilmiştir? Türkiye'de hangi kesimler bu role soyunmakta gönüllüdür, hangi kesimler karşısıdır? Neden?

Türkiye'nin, bu projede emperyalizm açısından İsrail'in yanında ikinci büyük merkez olması isteniyor sanırı. ABD bu "güvenli" ve modern ülkede yerleşecek, burayı adeta büyük bir uçak gemisi gibi kullanarak, bölgede istediği noktayı vurabilecek, şantaj yapabilecek. Türkiye'nin kendi askeri gücüyle bu süreçte doğrudan katılması da hem gerekli insan gücünü hem de ek bir meşruiyeti sağlayabilir bölgedeki ABD operasyonları için. Türkiye'yi de içine alan ve doğuya doğru genişleyen bir "yeni Osmanlılık" projesi de var, ama sanırı bu henüz ciddiye alınamayacak kadar "saçma" bir fantezi.

Türkiye'de sanırı büyük sermaye gruplarının bir kısmı zaten bu işin içi-

deler. Carlyle, Monsanto Cargill vb. ile kimlerin stratejik işbirliği ya da ortaklık içinde olduğunu araştırırsanız (özellikle dünyanın en büyük ve karanlık şirketlerinden biri olan Carlyle'in), bu projeye katılmayı isteyen ya da katılmaya zorlandığında elinde seçenek olmayanların kimler olduğunu görebilirsiniz. Bir de bu en büyüklerin altında sıkışmış, ama simdi AKP hükümeti sayesinde öünü açılmaya başlayanlardan BOP yoluyla genişleme ortamı bulmayı amaçlayanlar olabilir. Son olarak siyasi kaderini ABD'ye indekslemiş olan siyasi liderlerin de pek bir seçenekleri olduğunu düşünmüyorum.

Türkiye'de emekçi halkın bu projeye karşı çıkması gereklidir, anketlerin gösterdiği gibi yüzde 98'i de karşısıdır. Birincisi kimse durup dururken gidip el toprağında ölmek istemez. İkincisi bu halk Müslüman duyarlılıklarını gittikçe güçlenen bir halktır, kendi dindarlarıyla ve soydaşlarıyla savaşmak istemiyor. Niha-yet bu halk ABD'yi ve İsrail'i iyi tanıyor ve onlarla, emperyalist bir projeye girişmenin kobra yılanıyla yatağa girmeye benzediğini çok iyi biliyor.

NATO'nun devreye girmesi

ABD'nin genel stratejik hedefleri ve özel olarak BOP içinde NATO'ya hangi işlev yükleniyor?

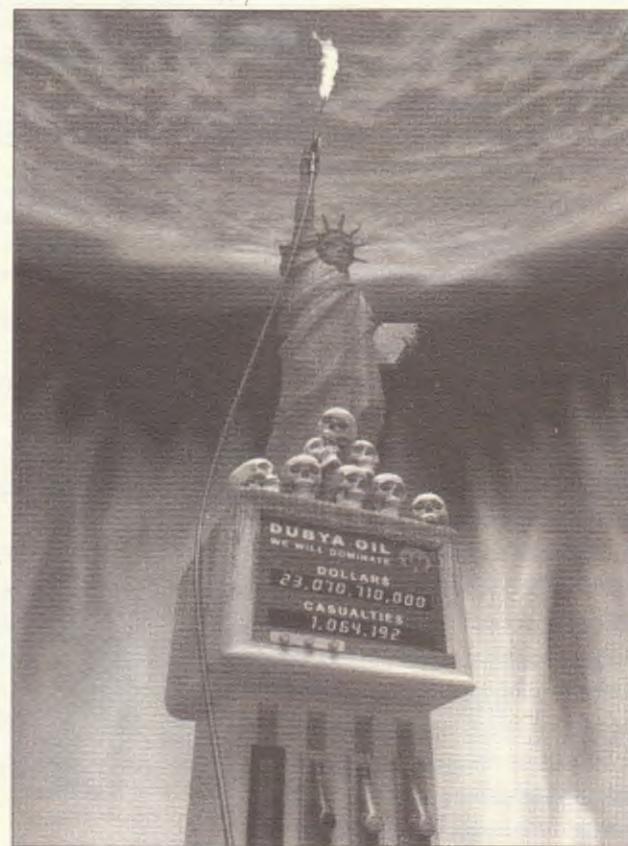
Irak savaşı hiçbir şey göstermediyse sunları gösterdi. Önleyici vuruş yoluyla rejim değişikliği bir kez daha uygulanabilecek bir taktik değil. İkincisi, ABD'nin muazzam bir askeri gücü olabilir ama, bunu kullanmanın siyasi-ahlaki sınırları var. Demek ki sanıldığı kadar "ben istedığımı yaparım dünyası" yok. Üçüncüsü, ABD ve Bush yönetimi, Irak'ın mali askeri yükünü daha uzun bir süre taşıyacak durumda değil. Bir an evvel mali yükü paylaşmalı, askerlerini çekebilmeli, Araplarla arasını düzeltmeli. NATO bir kolektif irade olarak hem bu görevi üstlenebilir, hem Avrupa ve ABD arasındaki zedelenen bağları onarabilir, hem de Arap rejimlerinin gözünde çok taraflı, kendi halklarına daha kolay satılabilecek bir politika olarak algılanır. Türkiye'nin bölgeye girmesi için de uygun bir çerçeveye oluşur. Ancak diğer büyük güçler bu yükü üstlenmek istemiyorlar üstelik tam da bu aşamada, deyim yerindeyse ABD'nin

Irak'ta "biraz daha kendi suyunda pişmesini", böylece yumuşayarak çok kütuplu dünya projesine daha fazla yaklaşmasını istiyorlar. Bu yüzden NATO'nun devreye girmesi ABD'nin vermeye razı olacağı tavizlerle belirlenecek.

İki eğilim

Amerikan hâkim sınıfları içinde bu konuda farklı eğilimler var mı? Neler? Demokratlar konuya nasıl yaklaşıyor?

İki farklı eğilim var. Birincisi ABD-Avrupa ittifakını zayıflatmak yerine güçlendirerek, hegemon-yacı bir güç olarak davranışmak. Diğeriyse tek başına, değişen taktik ittifaklara dayanarak, bir imparatorluk projesi izlemek. Bush'la birlikte ikincisi

Emperyalizm demokrasi getirmez. Demokrasiye kimseye getiremez.

egemen olmuştu ama şimdi, Irak zemininde birincisi, daha geleneksel olanı giderek denetimi eline geçiriyor. Demokratlar birinciye yakın. Ama Büyük Ortadoğu Projesi gündemden kalkmaz, yalnızca biçimini ve araçları değiştir. Bu ABD'nin geleceği için çok büyük öneme sahip bir proje.

BOP başarıya ulaşabilir mi? Halk muhalefetlerini ve özellikle Irak'taki direnişi nasıl değerlendirdiğiniz? ABD'nin içinde bulunduğu iktisadi ve politik durumu göz önüne alırsak, bu projenin hayatı geçme şansı nedir?

Bush yönetimiyle devletin dümenini eline geçiren neo-conların yol haritasıyla bu projenin gerçekleşmesinin olanaksızlığı ortaya çıktı. Bu yüzden Bush yönetimine bir süredir "ince ayar" yapılıyor. Ancak bu projeden vazgeçilmesi söz konusu değil. Farklı başlıklar ve isimler altında, bir başka yol haritasıyla bu proje uygulanmaya devam edecek. Irak'taki direniş, bu projenin bu biçimyle olamayacağını ve içerdığı riskleri gösterdi. Filistin-İsrail sorunu da bu haliyle bu projenin ilerlemesinin önünde bir engel oluşturuyor. Bu yüzden de, ABD dış politikasının "likudlaşması" sorunu, dış politika çevrelerinde de sık sık dile getirilmeye başlandı.

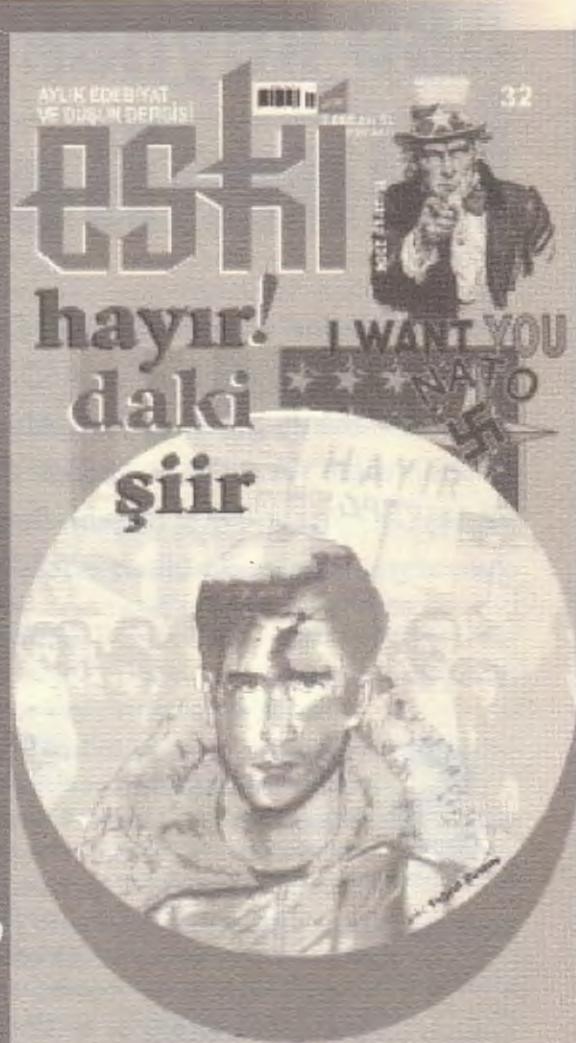
Demokrasi getirme yalanı

Emperyalizm demokrasi getirebilir mi? Ortadoğu'nun ve genel olarak ezilen dünyanın kendi Ortaçağından kurtuluşu, emperyalizme karşı mücadele etmeden mümkün mü?

Emperyalizm demokrasi getirmez. Demokrasiyi kimse kimseye getiremez. Demokrasi bir siyasi coğrafyada belli bir simtsal ittifaklar, dengeler ve uzlaşmalar dizini içinde gerçekleştirebilecek bir şey. Bu ittifakları ve uzlaşmaları sağlayabilecek bir sermaye birikim süreci gerekir. Diğer bir deyişle sermaye birikim süreci, söz konusu coğrafayı bu demokrasiye uzanacak ittifaklar ve dengeler çerçevesinde düzenleme eğiliminde olmalıdır, kendi yeniden üretimi için. Ironik olan şu ki, 19. yüzyılda Cecil Rhodes'in, İngiltere'de devrimi engellemek için emperyalist politikaların gerekli olduğunu vurgulamış olmasının da gösterdiği gibi zaman zaman, emperyalist politikalar, emperyalist ülkede, demokrasiyi (kapitalist demokrasiyi) korumak adı altında (için de) izlenebilir.

Üstelik demokrasinin (kapitalist) olabilmesi için, bu talep eden bir emekçi hareketi olması gerekir, tarih boyunca ulusal-etnik hareketler bu açılımı getirememiştirlerdir. Çünkü egemen sınıflar bu etkiye bir tepki olarak, sovenizmden faşizme kadar çeşitli uygulamaları, bu etkinin yaratığı basıncın da faydalananak, yaratılacak bir "öteki" bağlamında oluşturabilir; halkları birbirine kırdıbilir, baskıcı rejimler kurabilirler. Emekçilerin birleşik mücadelesi ve sendikaların etkisi olmadan diğer hakların istenebilmesi, sermayenin uzlaşmaya zorlanarak demokratikleşmeyi kabullenmesi bana olanaksız gibi geliyor. Öyleyse, bu karmaşıklık göz önüne alındığında demokrasi getirmek deli saçması değilse, hesaplı bir yalandan başka bir şey olamaz.

Eski tartışıyor NATO, Yeşil Kuşak, BOP ve Yazarın Görevi

AFŞAR TİMÜÇİN OSMAN ÇUTSAY
AHMET ADA YASEMİN YAZICI A. MÜMTAZ
İDİL GÜRAY ÖZ FIRAT CANER ALİ MERT
ABDULLAH ŞEVKİ MEHMET AKKAYA
FAHRETTİN DEMİR İHSAN TOPÇU TEMEL
DEMİRER ARİFE KALENDER SEYYİT NEZİR
YAŞAR NEZİHE TUĞRUL ÇUTSAY ALİ
ÖZCAN DEMİR ERSAN ERÇELİK
DENİZ DALKIRAN ADNAN BİNGÖL

Nâzım ve "Berkley"
Hikâyeden Öyküye
Şiirsel Dilin İşlevi
YENİ'den Eski'ye:
"Kendi Gölgemizin Üzerinden
Atlamak Zorundayız"
İsyancı Ne Zaman Terörist Olur?
Futbolun Antropolojisi
Şair İçin Dokuz Ahkâm
Ruh, Ten ve Beden

"yeni" kof emperyalist değerlere karşı
geleceğin kalıcı değerleri için Eski

Bayınızden LÜTFEN ISRARLA isteyiniz
yazışma için: faks 0 212 249 54 62 eskidergisi@hotmail.com

ABD kaynaklı bir ideoloji: İslamileştirme

İslam ülkelerine dayatılan Büyük Ortadoğu Projesi gibi girişimlerin ideolojik tabanının oluşturulmasında İngiltere ve ABD'de eğitim görmüş ve bu ülkelerin çeşitli üniversitelerinde görev yapmış Müslüman düşünürlerin önemli bir katkısı olmuştur. Üçünün adını vermekle yetinelim: Ömer el-Faruki (Pakistanlı), Fazlur Rahman (Pakistanlı) ve Seyyid Hüseyin Nasr (İranlı). Bunlar İslamcı çevrelerde çok iyi tanınan kimselerdir ve aynı zamanda bugün ülkemizdeki siyasetin kuramalarının düşün babalarıdır.

Prof. Dr. Mehmet Dağ

OMÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Son günlerde çeşitli nedenlerle yoğun bir biçimde gündeme gelen Büyük Ortadoğu Projesi, daha gerilere gidersek Yeşil Kuşak Projesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin, içerisinde ülkemizi de dahil ettiği farklı dönemlerde, farklı koşullarda İslam ülkelerine dayatılmak istenen aynı projenin farklı iki adıdır. Bu projelerin ideolojik tabanının oluşturulmasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim görmüş ve bu ülkelerin çeşitli üniversitelerinde görev yapmış Müslüman düşünürlerin önemli bir katkısı olmuştur. Bunlar çoğunlukla Hint alt kıtasından, özellikle Pakistan'dan ve İran'dan gelip Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiş, siyaseten kendi ülkelerinde başarısız olmuş kimselerdir. Burada bunlardan üçünün adını vermekle yetineceğim: Ömer el-Faruki (Pakistanlı), Fazlur Rahman (Pakistanlı) ve Seyyid Hüseyin Nasr (İranlı). Bunlar ülkemizde İslamcı çevrelerde çok iyi tanınan kimselerdir ve aynı zamanda bugün ülkemizdeki siyasetin kuramalarının düşün babalarıdır (1).

Çağdaş kültürü İslamlıyor ne anlama geliyor?

Kuşkusuz burada bu kişilerin doğrudan doğruya bilinçli olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin hesabına hareket ettiklerini söylemek istemiyorum. Onlar öncelikle İslam dünyasının Batı karşısındaki yenilikini bir yazı olmaktan çıkarmak amacıyla bir İslami ideoloji oluşturma girişiminde bulunmuşlardır ve bu ideoloji, eğer yanlışlıysam, Amerika Birleşik Devletleri'nin de dolaylı olarak işine gelmiş ve yukarıda adlarını verdığımız daha geniş bir projenin parçası olarak benimsenmiştir.

Bu ideolojinin adı, Batı'da oluşturulmuş çağdaş bilimi ve dolayısıyla çağdaş kültürü (2) İslamlştırma (İslamcıların deyişile, İslamlştırma) ideolojisidir. Gerçekte bu ideoloji için seçilmiş model A. Mez, Nicholson, Browne vb. gibi Batılı doğubilimcilerin (müsteşriklerin) İslam Rönesansı vb. gibi terimlerle göklere çıkardıkları, düşünsel haretlerin yoğun olarak yaşadığı, İslam'ın 7-12. yüzyıllarıdır. Anılan 6 yüzyıllık sürede ağırlıklı olarak Helenistik kültür, belli ölçülerde Gnostik kültür, Hint ve İran kültürleri Kur'an'a uyarlanmış ve böylece kökenini ancak uzmanların fark edebeceği İslamlıtırılmış bir kültür ortaya çıkmıştır. Bu modeli ortaya koyanlar, anılan dört kültürün de kavşak noktasında bulunan, Arapistan'ın kuzeyinde yaşayan çoğu Hristiyan halklardır. Bunlar Müslüman olduktan sonra kendi kültür kalıtlarında var olan her şeyi olduğu gibi Kur'an'da görmüş ve ona uyarlamışlardır. Bu uyarlama kolay da olmuştur; çünkü benzeri süreç milattan sonra birkaç yüzyıl içinde Philo ile Yahudilikte, Clement ve Origenes'le birlikte Hristiyanlık'ta yaşamıştır. Her iki din de İslami döneme gelinceye degen başta Helenistik kültür olmak üzere Doğu'nun çeşitli kültür öğelerini Yahudileştirmiş ya da Hristiyanlaştmıştır. Bu türlü uyarlamalara, deyim yerindeyse, kılıf da bulunmuştur: Tıpkı bizde Yaşar Nuri Öztürk'ün söylemine benzer bir biçimde, "Yunanlılar ve Helenler her şeyi Hz. Musa'nın kitaplarından calmışlardır" (3).

Kökü Yahudilik ve Hristiyanlık'ta bulunan bu Ortaçağ İslamlştırma modeli, bilimin salt kuramsal bir çaba olarak görüldüğü, bilimin bazı özel isittisnaları dışında tamamıyla soyut kavramlarla yapıldığı, gerçeğin soyut kavramlarda arandığı, baş-

ka seçenekin olmadığı bir ortamda anlamlı bulunabilir. Bu nedenledir ki, Ortaçağ İslam düşünürleri gerçeki ve bilgiyi kutsallaştıracak, tipki Platon'da ve Aristoteles'te olduğu gibi, Tanrı'nın tekelinde olan ve seçtiği kullarına verebileceği bir şey olarak görmüşlerdir. Onlarca dünyalık algılamalar Tanrı'ya iletmede işlevselliği olan sanal şeylerdir. O halde gerçeğin kendisini ya yalnız ya da simgesel (teşbih, dinsel söylemde çok geçen müteşabih terimi de aynı kökten gelir) olarak kutsal kitaplarla, Kur'an'da aramak gerekir. Bugünkü "oze dönüş", "Kuran'a dönüş" söylemlerinin de gerisinde yatan bu anlayış, çoğu kez ayetlerin insanı bağlamını bir yana iterek, Tanrı'nın istenci olduğunun ileri sürüldüğü genellemelerle koşullara uyum sağlamayı denemiştir. Sözgelimi, hepsi de insanı bağlamı açık olan, dinin beş amacı olduğundan (meksid-i hamse) (4), kamu yararı gözetilmesinden (maslahat) söz edilebilmiş; ancak en ilkel topluluklarda ve dinlerde bile bu öğelerin geçerli olduğu, bugün de olduğu gibi, hiç düşünülmemiştir. Görüldüğü gibi, aslında bu çaba yeni bir şey üretmeye yönelik olmayıp, üretilmiş olanı kutsallaştırmak, din eksenine oturtmakta başka bir anlam ifade etmemektedir.

Bizdeki öykünmecilerin düşünbabaları da esinlendikleri bu modeli günümüze taşırlar ve çağdaş bilim, hatta teknolojinin izlerini çoğulukla bir simge olarak kutsal kitapta aramaya çalışırlar; çevirtiler ve sap-

tirmalarla (5) bunların Kur'an'da bulunduğu iddia ederler. Biraz insaflı olanları, Kur'an'daki "ilm" ve türevlerinin, "akl" ve türevlerinin ne anlama geldiğini düşünmeden, Kur'an'ın bilime ve akla karşı olmadığıni, tersine teşvik ettiğini ileri sürerler (6); ayetlerin tarihsellliğini ve yeriğini yadsımadan, onlardan zaman üstü (Tanrısal) bir sonuç çıkırlabileceğini, yine her türlü insanı bağlamı hiçe sayarak, savunurlar; bunların adeta İslami olmayan kültürlerde bulunamayacağını, İslam'a özgü olduğunu ileri sürerler.

Çağdaş kültürün temeli: Dünyevileşme ve laiklik

Ömer el-Faruki, Fazlur Rahman ve Seyyid Hüseyin Nasr bunu İslam dünyasında Batı'ya, ve Batı'dan gelen her şeye düşmanlığı ortadan kaldırın ve Müslümanları modern bilime yönlendirmek gibi belki de pragmatist bir yaklaşımla gündeme getirirler; ancak hazırlılığa, kolaycılığa, Batı'da üretileni sahiplenerek tüketiciliğe, öykünmeciliğe iletilebileceği olasılığını hiç düşünmezler. Öyle görünüyor ki, Amerika Birleşik Devletleri bunu gördüğü içindir ki, ilimli İslam adı altında içeriğini sözünü ettiğimiz anlayışın oluşturduğu Büyük Ortadoğu Projesi'ni ülkemiz de dahil, uygun görmüştür. Bir başarısız girişim dışında (7) henüz tam anlamıyla uygulamaya konulmamış bu projenin, öyle görünüyor ki eğer fırsat bulurlarsa, ilk uygulaması ülkemizde gerçekleştirilecektir. Eski deyişle, geçmişi ihya ederek Türkiye

önçülüğünde daha kolay güdülebilir topluluklar yaratılacaktır. Nitekim bugün baktığımızda, Başbakan ve başkalarının danışmanları de dahil, ülkemizde bu konuda bir seyler yazmış olanların ya da iktidar erkini kulla-

narak uygulamaya koymaya çalışanların, yeni ve özgün bir şey ortaya koymadıkları, tersine "taklit" kültürünü devam ettirdikleri; var olanı İslami kimlik vererek ve çoğu kez bozarak yeniden biçimlendirmeye çalışıkları görülmektedir.

Gizli ya da açık İslamaştırma projesinin içinde yer alanların ya da destek verenlerin Batı kültürünü, özellikle bilimsel ve teknolojik devrimini iyi incelemeleri, anılan kültürün ve devrimin Hristiyanlık'tan önemli bir kopuş olduğu, bunun dünyevileşmenin ya da laikliğin temelinde yattığı, bugün neredeyse hiçbir Batılı Hristiyan'ın Clement ve Origenes gibi "çağdaş bilimsel başarıların Hz. Muşa'nın kitaplarından calındığı" iddiasında bulunmadığı gerçeğini görmeleri gerekmektedir.

DİPNOTLAR

1) Modern Türkiye'de kendi geçmiş kültürümüzle hesaplaşarak yeni modeller oluşturmak yerine, İslam ülkeleri için biçimli bir modeli ülkemize ithal etmeye çalışmak, üzerinde ibretle düşünlümesi gereken bir kanadur.

2) "Alacağım seyleri yalnızca bilimle ve teknoloji ile sınırlarıcağım" iddiası sığ ve düzmece bir iddiadır.

3) Bu söz için bkz., M. Dağ, İslâm Felsefesinin Bazı Temel Soruların üzerinde Düşünceler, OMÜF Dergisi, S.5, 1991, s.7. Ailenin söz Clement'in "Stromata" adlı yapıtında yer almaktadır. Benzer deyişler İslamaştırma döneminde Şehristani vb. gibi yazarlarda da yer almaktadır ve her türlü kültürel oluşumu peygamberlere bağlayan bir anlayışın sonucudur. Anılan makalede bu konuda anılan yazardan bir özet yer almaktadır.

4) Gazzalı tarafından biçimlendirilen ve eski-yeni hemen hemen bütün ilm-i holt kitaplarında yer alan, 1. canin karunması, 2. malin korunması, 3. aklin korunması, 4. dinin korunması ve 5. neslin korunması.

5) Çeviri ve saptırmalara çok ilginç bir örnek sudur: "Onların (simgesel ayetlerin) yorumunu ancak Tanrı bilir; ilimde derinleşmiş olanlar 'ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler" (Kuran, Ali-i İmran, 7). Fazlur Rahman İslâm'ın bilim adamlarına verdiği değeri ortaya koymak için, ayetin anlamını şu şekilde değistirir: "Onların anlamını ancak Tanrı ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir". Benzeri bir saptırma, Öztürk, kadınların dövülmüşini isteyen ayette (Kuran, Nisa, 34) ilgili olarak yapıyor. Ayetin saptırılmış anlamı şöyle: "Serkşilik etmelerinden endişelendiginiz kadınları eğit verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün".

6) Kur'an üzerine yazılmış propaganda kitaplarını değil, Kur'an'ın kendisini kovararak okuyanları, gerçek bilgiden Kur'an ayetlerinin; okuldan da onlar üzerinde Tanrı'nın işaret ettiği şekilde düşünmek olduğunun amaçlığını görür.

7) Bu başlıca girişim 1960'lı yıllarda Pakistan'da olmuştur. Fazlur Rahman'ın öncülüğünde başlatılan proje, gelecekte Mevdudi taraftarlarının kalkışması sonucu gerçekleştirilememiştir; Fazlur Rahman ülkesinden kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmak zorunda kalmış; ölünceye degin orada yaşamıştır. Şikago Üniversitesi'nde yıllarca öğretim üyeliği yapmıştır, öğrencileri arasında bugün çeşitli üniversitelerimizde görev yapan Prof. Dr. Alpaslan Açıkgöz ve Bekir Demirkol gibi Türkler de bulunmaktadır. Açıkgöz, öğretmeninin izinden giderek bilginin İslameştirilmesi konusunda bir de kitap yazmıştır.

Ortadaki Pakistanlı Fazlur Rahman.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Müslüman ideologları

Yeniden yapılanmacıların savunduğu İslamileştirme etkinliği, özde Batılı değerlere İslami bir damga vurarak, onları Tanrı-merkezli bir düşünsel çerçevede meşrulaştırmayı ve İslam ülkelerinde yaygınlaştırmayı ereklemektedir. Anılan tutumun, Türkiye'nin laik siyasal-toplumsal ve düşünsel yapısını dinselleştirmek gibi bir sakıncası vardır. İslam toplulukları ve bu arada Türkiye, Batı'ya öykünmek ve onu taklit etmek yerine, çağdaş bilimin nasıl geliştiğini ve hangi temelden hareketle yapılandığını iyice sorgulayarak, seküler nitelikli bilime yönelik ayakları üzerinde durabilecek bir yapıyı kurmaya çalışmalıdır.

Hasan Aydin

İlahiyatçı / OMÜ SBE Doktora Öğrencisi

Son zamanlarda, dünya kamuoyunda ve Türkiye'de hararetle ABD kökenli Büyük Ortadoğu Projesi tartışılmaktadır. Stratejistlerin belirttiğine göre, büyük ölçüde İslam ülkelerini ve bu arada Türkiye'yi de kapsayan bu projenin birbiriyle ilintili 3 ana hedefi bulunmaktadır. Bunların ilki, ABD'nin enerji kaynakları üzerinde denetimini artırmak, kendi pazar alanını genişletmek ve anılan bölgeyi küresel sermayeye uygun hale getirmek; ikincisi, anılan bölgede güvenliği sağlamak, İsrail sorunu ile terör sorununu yok etmek; üçüncüsü ise, gelecek ve radikal İslam'ı saf dışı edip yerine küresel sermayeyle uyumlu, Hıristiyan kültürüne olumsuz bakmayan bir ilimli İslam anlayışı ikame etmektir.

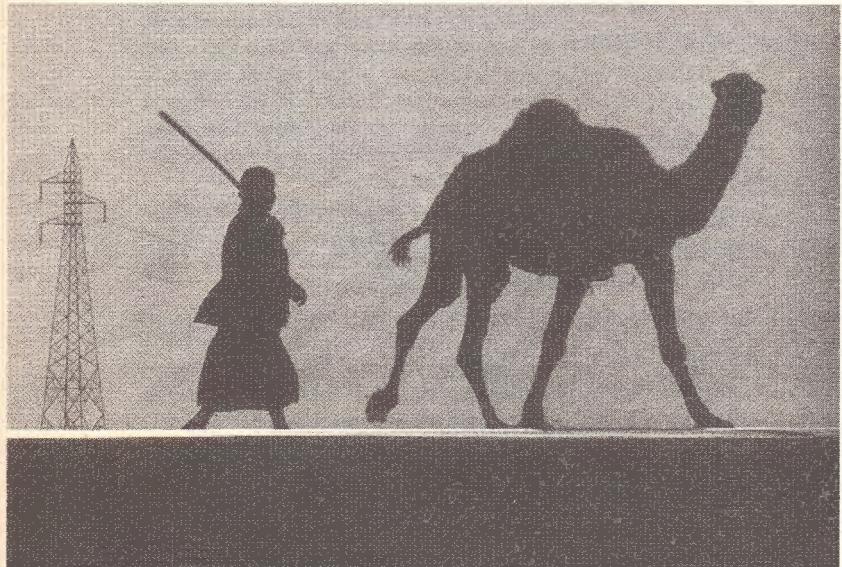
Hıristiyan kültürüne olumsuz bakmayan ilimli İslam inşa etme anlayışı, diğer hedeflerin gerçek-

leştirilmesi için bir ölçüde temel teşkil etmektedir; çünkü küresel sermayenin Ortadoğu'daki etkinliğinin artması, bölgeye ABD'nin ve misyonerlerinin tepki görmeden çökreklenmesi, radikal İslamcılar'ın yarattığı terör eylemlerinin durdurulması ve İsrail Devleti'nin varlığının korunması ve sürekliliğinin sağlanması için ilimli İslam zorunludur.

Nedir bu ilimli İslam?

Ortadoğu projesinden söz eden düşünürlerle bakılırsa, bu ilimli İslam, "demokrasiyle uyumlu, teknolojik ürünlere açık, ötekinin ürettiği ürünleri yadsımayan, tüketim kültürü gelişmiş, diyaloga hazır, laikliği din ve vicdan özgürlüğüne indirgeyen ve buna bağlı olarak misyoner hareketlerine karşı olmayan, insan hakları ve özellikle kadın hakları konusunda gelişimi önemseyen, saldırmayı ve terörü reddeden, ulus devleti ve ulusal değerleri dinin ümmetçi ve bir ölçüde küreselci anlayışında eriten..." bir İslami imgeyi içermektedir. Bu İslam imgesi geleneksel ve radikal İslam'ın karşısındadır; pek çok batılı bilimsel bulgu ve değeri, Kur'an'daki kavramların tarihsel içeriğini boşaltarak onda okumayı ve onun aracılığı ile İslamileştirmeyi, diğer bir deyişle, üretmeden Batı'yı taklit etmeyi hedeflemektedir.

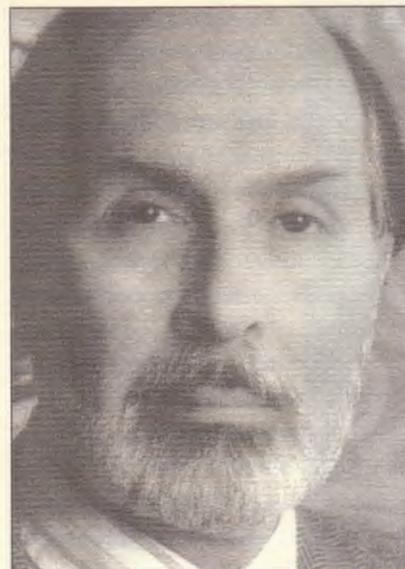
Bu hareket, aslında Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, 19. yüzyılda, Muhammed Abduh (Mısırlı) ve Cemalettin Afganî (Afganistanlı) gibi düşünürler tarafından İslam toplumlarını geliştirmek için ortaya atılmış, uzun süre İngiliz işgali altında kalmış Hint alt kıtasında Sir Seyit Ahmet Han (Hindistanlı), Muhammet İkbal (Hindistanlı), Emir Ali (Hindistan) gibi düşünürler aracılığı

ile geliştirilmiş, 20. yüzyılın ikinci yarısında, Fazlur Rahman (Pakistanlı), Ömer el-Farukî (Pakistanlı), Seyit Hüseyin Nasr (İranlı) gibi Batılı üniversitelerde okuyan Müslüman düşün insanları aracılığı ile yaygınlaştırılmıştır.

Bu insanların ortaya koydukları projeyi Batılı emellere alet olmak için geliştirdiklerini söylemek için ciddi belgelere sahip olmak gerekir. Elimizde bunu söylemek için, ciddi bir verinin olduğu söylenemez; ancak kuşku duymak için kimi verilerin olduğunu da kaydetmek gerekir. Sözelimi, anılan hareketin ilk temsilcileri arasında yer alan düşünüler, İngiliz işgali altında kalmış bölgelerde ortaya çıktıklarıdır. Nitelikim, İngiliz işgal yıllarında Sir Seyit Ahmet Han'ın İngilizler'le işbirliği yaptığı ileri sürülmektedir; yine aynı bölgede yaşamış Muhammet İkbal'in, *İslam'da Dinsel Düşüncenin Yeniden Yapılanması* (Reconstruction of Religious Thought in Islam) adlı eserini kendi halkın dili olan Urduca yazmayı, İngilizce olarak yazdığı bilinmektedir ve bu, onun yeniden yapılanmacı projesini birileri için hazırladığı şeklinde yorumlanmaya oldukça müsaittir. Öte yandan, Fazlur Rahman'ın İngiliz gizli servisleriyle bağlantısının olduğu söylentisi vardır ve bilebildiğimiz kadariyla oğlu papazdır. Ayrıca Fazlur Rahman, Farukî ve Seyit Hüseyin Nasr Batılı, özellikle Amerikan üniversitelerinde bilim insanı olarak çalışmışlar ve yaşamalarını, kısa dönemler görev için ülkemlerine gitmeleri hariç, Batı'da geçirmiştir.

Tüm bu olgular göz arı edilebilir ve onların projelerini kendi ülkelerinin gelişimi için oluşturdukları söylenebilir. Ancak projenin, önce İngilizler tarafından yürütülen ve daha sonra ABD'nin Ortadoğu Projesi diye farklı bir biçimde soktuğu ve anılan projeye hizmet için dillendirdiği ilimli İslam'la örtüşmesi oldukça şartıcıdır. Anılan proje 1960'lı yıllardan itibaren, geleneksel ve radikal İslam karşısında Türkiye'ye de sıçramış, karşı devrim hareketiyle birleşerek, komünizmi engellemeye erekli

Seyit Hüseyin Nasr.

Amerikan patentli Yeşil Kuşak Projesi kapsamında desteklenmiş, 1980 sonrası, akademik ilahiyat çevrelerinde yeniden yapılanma, dinde reform ve dinde yenileşme vb. adlarla iyiden iyiye yaygınlaştırılmaya çalışılmış, bir toplum projesi olarak siyasi bir destek de bulmuştur. Ayrıca anılan proje, Amerika'yı üs edinmiş Fethullah Gülen'in örgütlediği bir yapıyla, tarikat ve cemaatlere olumlu bakan bir kimliğe büründürülülmüştür.

Kuşkusuz ilimli İslam projesinin yaygınlaştırılmasında, ABD'yi müttefik olarak kabul eden hükümetler ve medya da üzerine düşen görevi yapmış, İslam'da yeniden yapılanma, diğer bir deyişle, ilimli İslam yanlısı düşünürleri desteklemiştir. Aslında laik bir devrim yaşamış Türkiye'de anılan anlayışın yaygınlaştırılması, bugünkü sık sık dillendirilen, diğer İslam ülkelerine örneklik etmeyi sağlamaya dönüktür. Çünkü bilebildiğim kadariyla, Seyit Ahmet Han, Muhammet İkbal, Fazlur Rahman, Farukî ve Seyit Hüseyin Nasr gibi insanların projeleri, din ekseninde yapılanmış İslam toplumlarda, yine dinden yararlanarak demokratik açımlar yaratmayı, oldukça geri olan kadın haklarını geliştirmeyi ve Batılı bilgi ve değerleri içselleştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye laiklikle insan hakları, demokrasi ve bilim konusunda zaten köktencili bir biçimde devrim yaratmış ama çağcıl

gelişimini henüz tamamlayamamış bir ülkedir. Fakat Mustafa Kemal ve yandaşları yaptıkları tüm devrimleri ve yenilikleri, dinsel bir yasallık aramadan seküler bir düzlemede yapmışlardır. Ancak, seküler düzlemede yapılanmış bir toplum modeli, Ortadoğu'ya örnek olma konusunda sıkıntılardan yarattığı için, ABD destekleye Türkiye'deki yapı dinden hareketle meşrulaştırılmaya çalışılmış ve hâlâ da çalışılmaktadır. Çünkü Ortadoğu'ya herhangi bir düşüncenin girebilmesi için onun dinsel bir eksene oturtulması; bir başka deyişle, İslam ambalajı ile sunulması gerekmektedir. Türkiye'de, laikliği, insan haklarını, demokrasiyi, bilimi vb. dinsel zeminde savunmak ve bu yolla yasallaştıran akımların ön plana çıkmalarını anılan hedefe ulaşma amacını gütmektedir ve büyük ölçüde ABD desteklidir. Bu yolla Türkiye'deki siyaset ve kültürel yapı, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kavuşturulan dünyevi temelinden alınıp, dinsel-Kuransal bir temele oturtulmaya çalışılmaktadır.

Bu ilimli İslam'ın temel öğretilerini, amaçlarını, geleneksel İslam'la polemiklerini, Türkiye'deki ilimli İslam yanlılarının ya da sık sık kullanıldığı biçimde, yeniden yapılanmacıların görüşlerini de dikkate alarak çözümlemek gerekmektedir. Bu çözümleme, hem ilimli İslam projesinin neliğini kavramak, hem de onun ABD'nin amaçlarına hangi açılardan hizmet ettiğini görebilmek için zorunludur.

İlimli İslam'ın temel savı: Yeniden yapılması

İlimli İslam yanlısı düşünürler, gündemlendikleri amaca ulaşmak için Tanrı-merkezli bir eksende yapılanmış belli bir toplum projesine gönderme yaparlar; bu haliyle onların projesinin genel içeriği siyasi bir nitelik taşı (1). Onlar, bir toplum projesi sunmayı amaçladıkları için, yönetimbilimlerinin temel ilgisi, yeniden yapılanma hareketlerini meşrulaştırma, geçerli saylıklarını dayanaklı gösterme ve en başta bilgi kaynağı olarak gördükleri Kur'an'ı

yorumlama yöntemlerine yönelikir. Sıraladığımız bu ilgi alanları, bir yandan kendi varlık nedenlerine anlam vermemi ereklerken, diğer yandan toplumun ve özellikle siyasal erki ellerinde bulunduranların onayını almaya ve gelenek yanlısı düşünürlerin eleştirilerini engellemeye ve gerçek amaçlarının görülmesinin önüne set çekmeye dönüktür. Bu haliyle, ilimli İslami düşünce, Orta-doğu'da yaygın olan geleneksel İslam karşıtı gibi gözükmüş; onunla polemik içinde, *Kuran*'dan hareketle kendini yasallaştırmaya çalışır. Bu yasallaştırma işlemi çeşitli adımları içerir.

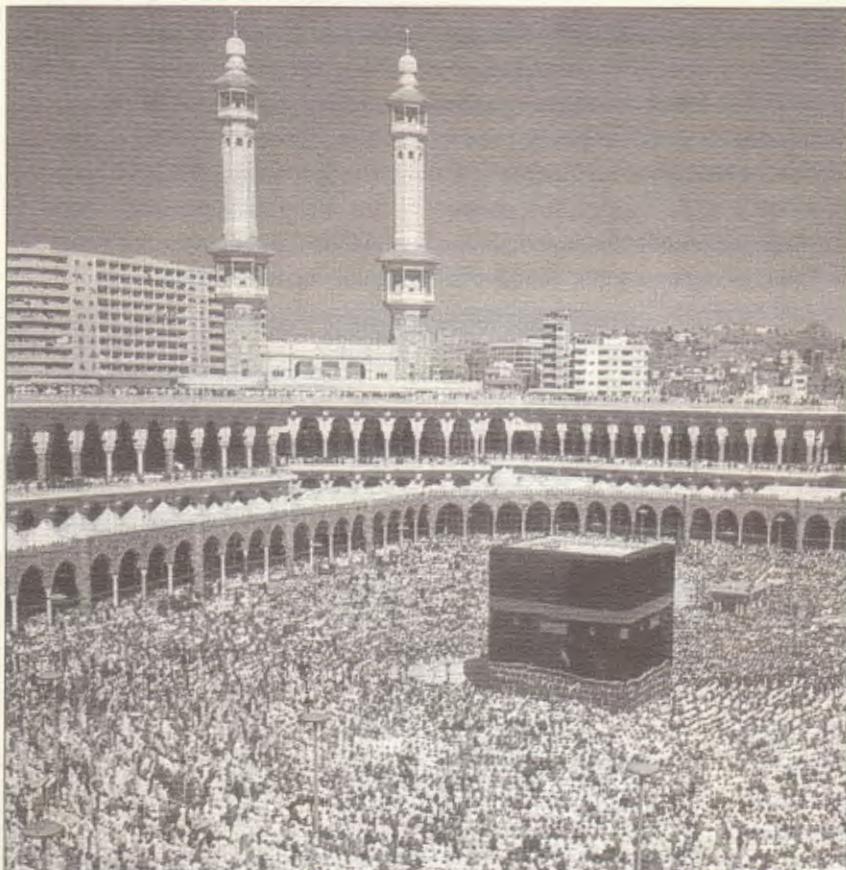
Yeniden yapılanmayı gerekçelendirme ve gelenegin eleştirisi

İlimli İslam yanlısı/ yeniden yapılanmacı düşünürlerin genel kanısına göre, İslam düşüncesi, 19. yüzyıla gelinceye dekin geçirdiği tarihsel evrimde, kısa bir dönem atılımcı bir hamle gösterse de, önemli ölçüde bir özden uzaklaşma ve öze yabancılılaşma süreci yaşamıştır ve bu süreç, İslam'ı bir hurafe ve atalar dini haline

getirmiştir. Bu evrimde, farklı kültürlerle etkileşim, mezhepler, tarikatlar, siyasal çatışmalar, pek çok İsrailiyyat ve uydurma hadislerin İslam'a girmesi gibi nedenler, *Kuran* İslami'nin, bilime ve gelişime açık, dinamik olan gerçek yüzünü örtmüş ve İslam kültür ve uygarlığını yozlaşmaya ve gerilemeye mahküm etmiştir (2).

Hemen her yenilenme hareketi yanısında karşılaştığımız bu düşünürler, Türkiye'deki ilimli İslam'ın, diğer bir deyişle İslam'da yeniden yapılanmanın en önemli kuramcılar arasında yer alan Yaşar Nuri Öztürk söyle ifadelendirir: "... Hz. Muhammed'e isnat edilen sözlere dayanılarak, onun tebliğ ettiği kitabın onaylayamayacağı bir tür ikinci İslam sahneye çıkmıştır. Bu ikinci İslam, birkaç yabancı kültürden verilerinden aldığı örf ve kabullerle de birleşince, *Kuran*'ın halis diye nitelendiridiği saf, berrak ve sade din, insanla çelişen bir kaosa dönüşmüştür... Kısacası, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği vahye dayalı evrensel, zaman üstü, insan fitratına uygun İslam yerine örfler, te'viller ve uydurmalarla

oluşturulan bir beşer İslami ortaya çıkmıştır. Biz bunu, *Kuran*'da kristalleşen vahyin İslami yerine geçirilmiş bir 'atalar İslami' olarak algıyoruz. Atalar ve örfler İslami'nin oluşmasında en büyük etkiyi beş politeist kültür yapmıştır. İslam önce, doğduğu coğrafya olan Arap Yarımadası'nın Cahiliyye denen kültür ile yüz yüze gelmiş ve boğuşmuştur. Cahiliyye yerine oturan İslam, Emeviler tarafından sultanat kaygıları ve Arap olmayanlara duyulan nefretin de itişiyle erozyona tabi tutuldu ve Cahiliyye şuurlutının kalıntılarıyla ilk yozlaşmaya maruz kaldı... İslam'ın karşılaştığı ve etkilendiği ikinci politeist kültür İran Sasani kültüründür..." Üçüncü etki, Hint mistik kültüründen geldi... Bu kültürün, daha sonra Türk-Şaman etkisi ile birleşen tahribi, İslam'ın en nazik kurumlarından biri olan tasavvufu, zaman içinde bir tür yedek ilahî bir kurum haline getirerek *Kuran* tevhidi bünyesinde büyük yaralar açtı. Tarih bakımından birbirine çok yakın olan 4. ve 5. etkinin biri, az önce söylediğimiz Türk-Şaman kültür etkisi, ikincisi de Eski Yunan metinlerinin çevirisi ile oluşan etkidir... Abbasiler devrinde Arapça'ya çevrilen Eski Yunan metinlerinin etkisi, kronolojik bakımından son sıralarda olmakla birlikte, kalıcılık ve derinlik bakımından belki de birinci sıradadır. Hatta Muhammed İkbal gibi tartışmasız bir düşünce otoritesi, bu etkinin Müslüman düşünürlerin Kuranal ufklarını karartacak kadar büyük olduğunu söylemiştir. Putperest beş etkinin yanında, bazı etkilerden daha elbette ki söz edilebilir. Siyasal çıkarlar yüzünden veya bu çıkarları temsil eden sultanat odaklarının baskısıyla naslar bünyesinde vücut verilen anlam kaydılmaları, te'viller, hadis adı altında uydurulan sözlerin hüküm oluşturmada esas alınması, zamanın değişmesi ile değişebilecek olan vesâil (araç) hükümlerin zaman üstü olan makâsid (amaç) hükümlerle aynı kefeye konması, eskilerin putlaştırılmasını devam ettirmek için içtihat kapısı kapalıdır sloganının kitlelere dinin bir

gereği gibi kabul ettirilmesi, yozlaşma ve yabancılışma sebeplerinden bazılarıdır. Anlaşılan odur ki, günümüze gelinçeye kadar İslam gerek temel politeist etkilerin erozyonuyla gerekse dördüncü hicri yüzyılın (miladi 11. yüzyıl) sonlarından itibaren başlayan taklit devrinin (bilim ve düşüncede yaraticılığın duraksama devri) etkisi ile esas kaynağı olan *Kuran*'dan uzaklaşarak gelenekselmiş ve vahye dayalı yapısına büyük ölçüde yabancılışmıştır" (3).

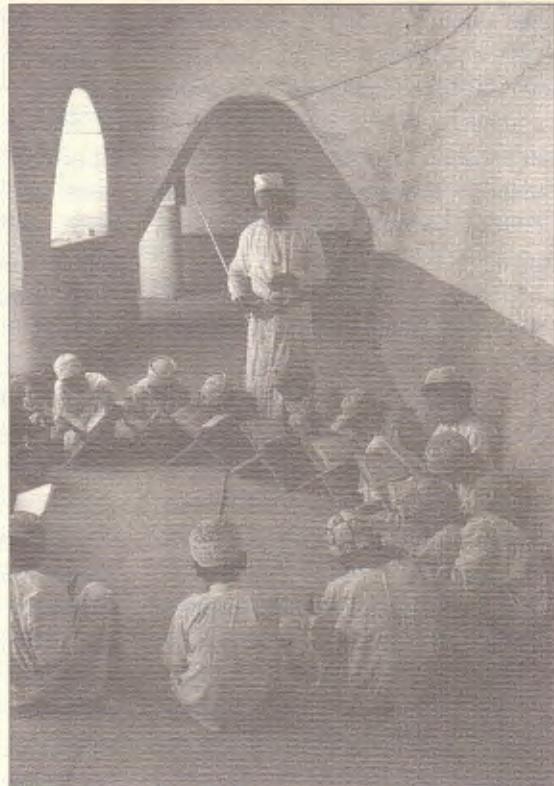
Kuran'a dönüş

Tarihsel süreç içerisinde oluşturmuş İslam, yani gelenek, yeniden yapılanmacıların dediği gibi, eğer yozlaştırılmış ve özüne yabancılışmışsa ne yapmak gerekmektedir? Bu soru bizi, yeniden yapılanma yanlılarının yönembilimsel dayanaklarının ikinci aşamasına getirmektedir. Bu aşama, tüm yeniden yapılanmacıların ortak olarak dillendirdikleri, öze dönüş aşamasıdır. Onların özle kastettikleri çoğunlukla İslam'ın ana kaynaklarıdır (4). Bu kaynak kimi kez, sadece *Kuran* olarak sunulurken, kimi kez buna hadis de eklenir (5). Ancak onların genelde hadis kültürüne bakışları eleştirel ve hadislerin kabulünde *Kuran'a* uygunluk esastır (6). *Kuran*'dan onay almayan herhangi bir söz, hadis olamayacağı gibi, böyle bir sözü peygambere isnat etmek de doğru değildir (7).

Yeniden yapılanmacı düşünürlerin hadis kültürüne karşı çıkmaları, hadislerin *Kuran*'ı nesnelleştirmesi ve onun pek çok yargısını, tarihsel ve yerel koşullarla bağıntılı hale getirmesidir. Hadise karşı çıkan yeniden yapılanmacıların bir kısmı aynı anlayışla, *Kuran* ayetlerinin oluşum nedenlerini ifade eden nüzül sebeplerine karşı da eleştirel tavır alırlar (8); onları kabul eder gibi görünenler ise, 'sebebin özel oluşu, ayetin hükmünün genellliğini engellemeye' (9) anlayışını savunurlar. Ashında hadis kültür kabul edilirse, pek çok geleneksel İslami öğeyi dışlamak olanaksız hale gelecektir ve bu yeniden yapılanmaya yani ilimli İslam

projesine olanak bırakmayacaktır. Bir başka deyişle nesnel bir İslam'ın olduğu ortaya çıkacaktır. Bu yüzden, yeniden yapılanmacı düşünürler uydurma hadis kavramına sarılırlar; hadisin yazılmasının peygamberden 2 yüzyıl sonra olduğunu, bu nedenle, İslam'ın ilk dönemlerinde, fethedilen bölgelerin kültürlerinin, siyasal ve mezhepsel kavgalarının hadisleştirilerek meşrulaştırıldığını savunurlar (10). Bunda, gelenekçi İslam düşünürlerinin de kaydettiği gibi, kimi gerçek payları olmakla birlikte, hadis kültürune tümden cephe almak çok makul olmasa gerektir (11). Çünkü hadisler, *Kuran*'ın yorumu niteliğindedir; gelenekçi düşünürlerin de ifade ettiği gibi, onların reddi peygamberin *Kuran* yorum işlevinin reddi anlamına gelmektedir (12). Öyle anlaşılıyor ki, yeniden yapılanmacı düşünürler bunun farkındalar ve kendi yorumlarına olanak sağlamak için hadisleri yadsıma yoluna başvurmaktadır; fakat bunu uydurma hadis kavramıyla meşrulaştırmayı denemektedirler. Çünkü Fazlur Rahman, Hüseyin Atay ve Yaşar Nuri Öztürk gibi düşünürler, 'Peygamberin *Kuran*'ı yorumlamasının kendi dönemini bağladığı' ima etmektedirler (13); oysa gelenekçilere göre, Hz. Muhammed'in yorumu evrenseldir ve her dönemde geçerlidir; çünkü dinin peygamberidir, onu en doğru şekilde o anlamıştır (14).

Sözgelimi Yaşar Nuri Öztürk söyle demektedir: "Hz. Peygamberin de din adına hüküm koyma yetkisi yoktur. O, dinin sahibi tarafından konan hükümleri yorumlayıp uygular. Fakat onun yorumları bile, Allah'ın ayetleri gibi zaman üstü değildir. Nitelikim hak elçisini iyi anlayanlardan biri olan Hz. Aİşe: 'Bu konuda Hz. Peygamber söyle yapmıştır; siz niçin

başka türlü yapıyorsunuz?' diyenlere şu cevabı vermiştir: 'Allah elçisi onu o zaman öyle yaptı; çünkü şartlar öyle gerektiriyordu. Eğer bugün yapsaydı öyle değil bu şekilde yapardı.' Hz. Aİşe bu ölümsüz sözüyle göstermiştir ki, Allah elçisi dinin değişmezlerini koyma yetkisini değil, Allah tarafından konan değişmez hükümlerin, içinde bulunan şartlara uygunmasını üstlenmiştir" (15).

Bu durumda, gelenekten kopan yeniden yapılanmacı düşünürlerle göre, İslam'ın biricik kaynağını *Kuran* oluşturmaktadır (16). Şu halde *Kuran'a dönüşle* İslam dini yeniden yapılandırılacaktır. Burada, yeniden yapılanmacıların, 'Kuran'a dönüşle, *Kuran*'ın indiği döneme dönüş arasında önemli bir ayırmayı yaptıklarını' (17) hatırlatmamız gerekmektedir. Bu ayırm, modernist düşünürleri hem gelenekçilerden hem de modern öncesi islahat hareketlerinden ayıran önemli bir noktadır; zira gelenekçiler ve modern öncesi islahat hareketi önderleri için, *Kuran*'ın indiği dönem ve o dönemin yorumu her dönemde geçerlidir. Modernistler, her ne kadar, peygamber dönemi ile asrı saadet dönemini İslam'ın ideal olarak uygulandığı bir dönem olarak sunsalar da, sosyolojik değişime

bağlı olarak, modern toplumsal yapının o dönemde farklı olduğunu kavramış durumdadırlar. Bu yüzden yapılması gereken, "o dönemin yaratıcı ruhunu kavramak ve bu ruhtan hareketle *Kuran*'ı dönemimizde vahiy olunuyormuş gibi dönemimizin koşullarına uyarlamaktır" (18).

Nitekim Hüseyin Atay söyle der: "İslam dinini, tarihsel anlayışın dışına çıkarak, doğrudan *Kuran*'ı zamanımızda vahiy olunmuş gibi anlayıp onu aşarak günümüz bilgisine, hayat şartlarına göre hayatı uyarlamak ve yaşamak için *Kuran*'ı anlamının yöntemlerini, kurallarını incelemek gerekmektedir" (19).

Hüseyin Atay'ın pek çok yeniden yapılanmacı düşünürce paylaşılan bu savı, *Kuran*'ı yaşatmayı; gelenekçi düşünürleri, *Kuran*'daki tarihsel öğeleri modern döneme taşımakla suçlamayı amaçlamaktadır ve tarihsel olanı aşmayı salık vermektedir. Öyle anlaşılıyor ki, yeniden yapılanmacıların hareket zemini, Mehmet Akif'in dillendirdiği, "doğrudan *Kuran*'dan alarak ilhamı, asrin idrakine söyletmeliyiz İslami" sloganında ifadesini bulmaktadır (20).

Yeni bir *Kuran* yorum modeli

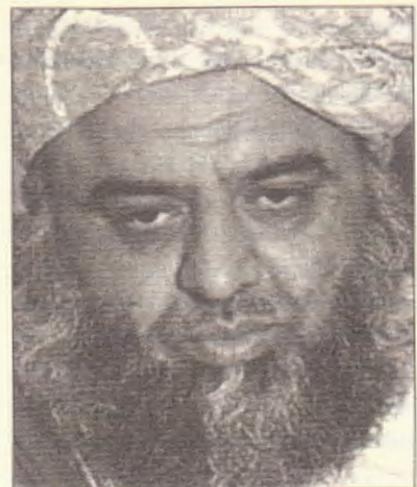
Kuran'a dönüş hareketinin savunucusu olan yeniden yapılanmacı düşünürler, yeniden yapılanmaya yükledikleri görevleri icra etmek ve ilimli İslam projelerini *Kuran*'a mal etmek için yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemler geleneksel İslam'ın *Kuran* yorum modelini birçok konuda değiştirmektedir. Çünkü hadislerin inkâri temelinde, Hz. Peygamber'in *Kuran* yorumu yadsınmakta ya da en azından tarihsel sayılmakta; nûzûl sebepleri kimi kez görmezden gelinmekte veya onların ayetleri döneminin koşullarıyla sınırlamadığı ifade edilmekte; *Kuran* ayetlerinin ortaya konus sıra, Mekki-Medeni ayet ve sure ayrımlı hiçe sayılmakta, buna bağlı olarak nesih olgusu (sonraki bir ayetin,

önceki bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırması) dışlanmaktadır (21); *Kuran* ayetleri ve sözcükleri yerel-tarihsel bağlamlarından kopartılmakta; geçmiş *Kuran* yorumları, çoğu kez sapma olarak nitelendirilmekte ya da *Kuran*'ı anlamamakla it-ham edilmektedir (22).

Bu sıraladığımız olguların hepsi, gelenekçi düşünürlerin deyişile, *Kuran*'ın lafzi, yani sözel anlamının aşılması, *Kuran* ayetlerinin ve kavramlarının içeriğinin boşaltılması anlamına gelmektedir (23). Çünkü gelenekçi düşünürler göre, "Kuran, 7. yüzyıl Arap dilini kullanır; o kavramların içeriği, ya *Kuran*'ı *Kuran*'la yorumlama ya da erken dönem sözlüklerle yapılabilir; bu anlamda, *Kuran*'ın kavramlarının doğru anlamı, olduğu dönemdeki Araplar'ın anladığı anlamadır" (24). Yeniden yapılanmacılarca, gelenekçilerin "Tarihsel öğeleri ön plana çıkaran lafzi yorum anlayışları aşılmalıdır; çünkü bu sosyal değişim gerçeğini dikkate almamakta ve İslam'ı, tarihin belli dönemindeki kültürüne ve o kültüre uygun yorumuna mahkûm etmektedir; bir başka deyişle, İslam'ı Araplaştmaktadır" (25). Oysa *Kuran*'ı her dönemde, o dönemin kültürel koşulları ekseninde yeniden yorumlamak, onu tüm zamanlarda geçerli kılmak için zorunludur. Bu yüzden "Kuran sürekli yeniden yorumlanmalıdır" (26).

Onların sürekli yorum söylemini nesnelleştirmek için sözü Fazlur Rahman'a bırakalım: "Gelenekler büyük kafaların ve zihinlerin yaratıcı zihinsel faaliyetleri için yollar göstermeleri bakımından yaşayan dinler için kıymetli olmakla birlikte, o dini insanlığın diğer kısmından (ve diğer zamanlardan) fiilen soyutlayan şeylelerdir. Netice olarak, bütün dinlerin sürekli canlandırılması ve yeniden şekillendirilmesi (yani sürekli yeniden yorumlanması) fikrini taşımaktayım" (27).

Biz burada iki yeniden yapılanmacı yorum modeli üzerinde duracağız, bunlardan ilki Fazlur Rahman'a, ikincisi ise Yaşar Nuri Öztürk'e aittir. Görünüşte birçok yorum modeli ol-

Fazlur Rahman.

masına rağmen, bu iki model üzerinde durmamızın nedeni, aslında bu modellerin ultişıkları sonuçların benzerliğini göstermektir (28).

Fazlur Rahman'ın yorum modeli: *Kuran*'ı genel ilkelere indirgeme

Kuran yorumbilimine ilişkin yeniden yapılanmacı anlayışlar içinde savunuculuğu yapılan en temel modellerden birisi Fazlur Rahman'a aittir; bu model pek çok yeniden yapılanmacı düşünürün esin kaynağı olmuş ve Türkiye'de akademik ilahiyatçılar arasında önemli bir yansımaya bulmuştur (29).

Onun modelinin ana çatısını kendi söyleminden dinleyelim: "a) *Kuran*'ın kastını tespit edebilmek için sağlam ve dürüst bir tarihsel yaklaşım kullanılmalıdır. *Kuran* öğretisinin metafiziksel yönü tarihsel yaklaşım kolayca izin vermeyebilir; fakat sosyolojik yönü kesinlikle buna uygun değildir. Her şeyden önce *Kuran* kronolojik bir düzlemede incelenmelidir. Önce ilk vahiylerin incelenmesi; sonra ortaya konan tedbirler ve kurumlardan bağımsız olarak İslam hareketinin başlangıçtaki en temel hedeflerine dair yeterince doğru bir kavrayış kazandıracaktır. Böylece *Kuran*'ın, Muhammed'in hayatı ve mücadelesi vasıtasıyla kendisini açmasını takip edip anlamalıdır... Bu yöntem ayrıntılarının kastını/ anlamını belirlemek bir yana, *Kuran*'ın topluk mesajının genel kastını da sistemli ve tutarlı/bütüncül tarzda açığa çıkaracaktır.

“b) Sonraki kademe de, *Kuran*’ın hukuki bildirimleri/yasaları ile bu yasaların yerine getirmesi beklenen gayeler/hedefler arasında bir ayırmak lazımdır. Burada da öznellik tehlikesi vardır; ama bu da *Kuran*’ın kendisi vasıtıyla en aza indirgenebilir...

“c) Bu merhalede ise, *Kuran*’ın sosyolojik şartları, yani Peygamberin hareket ettiği ve faaliyetler gösterdiği ortam kesinlikle göz önünde tutularak *Kuran*’ın hedefleri anlaşılmalı ve belirlenmelidir” (30).

Fazlur Rahman’ın, bu yorum ilke-leri Ferhat Koca’nın deyişiyle, “*Kuran*’ın kendioluştugu tarihsel koşullara giderek, onun hedeflerini sapmak ve bu hedefleri genel ilke haline getirip günümüz koşullarına uyarlamak” (31) gerektiğinden söz etmektedir. Ona göre, bu yüzden *Kuran* yorumunun iki boyutu vardır; ilk boyut, *Kuran*’ın oluştugu döneme inmeyi ve tarihsel eleştirel yöntemle onun bütüncül ereklerini bulmayı amaçlar (32). Bu ilk aşamadır ve gelenekçi yorumcularca da paylaşımaktadır. Ancak, Fazlur Rahman’da göre, gelenekçiler gibi burada takılıp kalmamak gereklidir; zira ona göre gelenekçiler tam da burada takılıp kalmakta, o tarihsel anlamı zaman üstü saymaktadır. Bu açıdan ikinci boyut çok önemlidir ve *Kuran*’dan çıkışan hedefler ya da ilkeler ışığında günümüz sorunlarına eğilmeyi gerektirir (33).

Fazlur Rahman’ın bu yorum modeli, *Kuran*’ın sözel anlamını saptayıp aşmaya, sözel anımların altında yatan gizli, örtük amaçları ortaya çıkarmaya dönüktür. Bu nedenle bu yorum anlayışı bir tür içselciliktir (Batılılık) ve özde *Kuran*’ın sözel anımlarını, yani nesnel anlamını tarihsel saymak ve onun günümüz ortamına taşınmasına engel olmak gibi bir amacı vardır (34). Onun sözel anlamı tarihsel saymak dışındaki savları, özde dirayet tefsirini savunan gelenekçe de dilendirilir. Fazlur Rahman’da göre, gayeler genel olduğu için her dönemde uygulanabilir. O, bu gayelerin ahlaki bir toplum kurmak için temel çıkış noktaları ol-

duğunu belirtmekte ve her dönemin kültürel koşullarına İslam’ı adapte etmek için olanaklar sağladığını kaydetmektedir (35). Ona göre, geleneğin yaptığı gibi, *Kuran*’ı parçacı bir yaklaşımla (atomcu yaklaşım) ele almak ve onun sözel anımlarını nihai bir hukuk, bilim ya da tarih bilimi metni gibi kabul etmek gelişimin önüne set çekmektedir. *Kuran*’ın vurgusunun özde ahlaksal olduğu, onun bir bilim, tarih ve hukuk kitabı olmadığı kabul edilmeli; ona bütüncül bir bakışla yonelmelidir (36). Fazlur Rahman’ın, lafzi anlama odaklanan geleneği aşmaya yönelik tüm bu söylemlerine karşın, İslam’ın metafizik yargılarnı aşmaya çalışmaması (37) bir çelişki olarak görülebilir; eğer sosyolojik alana özgü olan sözel anlam tarihsel ve yerelse, *Kuran*’ın esas amacı sözel anlamdan çok, onların altında yatan gayelerde odaklanıyorsa; aynı durum metafizik yargılarnı neden geçerli olmasına? *Kuran*’ın belli kısımına uygulanan yöntem onun tümüne de uygunlanabilir ve böylelikle, hem ibadete hem de metafizike ilişkin yargılarn, amaçları esas alınarak, sözel yönleri tarihsel sayılabilir.

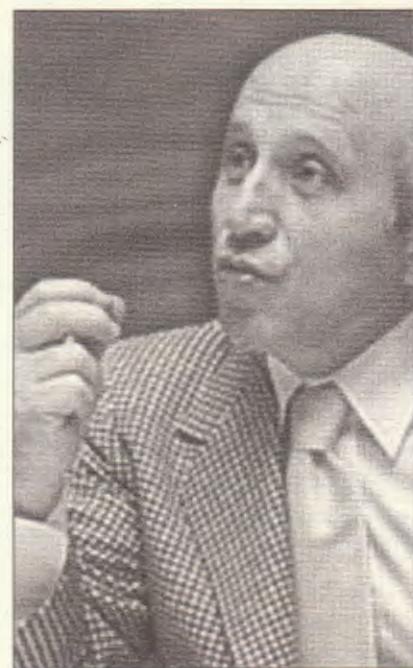
Öztürk’ün yorum modeli: *Kuran*’ı simgesel anlatıma indirgeme

Yaşar Nuri Öztürk’ün yorum modeli, sistemszilik temeli üzerine oturur; onun kanısına göre sistemszilik “bereketli bir yoldur; çünkü Allah’ın kelâmi insan beyninin sistem tutamaklarından da arınmıştır” (38). Onun sistemsziliği savunan yorum modelinin iki boyutu vardır. İlk boyut, Fazlur Rahman’da karşılaşduğumuz, amaç hükümlerle araç hükümleri ayırmaya yöneliktir ve bu daha çok İslam’ın mu’âmelât (insan ilişkilerine ait uygulamalar) kısmının yorumunda karşımıza çıkar. Ona göre amaç hükümler, zaman üstü ve evrenseldir; araç hükümler ise, tarihsel ve yereldir (39). Araç hükümleri tarihsel ve yerel sayma anlayışı bir kenara bırakırsa, amaç hükümler, “el-mekâsid el-hamse” adı altında Gazâl’de ve geleneksel İslam düşün-

sinde de sık sık gündeme getirilir. Ona göre, İslam toplumları, tarih içerisinde araç hükümleri amaç hükümler olarak değerlendirdikleri için, İslam toplumu değerler alanında dinamizmini yitirmiştir (40).

Öztürk, amaç ve araç hükümler ayrimini şöyle ifade eder: “Önce-likle şunu belirtmeliyiz ki, boşanma, evlenme, aile vs. konuların iki yönü vardır: a-Makâsid (gayeler, temel amaçlar) yönü, b-vesâil (araçlar) yönü. *Kuran*, vesâil hükümlerde bağı-ycı tavır çok az takınır. Bunlar dinin esas amaçlarını elde etmeye yaranan çoğu değişen hükümlerdir. Zamanın ve mekânın şartlarına göre bu hükümler, yorumlarla yeni şekillere kavuşturulur. Korunması gereken, zaman üstü olan özdür. Yani makâsid... Bu böyle olduğu içindir ki *Kuran*, muamelât denen hukuksal alan- da düzenleme yaparken, sürekli bir biçimde örfe (mârufa) gönderme ya- par” (41).

İkinci boyut, muhkem ve müteşâ- bih kavramında odaklanır; ona göre muhkem, *Kuran*’ın tartışma, yorum ve felsefe dışı tutulan temel dayanakları, temel aksiyonlarını içerir. *Kuran*’ın deyişiyle bunlar, kitabın anasıdır. *Kuran* yorumlanırken bu ana ilkeler göz önünde bulundurul- malıdır (42). Müteşâbihe gelince o, lafız ve anlam yönünden bir başkası-

Yaşar Nuri Öztürk

na benzediği için kesin anlamını ortaya çıkarmada zorluk çekilen söz veya beyanlardır. Öztürk'e göre, *Kuran*'nın yaklaşık yüzde 90'ı müteşâbihir. Bu durum, *Kuran*'ın zaman üstünlüğünün bir göstergesidir; çünkü bu sayede *Kuran*, farklı anlam boyutları sergiler ve insan idrak ve fâaliyetlerinin çeşitli yönlerine yanıtlar verir (43).

Öztürk şöyle demektedir: "Cenab-ı Hak, vahyi, bizzat *Kuran*'ın ifadeyle 'ic içe anlam boyutları ihtiva eden (mesâni) müteşâbih bir kitap olarak indirmiştir' (Zümer Suresi, 23). Geniş anlamda müteşâbih budur. Tanrisal vahiy, özellikle *Kuran*, insanoğluna belli bir zaman çerçevesini esas alarak 'hitap etmiyor. Onun getirdiği anlam boyutları sınırsızdır. Bu sınırsız boyutların hepsine ışık tutacak bir söz mucizesi ortaya koymak, müteşâbih kelâm yoluyla

mûmkün olmaktadır. Bu sayede her devir ve o devirdeki muhtelif anlayış kategorilerindeki insanlar kelâmdan nasiplerini alabilirler. İnsanlık, geldiği tekamül çizgisine ışık tutacak Tanrisal işaretin bu yolla yakalayabilecektir. 'İşin esası budur' (44).

Öztürk, *Kuran*'ın çoğunu müteşâbih olarak görmek ve müteşâbihi çok anlamlı sembollere indirmekle, her insanın kendisine göre yeni yorumlar ortaya koyabileceğini söylemektedir; bu semboller aracılığıyla, *Kuran*'nın öz olarak her şeyi, bu arada çağcıl bilgi ve değerleri içerdigini belirtmektedir. Kuşkusuz *Kuran*'ı sembolleme indirmek ve o sembollerin anlamını, bireylerin algılarına bırakmak, farkına varmadan dini bireyselleştirmektedir (45). Kimi modern yorumcularca, "Metnin anlamı öznenin algayımasına bağlıdır" biçiminde dillendirilen ve postmodern çoğulculuğu savunuyor gözükken bu anlayış, modernistlerin önemli bir çelişkisidir; çünkü bu anlayış, gelenekçilerein sözelci yorumlarına cephe almalarını anlamsızlaştırır. Öztürk'ün amaç ve araç huküm ayrimı, Fazlur Rahman'ın ayrimının aynısıdır; ancak müteşâbih kavramını ele alış bir ölçüde kendine özgüdür ve İslam filozoflarının dini simgesel bir dile indirmelerini anımsatır.

İlmlî Islam'ın amacı: İslamileştirme

Fazlur Rahman ve Yaşar Nuri Öztürk'ün görüşleri çerçevesinde özetlemeye çalıştığımız ilmlî İslâmçılar'ın yeniden yapılanmacı *Kuran* yorum modelinin işlevi nedir? Bu soru onların yöntemlerinin bizi ulaştırdığı sonuçları görmek açısından hayatıdır. Bu sorunun birbiriryle iç içe olan iki temel yanıt bulunmaktadır. İlki, *Kuran*'ın kavramlarının içeriği belirsizleştirilmektedir;

gelenekçilerin ifadesiyle *Kuran*, tarihsel ve Hz. Muhammed'in yaşamında ve yorumunda nesnelleşen sözel anlamından koparılmaya çalışmaktadır (46). Hadislerin ve nüzzül sebeplerinin eleştirilmesi ve sözel anlamın altındaki amaçları öne çikarma çabası bunu göstermektedir. Bu bir anlamda, Hz. Muhammed'in dışındaki bir İslam anlayışına kaymak demektir. Durum böyle olunca, gelenekçi düşünürlerin, *Kuran*'da yer aldığı ve Tanrı sözü olduğunu savundukları için her dönemde geçerli olduğunu söyledikleri *Kuran*'ın sosyal alandaki ayrıntılı hükümlerinin bir kenara itilmesi, İslam'ın adalet, eşitlik, hak, özgürlük, yasallık vb. 'genel ve içersiz birtakım kavramlara indirgenmesidir (47). Aynı durum, Yaşar Nuri Öztürk örneğinde gördüğümüz gibi, müteşâbih kavramıyla, *Kuran*'ın evrene ilişkin kavramlarına da uygulanmakta ve onların da içeriği belirsiz hale getirilmektedir (48). Aslında bu tutum, içsel (batını) bir yorumu yönlmek ve *Kuran*'ın nesnel anlamını dışlamak demektir; çünkü genelde indirgenen ve çok anlamlı olduğu söylenen bir sözün, hiçbir nesnel anlamı bulunmamaktadır. Bu durum, kimi düşünürlerin dediği gibi, Tanrı'nın belirli ve anlamlı bir şey söylemediği anlamına alınabilir (49); bu haliyle modernist düşünürlerin bir paradoks içine girdikleri söylenebilir (50).

Yeniden yapılanmacı düşünürler, bu paradoqların farkında degiller mi? Öyle görünüyor ki, onlar bunun farkındalar; ancak, İslam'ı günümüz koşullarına taşımak, günümüz kültürel birikimine adapte etmek, ilmlî İslam projesine hayat vermek ve onun her dönemde, sosyal değişimi dikkate alarak işlerlik kazanmasını sağlamak için *Kuran*'ın kavramlarının içeriğinin boşaltılmasının zorunlu olduğuna inanmaktadır. Nitekim onlar gelenekçileri bu anlamda İslam'ı tarihe hapsetmek ve statükoyu korumakla suçlamaktadırlar (51).

Kuran'ın günümüz koşullarına taşınması için kavramlarının içerikle-

rinin boşaltılması, onların içeriğine yeni anlayışlar doldurmak için önemli bir zemin hazırlamaktadır. Onlar, boşaltılan içeriğin yerine ne doldurmakdadır? Bu soru bizi yeniden yapılanmacıların yorum anlayışlarının ikinci temel işlevine iletmektedir ve bu sorunun yanıtı, bilginin ve değerlerin İslameştirilmesi projesi çerçevesinde verilebilir. Yaşar Nuri Öztürk'ün deyişyle bu etkinlik, "çağın akla, ilme, evrensel realiteler, *Kuran'a* ters düşmeyen tüm kavram, kurum ve kabullerini" (52) kapsar. Bu İslameştirme, hem sosyal değişmeyi onaylamayı hem de Batı kültürünün Doğu'ya sızması ile gelen sekülerizmi reddeder görünürenken, ironik bir biçimde sekülerizmin ürünlerini İslameştirmeyi hedefler.

Bu olgunun, bilginin İslameştirilmesine yönelik bölüm konusunda Fazlur Rahman söyle der: "Çağdaş Batı, felsefi, teolojik, sosyolojik ve bilimsel bütün sistem çeşitlerini kurmuştur. Bunlarda *Kuran'ın* alıp kabul edebileceği birçok şey olduğu gibi, tamamen reddedeceği birçok şey de vardır" (53).

Değerler alanındaki İslameştirme konusunda ise söyle demektedir: "... İslam'a bağlılık kaybolmazsa (bu bağlılığın Türkiye'deki yeni nesilde bile nasıl da kuvvetli olduğu dikkate şayandır) modern sekülerizmin, Müslüman toplumlar tarafından özümsenmiş bütün unsurları (iceriği) İslam'ın hakikat kaynaklarıyla - *Kuran* ve sünnetle- canlı şekilde bütünlendirilebilir. Bunun kuramsal açıdan mümkün olduğu inkâr edilemez; çünkü İslam'ın hukuksal gelişiminin ilk merhalesinde iki yöntem de kendini göstermiştir; yani hukuk ya doğrudan doğruya *Kuran'dan* çıksanmaya çalışılmış (ki İslam modernizmine yüklediğimiz görev budur) ya da İslam dışındaki kaynaklardan alınmış olan hukuksal ve kurumsal malzemeler İslameştirilmiştir (Bu da seküler yeniliklerin İslameştirilmesi görevidir)" (54).

Bu ifadeler, yeniden yapılanmacıların, Kuzeyliler'in kültürünü İslameştirmeye çalışan ilk dönem İslam düşünürlerinin ve Gazzâl'ının

tavrının aynı olduğunu göstermektedir; zaten bunu Fazlur Rahman da, gelenek karşısında kendi yorumunu meşrulaştırmak için dile getirmektedir (55). Şu halde modernistler geleneği aşmaya çalışırken onu tekrar ediyorlar demektir. Bu durum kimi-lerinin deyişile, insan eksenli, dün-yevi düşünçeye direnmek ve düşün-çenin meşruluğunu dinsel-Tanrisal bir eksene oturtmak demektir (56).

Acaba seküler bilginin ve değerlerin İslameştirilmesi, İslam'a uygun bir davranış mıdır? Bu konuda yeniden yapılanmacıların, dört ana tezleri vardır ve bu tezler eleştiriye açıktır.

İlk tez, onların *Kuran* yorumlarıyla ilişkilidir ve "Kuran'ın coğulukla özel değil, genel yargilar içerdigi" anlayışına dayanır. Özellikle evrene ilişkin söylemlerde *Kuran* ayrıntılı açıklamalara yer vermez; ana çatayı, genel ilkeleri ve evrendeki gelişim düzenini ilişkin anlayışları belirler (57). Şu halde anılan ana çatıya uygun olan her şeyi İslam kabul eder. Bu tez hadisler ve nüzül sebepleri kabul edilirse onaylanamaz; çünkü, *Kuran* genel değil aksine özel, tarihsel koşullu yargilar ve kavramlar içerrir. Evrene ilişkin *Kuran'ın* ayrıntılı açıklama vermediği doğrudur; ancak, ayrıntılar o dönemin kültüründe yinelenmeyi gerektirmeyecek bir açıklıkta vardır; nitekim *Kuran'ın* yorumu olan hadisler, bu konuda ayrıntılı açıklamalar içerir.

İkinci tez değerler alanıyla ilgilidir; onlarca "Değerler alanında, *Kuran* araç hükümler yanında amaç hükümlere yer verir; araç hükümler koşulludur ve dönemini bağlar; amaç hükümler ise zaman üstüdür" (58). Bu amaç hükümlere uyan her şey İslameştirilebilir. Bu tez de eleştiriye açıktır; zira, *Kuran* açıkça amaç hükümlerden söz etmez; bu amaç hükümleri, yorumcular *Kuran'ın* sözel anlamını aşarak kendileri çıkarmaktadır. Oysa bu tutum, Mehmet Dağın belirttiği gibi

ilkel mitolojilere de uygulanabilir; sözgelimi, "Tanrı'nın gazabını engellemek için insan kurban etme geleneğini savunan bir deyişin altından, coğunuğu ya da toplumu koruma ilkesi ya da amacı çıkarılabilir ve böylece ilkel bir dinden modern içeriaklı bir din yaratılabilir" (59).

Üçüncü tez, Ortaağ'da Kuzey kültürünü İslameştirirken de işlevsel olarak kullanılan "Bilgi Müslüman'ın yitik malıdır, onu nerede bulursa almalıdır", "Bilgi Çin'de de olsa gidip alınız", "İslam bilimi teşvik eder" anlayışında ifadesini bulur (60).

Dördüncü tez ise, ilk iki tezi bünyesinde barındırmakla birlikte onları aşar ve tüm insanlığın ortak mirasını, nesnel tarihsel gelişimi hiçe sayarak ve insanın tarihsel gelişimdeki rolünü dışlayarak, Tanrı'ya, peygamberlere ve kutsal kitaplara bağlar. Bu tez, diğer üç tez gibi Ortaağ'da ve Gazzâl'de de bulunmaktadır (61) ve bu anlayış günümüz gelenekçilerince de paylaşılmaktadır (62). Bu anlayışın en tipik ifadesi Yaşar Nuri Öztürk'te bulunur.

O söyle der: "... hukuk devletinin temel değerleri veya üzerine oturduğu omurga, esası bakımından ilahi prensiplere bağlıdır. Şimdi demokrasi, hukuk devleti anlayışı, insan hakları gerilere doğru götürülürken bir yerde Eski Roma'ya, bir yerde Eski Yunan'a uğruyoruz. Özellikle de-

mokrasi, Platon'a kadar gidiyor. Yalnız orada bir şeyi unutmayalım. Acalı oralarda bu prensipleri yakalayanlar ve insanların önüne çıkarırlar, bunları nereden aldılar? *Kuran-ı Kerim*'in tezi, bunların hepsinin peygamberlerin getirdiği ilahi mesajın bizzat kendileri veya kirintuları olduğu merkezindedir. İslam imanının çocukları olarak bunu unutmayalım. Tarihin filan devrinde bu görülmüşdür, işte oradan geliyor bugünlere dendiği zaman, hemen ret veya kabul hükmü vermeyin. Çünkü tarihin filan devrinde eski Mısır'da, Eski Yunan'da, Eski Roma'da diye lanse edilen şeyleri karıştırduğumuz zaman hakiki fikir adamı, ilim adamı, soylu düşüncə adamı sıfatı ile karşılaşığınız zaman, son tahlilde peygamberlere çıkarsınız. *Kuran-ı Kerim* işte bunun içindir ki, insanların bütün mirasını peygamberlerin mirası olarak görüyor ve kucaklıyor. Kendi getirdiği dinin adını, ilk insandan bugüne kadar gelmiş bütün peygamberlerin mesajlarının ortak adı olarak kullanıyor... Platon, hukuk devleti ve demokraside esas prensipler idealardır, diyor. Platon, idealizmin bağlı olduğu zaman üstü realiteler veya idealar Allah'tan gelir, diyor. Nereden buldu bunu Platon? (63) Platon'un peygamber olarak ismi *Kuran*'da geçmiyor. Nerden aldı bunları? Ilahi tebliğ bütün zamanlarda ve mekânlarda insanlığa ışık tuttu. Bundan Platon da yararlandı, Socrates de yararlandı, Montesquieu da yararlandı. Kimi itiraf etti, kimi itiraf etmedi. Kimi çarptıktan bunu intikal etti, kendi düşünce sistemine, kim çarptımadan intikal etti. O bakımdan Muhammed Hamidullah'ın... çok haklı olarak söyledi gibi, biz Hz. Peygamber'den önceki zaman dilimleri içinde insanlığa düşünce mirası bırakmış insanları bir kaleme ne baş üstü kabul, ne de ret gibi bir yöne gidemeyiz. Bunların hepsinin az ya da çok ilahi vahyin getirdiği ışıkta beslendikleri muhakkaktır. Bunların peygamber olması muhtemeldir...

Muhammedî devir öncesi vahyin sərpintileridir onlar... Çünkü *Kuran*'ın ifadesiyle hak ve ışık yalnız Allah'tan gelir. Her devirde oyedir (64)... O halde hukuk hayatının ve hukuk devletinin izafiyet üstü, rölativite üstü bir prensipler alanı vardır. Bunların kaynağı ilahidir. Bunu Roma'ya götürün, Yunan'a götürün, Eski Mısır'a götürün, Hamurabi kanunlarına götürün, nereye götürürsüniz götürün, arkasında peygamberler eliyle insanlığa ışık tutulan ilahi bir ışık vardır" (65).

Bu İslamileştirme etkinliğini daha nesnel hale getirmek için, bilginin ve değerlerin İslamileştirilmesi konusunda kimi örnekler vermek gerekmektedir.

Bilginin İslamileştirilmesi

Bilginin İslamileştirilmesi, Seyit Hüseyin Nasr, Farukî, Kirmânî gibi düşünürler ve onların Türkiye'deki savunucularına göre, Batı bilimine İslami bir metafizik temel oluşturmak ve Batılı bilimsel bulguları bu metafizik eksende İslam düşüncesi nin içine dahil etmektir (66). Bir modernist olan Fazlur Rahman'ın tutumu da buna yakındır; çünkü o da, Kurani kavramlarda modern bilimi okumaya karşı durur. Ancak modern düşünürlerin çoğu, sözgelimi Muhammed Abdûh, Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Süleyman Ateş,

hatta geleneğe yakın duran İsmail Karaçam, Abd el-Fettah et-Tabbâra gibi düşünürler, açıkça *Kuran*'ı te'vîl ederek, ona, pek çok bilimsel keşif ve buluşu okuturlar (67). Sözgelimi, *Kuran*'ın, "duhân" (duman, buhar) sözcüğü (68) alınıp, gaz bulutu şecline dönüştürülerek, *Kuran*'ın bing-bang teorisini doğruladığı (69); "evrenin 6 günde yaratıldığım" (70) ifade etmekle, 6 aşamayı dillendirdiği (71); "Kâinatta her şeyi bir ölçüye göre var ettik" (72) deyişile evrende bir düzenin ve doğa yasalarının var olduğunu savunduğu ifade edilir (73). "Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan göğe çıksalar" (74) gibi deyişleri insanların uzaya çıkışmasının müjdecisi olduğu (75); "Görmedin mi Tanrı bulutları sürer, sonra onları toplayıp birleştirir" (76) gibi ifadeleri yağmurun oluşmasını açıkladığı (77); "yer ve göklerin direksiz durduğu" (78) deyişinin, çekim yasasını dillendirdiği (79); yine "Bir günün 50 bin yıldır eş değer bir zaman diliminin bulunduğu" (80) söz eden ayetin, Einstein'in izafiyet teorisinin müjdecisi olduğu belirttilir (81). Benzer bir biçimde *Kuran*'ın "gemilerin suda yüzdüğünden" (82) söz eden deyişleriyle suyun kaldırma kuvvetine işaret ettiği (83); "Her şeyi çift yarattık" (84) deyişile eşeyi ve eşeyi üremeye dikkat çektiği (85); "İnsanı önce nutfeden, sonra alakadan, bir çığnemlik etten yarattık" (86) gibi deyişleri ise, modern jinekoloji biliminin temelini attığı ileri sürürlür (87). "Tanrı yerin ve gün nurudur" (88) ayetinin elektriği müjdelediği (89); "balın şifa olmasının" (90) tıbbi bir devrim yarattığı (91); "yukarıya doğru çıktıktan nefes alış verişlerinin zorlaşacağını" (92) belirtmekle basınç yasalarını belirlediği ifade edilmektedir (93). "Tatlı suyla tuzlu suyun karışmadığını" (94) belirten ayetin bilimsel bir devrim olduğu (95); "ebabil kuşlarının attığı taşların" (96) nükleer enerji ya da mikro-bun işaretti olduğu (97); *Kuran*'da geçen "19 sayısının" (98)

bilgisayara ve onun aracılığı ile keşfedilen Kur'an'ın sözel düzeninin mucizeviligine kanıt teşkil ettiği (99); "Ay ve güneşe yörüngeler belirledik" (100), "Tanrı geceyi gündüze, gündüzü geceye katar" (101); "Yeryüzünü yayıp düzenledi" (102) gibi ifadeleri Kur'an'ın yeryüzünün küre şeklinde olduğunu söylediğinin bir kanıtı (103); "Evreni ellerimizle biz döşedik, biziz onu genişletmekte olan" (104) ayetiyle evrenin genişlemesi teorisine ışık tutuğu (105) vb. savunulmaktadır. Hatta kimilerince, otomobil, cep telefonu, telsiz, televizyon, bilgisayar vb. araçları Kur'an'ın haber verdiği gösterilmeye çalışılmaktadır (106). Üretmeden başkalarının ürettiği şeylere sahip çıkmayı erekleyen tüm bu çabalalar, bilginin İslameştirilmesi, bir başka deyişle, Batılı bilimsel keşif ve buluşların Kur'an'a ıslahı anlamına gelmektedir ve pek çok modern düşünürün sistemi içerisinde Kur'an'ın mucizevi yönüne işaret etmektedir. Onlarca Kur'an'da bu bilimsel olguların yer olması, onun Tanrısallığının ve mucize oluşunun bir kanıtıdır (107).

Değerlerin İslameştirilmesi

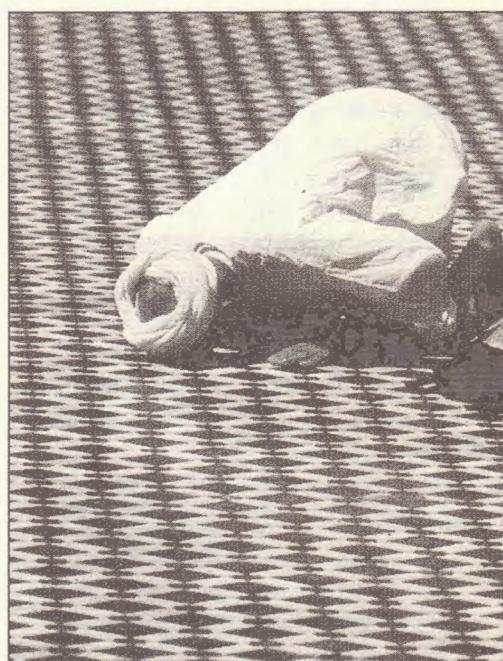
Değerlerin İslameştirilmesi olgusu da tipki bilginin İslameştirilmesi olgusunda olduğu gibi, Batı'nın bir dizi siyasal devrimle elde ettiği hukuksal, siyasal ve ahlaksal değeri Kur'an'da okumayı ereklemektedir (108). Yeniden yapılanmacıların bu konuda temel dayanakları, Kur'an'ın tarihsel koşullu araç hükümler yanında amaç hükümler de içeriği anlayışıdır. Onların Kur'an'ın tarihsel koşullu ayetlerinden amaçlar, illetler (nedenler) ekseninde çirkardıkları genel yargılardır, değerlerin İslameştirilmesinde onlara ışık tutar (109). Onlar, tipki Batılı bilime yönelikleri eleştireler gibi Batılı değerlerin kimi zaman Hıristiyan kimi zaman da seküler temeline gönderme yaparak eleştirirler; bu eleştirilerine rağmen savunmacı ve tepkisel bir yöntemle Batılı olan pek

çok değerin Kur'an'da bulunduğu kanıtlamaya yönelirler (110). Bilginin İslameştirilmesi konusunda bir parça eleştirel tavır takınan gelenekçiler, Kur'an'ın somut değerlerinin yadsınması ve onun yerine yeni değerlerin gündeme getirilmesi konusunda onlara muhalefet eder (111). Fakat onlar da, Kur'an'ın somut değerleri onanmak koşuluyla, Kur'an'ın sustuğu alanlarda, örf, maslahat vb. ye dayanarak bir kısım değerlerin içselleştirilebileceğini savunmaktadır (112).

Yeniden yapılanmacılarca, gelenekçilerde olduğu gibi, tüm değerlerin kaynağı Tanrı'dır ve o, her dönemde geçerli olan zaman üstü değerler ortaya koymuştur. İslam tarihinin gelişim süreci bu zaman üstü değerlerin üzerini örtmüştür, sözel anlamda beliren araç değerleri zaman üstü saymış ve İslam dünyasının değerler alanındaki gelişimin öününtikamıştır (113). Onlara göre, Batılı düşünürlerce eleştirilen ve değiştirilmeye çalışılan zina edeni taşlayarak öldürme (recm) Kur'an'ın buyruğu değil bir İsrailiyyattır (114); mürtedin öldürülmesi, İslami bir hukum değildir; tarihin İslam'ı yanlış yorumlamasının ürünüdür (115); şarap içene sopa atmak, örfi bir uygulamadır, özde İslami değildir (116). Krallık ve sultanlık yönetimi de Kur'anı bir anlayışa dayanmaz; bu Orta-

çağ'ın Kur'an'ı yanlış yorumlamasıının tipik bir örneğidir (117); çünkü Kur'an, yönetimle ilgili ayrıntılı hükümler içermemekle birlikte, şura kavramını kullanarak özde demokratik bir düzenin savunuculuğunu yapmaktadır (118). Laiklik, özde din ve vicdan özgürlüğünü simgeler ve Batı'da engizisyonların olduğu dönemlerde İslam, "Senin dinin sana benimki de bana" (119), "Dinde zorlama yoktur" (120) gibi deyişlerle din ve vicdan özgürlüğünün temelini atmış ve insanlığa örnek olmuştur (121). Ayrıca, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi dinlere belli bir meşruluk değeri kazandırmış; onların cennete gitmeyeceği anlayışını savunmuştur. Geleneksel düşünürler, diğer dinlerin Muhammed'le yürürlükten kaldırıldığını söylemekle hata etmişler, Hıristiyan ve Yahudiler'i veli edinmeyin ayetini yanlış yorumlamışlardır. Oysa Kur'an veli terimiyle, gizlisinde edinmeyin demektedir; yoksa onlarla işbirliği yapmayı engellemektedir. Zaten Hz. Muhammed de onlarla işbirliği yapmaktan çekinmemiştir (122).

Yine geleneksel İslam, onlarca, daru'l-harp (savaş yurdu)-daru'l-İslam (İslam yurdu) ayrimıyla, İslam'ın yaygın olduğu bölgeler dışındaki bölgeyi savaş alanı ilan etmekle Kur'an'dan ayrılmıştır; oysa Kur'an saldırıyla uğramadıkça saldırmamayı salık vermektedir. İslam yetimleri korumuş, zekatla sosyal adaletsizliğin önüne geçmiş; köleliği kaldırmak için mücadele etmiş ve insanların Tanrı önünde eşit olduğu anlayışını savunmuştur (123). Hırsızın elini kesin söylemi ile, tarihin anladığı gibi çalanın elini kesmeyi değil, hırsızlığı önlemeyi salık vermek istemiştir (124). Kadının durumuna gelince, onda büyük bir devrim yaratmış ve kız çocuklarının diri diri gömülüdüğü bir toplumda ona onurunu geri vermiş ve ona mirastan hak vermiştir. Yine kadını horlayan ve ona şiddet uygulayan toplumda, ilk çözüm olarak görülen şiddeti son çözüm olarak sunmuştur

(125). Bugün İslam toplumları eğer değerler alanında geri gibi görünüyorlarsa, bu, Kur'an'ın savunduğu değerlerden kaynaklanmamakta; aksine onun lafzı ve yanlış yorumuna dayanmaktadır (126). Yeniden yapılanmacı düşünürlere göre, Kur'an'ın lafzı yorumu aşılmış, amaçsal yorumuna ulaşılırsa, Batılı pek çok değerin ve bu arada insan haklarının, Batılı serbest piyasa ekonomisinin (127) ve demokratik siyasal rejimlerinin temel ilkeleinin Kur'an'da yer aldığı kendiliğinden görülebilir.

Bu yüzden, "çağ Kur'an'ın gerisinde, biz Müslümanlar da çağın gerisinde" (128) tezini savunan Yaşar Nuri Öztürk, değerler alanında son суzuğu yakalamak için şunu salık verir: "Hem ideal bir dünya özleyenler, hem insan haklarına, insanın mutluluğuna koruyuculuk, besleyicilik yapacak bir hukuk devletini özleyenler; göstermeye çalıştığım Kur'an gerçekleri ile tanışıp kucaklaşmak ve dost olmak zorundadırlar" (129).

İlmlî İslam projesinin sonuçları ve ABD'ye getirileri

Yeniden yapılanmacıların savunduğu İslamileştirme etkinliği, görüldüğü gibi, özde, Batılı değerlere İslami bir damga vurarak, onları, Tanrı merkezli bir düşünsel çerçevede meşrulaştırmayı ve İslam ülkelerinde yaygınlaştırmayı ereklemektedir ve bu konuda önemli bir yol da kat etmiş gibi görünmektedir. Anılan tutumun, Türkiye'nin Atatürk'le birlikte gelen laik siyasal-toplumsal ve düşünsel yapısını dinselleştirmek gibi bir sakıncası olsa da, diğer İslam ülkeleri için kimi geliştirici unsurları barındırdığı ileri sürülebilir ve bu açıdan sempati ile karşılaşabilir. Ancak, buna rağmen burada da önemli sakıncalar bulunmaktadır; bu sakıncalar bulunmaktadır: bu sakıncalar şunlardır:

- Kültürel yaklaşım, beraberinde öteğini içselleştirmeye, ötekinin içeriye girip kolayca örgütlenmesine izin vermeye yol açmaktadır.

- Hıristiyanlık ve Yahudilik men-

suplarının, cennete gidebileceği düşüncesi, İslam'ın diğer dinleri onayladığı fikri, İslam ülkelerini misyonerlerin pazarı haline getirmektedir.

- İslam'ın, serbest piyasa ekonomisinden yana olduğu, kapitalist anlayışı onayladığı düşüncesi, küresel sermayenin önünü açmakta ve ulus devletlerin parçalaması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ortadoğu'nun etnik-dinsel ve kültürel yapısı göz önüne alındığında, ulus devletlerin parçalanması, orayı kan gölüne çevirebilir; bu ise orada egemenlik kurmak isteyen küresel güçlerin ve İsrail'in işine gelir.

- Bilginin ve değerlerin İslamiştirilmesi bilgi ve değerleri dinsel bir zemine oturttuğu için, onları donuştırarak gelişiminin önüne set çekmektedir. Özellikle bilgiye yönelik İslamiştirme, taklidi esas aldığı için üretme önemlemeyi, var olan bilgi birikimini geliştirmeyi engellemektedir ve bu, kapitalist üreticilerin ve küresel sermayenin pazarı olarak kalma sürecini kronik hale getirmektedir.

Öyle görünüyor ki, ABD bu sonuçların farkındadır ve bu nedenle anılan ilmlî İslam projesine kendi ereklerine ve küresel sermayeye hizmet edeceği düşüncesiyle sahip çıkmakta ve bu projeyi Ortadoğu'da yaygınlaştırmaya çalışmaktadır ve Türkiye'yi oraya örnek olarak sunmak için, dinsel bir zemine oturmuş düşünsel-toplumsal çerçeveye hapsmeye çalışmaktadır. Aslında ilmlî Is-

lam projesinin Batılı ereklerle hizmet ettiğini saptamak için, ekonomik ve siyasal güdülerle hareket eden misyoner teşkilatlarının, "diğer kültürleri önce kendi kültürlerine yaklaşımak ve ardından onları kendilerine dahil etmek" şeklinde özetlenebilecek stratejilerinden de çıkışmak olasıdır. Bu strateji gizli bir strateji değildir ve misyonerlikle ilgili hemen her yapitta göze çarpmaktadır. Yine dinler arası diyalog düşüncesi de anılan misyonun ürünüdür ve yeniden yapılanmacı Müslüman düşünürlerce hararetle savunulmaktadır.

Öyle görünüyor ki, İslam toplulukları ve bu arada Türkiye, Batı'ya öykünmek ve onu taklit etmek yerine, çağdaş bilimin nasıl geliştiğini ve hangi temelden hareketle yapılandığını iyice sorgulayarak, seküler nitelikli bilime yönelikler ayakları üzerinde durabilecek bir yapıyı kurmaya çalışmalıdır. Bu nedenle, Batı'daki bilgi ve değerler alanındaki gelişmeleri, kutsal kitapta okuyarak, bin bir şarlatanlıkla İslam'a dahil etmeye çalışmak ve ABD'nin oyununa gelmek yerine, Batı'nın değerler ve bilim alanındaki gelişimini, anılan etkinlikleri dinin gürümünden kurtarmakla başardığını görmeli ve bu anlayış doğrultusunda, kendine özgü bir toplumsal misyon geliştirmelidir. Özellikle, Atatürk Türkiye'si bunu yapacak birikime sahiptir ve Atatürk'e olan minnet borcunu ödemek ve ulus devlet kimliğini korumak için bunu yapmaya zorunludur. Eğer Türkiye Ortadoğu'ya örnek olacağa, kurtuluş Kur'an'a dönüştürenlerin ya da gösterenlerin safsatlarıyla değil, Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit bilimdir, fendir" özdigiyle örnek olmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Aslında bu siyasi nitelik, daha Cemâleddin Afgânî'den beri vardır, bilindiği kadanya o, bu projesini uygulamaya koymak için Osmanlı sarayında sultan Abdülhamit'i etkilemeye çalışmıştır. Aynı anlayışı sürdürün Fazlur Rahman, Pakistan devlet başkanı Eyüp Han aracılığı ile 1961-1968 yılları arasında modernist projesini uygulama fırsatı bulmuştur; fakat gelenekçilerin soldırıları karşısında bir başı sağlayamamıştır. Türkiye'deki modernist düşünürler de, hareketlerine siyasal bir misyon yükle-

mektedir ve bu oğdan sık sık siyasi erkleri kendi yanlarına çekmeye çalışmaktadır. Süzelimi Yaşar Nuri Öztürk söyle demektedir: "Bizim bahsettiğimiz yeniden yapılanma, sadece akademik, düşünsel kadrolaşmayı değil, aksiyoner-eylemci kadrolaşmayı da gereklili kılar. Siyaset kadrolaşma, işin 'almazsa olmaz'larından biri değildir ama, gerektiğinde bir siyaset kadrolaşma da düşünülebilir." Mevcut partilerden birinin 'Kuran'a Dönüş' hareketine sahip çıkması, siyaset kadrolaşmanın en iyi biçimlerinden biri olur" (Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş, Yeni Bayut Yayınları, İstanbul 1998, ss.43-44). Öyle görünüyor ki, Öztürk ve onun gibi düşünenler, Atatürk'le birlikte gelen laik ve seküler yapıyı, Kur'an'a dönüs hareketi adı altında kadrolaşarak, dinsel bir nitelikle bütürmek istiyorlar. Özellikle Öztürk'ün sık sık dinle siyasetin birbirinden farklı olmasa gerektiği söylemi ile anılan söylemi tam bir zıtlık içermektedir. Bu konuda onun gerçek düşüncesini saptamak hiç de kolay değildir. Onan anılan, ilmili İslami tezlerine rağmen, askeri okullarda konferans vermesine izin verilmesi (Bu konferans metinlerinden birisi, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş* adlı yapıtımda yayınlanmıştır ve orada Atatürk bir ilmili İslam yanılısı gibi sunulmaktadır) ve Atatürk'ün kurucusu olduğu CHP aracılığıyla siyasete sokulması, kanımcı hem büyük bir aymazlık hem de laik Türkiye için talihsizlik almıştır.*

2) Bkz. Muhammed Abduh, *Tevhid Riâlesi*, Cev. Sabri Hizmetli, Fecr Yayınları, Ankara 1986, ss.77 vd.; M. Şemseddin Günaltaş, *İslam'ın Uyanışı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Düşüncesinde Arayışlar* içinde, *Ragbet Yayınları, İstanbul 1989*, s.27 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.23 vd.; Hüseyin Atay, *Dinde Reform ve Atatürk'ten Kesitler*, Atay ve Atay, Ankara 2003, s.22 vd.

3) Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, ss.23-25.

4) Modernistlerin, gelenegin İslami yozlaşdırığı iddiası, belli bir tarih ırmegasına dayanır ve bu imge Kur'an'da nesnellik kazanır. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Hasan Aydin, *Kuran'ın Tarih Tasarımı* içinde *Yeniden Yapılma Hareketleri ve Post-İslamcılık, Bilim ve Ütopya Dergisi* içinde, S.97, İstanbul 2002, s.92 vd..

5) Bkz. Muhammed Abduh, aye, s.184 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.17 vd.; M. Şemseddin Günaltaş, aye, s.28 vd.; Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.39 vd..

6) Bkz. Ahmed Emîn, *Duhâ el-İslâm*, C. II, Beyrût, tarihîsiz, s.128 vd.; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C.IV, Yeni Ufuk Nesriyat, İstanbul, 1989, ss.33-34; Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Nasıl Yozlaşırıldı*, *Yeni Bayut Yayınları, İstanbul, 2001*, s.576 vd.. Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.24 vd.

7) Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu II, Yeni Ufuk Nesriyat, İstanbul, tarihîsiz*, s.68. Modernistlerin hadisler konusundaki tutumları için bkz. J. M. S. Baljon, *Kuran Yorumunda Çağdaş Yünelimler*, Cev. Ş. Ali Düzgün, Fecr Yayınları, Ankara, 1994, s.31 vd..

8) Bkz. J. M. S. Baljon, aye, s.32 vd.. Nüzûl sebepleri konusunda eleştirel tutumun en güzel örneğini Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nde görmek olasıdır. Bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C.I, s.53 vd. ve 111 vd..

9) Bu ike asında gelenegi ait bir ilkedir. Bkz. Ferhat Koca, *Kuran'ı Kerim'deki Fikti Hükümleri Evransellik ve Tarihsellitliğini Tesbih Konusunda Bir Deneme, İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I, Ragbet Yayınları, İstanbul, 1998*, s.93.

10) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm, Yeni Bayut Yayınları, İstanbul, 2003*, s.76 vd.; Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.24 vd..

11) Bu kanuda kır. Yavuz Ünal, *Hadisin Doğus ve Gelişimi Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yayınları, Samsun, 2001, ss.31 vd..

12) Yavuz Ünal, peygamberin "tebliğ, tebîyin, helal ya da haram kılma, örnek alma" görevlerinden söz ederek bu algıyu vurgulamaya çalışmaktadır. Bkz. Yavuz Ünal, aye, ss.11 vd..

13) Fazlur Rahman, *İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri*, Cev. Adil Çiftçi, *İslamî Yenilenme/ Makaleler III* içerisinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.43; Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.34; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.260..

14) Bkz. İsmail Cerrahoglu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1989, ss.231 vd..

15) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.260..

16) Hüseyin Atay, *dinde ilk koynak olarak Kur'an'ı değil oklu gör-*

mektedir; a, bu anlayışla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bkz. Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.34 ve 112-113.

17) Fazlur Rahman, *İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri*, s.43-44; Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.44..

18) Bkz. Fazlur Rahman, *İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri*, s.45..

19) Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.63..

20) Mehmet Akif'in bu sloganı Yaşar Nuri Öztürk tarafından yinelenir. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.27..

21) Bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C.I, ss.212 vd.; J. M. S. Baljon, aye, ss.68-69..

22) Bu tür iddialar en çok modern bilimin işliğinde yorumlanan oyteler için söz konusu edilir. Bkz. J. M. S. Baljon, aye, ss.113 vd.; J. J. G. Jansen, *Kuran'a Bilimsel-Filalîjik-Pratik Yaklaşımlar*, Cev. Halilrahman Acar, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, ss.69 vd.; Süleyman Ateş, *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-Kerim'den Cevaplar*, Arısan Marmaraçılık, Ankara, tarihîsiz, ss.211 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.19 vd..

23) Mehmet Erdogan, *Kuran'da Ahkâm Ayetleri ile İlgili Kültürel ve Cüz'ü'lî Dengeyi (Şâhî Örgü)*, İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar I içinde, *Ragbet Yayınları, İstanbul, 1998*, ss.12-13 ve 35; İlhan Kutluer, *İslam ve Bilim Târîhâlmlarında Temel Yaklaşımlar, Bilgi, Bilim ve İslâm II* içinde, *İslam İlimleri Araştırma Vakfı, İstanbul, 1998*, ss.23 vd..

24) Bkz. Mehmet Erdogan, aye, ss.12 vd.; Bekir Topaloglu, *İslamî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'an-Kerim, İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar I* içinde, *Ragbet Yayınları, İstanbul, 2000*, ss.254 vd.; İsmail Cerrahoglu, aye, ss.289 vd..

25) Ferhat Koca, aye, ss.112 vd. ve 123 vd..

26) Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, ss.63 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.486 vd..

27) Fazlur Rahman, *Kısa Bir Hayat Hikayem*, Cev. Adil Çiftçi, *İslamî Yenilenme/ Makaleler III* içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.10..

28) Modernist yorumlar için bkz. J. J. G. Jansen, aye, ss.39 vd.; J. M. S. Baljon, aye, ss.13 vd..

29) Örnegin bkz. Ferhat Koca, aye, ss.112 vd..

30) Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunugu Seçenekler*, Cev. Adil Çiftçi, *İslamî Yenilenme/ Makaleler III* içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2000, ss.76-77..

31) Ferhat Koca, aye, s.114..

32) Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, Cev. Alpaslan Açıkgenc ve M. Hayri Karbaşoğlu, Ankara, 1990, ss.73..

33) Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, ss.75-76..

34) Bkz. Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, ss.94 vd..

35) Bkz. Fazlur Rahman, *İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri*, ss.55 vd..

36) Bkz. Fazlur Rahman, *Ana Konularla Kur'an*, Cev. Alparslan Açıkgenc, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, ss.14 vd..

37) Bkz. Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunugu Seçenekler*, s.76..

38) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.11..

39) Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.25..

40) Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.25..

41) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.452..

42) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.485-486..

43) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.486..

44) Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, s.486..

45) Bkz. Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, s.34..

46) Bkz. Mehmet Erdogan, aye, ss.12-14..

47) İnsan ilişkilerine yönelik Kur'an ayetlerinin yarumuya ilgili gelenekçi-modernist anlayışlar için bkz. Osman Eyüpoglu, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Kur'an Yorumları İlişkisi, Doktora Tezi, Samsun, 2003, ss.135 vd..

48) Eviden ilişkili Kur'an Ayetlerinin yarumuya ilgili gelenekçi-modernist anlayışlar için bkz. Osman Eyüpoglu, aye, 176 vd..

49) Mehmet Dag, *Sanal ve Gerçek Üzerine Düşünceler*, OMÜF Dergisi, S.16, Samsun, 2003, s.31..

50) Mehmet Erdogan, aye, ss.12-14..

51) Ferhat Koca, aye, s.107..

52) Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, s.44..

53) Fazlur Rahman, *Bilginin İslâmleştirilmesi: Bir Cevap, Çev. Mevlüt Uyanık, İslâmî Biliimde Metodoloji Sorunu* içinde, Fecr Yayınları, Ankara, 1991, s.136..

54) Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunugu Seçenekler*, s.81..

55) Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunugu Seçenekler*, s.81..

56) Bkz. Mehmet Dag, *Sanal ve Gerçek Üzerine Düşünceler*, ss.26 vd..

57) Bkz. Fazlur Rahman, *Kuran'ın Öğretileri Sistemi*, Çev. Adil Çiftçi, *İslamî Yenilenme/ Makaleler III*, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.16; Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, ss.218 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.486-487; Hüseyin Aydin, *İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji)*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss.14 vd..

58) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.452; Hüseyin Atay, *Dinde Reform*, ss.64-65; Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, ss.75 vd..

59) Anılan düşünce Mehmet Dag'a aittir ve bu düşünce Postmodern İslâmcılık adlı bir yazımında ona nispet edilerek gündeme getirilmiştir. Bkz. Hasan Aydin, *Postmodern İslâmcılık, Bilim ve Ütopya Dergisi* içinde, S. 90, İstanbul 2001, s.21..

60) Bkz. Ahmet Yüksel Özdemir, *İslâmiyyetle İlim, Bilgi, Bilim ve İslâm I* içinde, *İslâmi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992*, ss.39 vd..

61) Söz konusu anlayış, Clement, *Şehristânî*, _ozzâlî_ gibi gerek Hristiyan gerekske Müslüman Ortacığ düşünürlerince savunulmuş bir anlayıştır. Aynı bilgi için bkz. Mehmet Dag, *İslam Felsefesinin Bazi Temel Sorunları Üzerinde Düşünceler*, OMÜF Yayınları, S.5, Samsun, 1991, ss.10-11..

62) Bkz. Şerâfettin Gâlcük, *İslâm Akâdi*, Esra Yayınları, Konya, 1994, ss.113-114..

63) Öztürk, *Platon'u demokrasi yanlısı gibi göstermekle, onun bir Tanrı'yu inandığını ima etmektedir. Oysa Platon'ın demokrasi korsesi olduğu, coktan bir inanca sahip olduğu bilinmektedir. Öyle anlaşılmak ki, Öztürk, dıpat göstermeden düşünüre istedigi düşünçeyi söyleme yolunu benimsemektedir.*

64) Yaşar Nuri Öztürk, "Hak ve ışık Tanrı'dan gelir, bu, her devirde böyledir" demekle, modern dönemindeki gelişmeleri Tanrısal bir temele oturtmaya çalışmaktadır.

65) Yaşar Nuri Öztürk, *Yeniden Yapılmak/ Kur'an'a Dönüş*, ss.55-52..

66) Bkz. İlhan Kutluer, aye, ss.25 vd..

67) Bkz. J. J. G. Jansen, aye, ss.39 vd.; Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, ss.218 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran'daki İslâm*, ss.19 vd.; İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an, Çög Yayınları, İstanbul, 1987*, ss.213 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, *İlmîn İşığında İslâmiyet*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981, ss.65 vd..

68) "Sonra göze yoneli, o duhan (duman, buhar) halinedeydi". *Fussilet Suresi*, 11..

69) Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, s.227; İsmail Karaçam, aye, s.221; Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, s.67; Hüseyin Aydin, aye, s.56 ve 79 vd..

70) Hûd Suresi, 7..

71) Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, s.226; İsmail Karaçam, aye, s.224; Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, s.67; Hüseyin Aydin, aye, s.46 vd. 6 günün, 6 evre şeklinde yorumlanması anlayışına hem Yahudi düşüncesinde hem de İslâm'ın ilk dâremâhnaklarında rastlanır. Bkz. Hasan Aydin, *Kuran'da Çeşitli Yaratma Kavramları, Bilim ve Ütopya Dergisi* içinde, S.30, İstanbul 1996, ss.10 vd..

72) Ra'd Suresi, 8..

73) Bkz. Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, s.233 vd.; İsmail Karaçam, aye, s.248..

74) Hîr Suresi, 14-15..

75) Bkz. İsmail Karaçam, aye, s.250 vd..

76) Nûr Suresi, 43..

77) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.254 vd..

78) "Sizin görebileceğiniz bir direk olmaksızın göğü yarattı". *Lokmân Suresi*, 10..

79) Bkz. Süleyman Ateş, *İslâma İtirazlar*, ss.233 vd.; İsmail Karaçam, aye, s.224..

raçam, aye, ss.247 vd.
80) "Melekler ve ruh O'na miktarı elli bin yıl olan bir günde çeker". Mâ'ide Suresi, 4. Benzer anlayış, Yahudilik'te de bulunmaktadır.
81) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.223 vd; İsmail Karaçam, aye, ss.257 vd.
82) "...size delillerini göstermek için gemi, Allah'ın nimetiyle denizde yüzüp gider..." Lokmân Suresi, 31.
83) İsmail Karaçam, aye, ss.268 vd.
84) "İyice düşunesiniz diye her şeyi çift çift yaratık". Zâriyat Suresi, 49.
85) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.277 vd.
86) Mür'minûn Suresi, 12-14.
87) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.308 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.252 vd. Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, ss.76 vd.
88) Nûr Suresi, 35.
89) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.279 vd.
90) Nahl Suresi, 68-69.
91) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.295 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.267 vd.
92) En'âm Suresi, 125.
93) Bkz. Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, ss.70 vd.
94) Rahmân Suresi, 19-20.
95) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.269 vd.
96) Fil Suresi, 3-4.
97) Bkz. J. M. S. Baljan, aye, ss.39.
98) Müddesir Suresi, 30.
99) Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'daki İslam, ss.21-22.
100) Yasin Suresi, 38-40.
101) A'râf Suresi, 54.
102) Nâzî'ât Suresi, 30.
103) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.238 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.228 vd.

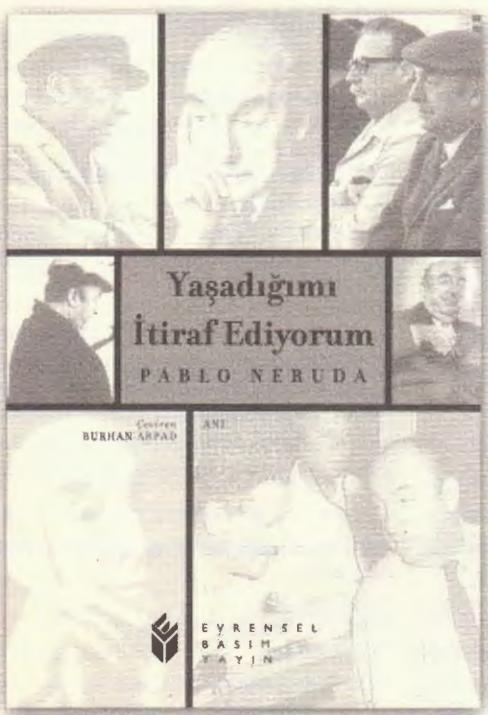
104) Zâriyat Suresi, 47.
105) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.246 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, ss.68.
106) Bkz. Ömer Çelakî, Kur'an-Kerîm'in Şifresi, Sîmî Ötesi Yâyınları, İstanbul 2002, ss.73 vd. Bilgisayara Kur'an'ın işaret ettiğini Yaşar Nuri Öztürk de savunmaktadır. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'daki İslam, s.22.
107) Bkz. İsmail Karaçam, aye, ss.213; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.211 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, ss.65 vd.; Süleyman Karagülle, Kur'an-Kerîm'in İlahî Kaynaklı Olduğunu Müsbet Bilimler Tesbiti, Bilgi, Bilim ve İslâm I içinde, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1992, ss.85 vd.
108) Bkz. J. M. S. Baljan, aye, ss.124 vd.; J. J. G. Jansen, aye, ss.143 vd.
109) Sözgeliyi bzk. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.5 vd.
110) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.28 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, aye, ss.298 vd.; Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.57 vd.; Fazlur Rahman, Şûra'nın Yorumu Hakkında Yeni Bir Târîhsma, Çev. Adil Çiftçi, İslâmî Yenilenme/Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, ss.129 vd.
111) Türkiye'deki gelenekçi ve modernistlerin görüşleri için bzk. Osman Eyüpoglu, aye, ss.126 vd.
112) Kr. Osman Eyüpoglu, aye, ss.126 vd.
113) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.25 ve 46 vd.
114) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslâm Nasıl Yazlaştırdı, ss.528 vd.; Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, ss.94 vd.
115) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslâm Nasıl Yazlaştırdı, ss.307 vd.; Osman Eyüpoglu, aye, ss.135 vd.
116) Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, C.III, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1989, ss.60; Osman Eyüpoglu, aye, ss.143 vd..
117) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslâm Nasıl Yazlaştırdı, ss.247 vd.
118) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.31 vd.; Fazlur Rahman, İslâm'da Şûra İkesi ve Toplumun Rolü, Çev. Adil Çiftçi, İslâmî Yenilenme/Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, ss.139 vd.
119) Kâfirûn Suresi, 3-4.
120) Bakara Suresi, 256.
121) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, ss.107 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.96 vd.
122) Bu konularda ayrıntılı bilgi için bzk. Süleyman Ateş, Kur'an'ı Kerîm'in Evrensel Mesajına Çağrı, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1990, ss.17 vd.
123) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu II, ss.230 vd.
124) Bkz. Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.66 vd.
125) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, ss.34 vd. Kimi modernistler, dâvûn emrinî, ayette geçen "r-b" fiili te'vîl ederek farklı anımları çekmeye çalışmaktadır. Anılan fiil "on" (den, dan) edatıyla birlikte kullanıldığında "den uzaklaşmak" anlamına gelir. Oysa ayette böyle bir şey yaktır ve açıkça dövmek anlamına gelmektedir.
126) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, ss.8 vd.
127) Bkz. Fazlur Rahman, İslâm ve İktisadi Adalet Sorunu, Çev. Adil Çiftçi, İslâmî Yenilenme/Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002 ss.83 vd.
128) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, s.5.
129) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/Kuran'a Dönüş, s.98

DÜNYA ŞAIRİ

NERUDA

Benim hayatım, bütün hayatlardan
oluşmuş bir hayattır; bir şair hayatıdır

Yaşadığımı İtiraf Ediyorum, serüvenlerle dolu bir yaşam kitabıdır. Bu anınlarda şairin yaşamının bütün duraklarını, şiirlerini yaratış sürecini, başta Lorca, Eluard, Aragon, Nâzîm Hikmet olmak üzere şair dostlarıyla ilişkilerini, Şili'nin Cunta tarafından öldürülün lideri Allende'yi buluruz.

Anı, Çev: Ahmet Arpaç,
358 sf, 14 milyon TL

EVRENSEL BASIM YAYIN
yayincılığın toplumcu damarı

T: 0212 361 09 07
F: 0212 361 09 04
www.evrenselbasim.com
bilgi@evrenselbasim.com

Büyük Ortadoğu Projesi'nin siyasal ve ekonomik hedefleri

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde Türkiye'nin asıl yeri, Ortadoğu'ya yönelik operasyonlarda geçit olarak kullanılması ve orada oluşturulacak rejimlere örneklik etmesidir. Bu 1960'lı yıllarda beri uygulanan bir politikanın ürünüdür ve sırıf örneklik etmek amacıyla Türkiye'nin laik yapısı dinsel bir kimliğe büründürülmemek istenmektedir. Aslında, bu yolla, ABD adeta Ortadoğu'ya ihrac etmeye çalıştığı siyasi yapının prototipini Türkiye'de oluşturmayı denemektedir.

Hüseyin Gür

Tülay Başaran Anadolu Lisesi Tarih Öğretməci / Samsun

Tarihin hiçbir döneminde savaşlar eksik olmamıştır; bu savaşlarda devletler, farklı maskeler kullanırlar da, amaçlar genelde ekonomiktir. Bu olguyu yakın- dan gözlemlenmeliyim için, insanoğlunun tarihsel evriminde geçirdiği devrimsel dönüşümlere ve bunlara bağlı olarak oluşan toplumsal yapılara kaba- baca bakmak yeterlidir.

Tarihsel süreçte savaşların maskeleri

Bilindiği kadarıyla insanoğlu, tarihsel süreç içerisinde, köklü dönüşümlere neden olan üç büyük devrim gerçekleştirmiştir: Bunlar, tarım devrimi, sanayi devrimi ve bilişim devrimidir. Tarım devrimi tektarlı dinleri ve derebeyleri; sanayi devrimi ulus devletleri ve ulusal burjuvaziyi, bilişim devrimi de, teknolojik bireyi ve küresel sermayeyi doğurmuştur. Bütün bu devrimlerin sonuçları olarak toplumlar dönemlerine göre biçimlenmişler ve bu

birimlendirme bağlı olarak devletler, yaptıkları savaşların gerçek amacının gizlenmesinde ve maskelenmesinde farklı anlayışlar savunmuşlardır.

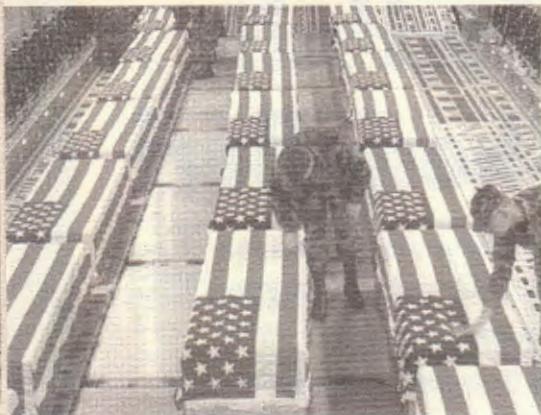
Söz gelimi, tarım devriminde, savaşların maskesi, dinsel inancı ve Tanrı'nın egemenliğini diğerlerine taşıma ve onların kurtuluşunu sağlama olarak belirlenmiştir. Oysa nesnel tarihsel bakış, bunun hiç de öyle olmadığını; asıl hedefin, toprak kazanmak, zenginleşmek ve egenen olmak olduğunu göstermektedir. Bunu görmek için Haçlı Seferlerini güdüleyen etmenlere ve Osmanlı'nın Viyana önlüğine degen gitme nedenlerine bakmak yeterlidir.

Sanayi devrimiyle, savaşların maskesi bir ölçüde değişmiş, özgürlük söyleme bahanesiyle, hammadde kaynağı olan ulusların işgali meşrulaştırmaya çalışılmıştır. Sanayi devrimi sonrası yapılan savaşlara bakıldığından, sanayinin hammaddesi olan doğal zenginliklerin, o topraklarda bulunup bulunmadığı ya da o yollar üzerinde olup olmadığı, o bölgenin işgali için çok önemli sayıldığı görülür. Ayrıca bu dönemlerdeki savaşlarda, ulusal pazarı korumak, zenginleşmek ve bu pazarın başkalarının girmesini engellemek önemli bir amaç olarak belirtilmiştir.

Bilişim toplumlarında ise, özgürlüğe ek olarak insan hakları, demokrasi vb. amaçlar ön plana çıkmaya başlamış; savaşların maskesi olarak artık insan hakları, demokrasi vb. söyleme bahanesi kullanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, zenginliklere sahip olabilmenin temel yolu, teknolojik üstünlük ve bu üstünlüğü kullanabilen donanımlı bireylerin küresel sermayenin ve silah üretiminin merkezi olan uluslararası egemenliğinde olmasına ve bu egemenlerin enerji kaynağı olan bölgeleri, teknolojik üstünlüklerini kullanarak, insan hakları ve demokrasi götürüyoruz bahanesiyle işgal etmelerine

BOP'un asıl hedefi, bir medeniyetler çatışmasından çok, enerji kaynaklarını ve büyük bir ekonomik pazar olan 3. dünya ülkelerini kontrol etmek ve egemenlik altına almaktır.

ABD'nin İslami Ortadoğu'da o kadar da kolay değil. Irak'tan gelen cenazeler coğaldıkça, ABD içinde bile muhalefet ortaya çıkarıyor.

bağlı hale gelmiştir. Bu işgaller, özde küresel sermayenin önünü açmak ve egemenlerin, dünyevi zenginliklerin ve enerji kaynaklarının üzerine çökreklenmesini sağlamak ve ulus devletleri yok etmek amacıyla gümektedir.

Tek kutuplu dünyaya doğru

Bilindiği gibi, sanayi devriminin mimarları, 19. yüzyılda çok zenginleşmişler; ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, aynı zenginleşme hızını sürdürmemişlerdir. Bunun temel nedeni bilişim devriminin sonuçlarında ve gelişen ulusal burjuvazilerin ve sermayelerin pazar kapmak için girdikleri mücadelede birbirlerine verdikleri kayıplarda aranmalıdır. Nitekim, 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda, sanayi devriminin önderleri, hem mağlup hem de galip olanları, ulusal burjuvazilerini büyük bir yıkıma uğratmışlardır. Öte yandan, 1. Dünya Savaşı sonunda, dünyanın önemli merkezleri arasında yer olan ülkemizde Ulusal Kurtuluş Savaşı yapılmış; bu savaş, Batı'nın önünü kesmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının verdiği savaşım sonrası yaptığı Devrimler, Batı'nın önünü kesmenin yanında, diğer mazlum ülkelerin ulyanmalarına da zemin hazırlamıştır. Yine bu dönemde, Rusya'da Bolşevik devrimi yaşanmıştır. Doğu'da yaşanan her iki devrim, farklı olmalarına rağmen ortak oldukları nokta anti-emperyalist olmaları, Batı'nın önüne büyük ölçüde set çekmeleridir. Ayrıca Bolşevik Devrimi, Doğu-Batı dengesinde ya-

pilan çifte kutuplu bir dünyanın biçimlenmesinde öncü rolü üstlenmiş; Sovyetler Birliği kısa zamanda dünyanın en önde gelen güçleri arasına girmiştir. Bu nedenle, Batı 20. yüzyılın başlarında ve özellikle ikinci yarısında, doğusunda kalan bölgeye girmekte zorlanmıştır; bu zorlanmayı, ABD-Sovyetler Birliği çekişmesinde ve soğuk savaş yıllarının gerilimlerinde yakalamak olasıdır. Ancak soğuk savaş yıllarındaki gerilim, Sovyetler Birliği'nin çoğulcu etnik yapısının parçalanmaya müsait olması, bölge uluslararası ABD'nin tekitlemesiyle oluşan komünizm karşıtı tavırlar vb. etkisiyle Sovyetler Birliği'ni çökertmeyi başarmıştır.

Atatürk'ten sonra gelen Türk yönetimlerinin ABD ve Batı devletleri yanlış politika izlemeleri, onların Sovyetler Birliği'ni yıkma dönük emellerini desteklemiştir; komünizm korkusuyla Batı, pek çok Doğu ulusu yeniden kendine bağımlı hale getirmeyi başarmıştır. ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik eylemleri hem komünizmi yıkmayı hem de Türk dünyasını Sovyetler Birliği'nden ayırmayı amaçlıyordu; çünkü buralar, petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip bölgelerdi. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında, orada yaşayan Türk uluslararası bağımsızlığını kavuşturma bahanesiyle önemli bir işlev yüklenmiş, turancılık hayalleriyle, o bölgelerde hem ABD'nin önünün açılmasına hem de tek kutuplu bir dünyanın oluşmasında etkin bir işlev görmüştür. Bu bölgelerin denetimleri altına girmesi dünya egemenliğini sağlamada ve rakiplerini tavsiye etmede oldukça önemliydi. ABD, Sovyetler Birliği'ni çökertmekle tek kutuplu bir dünyanın temellerini atmayı da başarmış oluyordu. ABD Sovyetler Birliği'ni çökerttikten ve Doğu kimi ulusları yanına almayı başardıktan sonra, Ortadoğu'ya dönük projelerini daha etkin bir biçimde uygulama sahnesine koymaya başladı.

Tek kutuplu dünyada değişen Ortadoğu ve BOP

Soğuk savaş yıllarda, özellikle 1970'li yıllarda, Ortadoğu olarak

Türkiye'nin güneyi kabul edildi. Öyle görünüyor ki, 70'lerin, bir başka deyişle soğuk savaş yıllarının Ortadoğu tanımlaması, İngiltere'ye aittir; çünkü, sıfır meridyeni İngiltere'den geçmekte, bu anlamda İngiltere, kendisine göre, Balkanlar'a Yakin Doğu; Türkiye'nin güneyine Ortadoğu, Hindistan, Pakistan, Çin vb. bölgelere de Uzakdoğu adını vermektedir. Şimdi ise, Ortadoğu'nun, Fas'tan Kırgızistan'a; Basra Körfezi'nden Kafkasya'ya degen uzanlığı söylemektedir.

Bu şu anlama gelmektedir: Büyük Ortadoğu Projesi'nin modern mimarı ABD, İngiltere örneğinde olduğu gibi, Atlas Okyanusu'nu geçtikten sonra karşısına ilk çıkan ülkeden, yani Fas'tan itibaren doğuya doğru uzanan tüm ülkeleri yakın, orta, uzak demeden Ortadoğu diye nitelendirmektedir; bu bölgelere ilişkin, ekonomik, siyasi ve kültürel tüm planlarını ve projelerini Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde bütüncül olarak ele almaktadır ve bu bölgeleri küresel sermayenin egemenliğine sokup, oradaki ulus devletleri yok ederek kontrol etmek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında projenin dört temel amacının olduğu görülmektedir. Bunlar:

- Bu büyük bölgenin ABD ve küresel sermayesine uygun şeke dönüştürülmesi, enerji kaynaklarının denetiminin ele geçirilmesi,

- Toplumsal yapıların, ekonomik kalkınmaya açık hale getirilmesi, idari tarzlarının feodal yapıdan kurtarılması ve Batı sistemine uygun hale getirilmesi,

- Dinsel yapıdan referans almış demokratik düzene sokulması, insan haklarının geliştirilmesi,

- Güvenliğin sağlanması, terör odaklarının kurutulması ve İsrail'in geleceğinin garanti altına alınmasıdır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde ele aldığı bölgeye kabaca bakıldığından, Müslümanların çoğulukta olduğu görülmektedir; bu yüzden kimileri, aslında Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir tür medeniyetler çatışmasını bünyesinde barın-

dirdiğini ve Müslüman-Hıristiyan kamplamasını ifade ettiğini ileri sürmektedirler. Bu çatışmayı tümde saf dışı etmek pek mümkün gözükmese de, asıl hedef bir medeniyetler çatışmasından çok, enerji kaynaklarını ve büyük bir ekonomik pazar olan 3. dünya ülkelerini kontrol etme ve egemenliği altına alma savaşımı ve projesi olduğunu söylemek daha doğru gözükmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki, ABD, enerji kaynaklarını ve büyük pazarı kontrol altına almak istemektedir. Bunun önemli ayaklarından birisi Irak'tı ve oraya, insan hakları ve demokrasi götürüyoruz, terör ve tehdit unsuru olan kimyasal silahları imha etmek istiyoruz maskeleriyle girdi ve böylece körfezdeki varlığını son yaptığı savaşla perçinlemeye çalıştı. Irak'a yapan saldırı projenin sadece bir ayağıdır ve öncesinde Afganistan ayağı bulunmaktadır. Projeyi kavramak, asıl hedeflerini saptamak için bu ayaklara kuşbakışı bakmak ve stratejik amaçları gözler önüne sermek gerekmektedir.

BOP'un stratejik hedefleri

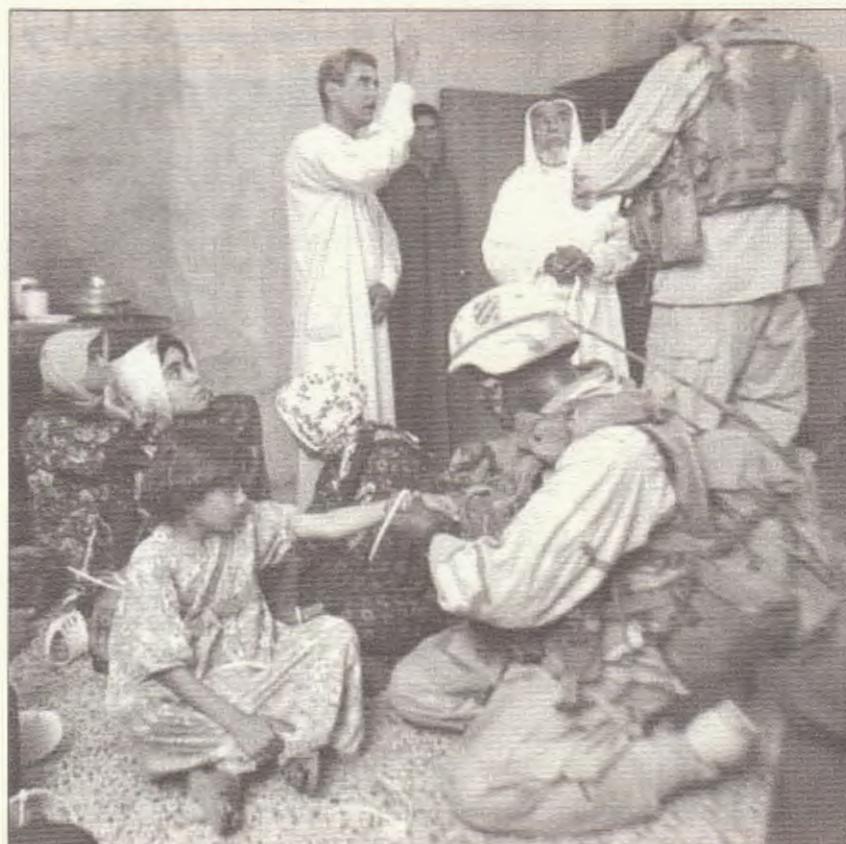
Büyük Ortadoğu Projesi'nin, Orta Asya, Kafkasya, İran, Irak, Doğu Akdeniz (Kıbrıs, Suriye, Filistin, İsrail) gibi ayakları bulunmaktadır. Projenin ilk ayağı Afganistan'dı; oraya müdahalenin, insan hakları götürmek bahanesiyle maskelenmiş temel gereği, Hazar petrollerinin Çin'e aktarılmasına engel olmak; çünkü Çin hızla büyümekte, ucuz işgücü ve ucuz mamullerle dünya pazarına girerek güçlü bir rekabet oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu rekabetten en çok etkilenen ABD ekonomisi olmaktadır. Kaldı ki bu bağlamda, büyük bir pazar olan ve kimi alanlardaki üretimiyle dünya ticaretine katkı sağlayan Hindistan'ı da hesaba katmak gerekir. Hindistan'ın büyümesini önlemek ve alanını sınırlamak için Afganistan operasyonu oldukça işlevseldi. Irak'a müdahale ise, maskelenmiş nedenler bir yana bırakırsa, asıl neden olarak, Irak'ın Almanya ve Fransa ile yapmış olduğu petrol anlaşmaları

öne çıkinaktaydı; müdahale bu anlaşmaları rafa kaldırıldı. Böylece ABD bir anlamda, AB'nin Ortadoğu'daki açılışının önüne set çekmeyi başarmış oldu; ama bölgede büyük bir kaos oluştu; bu kaos çevre ülkelerini de etkilemektedir.

Bu kaos, ABD'nin başarısız olduğu anlamına mı gelmektedir? Öyle görünüyor ki, ABD, kaostan da yararlanma yolunu tutmakta, o bölgeye başka egemen güçlerin girmesine engel olmaktadır. Öte yandan Irak operasyonu Kürt devletinin kurulması konusunda da önemli açımlılar yaratmayı hedefliyordu; bunun İsrail'in güvenlik sorunuyla da bağlantısı hesaba katılmalıdır. İran ayağına gelince, onun projenin önemli bir ayağı olması şu nedenlere dayanmaktadır: Her şeyden önce İran, bölgenin önemli bir ulus devletidir ve küreselleşmeye ve küresel sermayeye karşı direnmektedir; Azerbaycan'la komşuluk ilişkilerinin yanında köklü dinsel bağları da bulunmaktadır; öte yandan Afganistan'la Irak arasındaki geçiş engelleyen bir koridorda yer almaktadır; Hazar petrollerinin Basra Körfezi'ne indiril-

mesine ve Hint Okyanusu'na taşınamasına engel oluşturmaktadır. Yine İsrail'de ve Batı'da meydana gelen pek çok terör eylemini desteklemekte, Filistin'e açıktan sahip çıkmaktadır. Hatta Ortadoğu'da, din ekseninde, Batı ve Amerika karşıtı bir akım yaratmak için elinden geleni yapmakta, radikal İslamcı unsurları desteklemektedir.

Suriye'ye gelince, uzun süredir ABD'nin haydut devletler listesinde yer almaktadır; bunun en temel nedeni, terör eylemlerini tetiklemesi, İran'la bölgedeki İsrail oyunlarına karşı sürekli işbirliği içinde bulunması, Filistin Devleti'ni desteklemesi, vb.'dir; öte yandan burası önemli bir Hıristiyan nüfusuna sahip bir bölgedir. Suriye'ye yönelik etkinliklerde dikkat çeken en önemli unsur, ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağlaması ve bir anlamda yayılma alanını genişletmesidir. Kafkasya'ya yönelik ABD'nin temel hedefi öyle görünüyor ki, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını denetimi ve güvencesi altına almak ve bu coğrafyada kendine bağımlı yönetmeler ve geniş bir pazar oluşturmaktır.

ABD askerleri insan hakları ve demokrasi getirirken!

Ancak bu pek kolay olacağa benzemektedir; çünkü Putin yönetimi, ABD'nin Ortadoğu Projesi'ni öngörerek çeşitli önlemler almaktadır. Söz gelimi, Putin, Çeçenistan'da egenmenlik kurmaya, diğer ülkelerde etkinliklerini artırmaya çalışmaktadır. Fakat ABD'nin projesini yaşama geçirmek için, Gürcistan'da, kendine yakın duran bir yönetim oluşumunu sağladığı görülmekte; oradaki etkinliklerini artırdığı gözlenmektedir. ABD, benzer bir etkinliği Ermenistan'da da yapmaya girişebilir; çünkü Ermenistan'ın denize inmesini, kuzeyden İran'ı sıkıştırmasını sağlamayı deneyebilir.

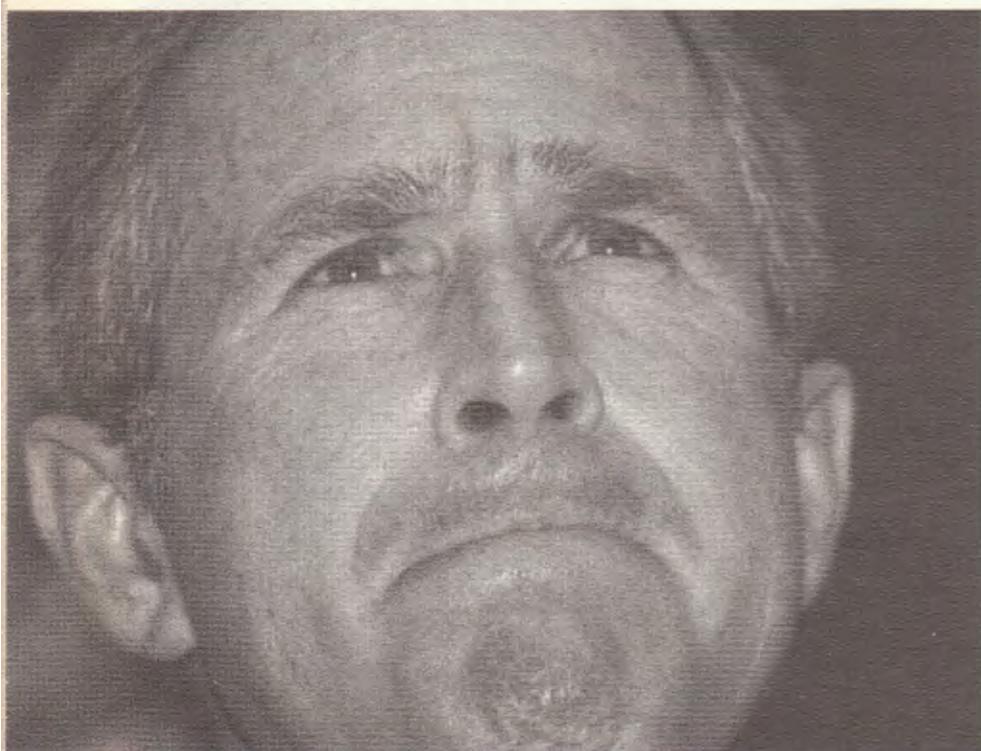
Doğu Akdeniz'e gelince, en önemli alan Kıbrıs'tır; çünkü Kıbrıs, Doğu Akdeniz'i kontrol altına almak için stratejik bir bölgedir. Öte yandan burası, enerji terminali olarak kullanılmaya müsait bir alandır ve Ortadoğu bölgesini ve ticaret havzasını kontrol altında tutmaktadır. Yine Rusya'nın, sıcak denizlere inmesinin önünü kesmek, Ortadoğu'daki emellerine ulaşmayı engellemek için de önem taşımaktadır. Rusya bunu fark ettiği için, Annan Planı'ni veto etmiştir. Aslında Kıbrıs'ta yapılan referandum sonuçları, Büyük Ortado-

ğu Projesi lehinde kullanılabilir; çünkü ABD'nin bölgedeki denetimi artırmak için Kuzey Kıbrıs'ta bir üs kurmayı istemesi olasıdır. Gerçi, Güney Kıbrıs'ta İngiliz üsleri bulunmaktadır ve ABD'nin bunları istediği zaman kullanabileceğini ileri süreliblir. Fakat ABD ve AB arasındaki dolar-euro rekabeti ve çelişkiler büyürse, bu konuda İngiltere'nin tavrı değişebilir. Nitekim, 1856 Süveyş Savaşı'nda, ABD İngiltere'yle karşı karşıya gelmiştir. Kaldı ki İngiltere, büyük Britanya hayaliyle, Ortadoğu'da ABD'den bağımsız projeler üretebilir ve bu bölgeyi onlardan daha iyi tanıdıklarını düşünürse, bu konuda Ortadoğu satranç oyununda avantajlara sahip de olabilir. Bu haliyle, ABD'nin karşısına Avrupa Birliği ile yeni bir güç olarak çıkabilir. En azından, bunun olmayacağı söylemek için geçerli bir neden yoktur. Bu açıdan ABD'nin Ortadoğu Projesi'nde bir üs olarak Kıbrıs'ın kuzeyini ele geçirme çabası anlamlı olmaktadır.

Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde Türkiye'nin, Kıbrıs ve Kürt sorunuyla bağlı güçlü yeri ve bağlı olsa da, asıl bağ, Ortadoğu'ya yönelik operasyonlarda geçit olarak kul-

lanılması ve orada oluşturulacak rejimlere örneklik etmesinin istenmemesidir. Bu 1960'lı yıllarda beri uygulanan bir politikanın ürünüdür ve sırı örneklik etmek amacıyla Türkiye'nin laik ve seküler yapısı dinsel bir kimliğe büründürülmemek istenmektedir. Aslında, bu yolla, ABD adeta Ortadoğu'ya ihraç etmeye çalıştığı siyasi yapının prototipini Türkiye'de oluşturmayı denemektedir. ABD Türkiye'yi kullanarak, Ortadoğu'ya dinden referans almış demokratik bir yapı kurmayı denemekle, aslında, Ortadoğu'da, Batı kültürüne ve Hıristiyanlığa çok olumsuz bakmayan, küresel sermayenin ve misionerlerin rahat dolaşmalarını sağlayan bir kültürel yapı kurmaya; siyaset rejimleri ise, kurmayı amaçladığı görünüşte özgür medyalarla, kendi yandaşlarına ve işbirlikçilerine vermemeyi denemeye çalışmaktadır. Bu yolla başarı sağlanabilirse, projeyi yaşama geçirirken güç kullanma yoluna başvurmaya gerek kalmadan yoluna devam etmeyi başarabileceğini düşünmektedir.

Ancak, ABD'nin hedeflediği amaçları başarması konusunda, kimi engelleri hesaba katmak gerekmektedir; zira Ortadoğu'ya ilişkin projeleri olan sadece ABD değildir; bunun yanında, yeniden zenginleşmeye başlayan Rusya bulunmaktadır; çünkü petrol ve doğalgaz ticareti Rusya'nın ekonomisini büyütmektedir. Diğer yandan Çin ucuz işgücü ve nüfusuyla hem bölgeyi kontrol etmemeyi, hem de ticari mallarıyla piyasalara egemen olmayı, hem de güven unsuruyla yabancı sermayeyi kendine çekmeyi başarabilir; bunun kimi belirtileri yok da değildir; zira Çin malları anılan bölgede önemli bir rekabet unsuru olarak kendini göstermektedir. Öte yandan Avrupa Birliği önemli bir güç ve ekonomik birlikteşlik olarak, bölgeyi sadece ABD'ye bırakmaya razı olmayacağıdır. Öyle anlaşılıyor ki ABD, gelişen süreçte ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin ileriki sayfalarında, ya anılan güçlerle işbirliği içine girmeyi deneyecek ya da projesinde kimi değişiklikler yapmak zorunda kalacaktır.

ABD'nin hedeflediği amaçları başarması konusunda, kimi engelleri hesaba katmak gerekmektedir; zira Ortadoğu'ya ilişkin projeleri olan sadece ABD değildir.

Prof. Dr. Kadir Cangızbay ile söyleşi

Globalleş(tir)me çağında insan olmak

Akil bize ne yapacağımızı değil, nasıl yapacağımızı, yani metodu, yöntemi gösterir ve postmodern de çıkış tam tamına "Akla Veda"yla "Yönteme Hayır"ı önerir. "Yapma" der, "ol". Sen, etnisiten, cemaatin, tarikatin, takımın, hiçbir şey bulamadıysan cinsel tercihin temelinde bir kimlik edin, onu ol, onun hakkını ver, onun hakkını al; "insan"ı ise bırak burjuvazi halletsin. Buna karşılık Aydınlanma, "İnsan"ın işini, değil burjuvaziye, varsa dahi Tanrı'ya bile bırakmaz. Ama, bu yönde nasıl yol alınır, bununla hiç ilgilenmiyor Aydınlanma. Bu işin insanların iyi niyet ve temennileriyle değil, somut toplumsal güçlerin eylemiyle yapılrsa yapılabileceğinin bilincine ancak Proudhon ve Marx'la ulaşılabilir.

H. Haluk Erdem

Bilimsel çalışmalarını, Gazi Üniversitesi çatısı altında sürdürden çok değerli isimlerden biri de, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden sosyolog Kadir Cangızbay'dır. Prof. Dr. Cangızbay ismini önemli kılan noktalardan biri, bana göre, onun içinde bulunduğu globalleşme çağının ortaya çıkardığı insan anlayışını bize göstermesidir.

Sosyolog Cangızbay'ı hala tanımayanlar için şu kısa bilgileri vermek istiyorum: 1947'de İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi'ni bitirdi. 1967-1972 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. 1974'de AİTIA'ya asistan olarak girdi. 1981 yılında, "Kuramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim" adlı teziyle doktora derecesi aldı. 1989'da doçent, 1996'da profesör oldu. Prof. Cangızbay, Özgür Üniversitesi'de ders ve konferanslar vermiştir. Çeşitli dergi ve gazetelerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır, ayrıca Gurvitch tarafından kurulan merkezi Fransa'da bulunan AISLF (Fransız Dilli Sosyologlar Derneği) üyesidir.

Eserleri şunlardır: *Sosyoloji ve Felsefe*, *Gurvitch (çeviri ve derleme)*, *Özgürliğin Bilimi*, *Gurvitch Sosyolojisi (çeviri-derleme)*, *Siyaset-ötesi Toplum*, *Komprador Rejimin Anatomisi*, *Sosyolojiler değil Sosyoloji*, *Sosyolojik Praksis*, *Gurvitch, Sosyoloji ve Felsefe*, *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*, *Çok-hukukluluk*, *Laiklik ve Laikrasi*, *Globalleş(tir)me Terörü*, *Sosyalizm ve Özyönetim*.

10-17 Ağustos 2003 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan 21. Dünya Felsefe Kongresi'nde

"Küreselleşme ve Kültürel Kimlik" başlıklı ana oturumda, Amerikalı felsefecı Adamantia Pollis, günümüzde insanların, globalleşmenin yararlı olduğunu sandıklarını ve bunun yanlışlığını belirtmişti. Pollis, "parçalanma" kavramından söz ederek, küresel ekonomi anlayışıyla devlet otoritesinin ve çok uluslu şirketlerin etnik farklılıklarını politize edecek bir gerginlik ortamı yaratacağını, bu gerginliğin de uluslararası etnik gruplar olarak parçalanmasına neden olacağını düşünerek globalleşmeyi eleştirmiştir. Aynı şekilde, globalleşmenin önumüzdeki zaman içerisinde açacağı olumsuz sonuçları Prof. Cangızbay öngörüsüyle söyle belirtmektedir: "Bu noktada artık şunu da söyleyebiliriz ki, globalleşme, makro yapılar düzeyinde totalitarizmler/integrizmeler çağrı olarak somutlaşırken, mikrososyolojik açıdan da bir fanatizm çağrı olarak yaşanacaktır" (Ulusal, sayı 2, 1996).

Her şeyin serbest piyasa kuralları doğrultusunda çok daha iyi işlediğini savunan globalleşme düşüncesinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanan rakamlara yansımıştır: "Türkiye'nin korkutan gerçeği"ne göre, Türkiye'nin en zengin yüzde 20'lik kesimiyle, en yoksul yüzde 20'lik kesimi arasındaki uçurum farklı, 9,5 kata ulaşmıştır. Türkiye'de yaklaşık 12 milyon kişi, günde 1,5 milyon lirayı bile bulmayan bir miktarla geçinmektedir. Bu rakam, açlık sınırının altındadır. Kadir Cangızbay'ın dediği gibi, "insanın kendisi de dahil her şeyi Pazar-içinleştirmeye, yani

alınır-satılır bir nesne haline getirmeye yönelik" (Globalleş(tir)me Terörü, Odak Yayınları, Ankara 2003, s.89) globalleşme projesinin karşısına çıkabilecek tek engel, insanın tarihin öznesi olduğunu, nesne olmadığını yaşıntı olanakları içinde gösterebilmesidir.

Özgürlik: belirlenmişliğin geriletilmesi

Gurvitch, düşünceleriniz üzerinde etkisi olan bir sosyolog. Bu sosyoloji üzerine yazdığınız eserler var. Gurvitch sosyolojisinin, toplumsal ve insanı anlamada, bize sağladığı düşünme olanakları nelerdir? Bu sosyoloji ile, günümüzde olup biten sorunlara hangi noktalarda çözüm bulmak söz konusudur?

Saint-Simon, sosyoloji için insan hürriyetinin bilimi der. Sosyoloji terimi, çok sonraları üretiliyor, Auguste Comte tarafından. Saint-Simon, sosyoloji diye bir tabir kullanıyor. "Öyle bir bilim kurulmalı ve kuracağım ki" diyor, "o insan hürriyetinin bilimi olacak". Saint-Simon'da dile gelen bu vaadi gerçeğe dönüştürmek Gurvitch'in başarısıdır. Çünkü Gurvitch'in şöyle bir kavramı var: Özgürleşme ihtiyacının varoluşsal belirlenimi. Hürriyet, belirlenmemişlik demektir. Belirlenmemiş olanın, mutlak özgür olanın ise bilimi yapılamaz; zira bilimin hedefi ele aldığı şeyi o şey yapan, öyle yapan belirleyicilikleri ortaya koymaktır; oysa mutlak özgür olanın yegâne belirleyicisi yine kendisidir. İnsanın bilimi, yani toplumun bilimi dersen, insan, doğrudan doğruya özgürleşmesinin ürünüdür; doğaya kulluguunu, doğa tarafından belirlenmişliğini geriletmesinin ürünü. Doğa tarafından belirlenmişliğini gerittiği ölçüde, doğaldan farklı bir gerçekliğe hayat vermiş oluyor; salt bir canlı nesne olmaktan çıkıp, özne olma boyutu da kazanıyor. Gurvitch de, işte, bu özgürleşmeyi, özgürlüğü beşerinin, toplumsal temeline yerleştiriyor. Ama aynı zamanda bu özgürlüğün, pozitif, yoktan var eden, kurucu bir özgürlük olmadığını farkında.

Gurvitch'in bu düşüncesini kafamda tamamlayan insan da, Necati Öner; kendisine epey bir şey borçluyum. *İnsan hürriyeti* adlı kitabıının 2. baskısının 13. sayfasında, sondan 3. satırında, hoca, "insan hürriyeti, daima bir şeylere karşı gerçekleşir" diyor; ben de ilave ediyorum, "dolayısıyla, neye karşı gerçekleşiyorsa işte ona göre biçimlenir, yani onun belirleyiciliğinin izini taşır". Kısacası insan hürriyeti daima negatiftir, dolayısıyla da rölatiftir, yani belirlenmişlik taşır, bu sayede de bilime gelir.

Buradaki, negatifli, rölatifli ifadem, ilk bakışta, hocanınca göre daha az Türkçe gibi, ama, nereden kalkıp nereye vardığımı daha iyi söylüyor. Kelimelerin etnik kökenlerinin, kökdillerinin önemli olmadığını bize öğreten de, Şükrü Elçin. Daha doğrusu o hepimize öğretti de, öğrenen tek galiba ben oldum. Şöyledemişti: "bir dili o dil yapan, kendi sözdizimidir"; dolayısıyla kelimenin nereden geldiği, Türk, Fransız veya Arap kökenli mi olduğu o kadar önemli değil... Tabii bu, hocanın genericiliğinin, faşistliğinin kanıtı sayıldı. Oysa benim için belki de en sektirmeden izlediğim bir çizginin kurucu noktası: "Bir dili o dil yapan, kendi sözdizimidir", yani sesleri işleme, söz haline, bize bir şey söylemə hale getirme biçimini, biçimlendirme araçlarıdır (morfem, yapım ekleri); yoksa anlam-birimlerin (semantem) nereden alındıkları değil; yeter ki kökdillerinin morfemleriyle donan-

mış, dolayısıyla o dilin sözdizimini de taşıyor olarak yerlesip dilimizi yapı düzeyinde işgale uğratmasınlar. Örneğin, 'hürriyet'i tümden atmak yerine, bizim için anlam-birim olmaktan çıkmayacağı son noktaya, yani hür'e kadar kökdilinden yalıtip, bundan sonrası Türkçeye havale ettiğimizde, o artık Araplığını Türkçe içinde de sürdürün özerk bir yabancı ajan değil, tam tersine Türkçe tarafından farklı yapıların kurulmasında kullanılacak basit bir hammaddedir. Necati Öner'in sözüne dönersek, hoca, hürriyeti bilime konu edilir hale getirebilmenin felsefi temelini hazırlıyor, bu temelden kalkılarak varılacak sonucu da ben cihartıyorum.

Felsefenin sosyoloji ile olan ilişkisini her zaman dile getirdiniz. Felsefi temeli bakımından da Gurvitch'i örnek verdiniz. Bu ilişkinin günümüzde yeterince kurulduğuna inanıyor musunuz?

Hayır, kesinlikle inanmıyorum. Her şeyden önce şunu söyleyelim: Felsefe, felsefe kurmak için yapılmaz. Mutlaka başka bir şey yaparken veya başka bir şey üzerinden yapılır ve bilim yaparken de mutlaka felsefe yapmak gereklidir. Bilim yapan herkes, ilk önce, ele aldığı nesnenin felsefi çizimini yapmak zorundadır. Bu konuda da Gurvitch'in bilgi türleri ayırimı temel yol göstericim oldu. Onun sayesindedir ki, felsefe deyince münferit felsefelere ilişkin malumat değil de, felsefi bilgi üretimini anlı-

yorum. Gurvitch'in tanımıyla felsefi bilgi üretimi, mevcut bilgi ve önermelerden kalkıp o önermeleri, zamanla, mekânlı, münferit olay ve koşullarla sınırlı olmayan, sınırsız-sonsuz geçerlikte önermeler haline getirmek; bir ayıklama işi. Örneğin özgürlük derken, mülk edinme, ifade, kültürünü kullanabilme vb. özgürlükleri olarak değil de, özgürlük nedir sorusu üzerinden düşünmek: Özgürlük, belirlenmişliğin geriletilmesidir. Müzik için, bestenin bilerek ya da bilmeyerek başkalarından apartma olmaması için, solfej yapmayı bilmek ne ise, bilim için de felsefi bilgi odur. Notayı sesini vererek okumayı bilmeyen için, diyelim bir Re sesi daima ve daima ya bir gitarın, ya bir akordeon veya piyano ya da bir tenor veya sopranonun Re'sidir, onunla, görgül-duyumsal olanla sınırlıdır; hele kişi sağırsa hiç yoktur; müzik akar gider, kişi, nerde ne var, o ana tekabül eden nedir, Re nerededir, La nerededir, neresi Re'dir de La değildir, bunların hiçbirini yakalayamaz, teşhis edip adını koyamaz. Beste yapıyorum sansa da, aslında o bestenin baştan sona gerçek mimari, yoktan var edeni kendisi olamaz. Her bir duyumsal tezahürü bütün sınırlı somutluklardan, şu ya da bu enstrüman veya ajandan bağımsız bir şekilde kendi içinden tanınabilir hale getirmek istir solfej ve de felsefe. Besteyi ben yaptım, notaya geçirme işini de başkası yapın olmaz; zira o beste, gerçekte zaten sana ait-değildir eğer notaya geçirme işini kendin yapabilecek bilgiye işin taa en başında sahip değilsen. Sosyoloji yaparken de, işin felsefesini de kendin yapacaksan; yoksa, ismarla da bu işi felsefeci yapın; öyle şey olmaz.

Literatür izlemenin anlamı

Hocam, "sosyolog kimdir?" başlıklı yazınızda, sosyolog olmayı anlattınız. Sosyolog olma bakımından ülkemizde ve dünyada nasıl farklılıklar ve

benzerlikler vardır?

Dünya hakkında yeterince bilgi yok. Bu belki de büyük ölçüde yabancılardan hegemonyası altındaki bir ülkede yaşıyor olmadan kaynaklanan bir tepki. Yabancı, Batılı, özellikle de Amerikalı, İngiliz veya çevrelerde revaçta olan yazarları yakından takip etmenin, onların takipçisi, temsilcisi olmanın bizatıhi bir degermiş gibi görülmeli, prim getirmesi bana tiksinti veriyor. Sosyal bilimler için, özellikle de sosyoloji için söyleyorum, adamin gidip İngiltere'de Amerika'da doktora yapması, Cezayir Fransız sömürgesi iken, Cezayirli'nin çocuğunu Fransa'da okutmasının kine benzer saiklerle oluyor, benzer işlevlere sahip: Yabancı egemene yakınlışır, yakın olduğunu gösterip kendi kardeşleri üzerinde üstünlük kurma, öncelik kazanma; şu ya da bu ölçüde maşalı pahasına; ideolojik bir maşalık. Gucsonu bilimden almadığı, almasına gerek kalmadığı ölçüde de, zekâsızlaşma, papağanlaşma; papağanlaşma ölçüde de rengârenk, çekici, sesi duyulur, dinlenir, sırı dinlenilmek için çevresinde toplanılır, daha iyi duyulsun, tek bir kelimesi, mari-feti kaçırılmaması diye hayranlık dolu

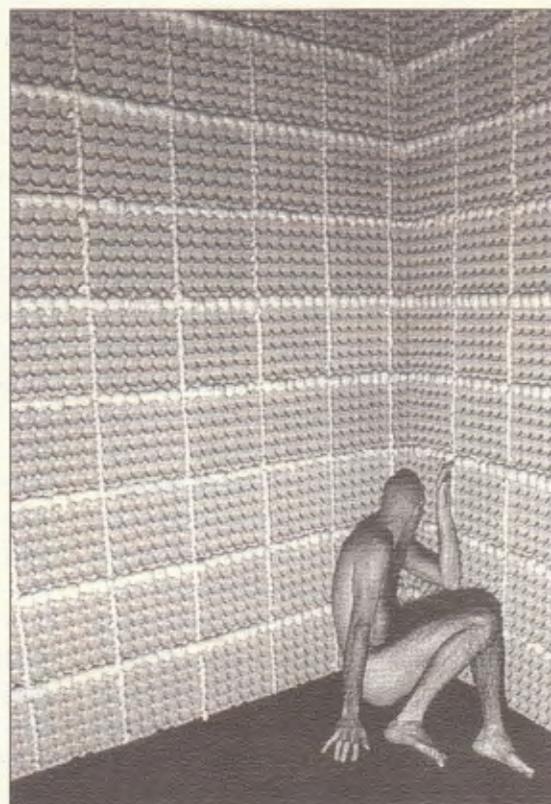
bir sessizlikle. Sömürge Cezayir'de diyelim iki kundura tamircisi, ustalıkları eşit; ama Fransızca bileni/kullanımı daha iyi kazanacak, yaşayacak: Egemene hizmetin ödülü, ama aynı zamanda işe, ustalığa, liyakate saygıya, meslek ahlakına bir dınamit; kompradorluğun yapısallaşması.

Yabancı dille yükseköğretim de beni iğrendiriyor. Bunları Batı düşmanlığımdan söylemiyorum. Tam tersine, benim için, her demokrat, hUMANİST, sosyalist insanın gerçek vatanının yanı sıra bir de manevi vatanı vardır, o da Fransa, zira insanlığın etik anlamda doğduğu yer. İnsan ve vatandaş hakları, laiklik ilkesi; insanın sırı insan olduğu için değerli, hiçbir insan-üstü ölçüte vurulamaz olduğunun ilanı ve bütün bunlardan önce de 'habeas corpus'; o da İngiltere'nin insanlığa hediyesi. İşte bu yüzden Batı ve özellikle de Fransa benim için önemli. Dışa, Batı'ya kapalı olduğum için değil, sadece özel olarak izliyor değilim. Ayrıca, şimdilerde pek bir marifet sayılan literatür izlemek, gerçekten bilim yapmak isteyen insan için peşin bir intihar, tabii aynı zamanda haysiyet de kırıcı. İnsan kendi problemini kendisi kırup, kendi yolunu izlerken karşılaşduğu engellerin, zorlukların, karanlık noktaların fonksiyonunda (Batılı veya Batılı olmayan) literatüre de müracaat eder; o kadar; yoksa literatür kendisi için izlenmez.

İnsanın özneleşmesi ve insan hakları

Hocam, yazılarınızda vurgu yaptığınız kavramlardan biri de "insanın özneleşmesi"dir. İnsanın özneleşmesi nedir? Özneleşen insan kimdir?

İnsan, tabiatın kendisini yapmaya icbar ettiklerinden farklı bir şeyler yaptığı anda doğal belirleyiciliklere bire bir tabi basit bir ajan, canlı nesne olmaktan da çıkmış olur ki, bu aynı zamanda onu tarihin öznesi de yapmış olur; zira,

kendi karşı çıkış, itaatsizliği olmasaydı tekrarlanmaya devam edecek olan bir şeyleri artık tekrarlanmaz, dolayısıyla ancak -di'li geçmişle ifade edilebilir hale getirmiş olur.

Çağımızda bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bu kavramlardan biri de insan haklarıdır. Haklar konusunda bir enflasyon yaşamıyor. Her hak talebi, bir insan hakkı talebi olarak algılanıyor. Sizce insan hakları nedir? Bu haklar nelerdir? İnsan hakları bilincinin geliştirilmesi için neler öneriyorsunuz?

İnsan özneleşebildiği ölçüde insan olur. İnsanın özneleşmesini engelleyen ne varsa, insan hakları mücadelesinin konusudur. Diyelim ki, bir insanın tarım yapmak veya işyeri kurmak için toprak edinmesini, orayı kalıcı kılmasını engelleyen feudal yasalar ve kilise yasakları var. İşte orada toprağın, üretim araçlarının özel mülkiyeti bir insan hakkıdır. Ancak mülk sahibinin bu hakka dayanarak başkalarının çalışma, üretme olanaklarını tekeline aldığı anda, böyle bir hak, artık kendisiyle insan hakları adına mücadele edilmesi gereken bir ayrıcalığa dönüşmüştür.

Bir yazınızda, laikliği insan haklarının ön koşulu olarak saptıyorsunuz.

İnsanın insan olması açısından, aslı olmayan, arızı olan yanlarını, insanı bir yere oturtmakta ölçüt olarak gören her türlü düzenlemenin yok edilmesinin ilkesidir laiklik. Yani, insan Müslüman da Hristiyan da olur, Budist de olur. Ancak insan mutlaka bir şeydir. Ama bu olunan şeyleten hiç biri, insan olmak için zorunlu değildir. Laiklik, insan hakkı kavramı için zorunlu zemini hizırlayan yönetsel ilkenin adıdır. Laiklikten kalkmayan, laikliği temel, ön koşul olarak görmeyen hiçbir söylemin, siyasetin insan kelimesini kullanmaya hakkı yoktur.

Globalleşme değil, globalleştirme

Globalleşme ve postmodernizm eleştiri, yapıtlarınızın merkezinde yer almaktadır. Globalleş(tir)menin yarattığı sorunlar, herkes tarafından

**Her şeyden önce
globalleşme kendiliğinden
gelişen, nötr bir olgu
değil. O yüzden de,
globalleşme değil,
globalleştirme.
Globalleşme, pazarın
global hale gelmesi, her
yerin pazar, her yerde
piyasa kurallarının geçerli,
her türlü ilişkinin pazar
üzerinden kurulur olması.**

tartışılmakta. Görünen, bu sorunlardan herkesin (sözde) rahatsız olduğu. Ancak, her şey seyrinde devam edip gidiyor. Bu tarihsel oluşum devam edecek mi? Gelecek, insana neler yaşatacak sizce?

Her şeyden önce globalleşme kendiliğinden gelişen, nötr bir olgu değil. O yüzden de, globalleşme değil, globalleştirme. Globalleşme, pazarın global hale gelmesi, her yerin pazar, her yerde piyasa kurallarının geçerli, her türlü ilişkinin pazar üzerinden kurulur olması. Bu kendiliğinden mi gerçekleşiyor? Meraya çıkma yasağı, tarla, tarım yasakları, köy yakma, köyden göçertme; yani insanların kendi üretim araçlarından koparılması, onları kullanamaz, dolayısıyla karnını doyurmayı, ekmek bulmayı artık ancak pazar üzerinden gerçekleştirilebilir kılınması; tabii bütün bunlar terörle mücadele adına, ama aslında başlangıç 24 Ocak 1980. Mesele, Türkiye'nin bütün kapılarını uluslararası kapitalizme, finans kapitale açmak, bu programı yürütebilmek için 12 Eylül ve önce açık, sonra da gizli askeri rejimin ne redeyse planlı programlı olarak ateşlediği bir düşük yoğunluklu savaş. Kapitalizm, insanları pazarla çekemediği yerde, ölçüde zorla pazarla tehcir ediyor. Terörle mücadele zulmü de son tahlilde pazarın ve pazarlığın genleşmesi ve derinleşmesinin bir aracı olarak iş görüyor: Globalleşme, küreselleşme de-

gil, globalleştirme. İnsanların ister ülke, ister kavim veya yör, isterse de birey bazında, globalleştirilenlerden değil de globalleştirilenlerden oldukları ölçüde, daima daha aşağılara düşecekleri bir mekanizma söz konusu. Zira pazarda esas belirleyici olan, kullanım değeri değil, pazarlık gücü. Pazarlık gücü ise pazarda değil pazar dışından sahip olunan bir güç. Ne kadar açsam, hem aynı ekmeği bana daha pahaliya satabilecekler, hem de emeğimi, daha doğrusu her şeyimi daha ucuza kapatabilecekler demektir. Yani burada bir kısırdoğú de değil, doğrudan doğruya bir yoksullaşma, yoksunlaşma, güçsüzleşme girdabı söz konusu.

Davranışsal sosyolojinin ayvayı yediği nokta

Yüz yüze geldiğimiz bir yoğun dünya sorunu vardır. Terör, yoksulluk, savaşlar açlık vd. Dünya sorunları karşısında dünyada ve ülkemizde, sosyoloji neler yapabilir?

İste az önce, hem de global düzeyde önemli bir şeyle yaptı bile: globalleşme yok, globalleştirme var dedi; insanları zorla pazarla sürme, pazar-içinleştirme var dedi. Yine önemli bir şey yapsın, hem de hemen, şimdi, burada. Sosyoloji bir davranış bilimidir diyenler var. Bunlar genellikle İngiliz-Amerikan kaynaklarından beslenen literatür izlemenler. Bunlara belletilen, toplumsalın davranışta ortaya çıktığı, dolayısıyla da yine davranıştan yakalanaileceği. Bireye değerini iade eden özgürlükü bir cakayla sosyal psikolojiye belirleyicilik atfedip kültür unsurunu ön plana çıkartırlar. Tabii bu arada toplumun global yapısı saf dışı edilmiş olur. Artık her şey davranış, onun arka planında tutumlar, kültür, zihniyet; sanki bütün bunlar kendiliğinden olmuşmuş, biçimlenmiş gibi. Toplumsal yapı kavramı bir kere saf dışı edildi ya, artık bütün egenlik ilişkileri, güç dengeleri de sanki insana kendi dışından verilmiş doğal bir zeminin nötr engebelerinden başka bir şey degildir; kısacası, sosyolojinin problematiği dışına sürgün edilmişlerdir. Oysa toplum-

sal yapı, tam tamına bir toplumda yürürlükte olan belirleyicilikler hiyerarşisidir. Her toplumsal belirleyiciliğin ağırlığı, hiyerarşideki yeri, önemi de, kendisini destekleyen yaptırımlının ağırlığı kadardır; yaptırımlının uygulanma ihtiyaliyle düz orantılıdır; dolayısıyla da toplumsal güçler arasındaki dengelerle bire bir ilişkilidir.

Bir toplumun somut, duyumlana bilir gerçekliğini tabii ki o toplumda yer alan bireylerin davranışları çizer. Ama insan bireyleri birer küçük Tanrı değil ki, kendi her bir davranışının baştan sona yegâne belirleyicisi olabilisin; işin içine belirleyicilikler de -yaptırımlı güçleri oranında- girer. Yani her davranışın aslında birçok belirleyiciliğin bileşkesi durumundadır. Bileşke, yani rezültant, tam tamına fizik biliminin anlamıyla. Bu bileşke pekâlâ sıfır da olabilir, yani ortada hiçbir davranış yoktur. Ama bileşkenin sıfır olması, gücün de sıfır olduğunu garantisini değildir. Yani, toplumsal gerçeklik sadece davranışlar şeklinde değil, davranış(a)malar olarak da tezahür eder ki, işte tam tamına burada da, davranış bilimi olarak sosyoloji de ayvayı yer.

Adam, Ankara'dan İstanbul'a trenle 8 saat yerine otobüsle 5 saatte gitmeyi tercih eder; ilk bakişta bu davranışın öznesi kendisidir; oysa Ankara-İstanbul arasındaki trenle daha uzun sürmesi ne doğal bir zorunluluk, ne de ilahi bir tecelli; Türkiye'nin komprador burjuvazisiyle Amerikan Petrol tekelleri, Batılı kamyon, otobüs, lastik vb... şirketleri arasındaki işbirliği çıkarbırılığı temelinde oluşmuş kolektif bir öznenin, aktörün belirlediği bir durum; yani insan ürünü ve toplumsal gerçekliğin morfolojik, yani en somut katında ortaya çıkıyor. Otobüsü tercih eden bireyimize ise, İstanbul'a 3 saat alınmama cezasıyla desteklenmiş bir toplumsal belirleyicilik olarak yansıyor.

Yani burada insanımız, kendisi ne kadar öyle zannetse de, dışarıdan da öylemiş gibi gözüke de, aslında buradaki davranışının öznesi, gerçek aktörü falan değil, güç ilişkilerinin

izdüşümünde biçimlenmiş toplumsal yapının basit bir ajanı. Midem guruldar, mide benim midemdir, ses benden çıkmaktadır ama, bu olayda benim özneligim nasıl ki sıfırdır, yani burada doğal belirleyiciliklerin nasıl ki basit bir ajanlığımızdır, karayolu tercih eden adamımızın durumu da işte buna benzer bir durumdur. Davranış bilimi olarak sosyoloji ise, zavallı ajanımızı kral ilan ederken, onu ayrıca kulağından tutup zorlamasına bile gerek kalmadan otobüse kendiliğinden sürükleneşimi sağlayacak zeminin mimarı dumrundaki gerçek kralı, daha doğrusu ortada bir kral olduğunu bile gözlerden saklamış olur, insan özgürlüğünün biliminin adını kullanarak.

Aydınlanmanın önemi ve sınırı

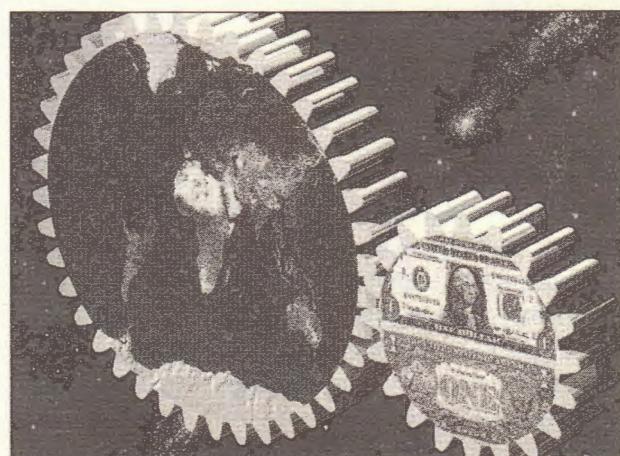
“Aydınlanma” kavramını, rasyonalizm, pozitivizm ve modernizm ile beraber düşününler var. Günümüzde olan bütün sorunların kaynağında Aydınlanmanın olduğunu düşününenlerin sayısı da az değil. Aydınlanma doğru anlaşılmış mıdır? Bu eleştiriler hakkında düşünceleriniz nelerdir?

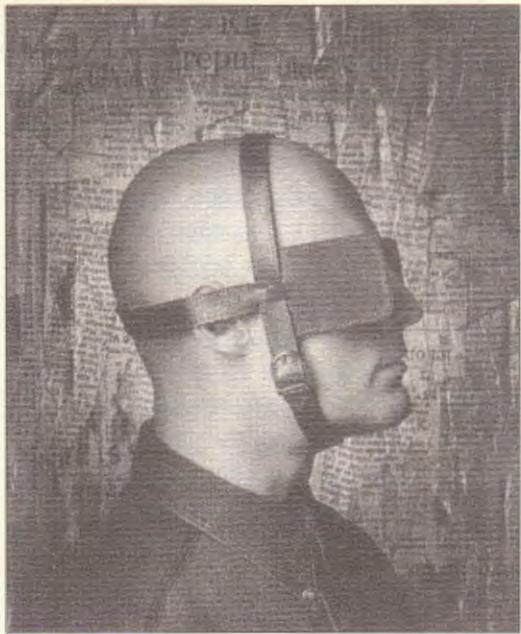
Once şu oyunu bozalım: Büyük A ile yazılacak Evrensel Akıl diye bir şey yok. Her biri göreli, rölatif sınırsız sayıda aklılıkler, rasyonellikler var. İşyerim evime yakın, yol da müsait; işe gidip gelmek için bir bisiklet almadan gerçekten de rasyoneldir; ama bacaklarım kesik değilse. Bütün insanlık yüzde yüz homojen bir bütün, yani bütün insanlar her bakımından birbirleriyle mutlak biçimde özdeş varlıklar olsaydı, bütün insanlar için rasyonel olan da tek olurdu ama, yine de Evrensel Akıl'ın regi olarak değil, insanlardan her biri için rasyonel olanın birbirile aynı olmasından dolayı.

Göreli değil de mutlak, dolayısıyla da evrensel ve aşkin bir Akıl'dan

söz eden, aslında kendisi için rasyonel/aklı olanı herkese dayatıp bunu da insan-üstü bir dayanak aracıyla meşrulaştırma peşinde olandır. Onun dayatmış olduğunu karşı çıkmak, her şeyden önce, olmayan bir söyle, yani hayaletlerle boğuşmak, tabii bu arada neyle/ neye/ kimlere karşı savaşılacağı konusunda hedef şaşır(t)mak, nihai tahlilde de esas savaşılması gereken her ne/ kim ise ondan yana çalışmak, başka bir şey değil.

Postmodernin yaptığı da tam tama bu. Diyalim, çok tutuldu diye balığı gerisin geriye, hem de ekstra bir zahmete girerek denize dökmek, rasyonel midir, akla sığar mı? Benim aklıma sığmaz. Ama arz talebi aşarsa fiyatlar düşer diyen için, tabii ki rasyonel, aklın yegâne gereği, yani mükemmel rasyonel. Burada Akıl nerede? Herkesin aklı kendine. Buradaki akl, Akıl değil, kapitalist burjuvazinin aklı. Aslında, burjuvazi Aydınlanma'nın rantını yeme peşinde, daha doğrusu yemiş ve hâlâ da yiyor. Burjuvazi o dönemde feudal statüler hukukuna ve Kilise egemenliğine karşı savaşta; vatandaşlık hukukundan yana. Bu kendisi açısından rasyonel, ama aynı zamanda hem her insan bireyi, hem de bütün insanlık açısından da. Zira insan kendi dışından verili belirleyicilikler karşısında özgürleştiği ölçüde insan olmuş; statüler hukukunda birey kimden olup kimden doğluğunun mahpusu, kendi yapmadığı, öznesi/aktörü olmadığı bir geçmişin kö-

lesi, Kilise karşısında ise insan-üstünün kulu. Bu mücadelede burjuvazinin rasyoneli, hem gerek birey, gerekse tür olarak insanın rasyoneliyle, üstelik hem de etik olanla çakışır, örtüşür vaziyette; tarihte ilk ve son kez.

Rasyonellik göreli, buna karşılık etik tam tersine, göreli ahlakiyetlerin göreli olmayan ilkelerin terazisinde tartılması, mutlak olana vurulması, ahlakin sosyolojisi olur, ama etiğin asla. Burjuvazi düşüncesi işte bu arzı, geçici örtüşmeden biliştide kendi göreli rasyoneline etiğin mutlaklığını yükliyor; alın size Evrensel Akıl. Oysa yüce Marx, taa 1840'larda öyle Evrensel Akıl diye bir şey yok, bu burjuvazinin aklı, yani onun açısından rasyonel olan diyor. Postmodern ise, kapitalizmin içine ettiği dünyamıza bakıp güya en radikalinden bir eleştiri getiriyor; ama burjuvazinin paradigması içinden: sorumluluğu Akıl'a yüklerken, sadece gerçek katili aklamış olmuyor, kurtuluş yolunu, kurtuluş kapısını yapmakta değil de olmactaymış, olunana sarılmaktaymış gibi gösteriyor ki, bu da cinayetin sürekliliğinin güvence altına alınması.

Akıl, yapana lazım, yaparken lazım, çisini etrafa sıçratmadan yapabilmek için bile akıl lazım; ama "etrafa sıçratma" ya da "sıçrat" diyen bir Akıl yok. Benden sonra aynı tuvalete, diyelim Bush'un gireceğini

bilsem, her tarafı pislerim: akıl bize ne yapacağımızı değil, nasıl yapacağımızı, yani metodu, yöntemi gösterir ve postmodern de çikip tam tamına "Akla Veda"yla "Yönteme Hayır"ı önerir. "Yapma" der, "ol". Sen, etnisiten, cemaatin, tarikatin, takımın, hiçbir şey bulamadıysan cinsel tercihin temelinde bir kimlik edin, onu ol, onun hakkını ver, onun hakkını al; "insan"ı ise bırak burjuvazi halletsin. Buna karşılık Aydınlanma, "insan"ın işini, değil burjuvaziye, varsa dahi Tanrı'ya bile bırak-

maz. Fransız aydınlanmacılarının hemen hiçbirı ate değil; genel tavırları şöyle: Tanrı var mı yok mu, bileyim, muhtemelen de var galiba ama, bu kesinlikle bizim kilisenin papazının anlattığı Tanrı değil. İnsana varmak için Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu ispatlamak gereğini duymuyorlar; olsa da olur olmasa da, bizim için fark etmez deyip yola buradan, bizden kalkarak çıkyorlar: İnsan, ilk defa bağımsız değişken, Aydınlanma da işte bu yüzden insanın rüşt ispatı, daha doğrusu bu yoldaki ilk irade beyanı.

Ama, bu yönde nasıl yol alınır, bununla hiç ilgilenmiyor Aydınlanma. Bu yolda ilk teşebbüs Fransız Devrimi. Devrimin hemen ardından ki, bu soru sorulmaya başlıyor: Saint-Simon ve sosyolojinin ana rahmine düşüşü. Ama bu işin insanların iyi niyet ve temennileriyle değil somut toplumsal güçlerin eylemiyle yapılırsa yapılabileceğinin bilincine ancak Proudhon ve Marx'la ulaşabiliyor. Bu aynı zamanda, gerçek babanın, her zaman çocuğa adını veren (Auguste Comte) olmadığının da bir ispatı. Aydınlanma'nın bu konuya el atmamış olması, aslında kendisi için çok da hayırlı oluyor: rüştün ispatı yönünde "Nasıl yol alınır" derken "Nasıl yol alınmalı"nın formülünü bulduğunu sanıp toplum mühendisliğine soyunma tehlikesinden peşinen kurtulmuş oluyor. Aydınlanma,

insanı Tanrı'nın kulluguñdan kurtarıp, sonra da onu muhayyel/mutasavver hır geleceğe kurban etmenin çok da değil- en uzağında: ne ideal bir insan modeli çiziyor, ne de belirli bir insan figürünü ön plana çıkartıyor. Burada, bugün yaşayan insanı, kısacası yaşayan insanı hem tek kalış, hem de tek varış noktası olarak ele alıyor ki, ben buna can diyorum, can deyince de, bundan tam 35 yıl önce Elazığ'ın katırıla bile ulaşılmaz bir dağ köyünde rastladığım, en az 70 yaşındaki bir Alevi dedesinin sözlerini hatırlıyorum: "Ah keşke sosyalizm toklar tarafından kurulabilir bir şey olsaydı"; Gurvitch Marx'ın düşüncesini "humanisme réaliste" (gerçekçi insancılık) olarak tanımlarken neyi kastediyorsa, işte tam tamına o.

"Bardağına içebilecegin kadar su doldur"

Hocam, kavramı sorgulayışınız bakımından Sokrates'e, doğruluğundan şüphe ettiğiniz yargıları gözden geçirmekle Descartes'e ve düşünmenin alanını çizmekle Kant'a yakın bir anlayışa sahip olduğunuzu düşünüyorum. Yöntem bakımından kendinizi hangi felsefelere ve filozoflara yakın görüyorsunuz?

Bunları okudum, okuttular da; ama bütün eserlerini değil. Hiçbirini hakkıyla incelemiş değilim. Ama kafamda sürekli olarak Kant'ın emperatif kategorik, yani kesin buyruk kavramı var. İnsan ürünü, beseri olan her şeyin yegane temeli emek, öyleyse her şeyin yegâne, nihai ölçüttü de emek olmalı, sosyalizm de bu zaten. Bütün insanlara eşit uzaklıktır, torpile, ayrıcalığa, mağduriyete cevaz vermeyecek tek ölçüt, dolayısıyla sosyalizm de insanlığın tümünü kuşatabilecek yegane ideoloji. İşte sosyalizme denk düşen kesin buyruk ne olabilir; çünkü gerçekten denk düşeni bulabilirsek, ondan bir strateji de çıkartabiliriz; günün rüzgârından etkilenmeyen, eğilip bükkülmeyen, her türlü oportünizmin, kıvırtmanın turnusol kâğıdı olabilecek, aynı zamanda hem ahlaki hem de reel bir kutup yıldızı, evrensel or-

tak bir nirengi noktası. "Kendin için istemediğini, başkası için de isteme"; bu Müslümanlık'ta da var; bende deister istemez Müslümanlık, harç olarak, hissediş biçim olarak. Kesin buyruk, yani 'ama', istisna kabul etmeyen. Bana ve birilerine ne ki "ama" dedirtiyor, işte kendisiyle mücadele edilecek, yok edilmeye etkisiz kılınmaya çalışılacak

şey de o: İnsanla insanın, mevcut insanla da mümkün insanın arasına giren; insanlığı bölen, insanlığın yolunu kesen.

Bir de her şeyin hem meşruluk temeli, hem de meşruluk sınırı olarak "ihtiyaç" var kafamda. Buń taa çocukluğumda babamdan kazanmışım da farkına varmam epey geç oldu. Geç evlenmiş, ben geç olmuşum, 16 yıl sonra, tek evlat. Üzümü asmadan kendisi koparır, kabuğunu soyar, ikiye bölüp çekirdeğini çıkarır, sonra tabak çatalla öňüme koyardı; emek, para benden hiçbir şey esirgemezdi; ama, her defasında da bardağımı su koyarken, "Aman evladım, içebileceğin kadar doldur" derdi, sanki suyu esirgiyormuş gibi; hem garipser, hem de hafiften kırılırdım. Ama şimdı birleştiriyorum; zira bir şey daha var: Bana bunlar belirli bir harçlık da vermediler. Para ortadaydı, dedikleri de şu: "Aman evladım, ihtiyacın kadar al, gereksiz yere harcama, vaziyetimizi biliyorsun".

Kesin buyruk, kesin ölçüt; aslında kesin sözcüğü kısırlaştırıyor, kuraştırıyor Kant'ın "kategorik"ini. Kategorik, yani hiçbir koşulda kendisinden taviz verilmez olan. Beşeri olan da, zaten doğal verilerle, verili koşullarla açıklanamaz olandır. Katma-beşerilik diye bir kavramım var; sonucun nedene indirgenmez kıldığı yer, alan. Ve tabii yine Gurvitch; ama hak ediyor. Mealen diyor ki, "Herhangi bir doktrini, düşünce sistemini ele alırken, hangi düşüncelerden, akımlardan etkilenmiş, nasıl bir ortamda ne gibi koşullarda ortaya çıkmış, bunları bilmek tabii ki önemli; ama, onu doğrudan doğruya bunlarla açıklamaya girişirseniz,

Demokrasi ABD için sadece bir kılıf.

açıkladığınızı sandığınız şey aslında avcunuzun içinden akıp gider, yok olur; onu kaybedersiniz. İşte bu yüzden, onun hangi koşullarda doğduğunu değil, kendisinin ne olduğunu, farklılığını nerede olduğunu ortaya koyacak şekilde, onu mutlak bir soyluluk olarak kendi iç yapısı, bünyesi temelinde tanımlayın, tarif edin; salt zihinsel bir nesne, yani zaman ve mekân içinde büründüğü biçimlerden bağımsız bir nesne olarak yineinden inşa edin". Yani Re sesini, gitar veya piyanonun sınırlığının ötesinde tanınır, tanımlanır hale getirin diyor.

Gurvitch'in ikazı, tavsiyesi çok önemli. Herhangi bir şey salt koşullarla açıklanabiliyorsa, kendisi olarak ele alınıp açıklanmayı hak eden, yani katma-beşerilik içeren yeni ve farklı bir şey değil demektir; ya da sizin açıklamanız açıklama değil.

ABD'nin evdeki hesabı çarşıya uymadı

Hocam, Bilim ve Gelecek dergisinin Genel Yayın Yönetmeni Sayın Ender Helvacıoğlu'nun söyleşimde size yöneltmemi istediği iki soru var. Bu sorulardan biri söyle: "ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ana hatları ile neyi hedefliyor? Bölgenin ve dünyanın dinamikleri göz önüne alındığında bu projenin şansı nedir? Bu noktada Irak'taki direnişin önemi nedir?"

ABD insanlığa demokrasi getirme kılıfı altında buraya egemen olmak istiyor. Bu projenin çok karanlık bir yanı da yok. Ama evdeki hesabın çarşıya pek uymadığı ortaya çıkıyor. Irak, Araplık esasında belki de milletleşiyor. Bu arada Kürtler yalnız

kaliyor. Amerika'nın hayalindeki yeni Irak'ta onlara birliği rolü oynamaları olanaksızlaşıyor, hatta şimdiden olanaksızlaşmış bile. O yüzden de Amerika Türkiye'ye yüklenerek, cinayetlerime mutlaka katıl diye. Hükümet de kendisini askerlerden koruyabilecek tek güç olarak gördüğü, ki bu konuda haklı, ABD'yi küstürmek tabii ki istemez; ama

açıkta açığa tam bir teslimiyet görüntüsü vermekten de çekinir. Hele ki, Irak'ın uluslararası, hiç değilse orta vadede Araplar'ı Ortadoğu'da bir ölçüde özne konumuna getirebilir ki, bu da bir yandan Türkiye'nin tavrını etkiler, diğer yandan da Amerika'nın işini misliyle zorlaştırır.

Diğer soru: ABD'li askerlerin Iraklı esirlere uyguladığı işkenceler basına yansıdı. Bunlar münferit olaylar mı, yoksa ABD emperyalizminin genel bir niteliği midir?

Amerika'nın canılığı de yeni değil. Vietnam'da napalm bombası, Japonya'ya üstelik de kentlere, yani sivilere atom bombası ve de savaşı kazandığı kesinleşmiş iken, Mai Lai katliamı, hepsi onların marifeti. Ama sivil halka işkence yapmakta Türkiye, tabii ki bir başka. Bugün Amerika'nın savaş açıp işgal ettiği, fiilen kendisiyle savaş halinde bulunduğu yabancı bir ülkede, zaten kendisinden olmayan bir halka yaptıklarını Türkiye de kendi halkına yaptı hem de Irak'tan 20 yıl önce. Ne fotoğraf yayımlandı bu konuda, ne büyük medya bunun lafını etti. Şimdı Irak'ta olanlara ağıt yakan, Amerika'yı lanetleyenlerin çoğu sustu o zamanlar. Ağıtlarında da, lanetlemeinde de bayağı bir iç rahatlaması, hatta sevinç ve biraz da gurur var: "Bak onlar da yapıyor, bize artık pek fazla bir şey söyleyemezler, üstelik hani güya her konuda ileriydiler, yaraticıydılar; oysa bak, evet bir sürü işkence tekniğine sahipler ama kendi halkına değil elin yabancı Arabına bile pislik yedirtmeyi hâlâ akıl edemediler" diye.

Hocam, bu söyleşi için teşekkür ederim.

Dünya göktaşlarının tehdidi altında Ha düştü ha düşecek...

Gökbilimciler çapı 1 km'den büyük bin dolayında, çapı 100 m'den büyük 100 bin kadar ve bir ev büyüklüğünde 1 milyon dolayında göktaşının Dünya'ya yakın yörüngelerde dolandığını tahmin ediyor. Bunlar arasında 150 m'den büyük çaplı 602 asteroid zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon km kadar yaklaşıyor. Bu tür asteroidlere potansiyel tehlikeli asteroidler olarak bakılıyor. Ay'ın yüzeyindeki on binlerce çarpma kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarpışma ne zaman olacak?"

Çağlar Sunay

Yirminci yüzyılın başında, Orta Sibirya Yayası'nın iç kisimlarında dağınık halde Tungus göçebeleri yaşardı. Yöredeki birkaç etnik gruptan biri olan Tunguslar, geçimlerini ya avcılıkla ya da besledikleri ren geyikleriyle sağlıyorlardı. 30 Haziran 1908 sabahı, onlar için sıradan bir gün başlıyor gibi idi. Hava serin, gökyüzü bulutsuzdu. Baykal Gölü'nün kuzeybatısında Taşlı Tunguska Irmağı'nın suları ağır ağır Yenisey Irmağı'na kavuşuyordu. Ne var ki saat 7:17'de sıra dışı ve korkunç bir patlama oldu. 500 km ötedeki görgü tanıkları, hem patlamayı duymuş hem de yükselen duman bulutunu görmüşlerdi. 150 km ötedekilerse rengarenk alevler saçan, dev bir ateş topunun gökyüzünde beliriverdiğini, sağır edici bir gürültüyle ve adeta gökyüzünü ikiye yararak ilerlediğini gördü. Güneş'in 2-3 katı büyülükte görünen bu ateş topu, Taşlı Tunguska Irmağı yakınlarında (101° Doğu boylamı ve 62° Kuzey enlemesinde) yerden 6-8 km kadar yukarıda korkunç bir gürültüyle patladı. Yer sarsılmaya başladı.

15-30 mega ton TNT'nin patlamasına eşdeğer bir patlamaydı, bu. Büyük patlamayı bir dizi küçük patlama daha izledi. Oluşan şok dalgası 2150 km²lik bir ormanlık alanda milyonlarca çam ağacını anında yerle bir etti ve yaktı. Patlama noktasına en yakın kişiler, 30 km kadar ötedeki Tungus ren geyiği çobanlarıydı. Patlama olduğunda çadırlarında uyuyorlardı. Şok dalgası onları çadırlarıyla birlikte 10 m kadar ileriye fırlattı. 50 km ötedeki kulübeler yıkıldı. 70 km ötedeki küçük kasaba Vanovara'da oturanlar 4-5 m fırlatıldılar. Patlamanın hemen ardından, kavurucu bir rüzgâr esti. Büyük ve kara bir duman ve kül bulutu yükseldi. Şiddetli patlamanın sismik dalgalarını 900 km ötedeki Irkutsk Gözlemevi (rasathaneye) 3 dakika sonra algıladı. Avrupa'daki gözlemevlerinin duyarlı aygıtları da algılamıştı, sarsıntıyi. Büyük kentlerden binlerce km ötede olan bu korkunç ve inanılmaz olayın görgü tanıkları yalnızca Tunguslar'dı. O nedenle de bu sıra dışı patlama, sıradan bir deprem olarak değerlendirildi. Ne ki o günün gecesi de tipki sabahı gibi olağanışı geçti. Ama bu kez yalnız Tunguslar değil Avrupalılar da tanık oldu, garipliklere. Güneş battıktan sonra hava bir türlü tam olarak kararmadı; gökyüzünde alışmadık bir parlaklık oluştu. Londra'da geceleri sokakta gazete okunamıyordu. Bu durum giderek azalan şiddetle 1-2 hafta kadar sürdü. Kuşkusuz kimse bu akıl almadı olayla, 30 Haziran sabahı dünyanın öteki ucunda olmuş bir deprem arasında bir ilişki kuramadı; kuramadı da. Bunun yanında Rusya'nın içinde bulunduğu çalkantılı dö-

Tungus Olayı, Orta Sibirya Yayası'nda Baykal Gölü'nün kuzeybatısındaki Taşlı Tunguska Irmağı kıyılarında oldu.

nemde, hiçbir Rus yerbilimci de Sibirya'nın issız bir kösesindeki bu depremle ilgilenmedi.

Olayı izleyen yıllarda bölgeden gelenlerin anlatığı ilginç öyküler, zamanla Rus bilim insanlarının ilgisini çekmeye başladı. Belli ki 1908 olayı, çok garip bir depremdi ya da depremden daha farklı bir şeydi. İlk araştırma ekibi bölgeye ancak 1927'de gidebildi. Aradan 20 yıla yakın zaman geçmiş olmasına karşın patlama bölgesinde neredeyse hiçbir bitki yetişmemiştir. Bilim ekibi araştırmalarını 3 yıl sürdürdü. Bu garip olaya Tunguska Olayı dendi. Olayla ilgili araştırmalar günümüzde hâlâ yürütülmeye devam ediyor. Tunguska Olayının nedenleri üzerine çok değişik düşünceler ortaya atıldı. Kimileri Dünya'ya bir kara delik düşüğünü ileri sürdü. Kimileri de bölgede madde-antimaddenin birleşmesi olduğunu savundu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Hiroşima ve Nagasaki kentlerinin görüntüüsüyle Tunguska'nın görüntüsü arasındaki benzerlik, Tunguska'da nükleer bir patlama olmuş olabileceğini akla getirdi. Ne ki o dönemde hiçbir ulusun elinde nükleer silah yoktu. Çok geçmeden birileri nükleer yaktıla çalısan arızalı bir UFO'nun oraya düşüğü hipotezini ortaya attı. Bundan sonra olayın nedeni üzerine, bir bölüm oldukça fantastik, 90'a yakın hipotez ileri sürüldü. Ama zamanla bilim insanları bir tek nedende görüş birliğine vardılar. Bu "neden" Dünya kökenli değildi...

Bir dilek tut...

İlk bir yaz gecesinde gökyüzüne bakarken, birden bir yıldızın kayverdiğini görmeyenimiz yoktur, herhalde. Belki birçoğumuz hemen bir dilek bile tutmuştur. Bazılarımızın aklına da bu dünyadan birilerinin göctüğü gelmiş olabilir. Ancak hemen belirtelim ki, kayan yıldızların ne yeryüzündeki fanilerle ne de uzayın derinliklerindeki yıldızlarla bir ilişkisi yoktur. Halk arasında "akan yıldız" olarak da bilinen bu güzel ve şaşırtıcı ışık gösterisi,其实te yeden 60-70 km yukarıda, atmosferin üst tabakalarında ortaya çıkan küçük ama şiddetli bir olaydır.

Boş sandığımız uzay其实te boş değil. Dünya'nın yakın çevresi mili-metrelinin onda birinden birkaç santimetreye kadar değişen büyüklerde göktaşlarıyla dolu. Bunlar saatte 250 bin km'yi bulan korkunç hızlarla Dünya'ya düşüyor. O nedenle her gün Dünya'nın kütlesi 10-100 ton arasında artıyor. Uzayın boş ortamında böylesi yüksek hızlarla rataçla yol alan bu göktaşları, Dünya atmosferinin yoğun ortamıyla karşılaşınca, sürünmenin etkisiyle birden yanmaya başlar. Kısa sürede bütün kütlesi buharlaşır. Bu yanma sırasında minik göktaşının içerdiği maddelerin kimyasal yapısına göre çeşitli renklerde çok parlak ışıklar yayılır. Örneğin 1-2 mm çaplı demir bir göktaşı sarı ışık yayarken, silisyum ağırlıklı bir göktaşı kırmızı ışık yayar. Gökbilimciler, Dünya'ya dü-

Görgü tanıklarının söylediğlerine göre, Tunguska'daki korkunç patlamaya yol açan, sağır edici bir gürültüyle göğü adeta ikiye yararak ilerleyen dev bir ateş topuydu.

şen bu küçük göktaşlarına meteoroid derler. Yıldız kayması olarak bilinen ışık olayına da meteor adını verirler. Meteoroidler gece-gündüz Dünya'ya düşer ve meteorlar oluşur. Kuşkusuz gündüz Güneş'in parlaklığını onları görmemizi engeller.

Meteorlar yılın belli dönemlerinde normalden daha çok görülür. Bu olaya meteor yağmuru adı verilir. Örneğin 22 Nisan, 12 Ağustos ve 17 Kasım geceleri meteor yağmurları olur. Normal gecelerde 5-10 meteor ancak görülebilirken, bir meteor yağmuru sırasında saatte 10-80 meteor görmek olasıdır. Bize sevimli bir ışık gösterisi sunan 1-2 cm çaplı meteoroidlerin hiçbiri yeryüzüne ulaşamaz ve bizim için bir tehlike oluşturmaz. Ancak yörüngegedeki uydular için durum farklıdır. Bu küçük göktaşları onlar için其实te ciddi bir tehdittir. 1993'te ESA'nın (Avrupa Uzay Ajansı) Olympus adlı uydusuna böyle küçük bir göktaşı çarpmıştı. Çarpmayla uydunun yön denetim birimi parçalandı ve uydudan kullanılamaz duruma geldi.

Dünya'ya düşen (çarpan demek daha doğru) bütün meteoroidler bu kadar küçük olmayabilir. Zaman zaman birkaç metre (hatta 5-6 m) çaplı bir göktaşının atmosfere girdiği olur. Bu çaptaki göktaşları da atmosferin yakıcı etkisiyle yere ulaşamadan yanarak buharlaşırlar. Ancak daha büyüklerinden arta kalan parçalar yeryüzüne büyük bir hızla çarpar. Yere kadar ulaşabilen bu göktaşlarına da bilim insanları meteorit adını verir. Meteoritler çaptıkları yerde kendi çaplarından 10-20 kat daha geniş ve derin bir krater oluşturur.

Ateş topu, 500 km öteden görülebiliyordu.

Kirli kartopları olarak da bilinen kuyruklu yıldızlar, Güneş Sistemi'nin çok uzak bölgelerinden gelirler.

Asteroidler ve kuyruklu yıldızlar

Güneş sisteminde 5-6 m çaplı olanlardan çok daha büyük göktaşları vardır. Bunlar temel olarak iki gruba ayrılır: Asteroidler ve Kuyruklu yıldızlar. Asteroidlerin büyük bir bölümü Mars'ın Güneş çevresindeki yörungesiyle Jüpiter'in yörungesi arasında yer alan asteroid kuşağıdadır. Çapları birkaç metreyle 900 km arasında değişen milyonlarca asteroid bu kuşakta, dağınık olarak, Güneş'in çevresinde döner. Bunlar Güneş Sistemi'nin oluşumu sırasında bir araya gelerek bir gezegen oluşturamamış göktaşlarıdır. Yapıları kaya ya da metal ağırlıklı olabilen asteroidler bir dönüşlerini genellikle 3-6 yıl arasında tamamlar. Ancak bazı asteroidlerin yörungeleri tümüyle Jüpiter ve Mars'ın yörungeleri arasında yer almaz; basık bir elips şeklinde olup Dünya'nın yörungesine yakın bir noktadan geçebilir. Bu tür asteroidlere Dünya'ya Yakın Asteroidler (DYA) denir.

Asteroidler gibi Güneş Sistemi'nin bir başka üyesi olan kuyruklu yıldızlar, ender olarak ortaya çıkar. Uzun kuyruklarıyla haftalar, hatta aylar boyu gökyüzünü süsler. Bunlar basık elips şeklindeki yörungelerde Güneş'in çevresinde döner. Onlarca yıllık periyodu olanlarının yanı sıra binlerce yıllık periyodu olanlar da vardır. Bilim insanları uzun periyotlu (periyodu 200 yıldan büyük olan) kuyruklu yıldızların, Güneş'ten 3 ışık yılı öteye kadar uzanan küresel bir göktaşı bölgesinden

geldiğini düşünüyor. Son gezegen Plüton'un çok ötesindeki böyle bir bölgenin varlığını ilk kez 1950'de Hollandalı gökbilimci Jan Hendrik Oort ıleri sürdürdü. O nedenle, Güneş Sistemi'nin çevresinde, 10 trilyon kadar göktaşının içinde dağınık olarak yer aldığı, küre biçimli bu bölgeye Oort Bulutu deniyor. Yakındaki bir yıldız ya da nebulanın kütleçekim etkisi veya Samanyolu'nun merkezinden gelen kütleçekim dalgaları Oort Bulutu'ndaki görece küçük küteli göktaşlarını etkiler. Bunlar normal yörungelerinden sapıp, Güneş Sistemi'nin merkezine doğru binlerce yıl sürecek bir yolculuğa çıkar. Zamanla yolları üzerindeki gezegenlerin kütleçekim etkisiyle farklı yörungelere oturabilirler.

17. yüzyılda Edmund Halley kuyruklu yıldızların da Güneş Sistemi'nin üyesi olduğunu ve elips yörungelerinde Güneş'in çevresinde döndüklerini bulmuştur. Bilim insan-

Asteroid	En Yakın Olduğu Tarih	En Yakın Olduğu Uzaklık (km)
2004 FH	18 Mart 2004	50 000
2003 SQ222	27 Eylül 2003	84 000
1994 XM1	9 Aralık 1994	108 000
2002 XV90	11 Aralık 2002	118 000
2002 MN	14 Haziran 2002	120 000
1993 KA2	20 Mayıs 1993	148 500
2003 XJ7	6 Aralık 2003	148 500
2003 SW130	19 Eylül 2003	162 000
1994 ES1	15 Mart 1994	169 500
1991 BA	18 Ocak 1991	171 000

ları, onun adıyla anılan Halley Kuyruklu yıldızının yolculuğuna, yeryüzünde insan türü daha yeni ortaya çıkarken, iki milyon yıl kadar önce başladığını tahmin ediyor. Yaklaşık 1 milyon yılda ancak Neptün dolaylarına ulaşan Halley, sonraki 1 milyon yıl içinde bugünkü yörungesine kavuştu.

Bilim insanları kısa periyotlu kuyruklu yıldızlarının yine Plüton'un ötesinde (ama Oort Bulutu kadar uzak olmayan) göktaşlarının yoğun olarak bulunduğu bir başka bölgeden kopup geldiğini düşünüyor. Böyle bir bölgenin bulunduğu 1951 yılında Gerard P. Kuiper adlı gökbilimci öngörmüştü. O nedenle bugün onun adıyla "Kuiper Kuşağı" olarak anılıyor, bu disk biçimli bölge. Bu kuşakta 35 bini 100 km'den daha büyük çaplı, on milyonlarca göktaşının olduğu tahmin ediliyor. Bunların toplam kütlesinin de "asteroid kuşağı"ndaki göktaşlarının 100 katı kadar olduğu sanılıyor.

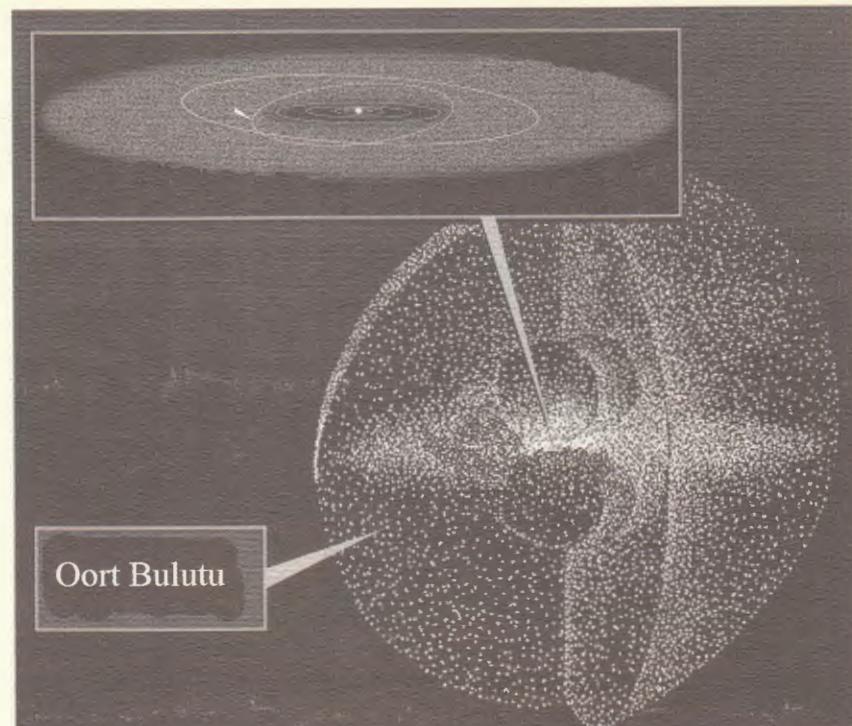

Meteor Yağmuru	Yaklaşık Tarih	En Çok Görüldükleri Tarih	Meteor Sıklığı (bir saatte)	Hızları (km/saat)	Kaynağı Olan Kuyruklu yıldız
Kuadrantiler	8 Aralık-7 Ocak	3 Ocak	40-60	152 000	bilinmiyor
Liridler	16-25 Nisan	22 Nisan	10-15	173 000	Thatcher 1861
Eta Akuaridler	21 Nisan-12 Mayıs	5-6 Mayıs	20-50	237 000	Halley
Beta Tauridler	5 Haziran-18 Temmuz	30 Haziran	10-30	108 000	Encke
Delta Akuaridler	14 Temmuz-18 Ağustos	28-29 Temmuz	20	147 000	bilinmiyor
Perseidler	23 Temmuz-22 Ağustos	12 Ağustos	50-75	216 000	Swift-Tuttle
Orionidler	15-29 Ekim	21-22 Ekim	20-25	237 000	Halley
Güney Tauridleri	17 Eylül-27 Kasım	30 Ekim-7 Kasım	10-15	x	Encke
Leonidler	14-20 Kasım	17-18 Kasım	15-80+++	255 000	Tempel-Tuttle
Geminidler	6-19 Aralık	13-14 Aralık	50-85	126 000	Asteroid #3200 Phaeton
Ursidler	17-25 Aralık	22 Aralık	15	122 000	Tuttle

1951'de kuramsal olarak ortaya atılan Kuiper Kuşağı'nın varlığına yönelik ilk kanıt 1992'de bulundu. O yıl Kuiper Kuşağı içinde 1992 QB1 adlı bir göktaşı gözlendi. Bugüne deðin yapılan gözlemlerin sonucunda Kuiper Kuşağı'nın içinde 800 gökçismi keşfedilmiş durumda. Çapı küçük (10-20 km kadar) bazı Kuiper Kuşağı cisimleri, tıpkı Oort Bulutu'ndaki benzerleri gibi zaman zaman normal yörüngeinden çıkar. Buna yol açan neden kendi aralarındaki çarpışmalar ya da gezegenlerin kütleçekim etkileri olabilir.

Kuyruklu yıldızların kuyrukları Dünya'ya düşüyor

Gerek Oort Bulutu'ndan gerekse Kuiper Kuşağı'ndan Güneş sisteminin içlerine doğru ilerleyen göktaşlarının içeriğinin önemli bir bölümü su, amonyak ve metan buzudur. Buzun içinde çeşitli büyüklüklerde kaya parçaları ve tozlar bulunur. Bilim insanları, yapılarından dolayı kuyruklu yıldızlara "kirli kartoplari" der. Kirli kartoplari Jüpiter'i geçtikten sonra sıcaklığın etkisiyle çözülmeye başlar. Güneş'e yaklaştıkça buzlar önce sıvı sonra gaz olur. Bu hal değişikliği çatlamlara ve parçalanmalarla yol açar. Buzun içindeki toz ve kaya parçaları da gazlarla birlikte on binlerce km uzunlukta bir kuyruk oluşturur. Güneş'in yakınından geçen kuyruklu yıldız artık geri dönüş yolundadır. Uzaklaşıkça ilk durumuna ve biçimine dönmeye başlar. Bir kuyruklu yıldız, Güneş'in yakınından her geçişinde kuyruğundaki döküntülerin bir bölümünü geride

Güneş Sistemi'ndeki 9. gezegen Plüton'la sınırlı değil; çok daha ötelere uzanır.

bırakır. O nedenle sürekli kütleyi- ren kuyruklu yıldızlar bir sonraki Güneş ziyareti sırasında daha az parlak olur. Zamanla kuyruklu yıldızlar bütün döküntülerini (gazları, tozları ve küçük Büyüklü parçalarını) yol üzerinde bırakır ve yolculuklarını tipki bir asteroid gibi (kuyruksuz olarak) sürdürür.

Güneş Sistemi'nde değişik periyotlarla dönen milyonlarca kuyruklu yıldız vardır. Dünya'nın Güneş çevresindeki yörünge bunlardan bazılarının yörüngeyle kesişir. Dünya her yıl kesişme bölgelerinden geçerken, kuyruklu yıldızların bıraktığı döküntüler Dünya'ya düşer. İşte Dünya'ya düşen küçük göktaşlarının sayısının çok arttığı bu tarihler, meteor yağmurlarının olduğu tarihlerdir. Ancak

bazen kuyruklu yıldızlardan büyükçe parçaların da koptuğu olur. Bu parçalar arasında 40-60 m çapında olanlar, atmosferin yakıcılığından pek etkilenmeden yeryüzüne hızla çarpar. Bilim insanları 1908'de Tunguslar'ın tanık olduğu büyük patlamaya da böyle büyükçe bir kuyruklu yıldız parçasının yol açtığını düşünüyor. Çünkü Dünya her yıl 30 Haziran'da, Encke kuyruklu yıldızının döküntülerinden geçer ve o gece Beta Taurid meteor yağmuru olur.

Dünya'ya bugüne kadar 3 milyon göktaşı çarpmış

1950'li yillarda deðin göktaşlarının Dünya için herhangi bir tehlike oluşturabilecegi kimsenin aklına gelmiyordu. Yalnızca Dünya'daki değil, Ay'daki, Merkür'deki ve Mars'taki kraterlerin de hep volkanik kökenli olduğu düşünülüyordu. Ancak ünlü yerbilimci Eugene Shoemaker'ın öncülüğünden bir grup bilim insanı bu yanlış inanışı değiştirdi. Artık Ay'ın delik deðik yüzüne ve Dünya'daki 150 dolayındaki büyük kraterde göktaşlarının yol açtığı biliyor. Bilim insanları Dünya tarihi boyunca, çeşitli büyüklüklerde 3 milyon kadar asteroid ve kuyruklu yıldızın gezegenimize çarpmış oldu-

Kuyruklu yıldız	En Yakın Olduğu Tarih	En Yakın Olduğu Uzaklık (km)
D/1770 L1 (Lexell)	1 Temmuz 1770	2 250 000
55P/1366 U1 (Tempel-Tuttle)	26 Ekim 1366	3 435 000
C/1983 H1 (IRAS-Araki-Alcock)	11 Mayıs 1983	4 680 000
1P/837 F1 (Halley)	10 Nisan 837	5 010 000
3D/1805 V1 (Bielo)	9 Aralık 1805	5 490 000
C/1743 C1	8 Şubat 1743	5 850 500
7P/Pons-Winnecke	26 Haziran 1927	5 910 500
C/1702 H1	20 Nisan 1702	6 555 000
73P/1930 J1 (Schwassmann-Wachmann 3)	31 Mayıs 1930	9 255 500
C/1983 J1 (Sugano-Saigusa-Fujikawa)	12 Haziran 1983	9 420 000

Yıldız kaymaları, yerden 60-70 km yukarıda, atmosferin üst tabakalarında ortaya çıkan küçük ama etkileyici ışık gösterileridir.

gün tahmin ediyor. Geçmişte tam anlamıyla bir göktaşı bombardımanı yaşayan Dünyamızın, bugün de güvenli bir yer olduğunu söylemek kolay değil, aslında.

Bundan 9 ay kadar önce, 27 Eylül 2003'te Arizona'daki Lowell Gözlemevi'ndeki gökbilimciler saatte 108 bin km hızla Dünya'ya yaklaşan 6 m çaplı küçük bir göktaşı gözledi. Neyse ki 2003 SQ222 adlı bu küçük ziyaretçi, bize uğramadan geçti, gitti. Ondan 4 gün önce Hindistan'da bir köye küçük bir göktaşı düştü. Çıkan yangında 3 kişi yaralandı. Düşerken geceyi gündüz gibi ışitan göktaşı 15 bin km²lik bir alandan görüldü. Bu olaydan yine 2-3 gün önce 5 m çaplı 2003 SW130 adlı başka bir göktaşı Dünya'ya 168 bin km öteden geçti. Bu olaylardan 4 ay sonra, 13 Ocak 2004 gecesi, 2-3 gün içinde Dünya'ya çarpması olasılığı yüzde 25 olan bir göktaşının saptandığı açıklandı. 30 m çaplı bu göktaşının boyutları pek de küçük değildi. Çarptığı noktada 2 megaton TNT'ye eşdeğer bir patlama olacaktı. Ayrıca gökbilimciler çarpışma olasılığı bu denli yüksek bir göktaşıyla ilk kez karşılaşyorlardı. Açıklamadan kısa bir süre sonra yapılan ayrıntılı gözlemlerle küçük ziyaretçinin gerçekten uğrama ya niyeti olmadığı anlaşıldı.

Tehdidin çapı büyük...

Bunlar aslında sık sık ortaya çıkan durumlar. Ancak çok az olaydan kamuoyunun haberi oluyor. Bilim insanları olasılıkların çok yüksek olduğu durumlar dışında, yeterince gözlem yapmadan bilgi vermemi doğru bulmuyorlar. Her yıl küçüklü büyüklü binlerce asteroid, astronomik ölçütlerde göre yakın ama, bizler için çok uzak görünen yörüngelede Dünya'nın çevresinden geçiyor. Bunun yanında her yıl atmosferin üst tabakalarında 5 bin ton TNT'nin patlamasına eşdeğer bir göktaşı patlaması olur. Bu olayları, nükleer denemeleri izlemek amacıyla yörüngeye yerleştirilmiş askeri uydular saptıyor. Sürekli atmosferi gözleyen bu uydular, Şubat 1994 ile Eylül 2003 arasında 300 ton TNT'nin patlamasına eşdeğer 300 patlama kaydetmiş durumda.

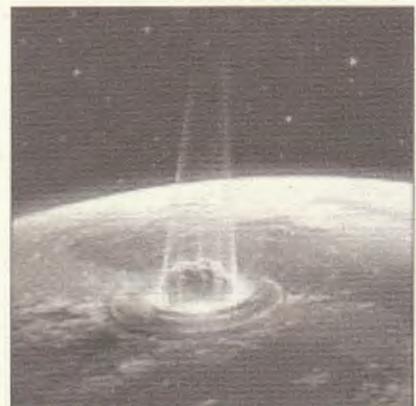
Dünya'ya yakın yörüngelede dolanan ve Dünya için ciddi bir tehdit oluşturabilecek asteroidleri saptayan ancak 5-6 gözlemevi bulunuyor. Başta ABD olmak üzere, İngiltere, Fransa, Japonya ve Çin'de bulunan bu gözlemevlerinde çalışanların sayısı 100'ü bulmuyor. Ayrılan parasal kaynak da çok az. Her şeye karşın azimle çalışan gökbilimciler son 10 yılda yörüngeyi Dünya'nın yakınından geçen on binlerce asteroid saptadı. Bu asteroidlerin büyük bir bölümünün yörüngeleri, büyülükleri ve hızları belirlendi. Ama daha saptanmayı bekleyen çok sayıda asteroid olduğu biliniyor. Gökbilimciler çapı 1 km'den büyük bin dolyında, çapı 100 m'den büyük 100 bin kadar ve bir ev büyülüğünde 1 milyon dolayında göktaşının Dünya'ya yakın yörüngelede dolandığını tahmin ediyor. Bunlar arasında 602 asteroid 150 m'den büyük çaplı ve zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon kilometre kadar yaklaşıyor. Bu

tür asteroidlere potansiyel olarak tehlikeli asteroidler olarak baklıyor. Ay'ın yüzeyindeki on binlerce çarpmacı kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarışma ne zaman olacak?"

Dünyaya çapracak göktaşı erken fark edilirse...

Uzun zamandır, çapı 1 km'den büyük bir göktaşının Dünya'ya çarpması durumunda insanlığın gelmiş geçmiş en büyük felaketi yaşayacağı biliniyor. Ne yazık ki böylesi bir tehdide karşı oluşturulmuş uluslararası bir kuruluş yok. Öyle görünüyor ki, ne yapılacaksa, sorun ortaya çıktığında yapılacak. Eğer çapı 1 km'den büyük bir göktaşının saatte 100 bin km'lik bir hızla Dünya'mıza doğru geldiği hesaplanırsa, ne yapılabilir? Aslında her şey gökbilimcilerin "o" göktaşını erken fark etmesine bağlı.

Eğer çarışma yıllar öncesinden hesaplanırsa, Dünya'nın tehlikeyi savuşturma şansı yüksek olur. Simililik eldeki tek silah, soğuk savaş sırasında üretilen çok güçlü nükleer bombalar ve onları uzaya götürecek, güçlü roketler. Ancak göktaşını parçalamak, çözüm değil; büyük bir göktaşı yerine yüzlerce küçük göktaşının Dünya'ya çarpması ne daha az hasara ne de daha az can kaybına yol açacaktır. Yapılması gereken, yaklaşan göktaşının, yörüngeinden saptırılmasıdır. Bunun da bomba

Tunguska Olayı'na yol açan göktaşı Dünya'ya 3 saat daha geç çarpsayıdı; Tunguska Ormanları yerine, Petersburg yerle bir olacaktı.

yüklü bir roketin gönderilmesi ve bombaların göktaşına yakın bir noktada patlatılmasıyla olacağının düşünülmüştür. Oluşan şok dalgasıyla göktaşının yörüngeinden sapacağı tahmin ediliyor. Son yıllarda ortaya atılan bir başka öneri de, gönderilecek güçlü bir roketin göktaşına yanaşıp, onu ittirerek yörüngeini değiştirmesi. Bu Nisan ayında göktaşının tehlikesine karşı ABD'de yapılan bir toplantıda, Apollo projesinde yer alan astronotlardan Rusty Schweickart bu düşüncayı yeniden gündeme getirdi. Hatta Schweickart 2015'de de neme amacıyla bir asteroidin yörüngeinin değiştirilmesini önerdi.

Peki, ya gökbilimciler "o" göktaşını yeteri kadar önceden fark etmezlerse...

Göktaşı yeteri kadar erken fark edilmezse...

30 Ocak 1996 gecesi Yuji Hyakutake, güçlü dürbünüyle gökyüzünü gözlerken yeni bir kuyruklu yıldıza keşfetti. Yıllar boyu gökyüzünü inceleyen on binlerce amatör gökbilimcinin sık sık başına gelen bir durumdur, bu. Çok parlak olan bu kuyruklu yıldıza kaşifinin adıyla amlamaya başlandı. Hyakutake kuyruklu yıldıza keşfedildikten yalnızca 2 ay gibi kısa bir süre sonra, 25 Mart 1996'da Dünya'nın 15 milyon km kadar yakınından geçti ve gitti. Ancak Dünya Hyakutake'nin yörüngeinden 15 milyon kilometre uzakta değil de, tam üzerinde bulunuyor olabilirdi. Eğer öyle olsaydı, 2 ay gibi kısa bir sürede çarpışmayı engel-

Dünya'ya çarpacak 1 km'den büyük çaplı bir göktaşının bölgesel değil, bütün dünyayı sarsacak küresel etkileri olacaktır.

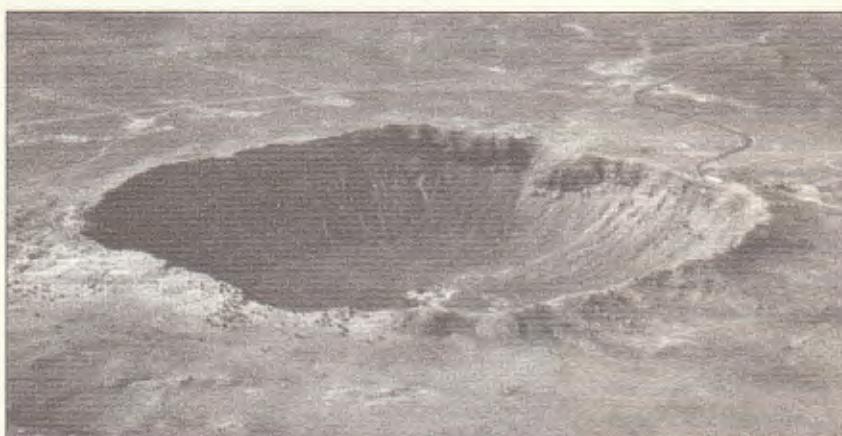
leyebilecek herhangi bir koruyucu önlem alınamayacaktı. Hem de gerekli teknoloji elde bulunduğu halde. Çarpışma olacaktı...

Göktaşı tehlikesi her zaman vardı. Bundan sonra da olacak. Ancak bizler bunun farkında değildik, çünkü kısa uygarlık tarihimiz boyunca böyle bir felakete hiç karşılaşmadık. 1950'li yıllarda beri göktaşlarının yol açacağı felaketleri biliyoruz. Bu bilgi de 50 yılda, bir avuç bilim insanından dünyaya yayılmış durumda. Her 3 ayda bir Tunguska Olay'ında kine benzer büyülükte bir göktaşının, Dünya ile Ay'ın arasından geçtiğini biliyoruz. Özellikle 1998'in Mart ayında, Dünya'nın gündemine gelen 1997 XF11 adlı 1,5 km çaplı asteroidden sonra gazeteler, dergiler ve televizyon kanalları konuya olan ilgilerini hiç yitirmediler. Arka arkaya çekilen birkaç Hollywood filmi de bütün dünyada kamuoyunun ilgisini

ayakta tuttu. Henüz Dünya'da herhangi bir devletin ya da uluslararası bir kuruluşun göktaşı tehdidine karşı yürüttüğü bir plan yok. Yalnızca tehdit olabilecek göktaşlarını saptayan sayıca yetersiz ama, iyi çalışan ekipler var. Gökbilimin öteki alanlarına her yıl harcanan milyarlarca dolanın hâlâ yaklaşık yüzde biri bu konu için harcanıyor. Taşıldığı öneme karşın göktaşları için ayrılan parasal desteğin azlığı çok şaşırtıcı. Ancak konu hakkında bilgisi ve belki de birtakım kaygıları olan insanların sayısı her geçen gün artıyor. Özellikle Ocak ayındaki son olaydan sonra, başta ABD olmak üzere birçok ülkede göktaşlarına yönelik çalışmalarla artış oldu. Bu gelişmelerin insanlığın geleceği en büyük doğal felaketi engellemeye yetip yetmeyeceğini zaman gösterecek...

KAYNAKLAR

- 1) Collisions with Comets and Asteroids, T. Gehrels, *Scientific American*, Mart 1996.
- 2) <http://www.enchantedlearning.com/subjects/astronomy/meteor/meteorshowers.shtml>
- 3) <http://www.britannica.com/eb/print?eu=118807>
- 4) <http://archive.newscientist.com/secure/article/article.jsp?rp=1&id=mg17423414.800>
- 5) <http://impact.arc.nasa.gov/>
- 6) <http://neo.jpl.nasa.gov/cgi-bin/db?sst=1997+XF11>
- 7) <http://www.lpl.arizona.edu/impacteffects/>
- 8) <http://pdssbn.astro.umd.edu/outreach/astudies.html>
- 9) <http://www.namnmeteors.org/neofaq.html>
- 10) <http://curious.astro.cornell.edu/comets.php>
- 11) <http://www.psi.edu/projects/siberia.html>
- 12) <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/hi/science/nature/3517319.stm>
- 13) <http://www.nature.com/nsu/031110/031110-14.html>
- 14) http://www.space.com/scienceastronomy/chicken_little_031001.html

Arizona'daki Beringer Krateri'nin çapı 1,2 km'dir. Krater 49 bin yıl önce, yaklaşık 40 m çaplı, demir yapıları bir asteroidin çarpması sonucunda oluşmuştur.

Homestead grevi (ya da savaşı)

ABD'deki Pennsylvania Eyaleti'ne bağlı Pittsburgh Kenti'nin içinden akan Monongahela Nehri, 1892 yılında kıpkırmızı aktı (Monongahela Kızılderili dilinde "suya kayan toprak" demektir). İşçilerle iki endüstri babası arasındaki kanlı savaşı kazanan Henry Clay Frick ve Andrew Carnegie oldu. Toplam 10 işçi öldü. Olaylardan 11 gün sonra Frick'in işyeri basıldı, Frick yaralandı.

Tayfun Akgül

Günümüzde her ikisi de büyük girişimci, efsanevi endüstrisi olarak tanımlanan Henry Clay Frick ile Andrew Carnegie 1880'lerden itibaren ortak olmuşlardır.

Frick, çevresi tarafından iyi adam olarak bilinirdi. Dindar, ailesine bağlı, sanatsever ve iyi eğitim görmüş, yakışıklı bir adamdı. Bugün onu kimileri kahraman, kimileri katil olarak görse de, herkesin birleştiği ortak nokta onun azımsanmayacak önemde tarihsel bir sürece parmakbastığıdır.

H.C. Frick ve güzel karısının üç çocuğu vardı. İlk evlendikten bir yıl sonra doğmuştu; ikisi kız, biri erkekti. Önce 11 odalı İtalyan stili bir evde yaşıdilar. Frick sonra 23 odalı, "Victorian" stili bir başka ev yaptırdı. Frick'in ölümünden sonra bu ev, Pittsburgh Şehri'nin East End adlı banliyösünde müzeye dönüştürülmüştür.

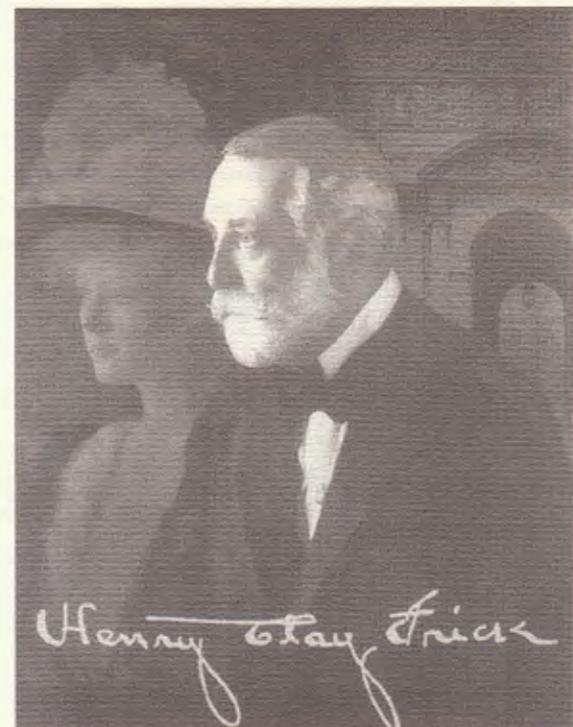
1891 ve 1892 yılları H.C. Frick için zor bir dönemdir. Sevgili kızı Martha, daha 5 yaşındayken, tanısı konulamayan bir hastalık yüzünden ölü. Frick kahrolur. Son derece duyarlı olan Frick, evin bütün odalarına kızının resmini astırır. Ertesi yıl, Homestead grevinden bir ay sonra, yeni doğan çocuğu ölü. Üstelik daha 11 gün önce biri onu, hem de kendi işyerinde, öldürmeye kalkmıştır.

Frick-Carnegie ortaklığı ve çalışma koşulları

H. C. Frick ile A. Carnegie önemli anlaşmalar yapmıştır. Aslında Frick'i Frick yapan ve onu palazlandıran "Kalbim iş için atar" (My heart is in the work) deyişinin sahibi olan ABD'nin en zengin adamı Andrew Carnegie'dir. Taa 1880'lerin başında Carnegie Pittsburgh'taki çelik ocaklarının nerdeyse tümüne sahipti. Frick'in elinde ise kömür ocaklarının çoğu vardı. Birbirlerine göbekten bağıllıkları

bu yüzünden. İşlerin daha sağlam yürümesi için, Carnegie 1882'de Frick'in mülkiyetindeki ocakların yarısını satın aldı. Karşılığında, 1888 yılında Frick'i sahibi olduğu çelik ocaklarına ortak etti. Böylece Frick, çelik endüstrisinin başına geçmiş oldu.

1883'de Carnegie, dönemin en gelişmiş, 3800 işçi kapasiteli Homestead Çelik İşletmeleri'ni satın aldı. Aksilik bu ya (!), ülkenin en güçlü ve işverenlere en çok baş ağrısı çeken dişli sendikası da bu işletmede örgütlenmişti. Sendika güçlü olmasına gülçlüydü ama, işçilerin çalışma koşulları da bir o kadar korkunçtu. Sabah saat 6 ile akşam saat 6 ara-

Henry Clay Frick (1849-1919).

sında 2 vardiyalı çalışmaktadır. Üstelik iki haftada bir gün, vardiya değiştiğinde, kesintisiz 24 saat çalışmak zorundaydılar. Aldıkları ücret yaşamalarına ancak yeterdi. Örneğin, kalifiye olmayan bir işçi, emeğiğin karşılığında bir saatte 14 cent alır, orta kalifiyeli bir emekçi haftada 100 dolar kazanır; bu parayı işvereninden kiraladığı eve ve yine işvereninin bakkallarına yatırırırdı.

Grev kırıcılarla karşı savaş

1890'larda Pittsburgh Homestead'de 10 binden fazla insan yaşamaktaydı. Bunlar çelik ve kömür işletmelerinde çalışan işçiler ve aileleriyydi. 1892 yılının baharında Andrew Carnegie'nin sahip olduğu, fakat H. C. Frick'in patronluk yaptığı çelik işletmelerinde işçi ücretlerinde kesinti yapılacağı duyuruldu. İşçiler bu karara karşı çıktı. Ortamın gerginleşmesi üzerine, büyük patron Andrew Carnegie meselenin H. C. Frick tarafından çözülmemesini isteyerek Iskoçya'ya tatil gitti. Frick elbette, zeki bir adamdı. Olayların bütün ayrıntılarını irdeler, hamlelerini zekice yapardı. İşçileri tanır, tavırlarını da iyi biliyor. İşçilerin kararları tavırları karşısında, grevlere karşı oluşturulmuş "Pinkerton" adı veri-

len grev kırıcılarını "göreve" çağrırdı. Bu durumda, işçiler henüz farkına varmasalar da, "Homestead Savaşı" başlamıştı bile...

Frick'in beklediği gibi oldu; işçiler ücret indirimine karşı çıkış grev ilan ettiler. Frick de hemen lokavt ilan etti, 29 Haziran 1892'de. Aslında Frick sendikanın ücret kesintisini kesinlikle kabul etmeyeceğini biliyordu. Dolayısıyla, çok önceden Pinkerton Ulusal Dedektiflik Şirketi'nden 300 kişi göndermelerini istemişti bile... Çünkü sendikaya tek vuruşta tam bir darbe indirmeyi planlamıştı. Lokavt karşı sendika 4 bin kişiyi, 3 vardiya, fabrikayı gece gündüz gözetmek üzere organize etti. Sendika yöneticileri de Frick'i iyi tanıyor, gücünü ve yapabileceklerini iyi biliyorlardı.

Grev kırıcı Pinkertonlar 316 kişiydiler. 5 Temmuz 1892 sabahında

Pittsburgh'tan 100 mil (yaklaşık 170 km) ötede trene bindirildiler. Son vagona 250 Wincchester tüfek ile 300 tabanca yerleştirildi. Akşamüstü Pittsburgh'a 5 mil kala trenden indirildiler. Onları nehirde bekleyen 2 gemiye, "Iron Mountain" (Demir Dağ) ve "Monongahela"ya (Suya Kayan Toprak) bindirildiler.

Ertesi gün grev gözcüleri Pinkertonlar'ı taşıyan gemileri saptadı. Homestead'ta yaşayan yaklaşık 11 bin insan nehir kıyısını doldurdu. İşçiler, Pinkertonlar'a karşı sonuna kadar direneceklerini bildirdiler. Ve ardından topluluğa ateş açıldı. Görgü şahitleri ilk kurşunun Pinkertonlar tarafından atıldığını söylüyorlardı. İki işçi düştü! İlk bir İç Savaş gazisi olan

Aşağıda, Homestead grevini konu alan bir filmden Carnegie ve Frick'i gösteren bir kare. Yanda, aynı filmden bir diğer kare: Grevdeki çelik işçileri.

George Rutter idi. Midesinden aldı yarayı ve 11 gün sonra öldü. İlkinci, Rutter'in düştüğünü görüp ona yardıma giden Joseph Sotak idi. Ağzından vuruldu ve hemen öldü. Osırada 9 işçi de yaralanmıştı.

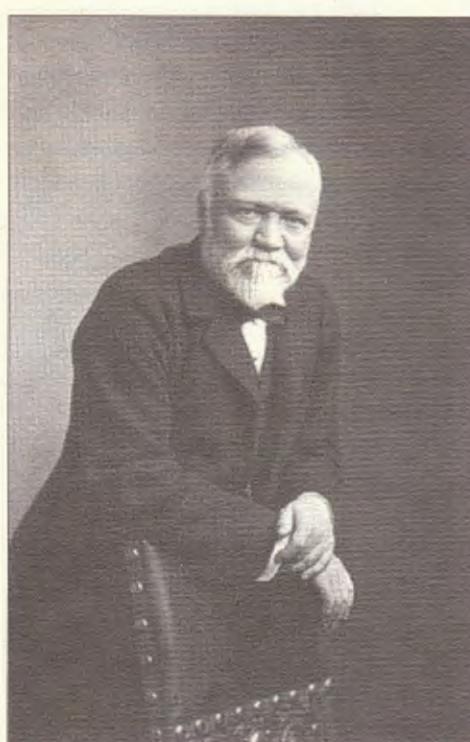
İşçiler de boş durmadı, ateş açtılar. Bir Pinkerton muhafizi, J. J. Kline vuruldu. Edward Speer yaralandı ama, o da 10 gün sonra öldü. Çatışma toplam 10 dakika sürmüştü!

Pinkertonlar kıyıya çıkmak üzere hamle yaptılar. İşçiler direndi ve 4'ü daha öldü. 28 yaşındaki John E. Morris başından vuruldu, başı parçalanarak öldü. İşçiler cileden çıktı. Pinkertonlar geri çekilmek zorunda kaldı.

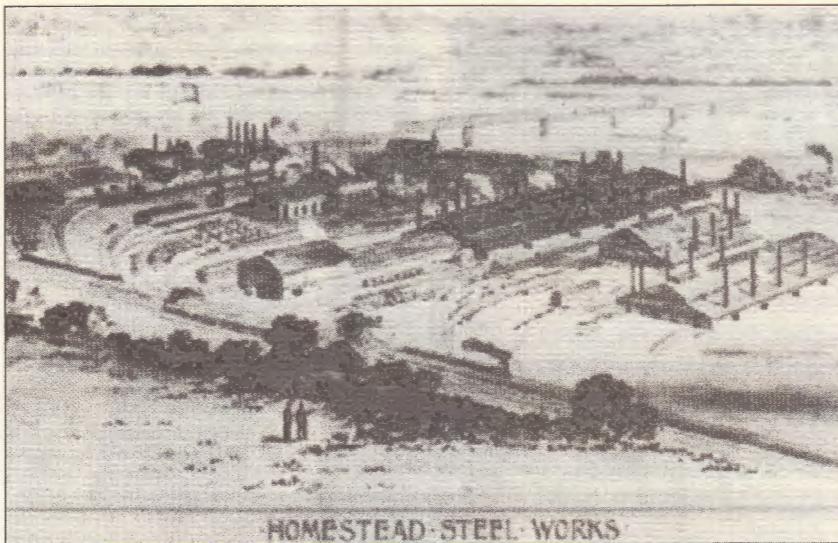
Grev, devlet desteğiyle bitiriliyor

Serif William H. McCleary, tarafından görünmesine karşın, Frick tarafından ayarlanmıştı. Hemen Pennsylvania Eyaleti'nin başkenti Harrisburgh'a, Vali Robert E. Pattison'a telgraf çekti ve olayları bildirdi. Vali, Pittsburgh'taki yerel güçlerin tez duruma el koymasını emretti.

İşçiler elliinden geldiğince savasmayı sürdürdü. Nehir kıyısına ağaç kütükleri getirip ateşlediler ve kütükleri Pinkertonlar'ın gemilerine doğru yüzdurmeye çalışılar. Tabii başarısızlıkla sonuçlandı bu girişim. İç Savaş'tan kalma antik bir topu ele geçiren işçiler, topu kıyıa sürüklüyorlardı. İlk atışları boşça gitti; ikinci

Andrew Carnegie

Homestead Çelik İşletmeleri'ni gösteren bir çizim.

atışları hedeften sekerek bir başka işçinin başında patladı: 23 yaşındaki İngiliz göçmen Silas Wain'in...

Çevre illerden 5 bin kişilik destek işçi topluluğu Homestead'a ulaştı, olaylar turmanırken. İşçiler bu kez, nehre gazyağı boşaltıp nehri ateşe verme girişiminde bulundu.

Bir süre sonra Pinkertonlar'ın gemilerinde beyaz bayrak sallanmaya başlandı. İşçiler "zafer" diye haykırdılar kiydan! Pinkertonlar tek sıra hâlinde gemiden inerek trene bindirildiler. Eyalet dışına çıkarılmaları emredildi.

Sonuca, 7 işçi ile 3 Pinkerton ölmüştü. Ertesi gün ölüler gömülüren Vali, Pennsylvania Ulusal Muhafizleri'ni "Homestead'a dırlık ve düzen sağlamaya" yolladı. 12 saat içinde 8 bin asker yola çıkmıştı.

Muhafizlerin şehri denetim altına almasından kısa bir süre sonra Frick, yine muhafizlerin gözetiminde işletmelere sendikasız yeni işçiler sokmayı başardı. Böylece oacaklardan bazıı ateşlendi. Lokavt o gün, yani 16 Temmuz'da bitmiş oldu. Frick'in emriyle şehrin çeşitli yerlerine duyarular asıldı: İşçilerden sendika dışında kişisel başvuru yapmaları ve işlerine dönmelerini isteniyordu.

O gün 23 yaşındaki Alexander Berkman, Frick'in ofisine girerek önce silahla, sonra da bıçakla yaraladı Frick'i. Odada tesadüfen bulunanlar durdurabildi Berkman'ı. Alexander Berkman işçi değildi, işçilerle ilişkisi de yoktu; olayları duydugun-

da yaşadığı yer olan Massachusetts'ten Frick'i vurmaya gelmişti. Yaralanan Frick doktor gözetiminde "çalışmaya", yani dosyaları gözden geçirmeye devam etmişti. Kısa bir süre sonra da iyileşti.

Olaylar işçiler açısından hüsranla sonuçlandı. Dirençleri kırıldı. Beş parasız, aç ve açıkta kalan işçiler, Kasım ayının ortalarında pes ettiler. 18 Kasım'da yapılan bir toplantıyla grevi durdurma ve işlerine dönme kararı aldılar. O gün Frick, halen İskoçya'da tatil yapan Carnegie'ye tek sözcükten ibaret bir telgraf yolladı: "Zafer!" 2 gün sonra, sendika işçileri toplayarak oylama yaptı ve 101'e karşı 91 oy ile grev "resmen" bitmiş oldu.

(Bu olay kimi tarihçiler açısından ABD işçi haklarının ve mücadelelerinin geriletilmesi anlamında dönüm olarak ele alınır. 100 yıl sonra "Caterpiller" işçilerinin grevi de benzer taktiklerle sonuçlanır).

Bugünkü Pittsburgh

H.C. Frick kara listesine aldığı hiçbir işçiye bir daha iş vermedi. Andrew Carnegie 1893 yılının Ocak ayında Pittsburgh'a geri döndü. Frick ve Carnegie'nin araları bozulmasa da, serinledi. Zamanla birbirleyle hiç konuşmaz, görüşmez oldular.

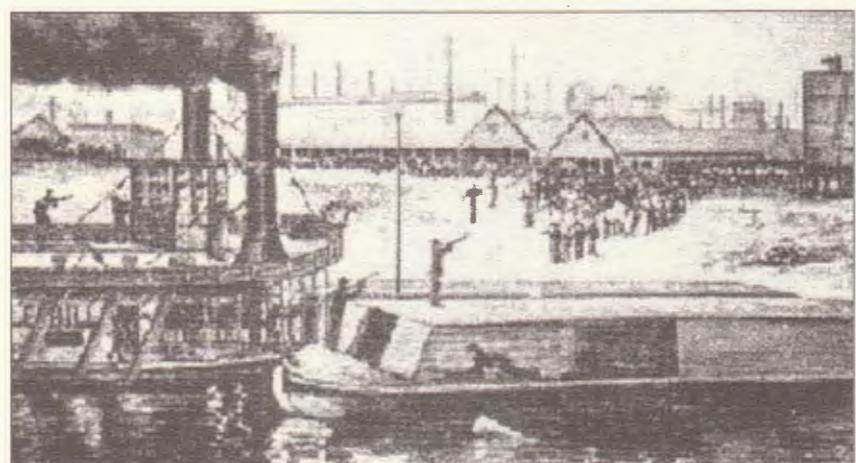
Bugün ABD'de her ikisinin de adını taşıyan kütüphaneler, müzeler, sanateleri, parklar, hatta Carnegie'nin adını taşıyan üniversite (meşhur Carnegie-Mellon Üniversitesi) bile bulunmaktadır. Bugün Pittsburgh Kenti'nde başınızı nereye çevirsenez, bu "efsanevi" endüstricilerden birinin adına rastlarsınız.

Ancak, günümüzde artık çelik endüstrisi yerini hayalet işletmelere bırakmış durumdadır Pittsburgh'ta. Fabrikaların çoğu paslanmış çelik yığınlarına dönüşmüştür, işçi tarihinin karanlık abideleri olarak "eglence parkına" dönüşeceği günleri saymaktadır nehir kıyısında.

İlginç olan şudur kanımcı: Frick'in tarihsel "başarısı" halen sürmektedir. Sendikalar birçok insan için "öçü"dür hâlâ. İnsanlar işlerinin "çöküşünü" sendikalara bağlayabilmektedir.

100 yıl sonra yne Frick taktikleri

1991 yılı baharıydı. Pennsylvania'daki en büyük süpermarket zinciri olan "Giant Eagle"da işçiler ücret artışı ve sağlık sigortası istemiyle greve gitmişlerdi. 3 ay sürdü grev. Halkın büyük çoğunluğu işçilere

İşçilerin grev kırıcıları (Pinkertonlar) karşı savaşını gösteren bir çizim.

destek verdi. Grev sırasında açık olan "Giant Eagle" zincirinden alış-veriş yapmayı reddetti halk.

Aynı yılın sonbaharında belediye otobüs işçileri de greve gitti Pittsburgh'ta. Çünkü işçilerin eski sözleşmesi süresini doldurduktan 1 yıl sonra bile yenilenmemiştir. Grevden en çok etkilenenler, gelir düzeyi en düşük olanlardır. İşine saatlerce yürüyerek gidenler olmuştu. Sonuçta, grev mahkemenin "kamu düzenini olumsuz etkilemesi" kararıyla sona erdirildi.

1992 baharında Pittsburgh'ta yayımlanan 2 gazeteden birinde çalışanlar, gazete dağıtıcı çocukların işten çıkarılmasını protesto etmek için greve gitti. Çünkü işten çıkarılmalar sürecek ve toplam 200 çalışan işsiz kalacaktı. Aslında 2 ayrı gazete olmasına karşın ortada tek bir aile şirketi vardı. Bu yüzden 2'sinin birden basımı, yayım ve dağıtımını durdu. Şirket, Frick taktikleriyle grevi kirmaya çalıştı. Gazeteyi eyalet hatta ülke dışında (Kanada'da) bastırarak dağıtmaya çalıştı. Dağıtım için komşu eyaletlerden arabası olan, sendikasız işçiler bulundu. O sırular ekonomik durgunluk yaşanması nedeniyle yeni işçilerin temini kolay olmuştu. Buna karşın sendika yolları kesti, gazetenin bulunduğu şehir merkezini ablukaya alarak trafigi felç etti. Gazete çalışanlarına destek olan diğer birçok sendika gövde ve güç gösterisiyle

A. Carnegie: Antik yöntemleri kullanan modern baron.

Andrew Carnegie ve endüstri imparatorluğunu konu alan bir çizim (Harper's Weekly'den).

gazete yönetimine baskı yapmaya başladı. İşçiler bu kez, olayı dinsel ayine dönüştürerek ellerinde mumlar, ağızlarında dualarla yürüyüş yaptı. Okurların büyük çoğunluğu aboneliklerini iptal etti. Hatta dönemin Pittsburgh Valisi Sophie Maslof bile aboneliğini iptal ettiğini duyurdu. Dağıtımını nasilsa yapılmış gazetesini okumadan bahçelerinde yakanlar bile vardı. Evlerinin kapılarına "sakın buraya gazete dağıtmayın" diye uyarilar asanlar oldu. Patronları asıl zor duruma sokan, reklam gelirlerinin ortadan kalkmasıydı. Çünkü gazeteye ilan veya reklam vereceklerin sen-

dika tarafından boykot edileceği duyuruldu. Sonuçta, içinde hiç reklam olmayan gazete tek bir gün çılaklıdı.

Gazete yönetimi, beyaz bayrak açarak işçilerin zafer kazandıklarını (yerel radyo istasyonları ve televizyon kanallarıyla) duyurdu. Sendika ve gazete yönetimi görüşmelere tekrar başladı. Frick taktikleri tam yüz yıl sonra geri tepti diye düşünülürken, işçilerin çok önemli bir zafer kazandıkları söyleşenirken, 2 gazete birleştirilerek tek bir gazete haline getirildi. Tabii işten çıkarılacak olanlar, işten çıkarılmış olarak...

Son söz

Bu yazı, yazarın 1989-1994 yıllarında kesintisiz kaldığı Pittsburgh'ta 12 Ağustos 1992 tarihinde kaleme alındı ve unutuldu. Yazar, 2002 sonbaharında taşınırken, eski defterlerini karıştırırken buldu yazıyı. Birkaç küçük ekleme ve çıkarma yaptı. Yazarın yazısını yazarken aşağıdaki kaynakları kullandığı tahmin edilmektedir.

KAYNAKLAR

- 1) Tim Ziaukas, "Lockout!", Pittsburgh Magazine, Haziran 1992, s.22-29.
- 2) Lisa A. Hubeny, "Clayton", Pittsburgh Magazine, Haziran 1992, s.30-31.
- 3) Randolph J. Harris, "The Legacy of Historic Homestead", Pittsburgh City Paper, 1-7 Temmuz 1992, s.10-11.

Homestead grevinde ölen işçilerin anısına 1941'de açılan bir anıtın töreninden görüntü.

Gelecek nesil bilgisayarlar

Bilgisayar sizinle sohbet etmeye başlıyor, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıştırmayı ihmal etmiyor. Siz sadece konuyu belirliyor ya da işi ona bırakıyorsunuz. Olası mı? Veya ne kadar olası? 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalardan bir kesit sunalım.

Ramazan Karaçalı

Bilgisayar Mühendisi

Düşünelim; bilgisayarın karşısına oturuyoruz ve parmaklarınıza dahi oynatmadan, sadece yapmak istedığımızı düşünerek bilgisayarı kumanda ediyoruz. Yazılımız daha hızlı bir şekilde yazıyor, oyunlarda karakterleri sadece düşünerek yönlendiriyor veya mirildandığımız bir melodiyi aynı anda nota ya dökebiliyoruz.

Abartalım; sizinle sohbet etmeye başlıyor bilgisayar, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini size söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıştırmayı ihmal etmiyor. Siz sadece konuyu belirliyor ya da işi ona bırakıyorsunuz.

Biz iyisi mi gerçekçi olalım; elbette şimdilik sadece Hollywood filmlerinde görebileceğimiz türden insan-bilgisayar ilişkisinin, gerçek hayatı uygulanması için biraž daha beklememiz gerekecek. Ancak, "Japonlar düşünceyle kontrol edilebilen bilgisayarı geliştirdi, Amerikalılar sadece parmak hareketiyle kumanda edilen bilgisayarı tasarladı" türünden haberleri de gazete köşelerinde okumuşsunuz veya televizyondan izlemişsinizdir. Sansasyona yönelik bazı haberleri de ilave edersek, sanki Arthur C. Clarke'in 2001: Space Odyssey romanın-

daki HAL (HAL9000) adlı bilgisayarın gerçekleştigiğini gördüğünüzü düşünürsünüz. Ama, şimdilik bilgisayar kullanırken klavye-fare-monitör bizim en yakın arkadaşımız olmaya devam edecek, en azından bir süre daha...

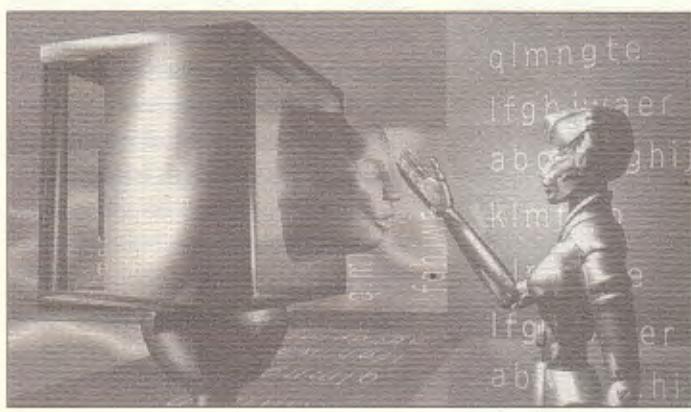
HAL üretmek...

HAL'i HAL yapan elbette zekasıydı. HAL neydi peki? İnsanlarla iletişim kurabilen, bir bayana o gün ne kadar güzel olduğunu söyleyebilen, bir erkeğe bel altı şakası yapabilen, dahası bütün bunları önceden yaşadığı (!) deneyimlere bağlı olarak gerçekleştirebilen bir bilgisayardı. Aslında bir bilgisayar değildi,amba bir şeydi ya, neyse...

Yine de, bir bilgisayarın veya diğer söylemleamba bir neysenin (nesnenin) önceden gördüğünü öğrenmesi dışında bir de ukala ukala size hava basması yeni bir düşünce değildir. Bu tarz bir hava basma olayını elbette Alan Turing zaten tasarlamıştı, ama o günlerin teknolojik yetersizlikleri nedeniyle uygulayamamıştı.

Bilgisayarlar için 5. nesil veya geleceğin bilgisayarı tanımını yapmak oldukça zordur. Şimdilik sonsuz gelecekte bir yerdedir. Çünkü, erişeceğimiz en son noktayı simgelese de, kesinlikle en son nokta olmayacağından emin olamamaktır. Geleceğe ait bilgisayarların bazı fonksiyonlarını günümüz bilgisayarı oluşturسا da, gerçek anlamda 5. neslin bitip de, 6. neslin hangi zamanda başlayacağı bilinemez. Ama, şunu açıkça belirtmek gerekmek ki; gelecek nesil bilgisayarların mimarisi, şu ana kadar (ve şu andan sonra) geliştirilen yapay zekâ sistemlerinin ve uzman sistemlerle ilgili konulardan elde edilen bilgilerin bir sentezi olacaktır.

Günümüz teknolojisini biraz kurcalayalım. Elbette günümüz teknolojiyle HAL üretmek bir ihtimaldir, ama sadece bir ihtimal. Ancak, bu bilgisayarın bütün sistemleri ayrı ayrı incelediğinde, ortaya çıkan her bir ayrı modelin günümüz bilgis-

Bizimle sohbet edecek, iletişim kuracak, tartışacak bilgisayarlar, hâlâ bir hayal mi ibaret?

yarları tarafından sağlanabilecegi görürlür.

Bir örnekle biraz geçmişe gidelim. Kasparov bilgisayarla oynadığı ilk satranç maçında (1994, Münih Pentium 90, Fritz programı) bilgisayara yenilmişti. Sonra, aradan birkaç yıl geçti ve bu kez (sanıyorum 1996) Deep Blue adlı IBM'in teknoloji harikasını yendi. Eh, yenilseydi yenilen pehlivan doymuyormuş demek ki diyebilirdim, ama bir yıl sonra bir rövanş maçında Deeper Blue (1997) ile bir şampiyon sıfatı ile oynadı.

Şimdi bu Deeper Blue (daha derin mavi), yapay zekâ olarak insana yakın tasarlanan bir bilgisayardı. Ama sadece satranç yetenekleri gelişmişti. Öyle ki, mağrur Kasparov Usta'nın 17. hamlesindeki hatayı resmen kokladı. Zaten Kasparov'u bilgisayar karşısında bitiren bu hamle oldu. Hey gidi Büyük Usta!

5. nesil bilgisayar tanımı

Konuyu dağıtmayalım, 5. nesil veya geleceğin bilgisayarıları başka neler yapabilir? Kesinlikle hükümlü yürütebilir, kararsızlığa düşmez. Diyelim ki kararsız kaldı, bu durumda bile bir karar verebilir, doğru veya doğruya en yakın... Dikkat yanlış dedim, çünkü 5. nesil bir bilgisayar yanlış karar vermez.

Abaküsten, hatta bırakalım abaküsü, Charles Babbage'den, onu da geçtim, Iowa State Üniversitesi profesörü John V. Atanasoff ve yüksek lisans öğrencisi Clifford Berry'den bu yana (ilk elektronik hesap makinelerini tasarladılar) ne değişti; elbette teknoloji... Baş döndüren bir hızla değişen, gelişen ve kendini yenileyen teknoloji... Yapay zekâ yeni bir kavram. değildir; şimdilik ütopik olan, gerçekte beynin bütün fonksiyonlarını yerine getiren bir yapay zekâdan söz etmektir. Bu, teknolojinin çizdiği çizgiyle yakından ilgilidir.

Aslında söz ettigimiz, yapay zekânın birtakım "önceden programlanmış" işleri yerine getirmesi değil, gerçekte yapay zekânın bir insanda var

Satranç şampiyonu Kasparov. Deep ve Deeper Blue'lar onu hayli terletti.

olan bütün özellikleri taşıyip, düşünebilmesidir. Elbette günümüz koşullarında bunu sağlayacak bir yapay zekâdan söz etmek güç olsa da, 5. nesil bilgisayarların tanımına bu nü ekleyebiliriz. Öte yandan bilgisayar mühendisliğinde bilgisayar için kesin kuralların önceden belirlendiği (formel) ve aynı girdilere aynı cevaplar vermek zorunda olduğu gerçeği vardır; yani bilgisayar deterministik. Kurallara kesinlikle bağlıdır. Yani tuş takımından bir "a" karakteri girdiğinizde, ekranда başka bir harfin çıktığını görmezsiniz. Şayet görüyorsanız, kesinlikle klavyeyi kontrol ettirin.

Şimdi ne demek istedim? Sunu: 5. nesil bir bilgisayar (ya da bir makine) insansı tepkiler verecekse, bu

bilgisayar mühendisliğine (geniş anlamda fen bilimleri) aykırı olacaktır. O halde 5. nesil bir bilgisayarı, yapay zekâ ve mühendislik bilimiyle ortak noktada buluşturmak gereklidir.

5. nesil bir bilgisayarın sahip olacağı en önemli yeti; öğrenme... Tıpkı bir çocuk nasıl etrafındakiilerin farkına varıp, o andan itibaren sürekli öğreniyorsa, 5. nesil bilgisayarı da aynı şeyi yapabilecektir. Bu yüzden 5. nesil bir bilgisayara sahipseniz, ona iyi şeyler öğretmeye gayret edin. Sonra başınız ağrısın. 5. nesil bilgisayar, çevresinden birtakım şeyler öğrenirken, kafasının karışacağı da aşikardır.

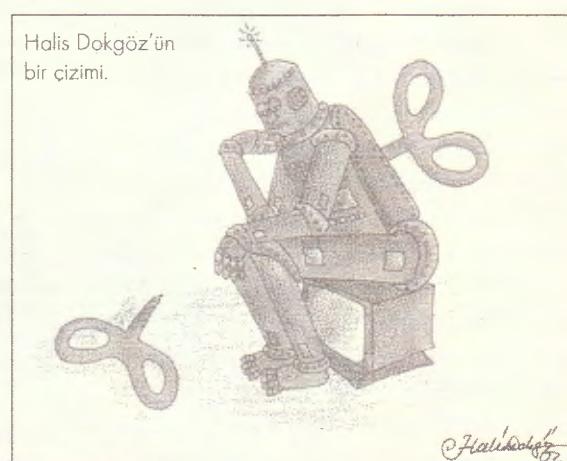
Gödel'den yola çıkarsak...

Ama şimdilik kendi kafalarımızı karıştıralım. İnanç meselesi; Gödel ne demiş: "Bir seviyeden daha karmaşık olan her tutarlı formel sistem için, ispatlanamayan ama doğru olan birtakım önermeler vardır."

Kurt Gödel, 1906 yılında doğan Avusturya asıllı Amerikalı mantık ve matematik bilimci. Özetle yukarıda ki cumlenin esasını oluşturan Gödel Teoremi (1931), Einstein'in Görelilik Teorisi ve Heisenberg'in Belirsizlik Prensibi ile birlikte çağın en önemli 3 ispatından biridir.

Konuyu biraz felsefeyé dökelim mi? Hadi dökelim... Diyor ki, bir formel sistemin tutarlı olması, ürettiği sonuçların başka sonuçlarıyla çelişmemesi gereklidir. Biraz daha acahm; bir seviyeden daha karmaşık olan ifadesinde, bir nesne örnek olarak " $2+2=$ "nin sonucunu verebiliyorsa, bu seviyeyi üzerinde yer almaktır. O halde şimdiden yapay zekâya inanmayı keselim, çünkü Gödel'e göre gidersek, bu yazının konusu buhar olmaktan öteye gidemeyecektir.

Bir bilgisayarın doğru programlandığında her şeyi yapabileceğine inananlar, aynı zamanda bilgisayarların doğal hayatı doğru veya yanlış olarak algılanan birçok şeyi yapamayacakları gerçegine de inanmalıdır; paradoks.

Avusturya asıllı Amerikalı mantık ve matematik bilimci Kurt Gödel.

Gödel'in fikirlerinden yola çıkarık ünlü İngiliz Matematikçi Alan Turing, sonsuza dek hatasız hesap yapabilen soyut bir makine tasarılar. Bu makine her türlü algoritmik problemi hesaplayabilir. Bununla ilgili olarak Turing kendi teorisini üretir. Fakat, bazı problemlerin algoritmik çözümü olmadığını fark eder. Bu nedenle Turing makinesi (veya bilgisayar) yine çok ünlü "durma problemi (halting problem)" ile karşı karşıya kalır; problemin çözümü var mı, yok mu? Yapay zekâ tasarılarının temel noktası da buradadır; çünkü insanlar için böyle bir problemden söz edilemez. Dolayısıyla, yapay zekâ insan zekâsına ne kadar yakın olabilir? Bilgisayarlar deterministik yapıdadır ancak, insan beyni deterministik yapıda değildir.

Gelecek nesil bilgisayarlar tasarlarken genellikle paralel işlemcili sistemler ve süper iletken teknolojilerinden yararlanılır. Von Neumann'ın tek işlemcili mimarisine karşılık, farklı işleri gerçekleştiren birçok işlemci (CPU) kullanılmaktadır. Süper iletken teknolojisile de elektronik akış hızı sıfır sürtünmeye yaklaştırılmakta ve böylece maksimum hız sağlanmaktadır.

İnsan beyninin farklı işleri gerçekleştiren ünitelerine karşılık, her üniteye karşılık gelecek şekilde bir işlemci kullanmak... Sonra bu işlemcileri tek bir entegre devre içerisinde

toplamak... İşlemci sayısı arttıkça ortaya çıkacak olan makine karmaşıklaşacak ve süper hızdan ödün vermeye başlanacaktır. Bu şekilde her işi gerçekleştiren tek bir makine yapmak yerine, daha akla yakın olan uzman sistemler ve buna bağlı olarak uzman otomasyon uygulamaları oluşturmak daha mantıkhıdır.

Şu ana kadar okuduklarını unutalım; yapay zekâ gerçekten bilgisayarın insan gibi hissetmesi ve düşünmesi midir? Kimine göre evet, kimine göre kesinlikle hayır. Gödel Teoremi'nin ortaya çıkardığı bir sonuçu şu: İnsan akı bir makine olarak açıklanamaz ve mekanik bir modeli yapılamaz.

Bilgisayarın tanımı neydi? Veriyi ayrı birimler halinde depolayan ve bu veri üzerinde çok yüksek hızlarla aritmetik ve lojik işlemler gerçekleştiren makinelerdi. O halde, sahip olduğu bu yeteneği, kendi uygulama alanlarında değerlendirmek en azından şu anki teknoloji ile daha doğru olacaktır.

Yapay zekâya ilişkin kimi bakış açları

Yapay zekâ ve gelecek nesil makinelerle ilgili çalışma ve teoriler elbette sadece Gödel'le sınırlı değildi. Penrose, Gödel'in Eksik Olma Teoremi'nin üzerine inşa ettiği, yapay zekânın insan beyni gibi olamayacağı düşüncesini, "Matematiksel düşünce; hiçbir saf hesaplama modelli sistem tarafından içeremez" sonucuya ilişkilendirir (R. Penrose, 1994, *Shadows of the Mind*). J. R. Lucas ise Gödel Teoremi'nin sibernetik makinelere uygulanabileceği sonucuna varmakla beraber, Penrose'un düşüncelerini de destekler. Ona göre bir makine, formel bir sistemin somut bir göstergesidir. Lucas aklın herhangi bir makineyle modellenmeyeceğini ileri sürer, ama bunun aklın herhangi bir kısmının modellenmeyeceği anlamına gelmediğini de söyler. Chalmers, Gödel'in Teoremi'nin uygulanamayacağı üzerine yoğunlaşır. Dayanak noktası da, Gödel Teoremi'nde yer alan, "bir aksiyomatik sistemin sağlam olduğunu"

bilmek değil, "kendi sistemimizin sağlam olduğunu" bilmemiz ifadesidir. Yani, sağlam bir yapıda olmamız kesinlikle sağlam bir yapıda olduğumuz sonucunu doğurmaz. Bulduğumuz noktadan daha ileride, daha sağlam yapılar mutlaka vardır. Chalmers'in düşüncesine en yakın bilim insanlarından D. McCullough, sadece yapay zekânın değil, insan beyninin de Gödel Teorisi ile yakın ilişkide olduğunu savunur: "İnsanın kendi muhakeme sisteminin kendi hakkındaki muhakeme yeteneğinden kuşku duymalıyız". Çünkü, muhakeme sistemimiz formalize edilemez veya edilecek kadar iyi bilinmez.

Sonuç olarak, 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalar daha çok sürecek. İnsan beyninin fonksiyonlarını taklit etmeye çalışan uzman sistemleri bir yana bırakırsak, şu an için bu fonksiyonları gerçekleştiren makineler olmasa da, şimdilik Hollywood filmlerinin bize sunduklarıyla yetinmemiz gerekecek. En azından teknolojideki sınırların nereye kadar uzanabileceğinin hakkında bize fikir verdiği için...

KAYNAKLAR

- 1) Fatih Gelgi, Gödel Teoremi'nin Yapay Zeka Üzerine Etkileri, <http://bm-dergi.emo.org.tr>
- 2) Turan Birol, Yapay Zeka Ne Kodar Olanaklı - Gödel Teoremi (Bir YZ Karşıtı Tez), www.yapay-zeka.org

İngiliz matematikçi Alan Turing. Sonsuza dek hatasız hesap yapabilen soyut bir makine tasarlamıştı.

Çocuk yapmanın bin bir yolu!

Neredeyse tamamen anne adayı ile hekim arasında olup biten bir dizi tıbbi işlem sonucu gerçekleşen doğumlar, babanın rolünün iyiden iyiye "sperm verici" düzeyine indirgenmesine; hatta giderek buna bile gerek kalmayacak duruma mı getirecek acaba? Yine de ABD'de 1 milyon, Türkiye'de 2 bin çocuk tüp bebek yöntemiyle doğmuş ve yaşamalarını sürdürmektedir. Pek çok çiftin sorununun bu yöntemlerle mutlu sonla çözümlendiği de ortada.

Dr. Ebru Oktay

En azından gözü, burnu, ne bileyim ufak bir mimig'i bana benzesin, ya da eşime..." diyordu yakın zamanda bebeği dünyaya gelmiş arkadaşım. Onda, kendine kendini hatırlatan bir şey görmeliydi. "Ama çok da zorlamayacaktım" diye de ekliyordu. "Kendi sağlığım en önemlisi, 3 denemeden sonra evlat edinme yollarına bakacağım. Onun da tadı çok başkaymış, insan hemen sahiplenivermiş."

Kendisi de sağlıkçı olan arkadaşım böyle düşündüyordu ve 2. aşılama (artificial insemination) denemesinden sonra başarılı olmuş, bebek zamanında ve sağlıklı olarak dünyaya gelmişti. Sevinçle doğum kutlaması için hastaneye koştugunda, oda da konuşulanlar beni iyice şaşırtmıştı. Tedaviyi yürüten ve doğumu yaptıran kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, arkadaşımın eşine gülerek, aslında bu

iste onun hiçbir payı olmadığını, her şeyi kendisinin yaptığı söylüyordu. Şaka da dahil olmak üzere, Türkiye'de bu konuスマ sonrasında işlenebilecek cinayetler geldi gözümün önüne... Tabii işlenmiş olanlar da... Ama doğrudydu! Gerçi koca, spermini kadına vermişti ama, aracı kurum yoluyla. Asıl sıkıktı kısım, sıkılıkla olduğu gibi kadına aitti. Tabii bir de bu uygulamayı yapan doktora. Ayılarca süren hormon tedavileri, olgunlaşan yumurtaların toplanması, defalarca gidilen hastane odaları, "ya tutmazsa" endişesi derken, sonunda "kendilerine ait" bir çocuk doğmuştu işte.

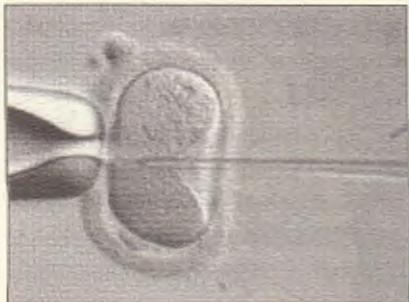
İnsanların, cinsel ilişkiyle onun gecikmeli sonucu olan çocuk doğurma arasındaki bağı ne zaman kurdukları henüz tam olarak bilinmemese de, on binlerce yıl öncesine dayandığı kesin. Ancak bunu "yapamadıklarını" anlamaları çok eski bir tarih değil. Yine de düzenli ve korunmasız 12 ay süren cinsel ilişkiden sonra çocuğu olamama durumu, yani kısırlık (infertilite), uzun yillardır çiftlerin canını sıkan, ayrılmalara, suçla(n)malara, bazı kültürlerde 2. bir eş almaya sürükleyen zor bir süreç.

Moleküler biyoloji, immunoloji, genetik gibi bilim dallarındaki gelişmelerle, bundan 10-15 yıl öncesine kadar gebe kalmasına olanaksız gözüyle bakılan kadınlarda bugün sorun çözülmüş gibi görünüyor. Örneğin benim öğrenciliğimin sonları, yani 90'ların başlarında, kadın hastalıkları ve doğum stajlarında kısırlık kavramı, infertilite (tedavi edilebilir kısırlık) ve sterilite (tedavi edilemez kısırlık) olarak detaylandırılmıştı. Bugün artık sterilite termini kullanmamıza gerek yok gibi duruyor.

Tüp bebekler

Bilindiği gibi ilk tüp bebek 1978 yılında İngiltere'de, Dr. Patrick Steptoe ve Dr. Robert Edwards ta-

Sitoplazmik transfer yöntemi. Yaşı ileri kadınlarından elde edilen yumurtalara, genc kadınlarından elde edilen yumurtalardan alınan sitoplazmik materyal aktarılır.

rafından geliştirilen bir yöntemle (IVF = In Vitro Fertilizasyon = Mikro Enjeksiyon) dünyaya geldi. Louise Brown adlı bir kız çocuğu.

Aslında bu dönemde ulaşana kadar da insanoğlu, doğal cinsel ilişkiye ulaşamadığı "soyunun devamı" işlemini gerçekleştirebilmek için pek çok bilimsel veya geleneksel yöntem denedi. Ancak hekimlerin kadın bedeni üzerindeki ilk denemeleri, inseminasyon (aşılama) ile başladı. Burada artık doğal cinsel ilişki arka plana atılıyor; kadında yumurtlama dönemine denk gelecek şekilde, erkekten alınıp çeşitli işlemlerden geçirilerek (yıkama, yüzdürme vb) yoğunlaştırılan spermler enjektör içinde rahim ağzından rahim içine veriliyor ve spermlerin tüplere ulaşarak yumurtaya birleşmesi hedefleniyordu. Rahim ağzı sorunu yaşayan anne adaylarına ise, GIFT (Gamete Intrafallopian Transfer) denilen yöntemle yardımcı olunup döllenmenin tüplerde olması için yumurta ve sperm hücresi direkt tüplere enjekte edilmiştir. Bu yöntem, yasaların izin verdiği bazı ülkelerde, sperm bankalarından alınan verici (donör) spermiyle, ebeveyn yumurta ve sperminin "taşıyıcı anne" denilen başka bir kadının rahmine yerleştirilmesiyle de uygulanabiliyor. Sıklıkla, babasız çocuk sahibi olmak isteyen veya bir nedenle rahmine çocuğu taşıması mümkün olmayan kadınlarda, sayılan yollar geçerliliğini uzun süre korudu.

Ancak IVF uygulamalarından sonra, yöntemler hızla çeşitlendiğinden inseminasyon yöntemi eski önemini kaybetti. Aslında teknik olarak bakıldığına yapay gibi görünse de,

inseminasyon yarı yapay bir yöntemdi; çünkü sperm verildikten sonra gerçekleşen süreç tamamen doğaldı. Sonuçta gebelik oluyor ya da olmuyordu. IVF ile ise durum "yapay döllenme" olarak adlandırılacak şekilde bilimin elindedir. Sonuçları da biraz daha karmaşıktır:

Klasik IVF'de, kadına yumurtlamayı sağlayan ve artırmayı sağlayan hormonlar verilerek çok sayıda yumurta elde edilir. Olgunlaşmış yumurtalar bir çeşit enjektörle dışarı alınıp laboratuvar ortamında, erkekten masturbasyon yoluyla alınan spermelerle birleştilir ve döllenmenin olması beklenir. Döllenmiş yumurtalardan bir kısmı özel bir kanül yardımıyla rahim içine verilir. Bu aşamaya "embriyo transferi" denir. Bu embriyonun kendiliğinden rahme yapışıp yerleşmesi beklenir. Şansı artırmak için birden fazla embriyo rahme verildiğinden, çoğul gebelik (ikiz, üçüz, dördüz) olma olasılığı da yüksektir.

Son yıllarda geliştirilen yöntemler

Genel aşamalar böyle özetlenebilmekle birlikte IVF'de, başarıyı artırmayı amaçlı pek çok yan uygulama da son yıllarda hızla geliştirilmektedir. Kısaca sıralayacak olursak;

ICSI (Intra Cytoplasmic Sperm Injection): Bilindiği gibi, erkek ve kadın kırılgıtı yüzde 40 olasılıkla eşittir. Kalan kısmı da tamı konamayan, sebebi anlaşılamayan gruba girer. ICSI yöntemi erkek kırılgıtı için 1992 yılında geliştirilip uygulanmaya başlamıştır. Burada laboratuvar koşullarında, ince bir kanül yardımıyla yumurta hücresinde delik açılır ve tek bir sperm hücresi yumurta sitoplazması (hücre içinde çekirdek çevresindeki organik ve inorganik maddeler içeren yapı) içine verilir. Bu yöntemle erkekte sperm sayısı çok az olsa veya hiç bulunmasa bile gebelik oluşturulabilir. Sperm bulunmadığı durumlarda TESE ve MESA denilen yöntemlerle testis içinden (TESE) veya epididim denilen sperm deposundan (MESA) sperm hücreleri bulunarak işlem gerçekleştirilebilir. Son zamanlarda kalitesiz

sperm oluşumundan dolayı sorunu olanlara bir olanak daha ekleni. Spermin olgunlaşmamış hali olan spermatozoanın alınıp vücut dışı ortamda olgunlaşması sağlanarak IVF yönteminde kullanılması söz konusu.

IVF, üretilen embrioların dondurulup saklanarak istenildiği zaman rahime yerleştirilmesi şeklinde de uygulanabilir. Ayrıca ailede bilinen genetik bir hastalık varsa veya yeni belirlendiye, oluşturulan embriolara genetik inceleme yapıp sağlıklı olanlar transfer edilebilir (PGD). Bu konudaki en büyük tartışma elbette çocuğun cinsiyetini belirleyen genetik kodlarla oynamayı oynamayacağıdır ki, henüz yasal bir zemin bulamamıştır. PGD (Pre-implantation Genetic Diagnosis) şu anda ancak çok belirgin genetik geçişli hastalığı olan (thalassemia major vb) çiftlerde uygulanması gerekliliğinden dolayı bir yöntem olma özelliğini koruyor.

Türkiye'de şu anda yasal geçerliliği olmamakla birlikte ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde IVF'nin temel prensipleri;

- verici yumurtasıyla,
- verici spermiyle,
- verici yumurta ve spermiyle,
- anne-baba yumurta ve sperminin taşıyıcı anneye aktarımıyla,
- verici yumurtası ve taşıyıcı anneye,
- verici spermi ve taşıyıcı anneye,
- taşıyıcı anne ve onun yumurtasıyla babanın spermi döllenerek

Embriyo transferinde çoğul gebelik (ikiz, üçüz, dördüz) olma olasılığı da yüksek.

uygulanabilmekte ve bu sayılan durumlarda "aile" kavramı bildiğimiz çekirdek yapısını epey değiştirmiş görünümektedir. Hatta bazen ABD'de sperm ve yumurta bir çiftten alınıp taşıyıcı anneye nakledilmekte, doğan çocuğu ise tamamen başka bir çift evlat edinebilmektedir. Bu durumda çocuğu 5 ebeveyni oluyor elbette!

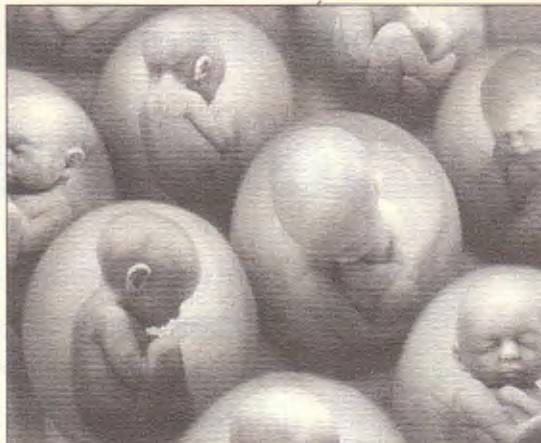
Bunlar dışında yine IVF'nin başarısını artırmak üzere, özellikle ileri yaşta ve FSH düzeyi yüksek kadınlarda embryonun rahme yerleşmesini kolaylaştırmak amacıyla uygulanan "hatching" yöntemi var. Burada da embryonun zarı olan zona pellucida'da lazer veya solüsyonlarla pencere açılarak ve etrafındaki fazlalık dokular temizlenerek yerleşim kalitesi ve bölünme kolaylığı sağlanır. Çok kullanılmaz ve başarı oranı yüksek bir yöntem olmadığı kabul edilir.

Henüz deneyel aşamada olan ve FDA'nın uygulama onayı vermediği çalışmalar da var bu arada. Örneğin sitoplazmik transfer yöntemi. Yaşı ileri kadınlardan elde edilen yumurtalara, genç kadınlardan elde edilen yumurtalardan alınan sitoplazmik materyal aktarılır. Burada genetik materyal değişmezken, ileri yaşındaki kadının yumurtasında döllenme kalitesi artmaktadır.

DNA (hücre içi genetik materyal) transferinde ise, yine ileri yaşta kadının genetik materyal içeren yumurta hücre çekirdeği, içi boşaltılmış, sadece sitoplazma içeren diğer bir yumurta hücresiné aktarılırak sağlıklı döllenme oluşması beklenir. Bu yöntemde henüz deneyel aşamada. Ancak onay olması yakın gibi görünüyor.

Kopyalama yöntemi kapıda

Yöntemlerin hızla çeşitlenmesi olası. En son aşamada da pek çok ülkede deneyel çalışmalar bile etik açıdan sakıncalı bulunarak engellenen klonlama (kopyalama) yöntemi duruyor. Bilindiği gibi bu yöntemde, yumurta hücresinin çekirdeği çıkarılıyor, bunun yerine erişkin bir hüc-

En son aşamada, pek çok ülkede deneyel çalışmaları bile etik açıdan sakıncalı bulunarak engellenen klonlama (kopyalama) yöntemi duruyor.

reden alınan hücre çekirdeği aktarıyor. Hafif bir elektrik şokuyla yumurta hücresinin bölünmesi başlatılıyor. Canlıların kalıtsal özelliklerini taşıyan DNA hücre çekirdeğinde bulunduğundan ortaya çıkan embriyo, yalnızca verici hücrenin kalıtsal özelliklerini taşıyor. Ancak kuramsal anlamda basit açıklanabilmesine karşın, bu yöntemde uygulama aşamasında birçok sorun yaşanıyor. Zaten şimdilik sadece tedavi amaçlı yeni dokular oluşturabilme amacıyla yapılan çalışmalara sıcak bakılıyor ve izin veriliyor. Bilindiği gibi son olarak geçen ay Koreli ve Japon bilim insanları normalde memelilerde olmayan partenogenesis (bakire doğumu) yöntemiyle 2 dişi fareden döllenme olmaksızın 2 yavru dişi fare ürettiler. Gerçi bu şaşırtıcı gelişmenin sonuçları henüz çok düşük başarı yüzdesinde, ama yine de isteyip de bir türlü çocuk yapamayan çiftlere yeni bir umut ışığı yakabilir.

Etik tartışmalar

Yukarda kısaca degindigimiz IVF ve katkılı yöntemler hakkında yapılan etik tartışmalar, bir seansta içeri aktarılan embriyoların tamamının yaşamsal özellik göstermesi durumunda oluşabilecek çoğul gebeliklerin sonlandırılıp sonlandırılmayacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aslında bu durum aynı zamanda yöntemin başarısızlığını da belirler. Ne kadar az embriyo nakledilirse bu risk o kadar azalacaktır. Tabii bu durumda aktarılan embriyo kalitesinin

yüksek tutulması gerekecektir. Çoğul gebelikler anne ve fetus için riski artıran durumlardır. Dolayısıyla genelde 2'den fazla fetus oluşursa, yaşama şansının daha yüksek olduğu öngörülenler korunmak suretiyle, diğerlerinin yaşamı KOH (potasyum hidroksit) enjeksiyonuyla sonlandırılmaktadır. Özellikle kurtajın yasal olduğunu düşünürse, vaktinde gerçekleştirilen bu sonlandırmaları haklı bulabiliyor. Yöntemlerin bunun dışında fiziksel komplikasyonları, anneye transfer öncesi verilen yüksek doz hormonların oluşturduğu rahatsızlıklar (OHSS = ovarian hipertremi sendromu), az da olsa hastanede yatarak tedaviyi gerektirebilmektedir. Uygulanan yöntemlerin fetus gelişiminde olumsuz etkisi bildirilmemiştir. Elbette sebebi belirlenemeyen şekilde yöntemin başarısızlığı da söz konusu.

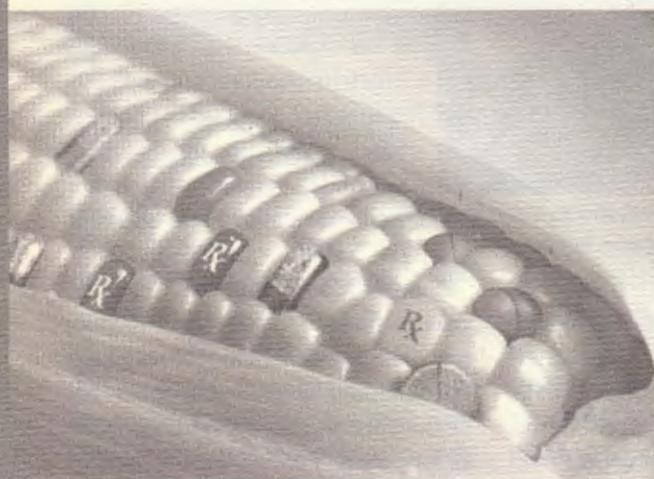
Baştan beri sıraladığımız ve hızla gelişip uygulanmaya başlayan yöntemlerin hemen hepsi, giderek çözülen aile bağlarına bir darbe daha vuracak gibi duruyor. Neredeyse tamamen anne adayı-hekim arasında olup biten bir dizi tıbbi işlem sonucu gerçekleşen doğumlar, babanın rolünün iyiden iyiye "sperm verici" düzeyine indirgenmesine; hatta giderek buna bile gerek kalmayacak duruma mı getirecek acaba? Yine de ABD'de 1 milyon, Türkiye'de 2 bin çocuk tüp bebek yöntemiyle doğmuş ve yaşamalarını sürdürmekte. Pek çok çiftin sorununun bu yöntemle mutlu sonla çözümlediği de ortada.

Keşke bir şekilde ailesini kaybetmiş çocuklara da yapay yöntemlerle anne-baba yapılabilsse! Aslında bu kadar uğraşılacağına, çocukların olmayan çiftlerin kimsesiz çocukları evlat edinmesi, daha insancıl ve toplumcu bir yol değil mi?

KAYNAKLAR

- 1) www.pbs.org/wgbh/nova/baby
- 2) www.gebelik.org.tr
- 3) www.fertile.com
- 4) www.news-medical.net

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve gerçekler Yaşam patentlenemez!

**Ekoloji Hareketleri Platformu,
Genetiği Değiştirilmiş
Organizmalar Deklarasyonu**

Uzunca bir zamandır sofralarımızı, sağlığımızı, geleceğimizi tehdit eden bir hayalet dolaşıyor etrafta. Çokuluslu şirketlerin, gözü doymaz girişimcilerin başımıza sardığı bu belanın adı: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, kısa adıyla GDO. Uluslararası devler, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların aleyhinde kullandılarsa; genetik biliminin keşiflerini de insanlığa hizmet etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer GDO adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı. İşte gerçekler...

Uzunca bir zamandır sofralarımızı, sağlığımızı, geleceğimizi tehdit eden bir hayalet dolaşıyor etrafta. Çokuluslu şirketlerin, gözü doymaz girişimcilerin başımıza sardığı bu belanın adı: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar; kısa adıyla GDO. GDO, uluslararası literatürde kısaltılmış şekilde "GM" veya "GMO" olarak geçen "Genetically Modified Organism" in Türkçe karşılığı.

Daha az alandan daha çok verim elde etme, çiftçinin gelirinin katlanarak artması, bu sayede ülke ekonomisinin gelişmesi, refah düzeyinin artışı, tarımın endüstrileşmesi gibi hedefler gösterildi önce. Ülke çiftçisi ve onu bilinçlendirecek tarım teşkilatlarına bu yüce hedeflere, bu güzel yarılara ulaşılması için toprağın sentetik kimyasal gübrelerle beslenmesi, zararlı otların, böceklerin, mikropların ilaçlarla yok edilmesi gereği bilinci yerleştirildi. Bu bilinç yerleştirildikten sonra, ulusal ve uluslararası gübre fabrikaları, ecza endüstrisi dev büyümeler gösterdi, ilaçları daha güzel püskürten, gübreyi daha iyi atan, toprağı daha kuvvetli ve hızlı işleyen makine teknolojileri geliştirildi. Suni gübreye alışan bitki daha çok gübre istedi, ilaca dayanıklılık kazanan böcekleri öldürmekte için daha kuvvetli zehirler gerektirdi... Gıda endüstrisi büyümeye başlamıştı, daha fazla ürün elde etmek için, standart çeşitlerin verimleri az bulunup hibrit tohumlar geliştirildi... Artık karşımızda gübreciler, ilaççılar, tohumcular imparatorluğu vardı. İmparatorluk, dün-

yanın dört bir yanına saldırdı, en bakır topraklara girdi. Toprağın efendisi olan çiftçi daha ne olduğunu anlayamadan küresel imparatorluğun kölesi haline gelmişti. Uluslararası devler, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların aleyhinde kullandılarsa, genetik biliminin keşiflerini de insanlığa hizmet etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer GDO adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı.

1) BİYOLOJİK ZENGİNLİK

GDO'yla ilgili en önemli kayıtlardan biri; aktarılmış genlerin doğal bitki türüne atlayarak, bulundukları çevredeki doğal türlerde genetik çeşitliliğin kaybına neden olmaları, yabani türlerin doğal yapılarında sapmalara neden olmaları, ekosistemdeki tür dağılımını ve dengeleri bozmaları. Türkiye'de GDO konusunda en fazla dikkat edilmesi gereken konulardan biri bu. Türkiye, biyolojik zenginlik bakımından çok şanslı bir ülke:

Biyolog Aykut Kence'nin koordine ettiği Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri adlı envanter çalışmasına göre; ülkemizde 120 memeli türü, 413 kuş türü, 93 sürüngen türü, kurbagillerden 18 tür, 276 deniz balığı türü, 192 içsular balığı türü bulunuyor. Bunların yanı sıra 60-80 bin kadar böcek türü, çiçekli ve çiçeksiz tohumlu bitkilerden 9 bin tür biliniyor. Alg, mantar, yosun gibi diğer bitki gruplarının sayısı ise iyi bilinmiyor. Daha yeni bazı kay-

naklar ise ülkemizdeki bitki türü sayısını 11 bin olarak belirtiyor.

Bu rakamlar tropik bölgelerle kıyaslandığında küçük sayılabılır. Ancak, örneğin Avrupa ile karşılaşırılaçak olursa, Türkiye tür sayısı bakımından oldukça zengin. 11 bin bitki türümüzden 2 bin kadarı, başka hiçbir yerde bulunmayan türler. Tüm Britanya adalarında toplam 2 bin, tüm Avrupa'da 11.500 bitki türü olduğunu düşünecek olursak, ülkemizin zenginliği daha iyi anlaşılr.

Hiçbir ekonomik değeri olmayan yabani türlerin varlığının kime ne faydası var, diye düşünülebilir. Ancak durum hiç de sanıldığı gibi değil. Bir ülkenin bitki ve hayvan türleri açısından sahip olduğu zenginlik, aynı yeraltı kaynakları ya da tarihi eserler gibi, o ülkenin en önemli zenginliklerden biridir.

Çeşitli türler oldukça girift bir biçimde birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunur ve bizim de içerisinde bulduğumuz ekolojik sistemi sağlıklı tutarlar.

Biyolojik zenginliğin ekonomik yararları da var. Yerel çeşitler ve yabani türler ekonomik değeri olan bitki ve hayvanların gen rezervi dumundadır. Herhangi bir tür için yapılan ıslah çalışmalarında bu türler kullanılır.

Örnek verecek olursak: 1970'te ABD'de mısır ekim alanlarında rastlanan bir pas hastalığı tüm ürünün yüzde 15'inin kaybedilmesine ve 2 milyar dolarlık maddi zarara yol açmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Meksika'da bulunan yerel bir mısır çeşidine bu hastalığa dayanıklı genler keşfedildi. Bu genlerin melezleme yoluyla diğer mısır aktarımıyla bir sonraki yılın ürünü kurtarıldı.

Benzer bir olay da buğday yetiştirciliğinde yaşandı. 1960'lı yıllarda bir yaprak pası hastalığı ABD'nin kuzeybatısında büyük zararlara yol açmıştır. Ülkemizden götürülen yabani bir buğday çeşidinin Amerikan buğdayıyla melezlenmesi sayesinde hastalığın yol açtığı zarar önlandı. Araştırmacılar, bu yabani buğdayın daha birçok hastalığa dayanıklı olduğunu

gözlemledi. ABD Tarım Bakanlığı'nın bir raporuna göre Türkiye'den gelen buğdayın ABD buğday üretimine toplam maddi katkısı, yılda 50 milyon doların üzerindeydi.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Türkiye biyolojik zenginlik açısından birçok ülkeden avantajlı konumda. Bu nedenle de biyolojik zenginliğin korunması konusunda çok daha hassas davranışılması şart. Genler ve canlılar üzerindeki patent uygulamaları yüzünden kayıplara uğrayacağımız da açık. Bitki genetiği kaynakları konusunda dünya çapında ünlü otoriteler olan Cary Fowler ve Pat Money'in bu konudaki görüşü şöyle: "Bitki ve gen patentlenmesinin ve tekelleşme olanağının gelmesiyle, uluslararası şirketler kaybolmakta olan genler konusunda piyasada tekel kurmaya çalışmaktadır. Sonuç, tarımın kendisinin tümde mahvi olabilir."

Tür çeşitliliği, sistemin kendi kendini dengelemesini sağlayan en önemli araçlardan biri. Türün bir çeşidi felakete uğradığında, diğer çeşitlerin farklı genetik özellikleri türün yaşamının sürdürülmesini sağlar. Ekolog Barry Commoner'e göre, ekolojik sistemler aşırı stres altında bırakılırsa, ani, şartsız felaketler yaşanabilir.

Commoner, *Closing Circle* adlı eserinde, "Sistemin dinamik kendi

kendini dengeleyen özellikleri, ona istikrar kazandırır. Eğer aşırı ölçüde stres altına sokulursa, bu aynı özellikler dramatik bir çöküşe yol açabilir" diyor.

Yapısında kimyasal ilaçtan hayvan genlerine kadar pek çok yabancı madde barındıran GDO'nun böyle bir stresse yol açacağı şüphe götürmez. Commoner'e göre; "Ekolojik sistem bir yükseltectir, öyle ki bir yerdeki küçük bir çalkantının başka bir yerde büyük, uzak, uzun süre ertelenmiş etkileri olabilir."

Sadece kâr amacı güderek hareket eden çokuluslu şirketlerin bu uzun süre ertelenmiş etkileri hesap edip etmedikleri oldukça tartışmalı bir konu.

Çeşitlilik mi, monokültür mü?

Biyolojik çeşitliliği korumanın en önemli nedenlerinden biri de muhafetin besin kaynaklarını garanti altına almak. Doğabilimci Norman Myers'in, *Yabani Türler Hazinesi* adlı kitabında yakın zamana kadar kullanılmayan oldukça ilginç birçok bitki türü var. Doğal olarak mumla kaplı olduğu için sıcakta depolanmaya dayanıklı kabak, sapi, yaprağı, kökü dahil her kısmı yenebilen, yüksek oranda protein taşıyan "kanatlı fasulye" bunlardan yalnızca ikisi.

Bergamot, göleviz, ıspit, üryani, taflan, aliç, buttum, delice, idris, me-

GDO'ları protesto eden Greenpeace eylemcileri. Soldaki maskot, genetik değiştirilmiş organizmaları temsil ediyor.

lengiç, ünnap, üvez, vişnap, mürdümük... Bunlar Anadolu'da köy ve kasaba pazarlarında rastlanan yenebilir bitki çeşitleri.

Ayrıca ülkemizde ıslah çalışmaları açısından incelemeyi bekleyen 6 sığır ırkı, 4 keçi ırkı, çeşitli koyun, manda, at ve kümes hayvanı ırkı mevcut. Bu çeşitlerin tarımcılık açısından üstün özelliklere sahip olması muhtemel.

Tarım bilimcilerine göre, dünyada insan besini olmaya uygun 80 bin bitki türü var. Tarih boyunca 3 bin kadar bitkiyi yiyecek olarak kullanmışız. Yaygın olarak yetiştiren tür sayısı ise 150.

Günümüzde ise yalnızca 15 kadar bitki türü tüm dünya nüfusunun yüzde 90'ını doyuruyor. Üstelik yaygın olarak yetiştiren tür sayısı giderek azalıyor, bu türlerin yabani çeşitleri de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Kaybolan her yabani çeşitle birlikte gen zenginliği biraz daha daramıyor.

Modern tarımda kullanılan ve birbirlerinin genetik yönden kopyası olan çeşitler, geniş alanlarda tek tip olarak yetiştiriliyor. Bu yetiştirmeye

yöntemi, yani monokültür, çeşitli ekonomik avantajlar sağlıyor, ancak doğada her kazancın bir de bedeli var. Örneğin, monokültürdeki tek tip bireyler hastalıklardan da aynı derecede etkileniyor. Ortaya çıkan bir hastalık tüm ürünü etkileyebilecek şekilde hızla yayılıyor.

Gıda sanayi için binlerce hektar alanda ve yoğunlukla aynı araziler üzerinde dikimi yapılan biber ve domatesler buna örnek olarak gösterilebilir.

Monokültür yayıldıkça, yediğimiz ürünlerden aldığımiz besin ve damak tadı da tektipleşiyor. Örneğin Asya'da 140 bin çeşit pirinç var. Ancak 5 ya da 6 çeşit yoğun olarak ekiliyor, bu 5 çeşit pirinç, ekilmiş toprakların yüzde 60-70'ini oluşturmuyor. GDO'ların yarattığı en önemli tehlikelerden biri tam da bu noktada ortaya çıkıyor. Modern tarım yöntemlerinin yol açtığı etkiler yüzünden zaten yeteri kadar azalmış olan çeşitler de GDO'nun tehdidi altına giriyor. Çünkü GDO'ların aktarılmış genleri, çevresinde bulunan genetik çeşitlerle üretilen ürünlerde gecebiliyor.

Çeşitlerin azalması ve ürünlerin giderek tektipleşmesi, ürünün zayıf noktalarının da tektipleşmesi demek. Genetik zenginliğin kaybının yanı sıra, ortaya çıkabilecek yeni bir hastalığın belli bir alandaki tüm türü tehdit edebilmesi de mümkün. Böyle bir olay akıl almaz sosyoekonomik zararlara yol açabilir.

ISAAA'nın (Uluslararası Tarım-Biyoteknoloji Uygulamaları Kuruluşu) 1998 tarihli raporuna göre, GDO'lu tohumların yüzde 70'i zararlı ot öldürücü ilaçlara, geri kalanları da böceklerle karşı tolerans gösteriyor. Yani GDO'lu tohumdan ürün yetiştirmek için daha fazla ilaç gerekiyor. Bu da geniş alanlarda yüksek oranda ilaç kullanımı ve birçok türün ölümü anlamına geliyor.

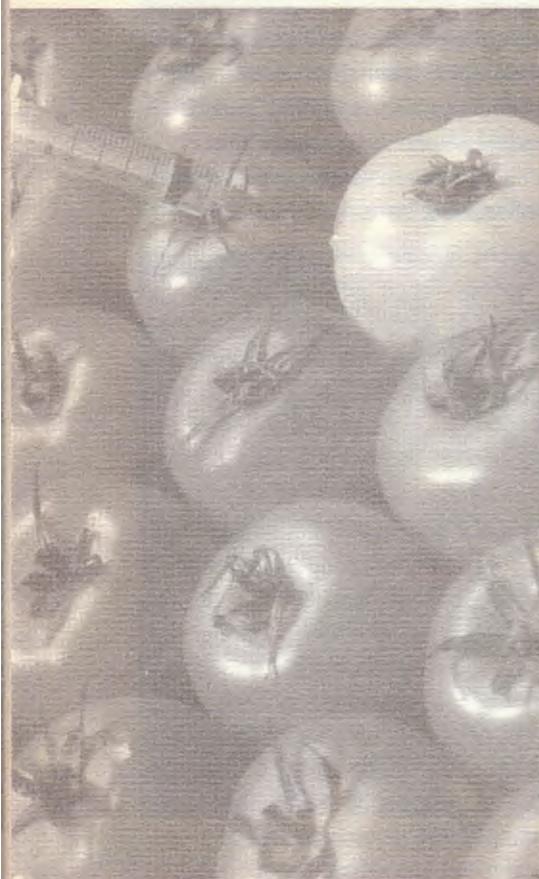
ABD'de Balık ve Vahşi Hayat Derneği glifosat gibi bitki öldürücü ilaçların kullanımını yüzünden tehlikede olan 74 bitki türü belirledi. Üstelik iddia edilenin aksine, tarım ekim alanlarında GDO'lu tohum kullanan

çiftçilerin, daha fazla tarım ilacı kullandıkları da ortaya çıktı. 2003 Kasım ayında yayımlanan bir çalışma raporuna göre; ABD'de transgenik misir, soya ve pamukta daha fazla tarım ilacı kullanıldı.

Geçtiğimiz 8 yılda, *Bacillus thuringiensis*'in (Bt) kullanıldığı transgenik çeşitlerdeki pestisit kullanımının yaklaşık 10 bin ton azaldığı, zararlı ot ilaçlarına dayanıklı transgenik bitkilerde kullanılan ilaç miktarının da yaklaşık 35 bin ton arttığı saptandı (1). Karşılaştırma için rakam vermek gerekirse; yoğun tarım yapılan Bursa'da 2002'de kullanılan toplam mantar ilacı 1.674 ton, böcek ilacı 530 ton, ot ilacı 114 ton, Türkiye genelinde tüketilen toplam tarım ilacı ise 30.700 ton.

GDO'lu tohum eken ya da tozlaşma yoluyla tarlasındaki ürünlerde GDO'lu tohumun genetik özellikleriyle etkilenmiş ürünler yetiştiren çiftçiler, tarlalarında baş edilmesi güç hastalıklarla karşılaştılar. Örnek verecek olursak: Meksika'daki 9 eyaletteki (Chihuahua, Morelos, Durango, Mexico State, Puebla, Oaxaca, San Luis Potosi, Tlaxcala ve Veracruz) 138 tarımsal çiftlikten alınan 411 numune grubundaki 2 bin bitki de gen analizleri yapıldı. 9 eyaletten alınan GDO'lu olmayan yerli misir numunelerinde, ABD'de insanların tüketmesi yasak olan, AgroEvo'nun ürettiği Starlink misir çeşidineki protein Bt-Cry9c geni bulundu. Ayrıca aynı eyaletlerde, Monsanto ve Novartis/Syngenta şirketlerinin gen aktarımı yapılmış misir çeşitlerindeki *Bacillus thuringiensis* (Bt)'e de rastlandı. Monsanto'nun misir bitkisinin zirai ot ilacına direnç göstermesi için aktardığı protein CP4-EPSPS patentli geni de yerli misirlara bulaştı.

GDO'nun önemli bir özelliği, doğal bitki ve hayvan üreme şekillerinden çok daha hızlı ilerleme kaydetmesi. Bu durum, hem yeni yaşam formlarının gelişmesine yol açma ve hem de bunu dünyanın evrimsel gelişimine uygun olmayacak şekilde ve kontrol edilemeyecek hızda yapma potansiyeline sahip.

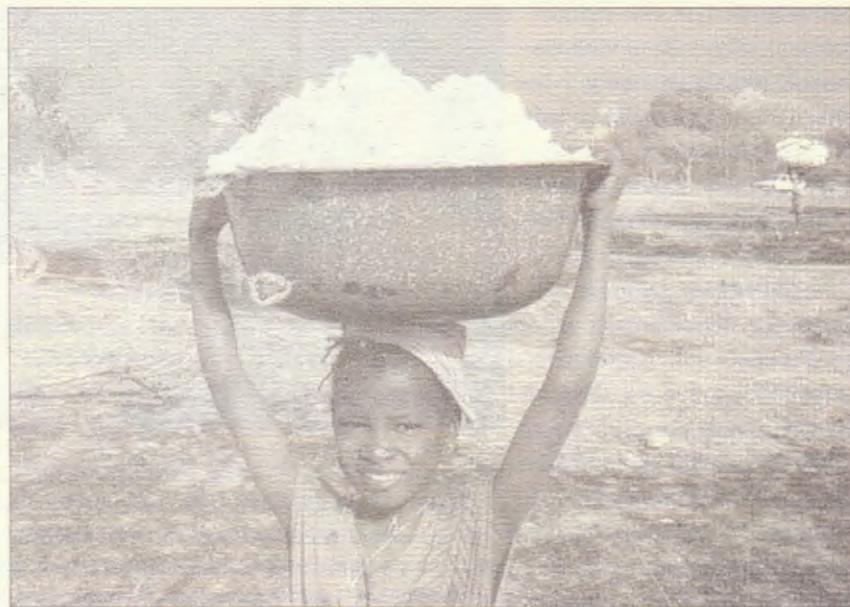

Arılar ve rüzgârlar GDO'lu polenleri alıp, komşunun geleneksel ekiminin üzerine bırakıyor. Böylece civardaki, bitkiler genetik olarak değiştirilmiş bitkilerin içerdığı böcek ve ot ilaçlarına karşı dirençli hale getiyorlar. GDO karşıtlarınca Frankeştayn Gıda olarak nitelenen, kolera bakterisinin genini taşıyan yonca, tavuk geni taşıyan patates, akrep geni taşıyan pamuk, balık genli domates gibi gidaların doğal çeşitliliğe verdikleri zarar sonucunda yeni Frankeştayn'ların ortayamasına olanak sağlıyor.

Prof. Dr. Tahir Aksoy, 2003 yılında Türkiye Çevre Vakfı tarafından düzenlenen Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Paneli'nde genetiği değiştirilmiş hayvanlar hakkında şunları anlatıyor:

“Çiftlik hayvanları içinde, benim bizzat çalıştığım tavuklar büyük bir değişime uğradılar. ‘Sınmorfozis’ dediğimiz, doğadaki bütün canlıların belirli bir oranı vardır. Yani hepsinin kalbi, akciğeri, karaciğeri, bedenindeki parçalar bir denge içindedir. Bir ‘broiler’, 42 günde 2,3 kg'a ulaşıyor, göğüs etleri ve butları gelişiyor, ama kalbi ilkel bir tavuğunki gibi. Bu zavallı kalp, günde 300-400 kere atarak kani pompalıyor, akciğerler de küçük, 42 günlük ‘Broiler’da kalp ve akciğer basıncı, tipki 80 yaşında şişman bir insanın durumuna düşüyor. Karında sular toplanıyor. Bunu yaşatabilmek için oksijen vermek gerekiyor. Bu hayvanların bağılıklık sistemleri, kağıt gibi olmuş. Ayağını islatsanız koli enfeksiyonuna yakalanıyor. Hiç hastalık yapmayan şeyler şimdi bunlarda hastalık oluyor. Bir hayvan 17 haftalık yaşa gelene kadar 17 kere aşı oluyor, yani 20 haftada 17 defa aşı oluyor. Cıvcıv geldiğinde, sandıkta ilaç geliyor. Şimdi bunlar gözlem altında. Amerika'da veteriner fakültelerinde ‘Food Animal Medicine’ diye bir dal ortaya çıktı. Hayvana sağlıklı yaşam koşullarını da vermek gereklidir.”

Bir diğer sorun da farklı genetik kombinasyonların farklı çevrelerde nasıl tepki vereceğinin, yapılan değişikliğin diğer nesillere yansıp yan-

Afrika ülkeleri, kendi halkları için değil, zengin ülkeler için tarım yapmaya zorlanıyor. Burkina Faso'da pamuk toplayan bir çocuk.

şımayağının tahmin edilmesinin imkansız olması. Uzmanların nitelendirmesine göre durumun adı kararsızlık problemi. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, sütyende yüksek düzeylerde insan a-antitripsini üretmesi için genomuna yabancı bir gen eklenen, ancak onunla aynı verimi sağlayan tek bir dişi döl veremeyen transgenik koyun Tracy.

2) GDO ÜRÜNLERİ SAĞLIĞIMIZI NASIL ETKİLER?

GDO'lu ürünlerin temel sakıncalarından biri de insan sağlığına karşı olumsuz etkileri. Ülkemizde 2000 yılında Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Biyoteknoloji Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Sempozyumu'nun katılımcılarından biri olan Dr. Vehbi Eser'e göre, sağlık riskleri şunlar: Antibiyotiklere karşı dayanıklılık oluşturması, gıda olarak kullanımda insan ve hayvanda toksik ya da allerjik etki yapması, doğrudan alım durumunda insan ve hayvan bünyesindeki mikroorganizmalarla birleşme ihtimali.

GDO'lu ürünlerin oluşturduğu sağlık risklerini doğrulayan bilimsel araştırmalara her geçen gün bir yenişi daha ekleniyor. Örneğin, Brezilya findığının bir genine sahip olan

transgenik soya fasulyesi, findığa alerjisi olanlarda alerjiye neden oluyor. Yapılan çalışmalar, bitkilerdeki alerjikliğin böceklerle ve hastalıklara karşı oluşan savunma mekanizmalarındaki proteinlerle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Uzmanlar, hastalıklara ve böceklerle direnç göstermeleleri için değiştirilen transgenik bitkilerin diğer bitkilerden daha yüksek bir alerjik potansiyele sahip olabileceği dikkat çekiyor.

Rowett Enstitüsü'nde çalışan Arpad Pusztaria'nın son deneyleri GDO'larla ilgili yeni kuşkular ortaya çıkardı. Sözü edilen çalışmada, genetik yapısı değiştirilmiş patateslerin fareler için toksik olduğu, bağılıklık sisteminde bozukluklar, viral enfeksiyonlar gibi birçok etkileri olduğu ortaya çıktı. Genetiği değiştirilmemiş patateslerle beslenen fareler gayet sağlıktı. Sonraki deneyler toksikliğin gen transferi yöntemiyle ilgili olduğunu ortaya çıkardı.

Moleküler genetikçi Joe Cummins'in yaptığı bir çalışmada çok daha ürkütücü olasılıklar gündeme geldi. Bu çalışmada, transgenik bitkilerde gen transferini yönetmekte kullanılan karnabahar mozaik virüsünün (CaMV) yeni virüslerin oluşumunda rol oynayabileceği kanıtlanıyor. CaMV insan hepatit B virüsüyle yakından ilişkili bir virüs ve aynı zamanda AIDS virüsü gibi insan

retrovirüsleriyle dizi homojenleri içeriyor. Aynı virüsün birçok bitkide, mayada, böceklerde ve *Escherichia coli*'de etkin olduğu belirtiliyor. Bilimciler iki tür potansiyel tehlkiye dikkat çekiyor; durgun virüslerin yeniden harekete geçmesi ve CaMV ile diğer virüsler arasında yeni bulaşıcı diziler oluşturabilecek rekombinasyonlar oluşması.

Bir başka deney, besinler yoluyla aldığımız yabancı DNA'nın hücrelerimize taşınabileceğini ortaya çıkardı. Yakın zamana kadar DNA'nın bağırsaklarımıza sindirilebileceği düşünülüyordu. Ancak deneyler durumun aksını kanıtladı. Bakteriyel bir virüsün DNA'larıyla beslenen farelerde bağırsak boyunca yaşayabilen ve kana karışabilen büyük virüs DNA'sı parçaları bulundu. Alınan DNA'lar lökositlerde, dalak ve karaciğer hücrelerinde de görüldü ve virüs DNA'sının fare genomuna yerleştiği kanıtlandı. Hamile farelere yedirilen virüs DNA'sının, ceninin ve yeni doğmuş yavruların hücrelerine geçtiği de belirlendi.

3) GDO, VERİMİ GERÇEKLEN ARTIRIR MI?

Genel bir kural olarak, tarım sisteme ne kadar enerji harcanırsa, üretim o kadar yükselir. Ekolog Odum'un hesaplarına göre; doğadaki bitkileri devşirerek yaşayan avcı-toplayıcı toplumlarda hektar başına yıllık hasat 0,4 ila 20 kg arasında. Geleneksel yöntemlerle tarım yapan toplumlarda, yılda hektar başına 50 ila 2.000 kg ürün alınabilir. Modern tekniklerle tarım yapan, sanayi toplumlarda ise bu miktar yılda hektar başına 2.000 ila 20.000 kg. Sanayi domatesinde özellikle hibrit kullanımıyla 100.000-200.000 kg ürün alınabilir.

Bu verim elbette artan enerji girdileriyle sağlanıyor, geleneksel tarımda, saban, hayvan gücü vb. yolu-

iste genleri değiştirilmiş bir tavuk. Prof. Dr. Tahir Aksoy bu tavuklar için sunları söylüyor: "Göğüs efleri ve butları gelişiyor, ama kalbi ilkel bir tavuğun gibi. Bu zavallı kalp, günde 300-400 kere atarak karnı pompalıyor, akciğerler de küçük, 42 günlük bir transgenik tavukta kalp ve akciğer basıncı, típkı 80 yaşında sisman bir insanın durumunda. Bu hayvanların bağıksızlık sistemleri, kâğıt gibi olmuş. Hiç hastalık yapmayan seyler bunlarda hastalık oluyor."

larla sisteme harcanan enerji, modern tarımda traktör, kimyasal ilaç vb. şekillere bürünüyor.

Peki bu kadar büyük bir artış bedelsiz sağlanabilir mi? Ekoloji ve doğa bilimleri alanında çalışan her bilimcinin üstüne basa basa belirttiği gibi; doğada bedelsiz kazanç olmaz! Bu kazancın bedeli de artan çevre kirliliği, küresel ısınma, yok olan türler ve daha sayılabilen onlarca çevre sorunu. Tabii kimyasal ilaç ve gübrelerin üretiminde harcanan yoğun enerjiyi, bu ürünlerin üretiminde çalışanların ve tarım arazilerinde uygulayanların maruz kaldığı sağlık risklerini, üretim aşamasında ve kullanılmış ilaç ambalaj atıklarının çevreye verdiği zararı, yok edilen faydalı canlıları ve kullanılan ürünlerdeki kalıntı nedeniyle insan sağlığı üzerinde oluşturulan büyük riskleri de unutmamak lazım. Üstelik üretimdeki artışın kalıcı olup olmayacağı da belli değil.

Çevrebilimci Brown ve arkadaşlarının hazırladıkları dünya çevre yıllıklarına göre, 1945'ten bu yana dünya sanayi gübresi kullanımındaki artış, her 10 yılda 2 kat oldu. 1950'de 14 milyon ton sanayi gübresi kullanılırken, 1986'da bu rakam 131 milyon tona ulaştı. Ama birim gübre kullanımı başına sağlanan ürün artışı giderek düştü. Gübre girdisi arttıkça, ürün de artmaya devam

etti, ama belli bir artışı sağlamak için, giderek daha fazla gübre kullanımı gerekti. Brown'un verdiği rakamlar oldukça çarpıcı: 1950'li yıllarda sisteme yeni eklenen her milyon ton gübre ile tabil üretiminde ortalama 11 milyon tonluk artış sağlanırken, 1960'larda bu artış 8,3 milyon tona, 1970'lerde ise 6,8 milyon tona düştü.

Yukarda anlatılan durumun ekonomi dilinde oldukça iyi bilinen bir açıklaması var; azalan verimler ilkesi. Yaptığınız bir yenilik ya da buluş üretimde bir süre artışa neden olabilir, ancak aldiğiniz verim giderek azalır.

Doğada oluşturacağınız "artan geri bildirim" mekanizması ve ödeyeğiniz bedel de cabası.

Söz konusu bedel sadece çevre yıkımıyla sınırlı değil. Modern tarımın kullandığı, geniş alanda monokültür kullanımı, makineyle yapılan ekim, ekim ve hasadı kolaylaştırmak için aynı anda olgunlaşan çeşitlerin seçimi gibi yöntemler tarım zararlılarının hızlı artışına olanak sağladı. Tüm dünyada giderek daha fazla miktarda tarım ilacı kullanıldığı hâde, örneğin ABD'de, tarım zararlılarına kaptırılan ürün miktarı giderek arttı; 1945'te toplam ürünün yüzde 7'sinden, 1985'te yüzde 13'e çıktı.

GDO ürünleri ile yapılan tarım çok yeni olduğu için bu konuda rakam vermek çok zor. Ancak sözü edilen kuralları bu alanda da geçerli sayabiliriz. Bu yeni uygulamıyla bir süre verim artışı sağlamak mümkün, ancak bildiğimiz gibi, azalan verimler ilkesi gereği bu artışı kalıcı kılmak olanaklı değil. Tabii bu arada ödeyeceğimiz bedeli de unutmamak gerekiyor.

GDO teknikleri kullanılarak verim artırılamaz. ABD'li köylülerin üretimdeki düşük verim nedeniyle GDO tüccarlarına açıktır davalar ve 1999'da WTO'nun Seattle Bakanlar Toplantısı'nın GDO karşıtlarınca protesto edilişi gibi olaylar bunun en güzel kanıtı. Amerika'da yapılan bir-

kaç yıllık ekimin sonuçları ortada. GDO'lu çeşitlerden elde edilen verim, geleneksel tarımla elde edilenin altında. Bu, bu işin patentini alan ticari şirketlerin söylemlerini tamamen yalanlayan bir olgu. GDO'nun randımanı geleneksel tarıma oranla daha az, üstelik tohum başına daha yüksek fiyata, bakım ürünlerinde de eşit masrafa sahip.

4) GDO AÇLIĞA CARE OLUR MU?

GDO'yu savunan görüşlerin dandıkları en önemli noktalardan biri, dünyada giderek artan besin ihtiyacını karşılamak ve açlık sorununa care bulmak için GDO'nun zorunlu olduğu.

Transgenik bitkilerin başlıca üreticisi ABD'nin Başkanı G. Bush söyle konuşuyor bu konuda: "Dünyanın çok büyük bir kısmı açtır ve genetik olarak değiştirilmiş bitkiler, yüksek verimli, hastalıklara dayanıklı üretimi doğururlar. Dolayısıyla dünyanın açlığını önlemenin tek yolu, genetik olarak değiştirilmiş organizmaların üretimini gerçekleştirmektir."

Burada, dünyadaki besin üretimi artışının ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağını ve açlık sorununun neden kaynaklandığını tartışmak gerekiyor. Coğu çevrebilimci, üçüncü dünya ülkelerinde görülen açlık sorununun, üretim potansiyelinin eksikliğinden değil, üretim kapasitesinin plansız kullanımından ve dağılımin adil olmayışından kaynaklandığı görüşünü savunuyor. Uzmanlar, mevcut tarım kapasitesinin dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğunu düşünüyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun 1990 tarihli raporuna göre, tahlil üretimindeki artış, nüfus artışından yüzde 50 daha fazla. Tabii bu rakamlar dünyada açlık sorunu olmadığı anlamına gelmiyor. Ancak sorun üretimden değil, dağılımin adil olmayışından kaynaklanıyor.

Açlık sorununun yaşadığı ülkelerde bakacak olursak, bu ülkelerin hemen hepsinin Batılı ülkelerin eski sömürgeleri olduğunu görürüz. Bu

ülkelerin tarım ekonomileri başka ülkelerin yararına kurulmuş durumda. Coğu ülke bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dahi, dış borç vb. ekonomik sorunlarla boğuştuğu için ihracata yönelik tarım politikaları uygulamışlar. Yani halkın doyuracak besinler üretmek yerine döviz sağlayacak besinler üretilmeye çalışılmış.

Açlık sorunu yaşayan birçok ülkede, eskiden besin yetiştirmek için kullanılan topraklarda kahve, pamuk, muz, kakao gibi gelişmiş ülkelerde satılan ürünler yetiştiriliyor. Örneğin, Etiyopya'da açlığın kol gezidiği dönemlerde bile kahve üretimi ve ihracatı sürdürülüyor.

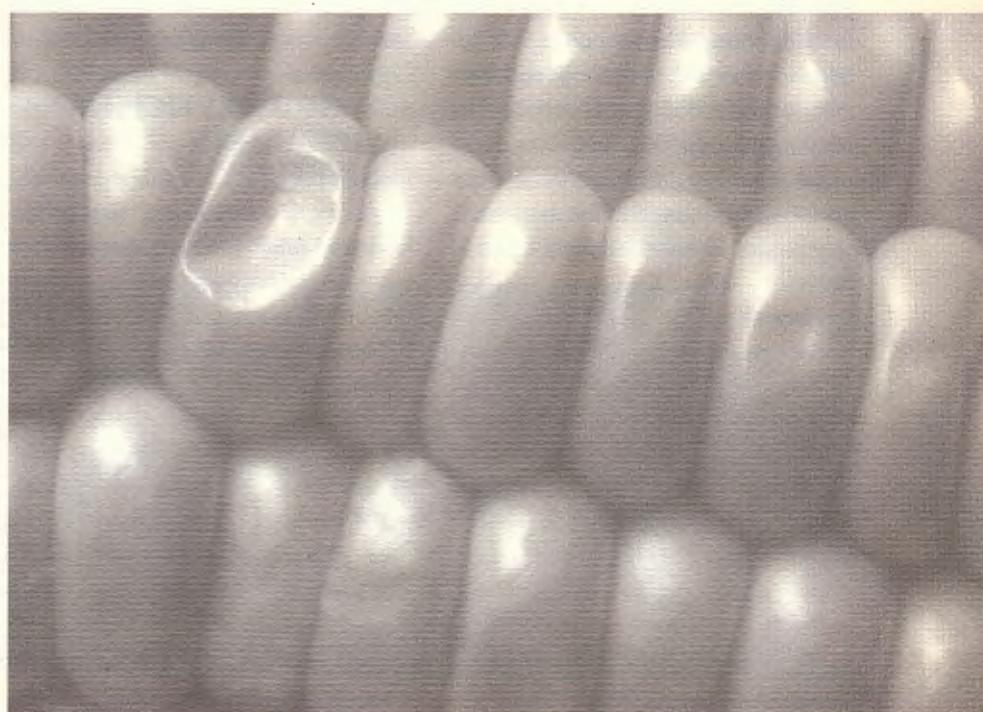
Ihracata yönelik tarım politikalarının bu ülkelere döviz kazandırdığı, dolayısıyla ekonomik yönden faydalı olduğu düşünülebilir. Ancak burada göz ardı edilmeye çalışılan bir gerçek var: Söz konusu ülkelerde kazanılan dövizin büyük bir kısmı halkın doyurmak için gerekli olan buğday, mısır gibi ürünler ithal etmeye harcanıyor.

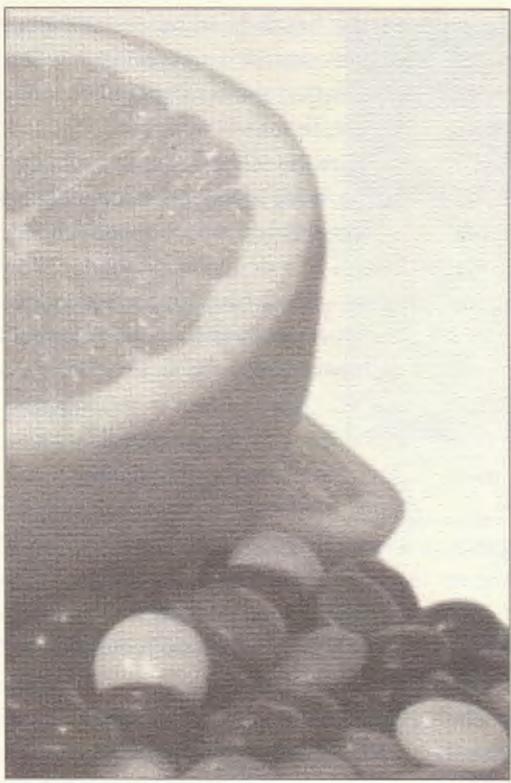
Bu kısırdoğuya söyle bir örnek verilebilir: Fas, 1950'li yıllarda IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen program doğrultusunda tarım politikalarını Avrupa piyasasına meyeve ve domates üretmek üzere programladı. Bu program doğrultu-

sunda, kendi kendine yetecek buğday üretiminden vazgeçilip ithalata yöneldi. Tabii bu sırada büyük arazi sahiplerine ait topraklarda meyeve domates ekimi yapabilmek için büyük baraj inşaatı ve sulama projeleri gerçekleştirilmek gerekiyordu, bunun için de dış borç alındı. 1984 yılına gelindiğinde ödenmesi gereken borç miktarı ülkenin gayri safi milli hasılasının yüzde 110'una ulaşmış, bu arada besin ithalatı yüzde 220 artmıştı. Ülkenin elindeki sınırlı döviz rezervlerinin büyük bir kısmı besin ithalatına ayrılıyor, 21 milyon Faslı'dan 9 milyonu "tam anlamlı yoksul" olarak niteleniyordu.

Filipinler'de IMF'nin de desteği ve tohumcu şirketlerin gayretleri ile içinde 80 bin parça bulunduran bir gen bankası kuruldu. Bu banka sayesinde, entansif pirinç ekimi yapılan arazilerin yüzde 40-60'ı genetik müdahaleye uğramış oldu. Çin'de aynı mantıkla 250 milyon çiftçi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

Diğer taraftan, konunun bir de israf ve tüketim çoğulaklı boyutu var. ABD Tarım Bakanlığı'nın verilerine göre, ABD'liler her yıl üretilen gıdaın yüzde 25'inden fazlasını israf ediyor. Araştırmaya göre, sadece 1995 yılında çöpe atılan gıda miktarı 43 milyon ton civarında. Bir kişinin günde ortalama 1,5 kilo gıda tü-

kettiğini varsayırsak, israf edilen gıdanın sadece yüzde 5'i bile geri kazanılsa 4 milyon insanın doyması sağlanabilir. J. Simon'a göre, sadece depolama yöntemlerinde yapılacak iyileştirmeler bile, gıda maddelerinin kaybını yüzde 15 ila 25 oranında azaltabilir.

1980'lerin sonlarında, dünyadaki kâğıt tüketiminin yüzde 81'i, demir ve çelik tüketiminin yüzde 80'i, araba tüketiminin yüzde 92'si, elektrik tüketiminin yüzde 81'i ve havaya salınan karbondioksitin yüzde 70'i gelişmiş kuzey ülkelerinde gerçekleşiyor. Bir Amerikalı, bir Hintli ile karşılaşıldığında, 115 kat daha fazla kâğıt tüketiyor, 320 kat daha fazla araba satın alıyor, 52 kat daha fazla et yiyor ve 46 kat daha fazla elektrik harciyor.

Ayrıca, yeryüzünde besin olarak kullanılmaya uygun türlerin pek küçük bir bölümünden yararlandığımızı daha önceki bir örnekte görmüştük: İnsan besini olmaya uygun 80 bin bitkiden ancak 150 tanesini yaygın olarak yetiştirmek. Kalan bitki türleri akıllıca değerlendirildiğinde dünyadaki açığa neden çare olmasın?

Tarımda modern tekniklerin, kimyasal ilaçların, hormonların vb.

kullanılmaya başladığı "yeşil devrim" olarak nitelendirilen süreç de kamuoyuna dünyadaki açığa çare bulmak şıriyla sunulmuştu. Ancak veriler iddianın tam tersini gösteriyor: Dünya Bankası'nın 1993'te yayımladığı Dünya Kalkınma Raporu verilerine göre, 1976'da düşük gelirli olarak sınıflanan ülkelerde kişi başına düşen ortalama gelir, yüksek gelirli ülkelerdekiin yüzde 2,4'ü kadardı. 1982'de bu oran yüzde 2,3'e, 1988'de yüzde 1,9'a düştü. 1980'den 1990'a kadar, düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerde kişi başına gayri safi milli hasılada büyümeye, gelişmiş ülkelerdekinin yüzde 52'si kadardı.

Artan besin ihtiyacına yanıt vermek ya da açlığın hüküm sürdürdüğü yerlere yiyecek götürebilmek için GDO'ya ihtiyacımızın olmadığı açıkça ortada. Dünüyadaki açlığın nedeni yeterli besin olmaması değil, besinin adil dağılmaması ve plansız tarım politikaları. 3. dünya ülkelerinin tarım politikalarıyla ilgili zaten yeteri kadar derdi varken, bu ülkelerin tarımına bir de GDO üreticisi çokuluslu şirketlerin sokulmaya çalışılmasının pek de iyi niyetle ilgisi olmasa gerek.

5) GDO ÜRETİCİSİ FİRMALARIN NIYETİ NE?

Tarım alanları doğal ekosistemlerden oldukça farklıdır. Doğada kural olan çeşitliliğin aksine, tarlada tek bir ürün yer alır. Ekolojinin genel kuralı gereği, doğanın genel gidişatının aksine, gerçekleşen hiçbir olay bedelsiz değildir. Ürünü tarlada tek ürün olarak tutmak, yabani otlar ve böceklerle paylaşmamak için de belirli bir bedel ödemek, yani enerji harcamak gereklidir.

Meksika'da yalnız el emeğiyle bir hektar mısır 1000 saatlik insan gücü harcayarak üretiliyor, ABD gibi makinelişmiş tarım yapan bir toplum-

da ise bir hektar mısır üretmek için 12 saatlik insan gücü yetiyor. Gereken enerjinin kalan kısmı makineler vb. modern tarım teknikleri tarafından karşılanıyor.

Ekolog Pimentel'in ABD'de modern mısır üretimi konusunda yaptığı bir araştırmayı inceleyelim. Ölçme ve karşılaştırma kolaylığı olması için tüm girdiler enerji birimi, yani kalori cinsinden hesaplanmış. Pimentel'in verdiği rakamlara göre, tarla için harcanan toplam enerjinin yüzde 32'si azotlu gübre üretimine, yüzde 28'i tarım makineleri yakıtına, yüzde 15'i bu makinelerin yapımı ve bakımına, yüzde 11'i çeşitli işler için kullanılan elektrik enerjisine, yüzde 4'ü ürünü kurutmaya harcanıyor. Bunlardan sonra gelen girdiler yüzde 2'ser değerle taşıma ve dağıtım, potasyumlu gübre, fosforlu gübre ve tohum. Yüzde 2'den az olan girdiler de, ot ilaç, böcek ilaç, sulama ve işçilik. Göründüğü gibi sanayileşmiş tarımda kol gücünün toplam girdiler içindeki payı oldukça az.

Peki tüm bunların GDO ile ne ilgisi var? Tabloyu dikkatle incelediğimizde yukarıda söz konusu olan olayın bildiğimiz anlamda çiftçilik değil, tarım sanayisi olduğunu görüyoruz. İşin püf noktası da zaten burada. Çiftçi tarlasındaki ürünü elde etmek için büyük oranda bu konuda üretim yapan çeşitli sanayi kuruluşlarına bağlı. Bu sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmının çokuluslu şirketler olduğunu tahmin etmek zor değil.

Elbette, GDO üreticisi çok uluslararası şirketler de bu lezzetli pastadan pay almak istiyor. Dünyada genetigi değiştirilmiş tarım ve yem ürünlerinin tohum piyasası 8-10 firmanın elinde. Bu firmaların ana hedefi; dünyadaki tüm ülkelerin tarım ve hayvancılığını, tohum almında kendilerine bağlanacak şekilde biçimlendirmek.

Jeremy Rifkin, Biyoteknoloji Yüzyılı adlı eserinde durumu şöyle anlatıyor:

"Genler biyoteknoloji yüzyılının 'yeşil altı'dır. Gezegenin genetik kaynaklarını denetleyen ekonomik ve politik güçler, tipki sanayi çağın-

da fosil yakacaklar ve değerli metal-ler üzerinde denetim kurmanın dün-ya pazarları üzerinde denetimi bel-lemeye yardımcı olması gibi, gelece-ğin dünya ekonomisi üzerinde ola-ğanüstü büyük bir güç edinecekler. Çokuluslu şirketler ve yönetimler gelecekte olası pazar olabilecek ben-zeri az bulunur genetik ayırt edici özelliklere sahip bitkiler, hayvanlar ve insanlar bulmayı umarak, kitalar-da 'yeşil altın'ı aramak için keşfe çıkmaya zaten hazırlar. Arzu edilen ayırt edici özellikler bir kez belirle-nince, biyoteknoloji şirketleri onları değiştirmeye ve sonra yeni 'buluşları' için koruyucu patent elde etmeye çalışıyorlar."

Pekiyi, GDO üreticisi firmalar "genetik bakımından iyileştirmeyi" neye göre planlıyorlar. Söz konusu olan insanlığın yararına bir iyileşti-rme mi? Yoksa yalnızca kârların artmasına yönelik "iyileştirmeler" mi yapılıyor? Elliot A. Norse, *Ancient Forests of the Pacific Northwest* adlı eserinde, genetigi değiştirilmiş ağaç-larla ilgili şunları yazıyor:

"Sanayi ağaçları plantasyonları, doğal ormanların zengin karmaşıklığı ile karşılaşıldığında, biyolojik ve genetik çöllerdir. Bu ağaçların arasından akan derelerde çok az balık yaşar. Bitki, hayvan, böcek ve mantar çeşitliliği en az düzeydedir. Yaşı bir ormanın tabanı, bitki örtüsünün oluşturduğu çok pahalı, gür bir halidir; bir ağaç plantasyonunun dibi ise bununla karşılaşıldığında hemen hemen kırış, bitkisiz bir top-raktır. Salt bir meta olarak (yani, ya-pı işlerinde kullanılabilcek ağaçtan yapılmış pek çok tahta ve kereste olarak) görülen ağaçların kendisi ise, sermayenin dönme sürecinin daha çok kısalmasına ve dolayısıyla kârm en çoga çıkarılması na imkân verecek şekilde, 'genetik bakımından iyileşti-rilir.' Kârlar ne kadar artar-sa, doğal çeşitlilik de o oranda yok olur."

John Bellamy Foster, *Savunmasız Gezegen* adlı çalışmasında GDO konu-

sunda yaşanan süreci şöyle özetli-yor:

"20. yüzyılda tarım sanayisi tara-fından gerçekleştirilen Yeşil Devri-min merkezinde, tohum üretiminin metalaşması vardı. Biyoteknoloji, yüksek rândımanlı mahsuller üreti-yor denilerek yaygın olarak satılma-ya çalışılan hibrit misri ve diğer to-hum çeşitlerini üretmiştir. Bununla birlikte, bazı bilimciler, çok ürün ve-ren çeşitlerin her bir kuşaktan doğ-rudan seçilmesi ve bu bitkilerden el-de edilen tohumların yayılması yeri-ne hibrit metodunun kullanılmasını, en başta kâr düşüncesinin güdüledi-gine inanmaktadır. Bunun sebebi de, hibrit tohumların kullanılması halinde çiftliklerin her yıl yeni to-humlar almak zorunda olmalarıdır. Çünkü geleneksel çiftlik yöntem-lerini (gelecek yıl için tohumluk ola-rak en iyi bitkileri seçme) izlemek, hibritler söz konusu olduğunda, ve-rimlilikte şiddetli bir azalmaya so-nuçlanırı."

6) GDO NASIL UYGULANIYOR?

Uygulama gen mühendisliğinin işi... Gen mühendisliği esasında bir kesme, yapıştırma ve çoğaltma işle-mi. Aktarılacak gen önce, bulundu-ğu canının DNA'sından kesilerek çi-karılıyor. Sonra yektör adı verilen bir taşıyıcı virüs ile bu gen, DNA molekülüne yapıştırılıyor. Gen mü-hendisliğinin araştırma alanı çok ge-niş, sadece klonlanmış koyunlardan ibaret değil. Kavak ağaçlarındaki lig-nin maddesinin kolay çözünmesini sağlayarak kavakların kâğıt üreti-minde daha uygun hale getirilmesi,

olumsuz çevre koşullarına uyum sağlayen bitkiler üretmek, metal kır-lılığine dayanıklı bitkiler yaratmak gibi pek çok maksatla genetik bilimi kullanılabiliyor.

GDO suni olarak dışarıdan yer-leştirilmiş gen veya genler içeriyor. Bu suni gen/genler başka bitkilerden alınabilecegi gibi, virüs, bakteri ya da hayvanlardan da alınabiliyor. So-ya fasulyesi, buğday, pirinç, mısır, tütün ve pamuk gibi ürünler, daha fazla verim elde edebilmek iddiasıyla gündemde. Bu bitkiler, tarım için uygun olmayan alanlarda da ta-rım yapmak amacıyla haşerelere, su-ya ya da tuza dayanıklı olacak şe-kilde genetik olarak değiştiriliyor. Hay-vancılıkta da benzer çalışmalar yapı-iyor.

Burada GDO kavramını biraz aç-mak gerekiyor, çünkü farklı ülkelerde farklı isimler kullanılıyor: GDO'lar transgenik canlılardan farklı özelliklere de sahipler. Transgenik organizma farklı kaynaklardan gen-leri almış ve kombine DNA teknoloji uygulamalarıyla düzenlenmiş bir canlıyken; GDO hem bunu içeriyor, hem de klasik teknikler ile, yani do-ğada var olan süreçlerle, ama deney-sel olarak düzenlenmiş organizma-rı da kapsıyor.

GDO'nun kapsamı içine genetik olarak değiştirilmiş bütün organiz-malar giriyor. Transgenik canlılar ise bir genin alınıp hayvandan hay-vana verilerek üretilen canlılar. Ya-nı, bu durumda gen transplanti söz konusu. Bu yazıda kastedilen GDO'nun tarifi şu: "Modern biyo-teknoloji kullanılarak elde edilmiş yeni bir genetik materyal kombinas-

Genetiğle oynanmış ürünleri protesto eden bir eylem.

yonuna sahip olan herhangi bir canlı organizma.”

GDO’ların tarım alanında kullanımı biçimine “Yeşil gen tekniği”, tıp alanında kullanış biçimine ise “Kırmızı gen tekniği” deniyor.

Yeşil gen tekniği

Yeşil gen teknikleri ile bitkilerin tüm doğal programları değiştiriliyor. Onların genomuna (bitkiyi oluşturan genlerin bütünü) müdahale ediliyor. Genleri taşıyanlar, kromozomlar. Doğrudan müdahale ile bitkiye yabancı olan (istenilen özelliğin taşıyan) bir gen, bu bitkinin bir kromozomuna yerleştiriliyor.

Bu işlemin en çok vurgulanan sözde yararları: Zararlı böceklerle, zararlı mikroorganizmalarla (bakteri, mantar), yabani otlara karşı dayanıklılık, bitkinin raf ve depolama ömrünün uzatılması... Bunlar elbette iddialar. Gerçekte GDO’lar tarında aşırı üretimciliğin, özellikle de ilaçların öldürmeyi beceremediği asalakların (böcekler ve zararlı otlar) yoğunlaştığı tek tip tarımın başımıza açtığı sorunları, daha da sorunlu başka bir yolla çözmeye soyumaktan başka bir şey değil. Örneğin bir mısır kromozomuna böcek öldüren bir organizmanın geni sokuluyor. Mısır tüm gelişme ve büyümeye döneminde, artık bu böcek ilacı yerine geçen bakteriyi bünyesinde taşımaya başlıyor. Tahildaki böcek ilacı kolay kolay kaybolmuyor, ilaç asma kurdu denen asalak böceklerle ulaşır.

Yor. Ancak aynı zamanda böcek ilaçları, gıda zinciri içinde yoğunlaşıp biriyor. İnsan bu zincirin en ucundaki organizma olarak bu süreçten doğal olarak etkileniyor. Bitkiler genetik olarak değiştirilirken, bazen taşıyıcı gen olarak antibiyotikler kullanılıyor. Genetik modifikasyona uğramış bu üründen yiyen insan, antibiyotiklere karşı direnç kazanıyor. Herhangi bir hastalık durumunda artık antibiyotikler sizi tedavi edemiyor. Dünyada her yıl çok sayıda insan, antibiyotik direnci nedeniyle yaşamını yitiriyor...

Kırmızı Gen tekniklerine gelince...

Gen aktarımı yoluyla hastalıkların tedavi edileceği yolunda söylenti bol ama henüz sağlık alanında bu konuda elle tutulur bir gelişme yok. Çünkü, insanın genetik yapısı çok karmaşık. Öyle bir gen çıkarıp, iki gen aktarıp tedavi edemiyorsunuz hastalıkları... Kırmızı gen teknikleri sürecinin gerçek mağdurları ise transgenik hayvanlar. Çabuk büyüyen, fazla süt veren inekler yetiştirmeye gibi hedefler uğruna, pek çok hayvan laboratuvarlarında telef ediliyor. Ellerinin altında yüzlerce hayvan, deney üstüne deney yapıyorlar. Fakat, bunu gen yapısını bilmeden yapıyorlar. Araştırmacılar genlerin en fazla yüzde 5’ini tanıdıklarını söylüyor. Geride kalan genlerin ne işe yaradığı henüz bilinmiyor. Bilinmeyen yüzde 95 oranındaki genleri

“çöp genler” diye adlandırıyorlar. Bu kadar az bilgi ile nasıl genetik bir müdahalenin olumlu sonuçlarından söz edilebilir? Klonlanmış koyun Dolly’nin başına gelenler hepimizin malumu... Çok kırılgan olan, antibiyotiklerle ayakta duran Dolly, çok kısa zamanda yaşama veda etmiştir.

7) GDO ÜZERİNDEKİ PATENT UYGULAMALARI

Diğer yandan bu çokuluslu biyoteknoloji firmaları, üretikleri ve patentine sahip oldukları ürünlerin, insan ve çevre sağlığına zararları konusunda yanlış bilgilendirme kampanyası, gizli ve üstü örtülü baskınlar vb. yöntemlerle kâr etme sürecinin devamını sağlamaya çalışıyorlar. Bu amaçla yaptıkları çalışmalarında devletin ya da devletin yetki verdiği kurumların kendi çıkarları yönünde kararlar almaları ya da olumsuz kararların geciktirilmesi gibi yöntemlere de başvuruyorlar (2).

Yürüttülen yanlış bilgilendirme kampanyaları, toplumun haber ve bilgi edinme hakkı önünde ciddi bir engel oluşturuyor. Yapılan kamuoyu yoklamaları ya da araştırmalarda GDO’lu ürünlerin toplumda tanıma oranı ve hatta bilinçli biçimde de olsa kullanma oranının tehlikeli boyutlarda olduğu bulgulanıyor (3).

GDO’lar bir hâkim olma tekniğidir. Patent hakkı da bu hâkimiyeti sağlayan en önemli araçtır. Günümüzde GDO’lar, özellikle tekniki ön plana çıkarılarak, hem teknik, hem de ürün olarak patent kapsamında korunabiliyor. Genetik yapısı değiştirilen ürünler patentleniyor. Çünkü bu çalışmaları yapan şirketlerin temel kazanç modeli, patent bedeli tahsil etme üstüne kurulu.

Örneğin sadece mikroorganizmayı bile patent kapsamında koruyabiliyorsunuz, bunlarla ilgili büyük saklama kuruluşları var. Halbuki doğada o mikroorganizma milyonlarca yıldır yaşıyor, fakat siz onu doğal ortamından yalıttığınız ve belirli özeliliklerini gösterdiğiniz, ispatlayabildiğiniz için bir tekel hakkı, korunma hakkını almak istiyorsunuz ve bu ıstisna size tanınıyor.

Gen bulunması ve tanımlanması çok zor olduğu ve büyük yatırımlar gerektiği için (Avrupa Patent Sözleşmesi'ne göre); bunun işlevini göstermek şartıyla, örneğin hangi proteini kodladığı, ne gibi işlevlerinin bulunduğu ispat etmek şartıyla bir başvuru yapıp, bu konuya ilgili patent alınabiliyor.

Oysa patent sadece yenilik özelliğini taşıyan ve sanayide uygulanabilirliği olan buluşları korumak içindir. Genetik değişikliklerde, ancak değişikliğin gerçekleştirildiği teknığın patentini alınmalıdır. Doğada bulunan genler için verilen diğer tüm patentler meşru değildir. Bunun adı biyolojik korsanlıktır.

Patent alınması halinde de genetik olarak değiştirilmiş pamuk, mısır ya da tütün tohumunu eken çiftçi, hasattan sonra elinde kalan tohumları ekinde yeniden kullanırsa, patent sahibine bir bedel ödemek zorunda kalıyor. Tarımsal üretimin en temel ve en eski yöntemlerinden olan, kendi ürününden gelecek yıl için tohumluk ayırmaya geleneği ve hakkı, bu şekilde ortadan tümüyle kaldırılmış oluyor.

‘Terminatör’ün denetimi (!)

90'lı yılların sonralarına doğru genetik tarımın önde gelen şirketlerinden olan Delta and Pine Land, çiftçilerin tohumları yeniden ekmesini engelleyen bir tohum kısırlaştırma yöntemi geliştirdi.

“Terminatör” olarak adlandırılan bu teknolojinin amacı, GDO’lu tarım yapan çiftçilerin patent ücretlerini düzenli ve eksiksiz ödemelerini

sağlamaktı. Bu teknolojide önce tütün tohumlarına sonra da başka bitkilerin tohumlarına yeni genler ekleniyor. Fakat bir kimyasal madde ile spreyenmediği sürece bu yeni “sürrüm” tohumlar, kısır oluyorlar. Şirketin adamları geliyor, tarayı o kimyasal madde ile spreyliyor, böylece bloke edici anahtar kapandığı için, tohum tekrar doğurgan hale geliyor. Hem tohum satılıyor, hem sprey. Kâr üstüne kâr yani...

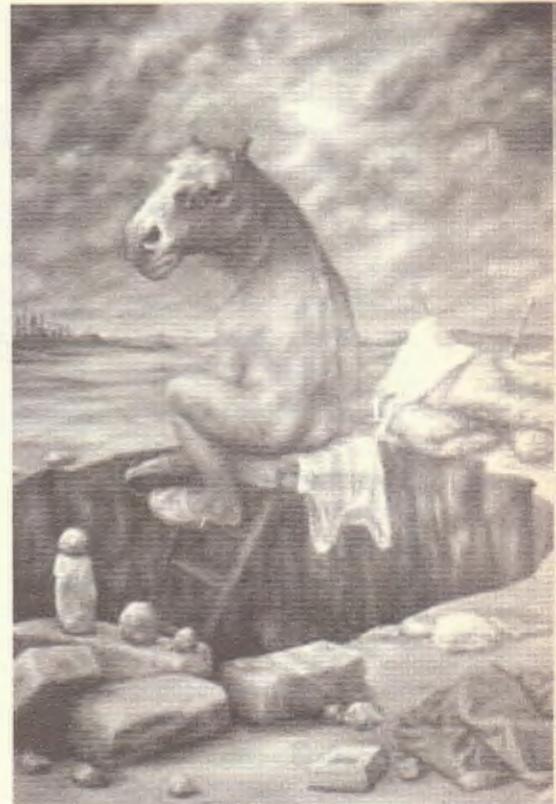
Yine dev şirketlerden olan Monsanto da aynı dönemde tarla tarla dedektif gezdirip denetim yaparak, patent bedelini ödemeyen çiftçileri peş peşe mahkemeye verdi.

Patent, aslında sinai buluşları koruyan bir sistem. Bir icat, buluş söz konusu olduğunda patent gündeme gelir. Doğada zaten var olan bir şeyi alıp ortaya çıkartmak ise bir buluş olarak değerlendirilmemelidir. 1987 yılında Amerika'da bir mahkemenin aldığı bir karar, dünyada da benzer patent anlayışının ortayamasına neden oldu. Oysa bir canının patentlenmesinden söz etmek, etik ilkelerle taban tabana zıt.

Bunun da ötesinde, bu uygulamalar felsefi ve dinsel tartışmaların öünü açacak ve dünyayı ciddi toplumsal çatışmalara gebe bırakacaktır.

Patentleme yanlılarına göre ise patent işleminde önemsenen, hukuki bir işlemin kendi dar kapsamı açısından bakıldığından, örneğin genin varlığı değil, o genin fonksiyonu oluyor. Herhangi bir genin ne işe yaradığını bir araştırmacı buluyorsa veya dizisini ortaya çıkarıyorrsa, bundan dolayı patent hakkı doğabiliyor. Bu uygulamayı savunanlar, canlı organizmanın metabolizması olduğu ve bu anlamda virüslerin de canlı organizma olarak sayılmaması gerektiğini söylüyor. Kendi başlarına çoğalmayan virüslerin başka bir konakçuya ihtiyaç duydukları hatırlatılıyor.

Fakat bu hukuki işlemin sonucunda ortaya ağır bir tablo çıkıyor ve bu tablonun bizi götüreceği felaketleri önceden saptamanın olağlığı da yok. Tabloya göre, zengin gen kaynaklarına sahip 3. dünya ülkelerinin sahip oldukları kaynaklar üzerinde-

ki patent hakları yavaş yavaş gelişmiş birkaç ülkenin, hatta birkaç çokuluslu şirketin elinde toplanıyor.

Bugüne kadar 500 binden daha fazla gene patent verilmiş, bunların 161.195'i, yani yüzde 27'si insan gene nine ait. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1985-1999 arasında 11 bin bitki için patent alınmış durumda. Orijini, gelişmekte olan ülkeler olup da küresel ölçekte üretilen bitkiler üzerinde, 132 patent var. Bunların arasında mısırda 68, patatest 17, soyada 25, buğdayda 22 patent var. Aventis, *Basillus thuringiensis* içeren tüm transgenik bitkiler için ABD'de patent aldı. Başka bir firma 1994 yılında tüm transgenik soya çeşitlerini kapsayan bir patent aldı. Monsanto buna itiraz etti, fakat daha sonra bu firmayı ve patentini satın alıp itirazını geri çekti. Aralık 1999'da Monsanto tarafından 475 çiftçiye dava açıldı. Sebep; Monsanto'ya ait patent içeren tohumların üretilmesi, saklanması ve yeniden ekilmesiydi.

Bir başka çarpıcı örnek de Hindistan'dan. Tespihağacı Hindistan'da binlerce yıldır ilaç ve böcek öldürücü olarak kullanılıyordu. ABD'li bir firma ağaçta bulunan böcek öldürücü maddeyi ayırarak patentledi ve

kendi ürünleriyle rekabet ettiği için Hintliler'in bu bitkiyi böcek öldürücü olarak kullanmalarını engellemeye başladı.

Kendi amaçlarına hizmet edecek biçimde, hukuksal soyutlamalar pesinde koşanlara, burada bir başka soyutlama önerisi yapabiliriz: İnsan sağlığını tehdit edeceği, kamu düzenini bozacağı, çevre sağlığını, ekolojik sisteme ve biyolojik çeşitliliğe önemli ölçüde zarar vereceği düşünülen buluşlara, patent verilmemesi ya da patent iptali niçin gündeme gelmiyor? Gerek Avrupa Birliği'nde, gerek diğer düzenlemelerde bu yaklaşımı gözlemleyemiyoruz.

Evet, gen ile patentin birleştiği her noktada, hayat ipotek altına alınıyor. Transgenik hayvanlara, organ ya da insan klonlamasına kadar götürten sürecin önünün açılması gibi korkunç bir sonuç ortaya çıkıyor.

GDO teknolojisi canlıların patent altına alımı sonucunu doğuruyor. Böylece, sonsuza kadar hiçbir müdahale olmaksızın kendini yeniden üretebilecek bir organizma üzerinde, ecza ya da kimya şirketleri mülkiyet hakkı elde ediyorlar. Yani yaşamın sahibi oluyorlar.

Patent konusunun, ülkelerarası politikalar ve Türkiye'nin bundan sonra izleyeceği yol ile ilgili de önemli boyutları var. AB'ye tam üyelik hedefi olan Türkiye, patent konusunda sadece Avrupa'ya uyum kapsamında hareket ederse yanlış davranışmış olur. GDO ürünlerinin Türkiye'de yaratacağı tahribatın büyülüğü, Avrupa ile kıyaslanacak gibi değil.

Patentin getirdiği tekel hakkı da önemli bir sorun oluşturuyor. Patent, alınan ülke için geçerli. Yani o ülkeydeki diğer kişiler, o ürünü üretmekten mahrum kalıyorlar. Türkiye biyoteknoloji üreten, geliştiren bir ülke olmadığı için, teknolojik buluşlarla ilgili patentler, dışarıdan gelen patentler oluyor, yani Türkiye'de sağıksızlığı bir yana, bir de bu sağ-

Brezilya'da GDO'lari protesto eylemlerinden bir görüntü.

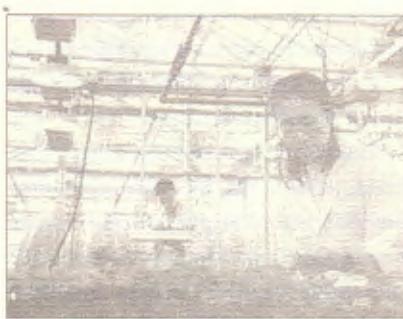
ıksız sürecin tekelleri ortaya çıkacak. Sonuçta çok zengin bir biyoçeşitliliğe sahip ülkemizde yerli gen kaynaklarının yeni sahipleri, uluslararası biyoteknoloji şirketleri olacaklar.

8) TÜRKİYE İŞİN NERESİNDE?

GDO'lari veya GDO'lu ürünler 13 ülkede 60 milyon hektar arazide üretiliyor. Bu üretimin büyük bölümü ABD, Kanada, Arjantin ve Çin'de gerçekleşiyor.

Komşuda pişer de bize düşmez mi? Biz de tabii ki küreselleşmenin "nimetlerinden" faydalaniyoruz. Türkiye'de 1998 yılından beri patates, mısır ve pamukta deneme amacıyla transgenik bitkiler üretiliyor.

Bu deneme ekimlerinin bile ne büyük tehlikeler oluşturduğu ortada. ABD'de genetik yapısıyla oynamış tarlaların çevresinde, elli metre genişliğinde ekilmemiş toprak şeritleri bırakıyor. Böyle olduğu halde yapılan son testler tozlaşmanın 4,5 km'ye kadar uzandığını gösteriyor. Hatta kimi iddialara göre tozlaşma 10 km ötedeki alanları dahi etkileyebiliyor. Bizde kimse bu işlerle ilgi-

Transgenik tarım "Yeşil Devri" olarak sunuldu ama, sakıncaları çok fazla.

lenmediği için, herhangi bir denetim söz konusu değil. Dolayısıyla bu ürünlerin kendi yetel çeşitlerimizi tehdit etmesi, tozlaşma yoluyla, kendiliğinden yetişme yoluyla türü bozması riski çok büyük. Genetik modifikasyona uğramış misirlar soframiza misafir oldu mu? Bunu henüz biliyoruz...

Üstelik Türkiye'de GDO'lari biyoteknoloji ve biyogüvenilirlikleri noktasında mevzuat çalışmaları da henüz çok yeni. Özellikle gürmrük kapılarında GDO'lari tespiti yapılamıyor. Bu konuda çalışan tek kurum, sadece Ankara İl Kontrol Laboratuvarı.

Bu tür ürünlerin ithalatında, ürünlerin etiketli olup olmadığını anlamak da mümkün değil. Örneğin Amerika'nın etiketleme zorunluluğu yok ve oradan gelenleri mutlaka incelemek gerekiyor. Biyogüvenlik Koordinasyon Komitesi'nden Prof. Dr. Turhan Uslu'nun verdiği rakamlara göre; 2002'de ABD ve Arjantin'den ithal edilen soya fasulyesi, soya yağı, soya küspesi, mısır ve mısır yağında, toplam ithalatın yüzde 73'ünü GDO ürünler oluşturuyor.

Batı'da çevreci akımların mücadeleleri sonucunda, GDO'lu ürünlerin ekimi ve ülkeye sokulması, ciddi engellerle karşılaşıyor. AB mevzuatı ile karşılaşıldığında bu ürünlerin üretimi, ihracatı, ithalatı bakımından Türkiye'de herhangi bir hukuksal gelişme olmadığı görülüyor. Ayrıca her şey kapali kapılar altında cereyan ediyor. Ne tüketici, ne de üretici bu konuda bilinçlendirilmiş değil. Oysa GDO'lari doğal çeşitliliğe, insan sağlığına zararları çok açık.

Ticaretin serbestleştirilmesi AB'ye üyelikten sonra bir zorunluluk olacak. Yani ticarete konu olan biyoteknoloji ürünlerde Türkiye'ye gelebilecek. Örneğin, transgenik buğday çeşitlerini buğdayın anavatamız olan Türkiye'de üretmeye başladığımız zaman genetik kaynaklarımıza büyük bir tehdit altına sokmuş olacağız.

Türkiye'de hukuki boyut

Biyoteknoloji, canlılar üzerinde patent hakkı iddia edilmesinin önünü açıyor. Türkiye'nin de bu süreçte kendi hukuki düzenlemelerini oluşturması gereklidir. Bu amaçla mutlaka Türkiye'de bir biyogüvenlik çerçevesi kanunu olması gerekiyor. Anayasanın 124. maddesindeki bir hükmeye göre, kanun olmadan yönetmelik çıkmak mümkün değil.

Bu amaçla Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde yürütülen bir proje kapsamında sonuçlar alındığı takdirde, ulusal biyogüvenlik çerçevesi kanunu hazırlanacak. Bunun dışında, 1988'de Tarım Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu transgeniklerle ilgili bir talimat var (4).

8. Beş Yıllık Plan'da da transgenik tohumlar ile ilgili bilgiler bulunuyor. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken, bitkisel üretim ve tarımla ilgili birçok ihtisas komisyonu toplandı, politika dahil, tohumculuğun içinde transgenikler de değerlendirilmek üzere özel ihtisas raporları çıktı, daha sonra plan meydana geldi.

Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği koruma konusunda imza attığı uluslararası anlaşmalar da var. 1992'de yapılan Rio Dünya Çevre Konferansı'nda imzalanan "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" bunlardan biri. Sözleşme ülkemize bu konuda bazı yükümlülükler getiriyor.

Yine kanun ve transgenik bitkilere ilişkin yönetmelik hazırlanmadan önce, bunun dayanağı olacak mevzuatın çıkarılması, Cartagena Protokolü'nün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması gerekiyor.

Kanunun hazırlanmasında Türkiye açısından önemle üzerinde durulması gereken nokta, Türkiye'nin sahip olduğu biyolojik zenginliğin, yerli gen kaynaklarının korunması olmalıdır. Biyoteknolojik yöntemlerin GDO'lu ürünlerde yabancı genlerin doğaya karışımına neden

olması, Türkiye'nin doğal zenginliği için bir tehdit oluşturuyor. Yine bu kanunda biyoteknolojik araştırmalarda uyulması gereken kurallar da belirtilmeli.

AB ile ilişkilerde önemli bir çelişki daha var. GDO'lu ürünler ile ilgili en temel yaklaşım, "Gerekli olan bilgiler, doğası değiştirilmiş canlı organizmaya, bu organizmanın amaçlanan kullanımına ve olası potansiyel ve alıcı çevreye bağlı olarak her olayda değişebilir" şeklinde özetlenebilir.

Oysa bu prensip ile Avrupa Birliği'nin "Bir ülkede onaylanan üretim, bütün üye devletler için geçerlidir" yaklaşımı çelişiyor. AB ile müzakere sürecinde bu konunun da tartışılması gerekiyor.

9) ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bugün GDO'lu ürünler dünyada protestolara neden oluyor. Bu protestolar özellikle Hindistan, Çin, Meksika, Arjantin, Filipinler, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde yoğunlaşıyor.

GDO'lara karşı en etkili mücadele türlerinden biri tüketicilerin bilinçlemesi. Örneğin insan beslenmesinde soya fasulyesini en çok kullanan Japonya, artık GDO'ları geri çeviriyor. Orada GDO'lu soyayı kimse

almak istemiyor artık. Bu yüzden Japonya'da GDO'lu soya çok ucuz.

İngiltere'deki büyük gıda imalatçılarından Unilever ve Cadbury kendi üretim hatlarında GDO girdilerinin kullanımını yasaklamak konusunda anlaştılar. Unilever kendini Almanya ve İsveç'e GDO'lu olmayan ürünler sunan bir şirket olarak lanse etti. Nestle, kamuoyuna GDO içeriklerinden uzak durmaya çalışacağına, GDO'lu ürün kullanıldığında bunu etikette açıkça belirteceğine dair söz verdi. Bebek maması üreticilerinden Gerber ve Heinz, 1999'da ürünlerinde sadece GDO'lu olmayan malzemeleri kullanacaklarını açıkladı. Bazı büyük fast food zincirleri ve patates işleyicileri 'de GDO'lu patates almayacaklarını duyurdular.

Avrupa'da da, tüketicilerin bu ürünler tüketmekten çekinmesi, çevre örgütleriyle birlikte bunlara karşı mücadele yürütülmesi, büyük dağıtım şirketlerini GDO ürünlerini satmayı reddetmeye götürdü. Pek çok ürünün üzerinde "Bu ürünlerde GDO kullanılmamıştır" damgası var artık. Türkiye'den tarımsal ürün itihal eden başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülke, Türk ihracat firmalarından "Ürettiğimiz gıda ürünlerinde GDO'lu tohum kullanılmıştır" ibaresinin deklare edilmesini istiyor. Hatta bazı alıcılar daha da ileri giderek işlenmiş tarımsal ürünlerin prosesinde kullanılan bazı yardımcı malzemelerin (örneğin sitrik asidin) GDO'lu olmadığına dair belge istiyorlar.

Türkiye'de de GDO'lara karşı savaşında ekoloji ve çevre örgütlerine, tüketicilere, tarım örgütlerine çok önemli görevler düşüyor... Çözüm birlikte hareket etmekten geçiyor (5).

Taleplerimiz

Türkiye'den ekolojik yaşamı üretim boyutundan sosyal boyutuna kadar bütünsel bir yaşam felsefesi olarak gören, dünyanın kötü gidişini engelleyle, alternatif bir yaşam biçimini olarak benimseyen bireyler ola-

rák sesleniyoruz:

1) Gelecekte ekoloji ve insanlık adına ne kadar bedel ödeteceği belli olmayan, sistemi tümüyle değiştirebilecek, çıkaracağı sağlık problemleriyle dünyanın düzenini bozacak GDO'lu ürünleri kesinlikle reddediyoruz. Bunların Türkiye'ye sokulmasının önlenmesini istiyoruz.

2) GDO'lu tarım kendi dışındaki tüm tarım şekillerini ve özellikle ekolojik tarımı yok eden totaliter bir tekniktir. Bu nedenle GDO tohumlarının ülkemize girişi yasaklanmalı, GDO'lu tarım yapılmamalıdır. Tarımsal üretimin doğal evrelerine ve ritmine saygılı olunmalıdır.

3) GDO'lu besinler geleneksel ve yerel beslenme kültürü ve hakkına açık bir saldırıdır. GDO'lu ürünlerin ülkeye girişinin mümkün olması durumunda ve her halükarda bu ürünlerin üzerinde "ne olduklarını" belirten "etiketlerin" olmasını istiyoruz. Tüketicinin alacağı ürünlerde GDO olup olmadığını bilmesi, seçimin kendi inisiyatifine göre yapabilmesi tüketicinin en temel hakkıdır, diye düşünüyoruz.

4) GDO'lu ürünlerin kullanılmış olması ihtimaline karşı GDO'lu ürün kullandığı bilinen Nestle ürünleri gibi ithal bazı ürünlerin mercek altına alınmasını, Cargill, Novartis, Zeneca, Du-Pont, Syngenta, Monsanto ve Dow Chemical gibi GDO üreticisi şirketlerin Türkiye'ye getirdiği

ürünlerin mercek altına alınmasını istiyoruz (6) (10).

5) GDO'lu ürünlerin yüzde 98'i böcek ilacı içeriği için Sağlık Bakanlığı'nın ilgili kuruluşlarında denetlenmelidir.

6) Çiftçi örgütleri, ziraat odaları gibi kurumlar GDO'lu ürünlerle mücadele kapsamında kendi aralarında memoranduma gitmelidirler. Gelecekte olası bir GDO tehlikesinde, gen tekniklerinden ve genetik olarak değiştirilmiş ürünlerden arındırılmış olan kurtarılmış bölgeler, ancak bu şekilde oluşturulabilir (7).

7) Ulusal Biyogüvenlik Komitesi'ne başta ekoloji-çevre örgütleri olmak üzere, ziraat odaları, tarımsal tüm sivil toplum kuruluşları ve tüketici örgütleri katılmalıdır.

8) GDO'lu tohumların ekimleriyle ilgili karşı çıkışlar ve oluşturulan memorandumlar, sadece ekolojik olarak hassas bölgelerle sınırlı olmalıdır (8).

9) Genetigi değiştirilmiş tarım ve yem ürünleri Türkiye'deki fiyatların çok çok altındadır. Bu fiyatlar Türk çiftçi ve hayvancılık ile uğraşanlar için ekonomik açıdan çok cazip görülmektedir. Bu aldatmacanın karşısında gerekli bilgilendirmenin başta il ve ilçe tarım örgütleri olmak üzere ilgili kurumlarca kesinlikle yapılması, devletin ve sivil toplum örgütlerinin görevidir.

10) Ulusal Biyogüvenlik Koordi-

nasyon Komitesi'nin çalışmaları Mart 2004'te bitti, ancak projenin uzatılması kuvvetle muhemed. Bu proje çalışmaları ile hazırlanacak yasa tasarısının ilgili bakanlıklarda (Tarım, Çevre-Orman, Sağlık, vb.) görüşülüp TBMM'ye gelmesi ve yasalaşmasının en az 4-5 yıl olduğu ifade ediliyor. Bu kanunun aciliyeti ortadadır ve en kısa sürede çıkarılması gerekmektedir. GDO'lu ürünler hakkında her ülkenin

kendi önlemlerini alacağı yönündeki uyarı gereği Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Genelgesi'nin 11. ve 12. Maddeleri'nde belirtilen yasaklamalar geçerliliğini korumalı, bu hükümlerin aksine düzenlemelere gitilmemelidir (4, 9).

11) Türk Gıda Kodeksi mevzuatında GDO'lu ürünler tanımlanmalı ve insan sağlığına zararlı olduğu için yasaklanmalıdır.

12) İnsan sağlığını tehdit edecek, kamu düzenini bozacak, çevre sağlığına, ekolojik sisteme ve biyolojik çeşitliliğe zarar vereceği düşünülen buluşlara patent verilmemesi, varolan patentlerin de iptal edilmesi gündeme getirilmelidir.

13) Genetigi değiştirilmiş tarım ve yem ürünleri için mevcut yasa, yönetmelik ve mevzuatlarımız, gürbüklerimiz, analiz için laboratuvarlarımız-hazır değildir. Bu hazırlıkların bir an önce yapılması gerekmektedir.

14) Gen kaynakları, fosil yakıta dayalı enerji sisteminin bitmesinden sonra 21. yüzyılın en büyük zenginliği olacaktır. Ülkemizin sahip olduğu gen kaynakları en önemli zenginliklerimden biridir. Bu çerçevede devlet ve sivil toplum kuruluşları yerli gen kaynaklarının korunması ve İslahi için kurumsallaşmalı, gen kaynaklarımız, yasalarla çokuluslu şirketlerin tehditlerine karşı korunmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Impacts of Genetically Engineered Crops on Pesticide Use in the United States: The First Eight Years, Dr. Charles M. Benbrook Northwest Science and Environmental Policy Center Sandpoint Idaho November 25, 2003.

2) 15 Greenpeace aktivisti, Berlin'de Robert Koch Enstitüsü önünde, ellerinde bir inek iskeletiyle bir protesto gösterisinde bulundular. Ellerindeki dövizlerde "Genli Yemler Tereyağlanımızda" yazıyordu. Protestonun arkasındaki etmene gelince... Enstitü, idare tarafından bu konuda yetkililer kılınmalarına rağmen, simdiye kadar Hessen Eyaleti'ndeki bir köyde selen 12 inekin, ölüm nedenini hâlâ açıklamadı. Bu inekler, 1997-2001 yılları arasında Wölfersheim'da gen teknikleri ile değiştirilmiş misirla beslenmişlerdi. Robert Koch Enstitüsü, Greenpeace tarafından bu besin maddelerine (gen teknigiyle değiştirilmiş misirler) onay vermesi ve bu uygulamanın sanucunu görememesi nedeniyle sarımlı tutuluyor. Organizasyon, ineklerin hangi nedenlerle ölübüne dair kesin bir açıklama bekliyor ve Syngenta Firması tarafından BT176 gen teknikleriyle üretilmiş misirlerin, açılın yasaklanması talep ediyor.

3) Almanya'da Emnid Enstitüsü tarafından 1000 Alman arosunda yapılan bir araştırmayı sonuçlarına göre, kadınların özellikle yüzde 56'sının ekolojik kakaolu ürünleri tüketmeye tercih ettiler. Erkeklerde bu oranın yüzde 39 olduğu belirlendi. Araştırmaya katılanların yüzde 48'i, özellikle meye ve sebzelerde değişimle uğraşamamış ürünleri tercih ettiler. Et ve sucuk, salam vb. yiyeceklerde bu oranın yüzde 31 civarında olduğu ortaya çıktı. Diğer besin maddelerinde ise oranlar söyle sıralandı: yumurtada yüzde 25, ekmekte yüzde 13, meye sularında yüzde 10, tavuk ve diğer küməs hayvanlarında yüzde 8, hububatta yüzde 6... Araştırmaya katılanların yüzde 26'sının hiçbir biçimde ekolojik ürünler satan dükkanlarından alışveriş yapmadıkları da saptandı. 1999'da yapılan European Public Concerted Action Grup anketinde; ankete katılanların yüzde 74'ü GDO'ların etiketlenmesi gereğine inandıklarını, yüzde 60'ı yeni gelişmelerle kamunun da gürüşünün alınmasını istediklerini, yüzde 53'ü ise mevcut düzenlemelerin kişileri korumada yetersiz kaldığını belirttiler. 1998'de İngiltere'de yapılan bir diğer çalışmada ise yanıt verenlerin yüzde 77'si GDO'lu gıdalara yemeye tercih etmediğini ifade ettiler. İngiltere ve Galler'de 265 bin üyesi olan Ulusal Kadın Enstitüleri Federasyonu'nun üyeleri üzerinde yaptığı bir ankete göre, kişilerin yüzde 98'i GDO'lar hakkında daha fazla soruşturma, yüzde 93'ü ise GDO'lu gıdalara etiketlenmesini istediklerini belirttiler.

4) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tahsilat İthalat Uygulama Genelgesi (1988)

11. Madde: Genetik mühendisliği yöntemleri ile elde edilmiş aktarmagenli (transgenik) bitki çeşitlerine ait tohumluklara, ürün yetiştiğimde kullanıma omacılık ithal izni verilmey. Bununla beraber, yalnızca araştırma ve deneme amaçlı almak üzere, Bakanlık uygın gürültü bu tip tohumlukları ithaline mevzuat çerçevesinde izin verilir.

12. Madde: Gerek deneme gereke ticari amaçla değerlendirilmek üzere yapılacak tüm aktarmagenli (transgenik) olmayan birki çeşitlerine ait tohumlukları ithalatında ise, ithalatçı, firma tarafından söz konusu tohumlukun aktarmagenli olmadığını beyan ve taahhüt edilmesi gereklidir.

5) Dünyada da çözüm için çiftçilerin, tüketicilerin, ilgili sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunda birlidirler yayıldıkları görürler. Örneğin yakın zamanda Meksika'daki çiftçiler ve topluluklarının yayıldıkları ortak deklarasyon ana hatları söyle özetlenebilir:

1. Genetigi degistirilmiş tüm ürünleri reddederiz.
2. Genetik bulaşmayı legalize edecek Kongre öncesi, biyogüvenlik tasarımları reddederiz.
3. Genetik bulaşmodon, Mansanta, Syngenta, Bayer, Dow ve BASF gibi uluslararası şirketler sorumludurlar. Bunların patentlerinin lisanssız olarak kullanıldığına dair aşıkları dovalar, çiftçi haklarına tecavüz anımlına geldiğinden, bu davaları reddederiz.
4. Meksika hükümeti, Tarım Hayvancılık Balıkçılık ve Gıda Ba-

konluğu, genetik bulaşma konusunda halkı bilgilendirmelidir.

5. Genetigi degistirilmiş misirin üretimi ve çevreye salımı konusunda morataryum sürdürülmelidir.

6) ABD'de etiket zorunluluğu almaması nedeniyle, ithal edilen ürünlerin üzerinde bu etiketlerin yapılmaması halinde, tüketiciyi hedef alan bir kampanyaya bu kez GDO'lu almayan ürünlerin etiketlendirilmesi gündeme getirilecektir.

7) Almanya'da ekolojik tarım yapan 4, geleneksel tarım yapan 11 çiftçi, Mecklenburg yakınlarında 10 bin hektarlık alanda gen tekniklerinden arındırılmış gen teknikleri kullanılmayan bir bölge yaratırlar. Aralarında imzaladıkları memoranduma göre, çiftliklerinde kesinlikle gen teknikleriyle değiştirilmiş ürün kullanılmayacaklar. 1 Aralık 2003 tarihinde bu memoranduma katılan çiftçiler, diğer çiftçiler de bu konuda hükümete baskı yapmak için harekete geçerler. Almanya'nın farklı bölgelerinde, benzer çiftçi bölgelerinin artıya çıktığı görülmektedir.

8) Geçtiğimiz günlerde Bonn'da düzenlenen Yeşil Gen Teknikleri ve Doğa Koruması başlıklı bir sempazyma konusma yapan Alman Doğa Koruma Zinciri (DNR) Genel Sekreteri Helmuth Röscheisen sunları söyledi: "Ekolojik olarak hassas alanlarda gen teknikleriyle değiştirilmiş ürünlerin yasaklanmasına onay verilmesi, yeterli değildir. Bizim doğa koruma alanlarına ilişkin bir men etme uygulamasını başlatmamız gerekiyor." Röscheisen, ayrıca, gen teknikleriyle manipüle edilmiş tohumları taşıyan oruçların bile temizlenmesinin, kurallara bağlanması gerektiğini söyledi. Aynı toplantıda konusma yapan DNR Gen Teknikleri Uzmanı Dr. Martha Mertens, transgenik polenlerin sadece belki bir bölgeye değil, ekosistemlerin tümüne zarar verdiğiini söyleyerek, böcekleri, çiçekleri ziynet eden arıları, yaban ormanlarını ve bitkiye yararlı olan birtakım böcekleri de öldürdüğüne dikkat çekti.

9) Kanun ile ilgili çalışmalar 1998 yılından bu yana, Adana'da bir çalıştáyla başlıdı. Arasından, mevzuat çalışmalarının kapsamında ilk ifade 80'den fazla kişinin katıldığı toplantı yapıldı. Daha sonra, "Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik" sempazymumu, Çevre Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve Biyoteknoloji Derneği'yle birlikte 23-24 Ekim 2000'de düzenlendi. Sempazyma üniversiteler, TÜBİTAK ve gönüllü kuruluşlar katıldı. Tüketiciler Halklar Derneği, Türkiye Tabiatı Koruma Derneği, Türkiye İlaç Sanayicileri Derneği, Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği, Türkiye Biyoteknoloji Derneği de katılımcılar arasındaydı. Bundan sonraki toplantılarla Türkiye Çevre Vakfı'nın da davet edilmesi planlanıyor. Ulusal Biyogüvenlik Koordinasyon Komitesi Toplantıları sürüyor.

10) Ülkemizin en önemli çiftçi örgütlerinden biri olan Pankobirlik'in temsilcisi, 2003 yılında Türkiye Çevre Vakfı tarafından düzenlenen Genetigi Degistirilmiş Organizmalar Paneli'nde ithal misir ile ilgili endişelerini söyle ifade ediyor: "Halen pınar şeridine haksız rekabet yaratıcı nıasta bazı şeker imalatlarında kullanıldığı iddia edilen ithal misirin klasik islah hısusları ve doğal üreme, coğalma süreçleri dışında kalanların ülkeye sokul-

mosından, genetik modifikasyona uğratılmasından, diğer bir ifodeyle DNA'larıyo aynanmış transgenik ürünler almazdan ciddi endişe ve kaygı duymaktadır. Pankobirlik, aynı endişeyi pınar şeridi yerine ikame edilerek pek çok gıda ürünlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanılan NBŞ- nıasta bazı şekerler için de taşımaktadır."

KAYNAKLAR

- Mine Kişiialıoğlu, Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, 1999.
- John Bellamy Foster, Savunmasız Gezegen - Çevrenin Kısa Ekonominik Tarihi - Epos Yayınları, 2002.
- Göksel N. Demirer - Tezcan E. Abay, Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000.
- Clive Panting, Dünyanın Yeşil Tarihi - Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü - Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000.
- Jeremy Rifkin, Biyoteknoloji Yüzyılı, Erim Yayınevi, 1998.
- Genetik Mühendisliği, Rüya mı Kabus mu? Mae-Wan Ho, İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- José Bové - François Dufour, Dünya Sosyal Değildir, Röportaj: Gilles Luneau, İletişim Yayınları, 2001.
- Jasé Bové - Bir Köyünün İsyancı, Röportaj: Paul Ariés - Christian Terras, Utopya Yayınları, 2000.
- Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Sempazymumu, 2000.
- Genetigi Degistirilmiş Organizmalar Paneli, Türkiye Çevre Vakfı, 2003.
- PANUPS Pesticide Action Network Updates Service, Pesticide Action Network North America (PANNA) <http://www.panna.org>
- AG Biotech Info Net http://www.biotech-info.net/new_era.html
- "Health risks of genetically modified foods" The Lancet Volume 353, Number 9167, 29 May 1999.
- "Do genetically modified foods affect human health?" John Godfrey, The Lancet Correspondence Volume 355, Number 9201, 29 January 2000.
- Health Implications of Genetically Modified Foods, Professor Liam Donaldson & Sir Robert May, May 1999 (http://www.biotech-info.net/gmfoods_health_implications.pdf).
- Bilim ve Teknik Dergisi, Mayıs 2003.
- Friends of the Earth <http://www.foeeurope.org/>
- The True Food Network <http://www.truefoodnow.org/>
- Genetic Engineering Action Network <http://www.geaction.org/>
- The GE Food Alert Compoign Center <http://www.gefoodalert.org/Library/listContent.cfm>
- The Campaign P O Box 55699 Seattle, WA 981554 <http://www.thecampaign.org/reporter.php>
- www.greenpeace.org

Truva filmini Muhibbe Darga ile izledik "Filmde ne İlyada Destanı'nı buldum, ne Troia'yı..."

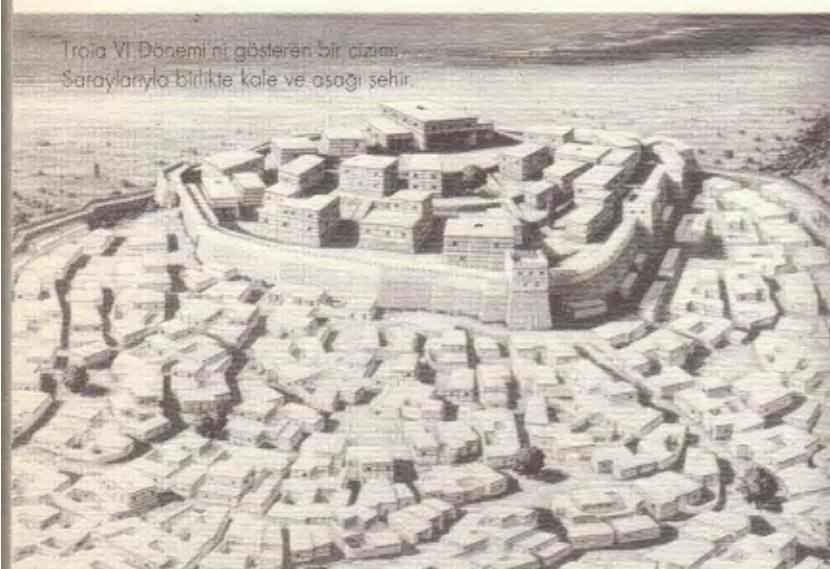
Truva (Troja) filminde, Homeros'un İlyada'sının, bu edebi ve tarihsel başyapıtın, basit bir savaş filmine nasıl indirgendiğini; tarihsel-arkeolojik bilgilerin nasıl çarpıtıldığını; karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını izledik. Sevindirici tek yan, uzun süredir kapalı olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Truva Medeniyetleri Bölümü'nün, apar topar yeniden açılmış ve filmin gösterime girdiği günden bu yana 4 bin kişi tarafından ziyaret edilmiş olması.

Bati dünyasını en çok etkilemiş, kendi kültürünün dayanaklarından saydığı destanlardır Homeros'un İlyada ve Odysseia Destanları. Sadece Antik Yunan sanatının, çomleklerin, vazoların, fresklerinin değil; günümüze dek pek çok Batılı sanatçının imzasını taşıyan yapının konusu, esin kaynağıdır. İlyada Destanı, bugünkü Yunan karasında kurulu çeşitli kent devletlerinin birliği olan Akhalar'ın, Kral Agamemnon önderliğinde, Çanakkale Boğazı'nın girişinde kurulu Troia'yi ele geçirmek üzere çıktıkları seferi ve yaptıkları sa-vaşı anlatır. Fonda bir de, içinde Tanrı ve Tanrıçaların parmağı olan aşk hikâyesi vardır. Troya Prensi Paris, Agamemnon'un kardeşi Sparta Kralı Me-

Hektor ile Akhilleus'un
mükadelesi, yukarıdaki vazo
resminde de (MÖ 510)
göründüğü gibi, Yunan
sanatında çok sık işlenmiştir.

Troia VI. Dönemi'ni gösteren bir çizim.
Saraylarıyla birlikte kale ve aşağı şehir.

Nalân Mahsereci

nelaos'un karısı güzel Helena'yla Troia'ya kaçmıştır. Savaşın nedeni bu gibi gözükse de, Agamemnon'un asıl niyeti, toprak, maden, işgücü gibi o dönemde de önemli olan kaynakları ele geçirmektir. Akhilleus, Hektor, Thetis, Patroklos, Odysseus gibi pek çok mitolojik kahraman ve Zeus, Poseidon, Apollon, Athena, Aphrodite, Artemis gibi bildik pek çok Tanrı ve Tanrıça da destanındaki karakterlerdir. Homeros'a ve yapıtlarına binyılları geride bıraktıran ve "edebi başyapıt" niteliği kazandıran, önemli bir "tarihsel başvuru" aracı olması

nın yanı sıra, destanındaki karakterlerin, korku, hırs, acı, sevgi, kıskançlık, zorbalık gibi evrensel insanı yaşıtlarının ustalıkla ve içtenlikle aktarılmış olmasıdır. Ama İlyada Destanı, yaziya geçi-

rildiği MÖ 8. yüzyıldan bu yana hiç bu denli popülerleşmemiştir. Popülerleşmenin bedeli olarak, hiç bu denli yüzeyselleştirilmemiş ve içeriği bu denli boşaltılmamıştı.

Warner Bros'un Truva (Troja) filminin, çekilmeye başlandığı ilk günden bu yana "pazarlama stratejisi olarak tanıtım çalışmaları da" devreye girdi. Yaklaşık 1 yıldır, filmle ilgili haberler basında yer alıyor. Ama film gösterime girdiğinden beri, gündeme oturdu denilebilir. Filmi genelde öven ya da yeren pek çok yazı basında yer aldı. Konunun uzmanları da konuştu. Pek çok arkeolog ve filolog, filmde Homeros'un destanını bulmadıklarını belirtti. Biz de Troya'yı Prof. Dr. Muhibbe Darga ile birlikte izledik. Tarihsel ve edebi bir başyapıtın, basit bir savaş filmine nasıl indirgendiğini; tarihsel-

arkeolojik bilgilerin nasıl çarpıldığını; karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını gördük. Sevindirici tek yan, uzun süredir kapalı olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Truva Medeniyetleri Bölümü'nün, film dolayısıyla apar topar yeniden açılmış ve filmin gösterime girdiği günden bu yana 4 bin kişi tarafından ziyaret edilmiş olması. *Ilyada* ve *Odysseia* satışları da artarsa, yanlışlarla dolu bir film üzerinden Troya hakkında gerçek bilgilere ulaşan insan sayısı da artacaktır diye umuyoruz.

Amerikalı "Troia"

Muhibbe Hanım, Truva filmiyle ilgili ilk izlenimlerinizi alabilir miyiz?

Bu filmi sizlerle gördüğüm çok mutluyum, teşekkür ediyorum; ama yalnız gitmezdim. Bağnazlığımdan değil, bu tür Hollywood "grand produksiyonlarında" hiçbir zaman istedigimi bulamıyorum. Filmin *Ilyada Destanı*'ndan ilham alındığı, ana konunun *Ilyada* olacağını biliyordum; ama Amerikan grand produksiyonlarının tarihi ne kadar saptırdığını, diyalogların içinde ne kadar Amerikanvari fikirler olacağını da tahmin ediyordum. Şunu düşünüyordum: Bu film de Cleopatra filmi, en son çekilen Gladyatör filmi gibidir. Ona da merak edip gitmedim, Oskar alıdı değil mi? Bu da alacaktır...

Gerçekten de filmde ne *Ilyada Destanı*'nı buldum, ne mitolojiyi, ne Troia'yı, ne Wilusa'yı, ne Hititler'i... En ufak tarihi bir şey bulmadım, bir masal... Ve tamamıyla Amerikanvari kafaya yapılmış bir masal. Diyaloglar, tipler, Amerikanvari. Hiçbir şey bana heyecan vermedi. İstemeyerek, yıllar önce gördüğüm *Odysseus*'u hatırladım, Kirk Douglas'ın oynadığı, çok daha güzel bundan. O da bir fantazyaydı, yine büyük produksiyon; amainandırıcı bir tarafı vardı, tipki *Spartaküs*, tipki *Ben Hur* gibi.

Troya nerede, bilen var mı?

Filmede ilk sahnede bir harita gösteriliyor. Kocaman Greece diye yazı var; bütün Teselya'yı, Sparta'yı, Peloponnes'i gösteriyor. Ama bizim

Anadolu'nun üzerinde bir tek Troy diye bir şey var. Başka hiçbir şey yok, bomboş. Utanmadan boş bırakmışlar. Troia dışında bir şey yok mu, Anadolu'da? İlk olarak buna müthiş sınırlendim ben.

İkincisi, bunun ardından kocaman bir kumsal gösteriyor, Troia'nın sahilleri bu. Hiç değilse bu sahne gerçek Troia'da çekilebilirdi. Yönetmen herhalde çok iyi bir yönetmendir; Alman asılı. Ama bir parça akıllı olsa, en baştaki sahneyi Troia'da çekerdi, Kara Menderes'in akitiği yerde, sahilden harabeler görünürdü. Gerçek Troia gösterilerek başlanmış olurdu. Ama yapılmamış, kasıtlı bana kalırsa. Benim faşist bir kafam yok ama, Anadolu'yu vurgulamak istememişler. Amerikalılar'dan da bu beklenir. Ama Alman bir rejisörün daha geniş bir tarih kavramı olması gereklidir diye düşünüyorum. Tolga Örnek'in *Hititler* belgeselini de beğenmemiştim, ama hiç olmazsa böyle şeylere dikkat etmişlerdi.

Ilyada Destanı'nda Troya'nın Anadolu olduğu belirtilir. Son dönemdeki Troia kazalarını, bunların bulgularını hiç dikkate almamışlar. Troialıların kökeni, kazi başkanı Manfred Korfmann haklı orada, bana kalırsa Luwiler. Bölgede Luwiler var, bir gün bu kesin olarak ortaya çıkacak. Ben bu teorisi çok doğru buluyorum. Illion'un (Troia) Hitit metinlerinde geçen Wilusa olduğunu, orada Luwi dilinin konuşulduğuna inanıyorum. Dorylaion'da yürürtüğüm kazıdan da biliyorum, Luwiler hâkim bölgede. Anadolulu olup da, Hitit kültüründen etkilenmemeye imkân yok. Ama filmde bir tek cümle ile geçirmişler Hititler'i.

Filmi izleyen arkeoloji-tarih bilgisini olmayan bir seyircinin, Troia'nın Anadolu'da olduğunu düşünmesini gerektirecek hiçbir şey yoktu filmde.

Evet, anlamaz Anadolu'da olduğunu.

Troya filminin iki kahramanı, solda Akhilleus, sağda Hektor.

Savaş filmi diye izleyecktir...

Evet, ben de onu söylemek istiyorum. Bu film, ünlü aktörlerin oynadığı bir savaş filmi, başka bir şey değil.

Akhalar'la savaşan Troia Ordu'sun da müttefiklerden olduğu, *Likyalılar* gibi, *Frigyalılar* gibi Anadolu halklarının da bu savaşa katıldığı filmde belirtilmemiş...

Tabii, Anadolulu olmasını istemiyorlar Troia'nın; illa Yunan yapmaya çalışıyorlar. Troia Anadolulu, inkâr edilemez. Tabii, savaşa Anadolu halkları da katlıyor. Ben o destanda neyi görüyorum, biliyor musun, Wilusa Krallığı ile Hititler arasındaki antlaşmayı görüyorum. Daha MÖ 13. yılında, Hitit Kralı Muwattalı'nın, Wilusa Kralı Alaksandus ile yaptığı antlaşma var. Diyor ki antlaşmada, "Bana saldıran olursa, sen bana yardım edeceksin, sana saldıran olursa, ben sana yardım edeceğim". Filmde Hititler tek bir cümle geçti, lütfetmişler... Belki bu filmden sonra, merak edip *Ilyada'yı* okuyanlar, belki Troia'yı gezmek isteyenler olur... En büyük hata bence, filmin Anadolu'da çekilmemesi.

Filmde "Yunan ulusu"; "Yunanlılar"; "Yunan milleti" gibi kullanım var. O dönem bir Yunanlı kimliğinden söz edilebilir mi?

Hayır, çok sonra oluşuyor Yunanlık. Bunlar Akhalar. Hitit metinlerinde Ahhiyavalılar olarak geçiyorlar.

Bu heykeller, lamalar, dansözler, atlar da nereden çıktı?

Filmde, dönemin mimarisi, yaşam

Truva filminden bu sahnede, Kral Priamos'un arkasında görülen heykellerin, gerçek Troia ile hiçbir ilgisi yok...

tarzı, kıyafetleri vs. açısından detaylarda gördüğünüz yanlışlar neler?..

Heykeller isyan ettirdi beni. Troia'nın uzaktan görünüşü, o surlar vs. iyiydi, tahammül edilebilirdi diyeyim. Ama Apollon Tapınağı'ndaki ve kentteki Akhalilar'ın yerle bir ettiği o anıtsal heykeller, tamamıyla Arkaik Yunan heykelleri. Kuroslar (genç erkek heykelleri) yapmışlar, 500-600 yıl sonrasında heykelleri. Sonra o oturan heykeller... Sanki Mısırlı Ramses'i görüp sunuz. Miletos'ta oturan heykeller var ama, Troya'da öyle bir şey yok. Bu çok büyük bir fantezi olmuş, beni rahatsız etti. Orada iki tapınak var. Bir Athena, bir de Apollon Tapınağı...

Filmin son sahnelerinden birinde, Truva atını Poseidon Tapınağı'na götürmekten söz ediliyor...

Ben Poseidon Tapınağı olduğunu bilmiyorum. Öyle bir şey okumadım. Belki çok daha geç dönemde vardır.

Sonra en başta Troia'yı gösterirken, kalabalık içinde lamalar da vardı. Lamanın ne işi var Troya'da? Film Meksika'da çekilmiş saniyorum, arada lamayı da kullanmışlar, utanmadan. Bir de Sparta Kralı Menelaos'un sarayında kadınlar göbek dansı yapıyor. Saçmalamışlar, göbek dansı mı var Sparta'da?

Sonra atlar günlük yaşamda bu kadar yoğun değil. Hele atların kalelerin içine girmesi gibi şeyler yok. Bu kadar çok at ve süvarının kullanı-

ması yanlış. Roma kenti mi bu? Yahut kovboy filmi mi?..

O yüzyılda atlılar var mı, daha eğer, üzengi bulunmadığı için...

Tabii krallar, atla da gidiyor. Ama çok az, araba daha çok. Mısırlılar'da da atlı figür göremezsiniz. At Hurriler'de var, Hurriler'den de Hititler alıyor. Ondan da Wilusa almış olmalı. Hititler'de savaş arabalarını bunlardan görürler.

Ama at arabalarını, kağnları düzgün yap-

mışlar. Merak etmiştim, 6 ya da 8 tekerlekli yaparlar mı diye. 4 tekerlekli yapmışlar, doğru. Miken vazo resimlerinde ve fresklerinde, arabalar hep 4 tekerleklidir.

Kullanılan silahları nasıl buldunuz?

Ilyada'da kalkanların nasıl olduğunu yazıyor. Troialar tahta üzerinde birkaç kat sığır derisi kaplanarak yapılmış, uzun, 4 köşe kalkanlar kullanılıyor. Filmde bunu yapmışlar, doğru. Sonra, mığferler, mızraklar, zırhlar doğrudu. Zırh dizlik taktikleri *Ilyada'da* var... Ama savaşta baştan aşağı bronz kalkanlar kullanılar, bu yanlış... Savaşta bu kadar bronz kalkan kullanılmaz, bronz kalkanlar daha ziyade adak için üretilir.

Böyle bir produksyonun muhakkak bir sanat danışmanı, arkeoloğu olmalı; yoksa böyle bir film yaplamaz. Yönetmen bütün malzemeyi yalnız okumuş değildir, herhalde. Tabii çok büyük doküman yok ama, *Ilyada'da* yazılı anlatımlar var. Yunan sanatında destanı canlandırmalar çok fazla.

Bazı ayrıntılar güzeldi, mesela gemiler iyiydi. Size resimlerini de göstereceğim, gemileri Yunan vazo resimlerinde betimlendiği gibi yapmışlar. Biçimi, o kenarlarındaki göz motifleri... Ama Truva atı doğru değildir. Mykenai'de, MÖ 670'den kalma, 130 cm uzunluğunda büyük bir pithos bulunmuş. Çok ünlü bir pithos. O pithosun üzerinde, tahta Truva atının

çizimi var. Filmdeki Truva atını, bu betimlemeye hiç benzetmemiştir. ~

Bin sene öncesinin mücevherleri

Troiaların kıyafetleri doğru muydu?

Onlarda artık detaylara girecek değilim. Yalnız kıyafetler çok Hollywoodvari'ydı, bütün film gibi. O siyah, uzun, peştamalvari iç etekleri bir dönem giyiyorlar, *Ilyada'da* var. Fakat sonra savaşçı kıyafetlerine geçiyorlar. Filmde, MÖ 2300'den, yani Erken Tunç Çağ'ından kalma mücevherler kullanmışlar. Burasının Troia olduğunu ilk ortaya çıkan Schliemann, Troia II Dönemi'ne, yani Erken Tunç Çağ'ına ait bu hazineyi bulduğunda, Kral Priamos'un hazinesi demiş ama, doğru değil. Bu hazine, MÖ 2300'lerden çıkıyor, *Ilyada'da* söz edilen Troia Savaşı'nın geçtiği dönemin mücevherleri degiller. Troia II'de, yani Hitit Çağ'ından kalma, Alacahöyük'le koşut, Erken Tunç Çağ mücevherleri bunlar.

Ilyada Destanı, Troya'nın hangi dönemine, hangi kültür katına denk düşüyor?

Daha önce, bu savaşın, Troia VI'da, yani MÖ 1450'lerde, Geç Tunç Çağ'ında olduğu sanılıyordu. Şimdi son yapılan iki araştırma var. Troya savaşla bitmiyor, depremle bitiyor. Ama bir yerde büyük bir yanğıyla bitiyor, ki bu da Troia VIIa, MÖ 1200 civarı diyelim. Şimdi Homeros uzmanı Latacz'ın söylediği gibi, Homeros'u etkileyen bir savaş olmuşsa, bu Troia VIIa Dönemi'nde olmalı. Ondan sonra, VIIb dönemine bakıyorsun, bütün kültür değişmiş. Keramik değişiyor, kaba gri mallar çıkıyor. Traklar göçle gelmiş, Frigler'in ataları. Gerçi şimdi yeni teoriye göre Frigler'de Anadolu'da. Bu destan, Troia'nın VIIa katında olan bir savaşa bağlanabilir. Muhakkak ki böyle bir savaş olmuş ki, Homeros bunu yazabilmiş.

Biliyorsunuz, Homeros'un bu destanı MÖ 8. yüzyılda yazıya geçirilmiş. Yani Troia Savaşı'ndan 500 yıl sonra. Ondan önce hep sözlü olarak aktırılmış. Helenistik Devir'de

Mısır'da papirüsler üzerinde var, ya ni o kadar meşhur bir destan. Homer'ın kim olduğu da bilinmiyor; Anadolulu diyoruz, ama neresi? Thales gibi, Herodotus gibi, kesin olarak bilemiyoruz; literatürde, ciddi kitaplarda, "Doğduğu yer burasıdır" denmiyor. Çok daha sonraları yapılan, kör olduğunu gösteren portreleri var.

Ilyada Destanı tabii çok etkileyici. Yalnız savaş yok, aşk da var. Aşkın doğurduğu savaşlardan söz ediliyor. Tabii aşk maskbahane, *Ilyada'yı* baştan sona okuduğunuzda karşılıklı bir güç savaşı olduğunu anlıyorsunuz.

Senaryo, Homeros'a sadık değil

Truva filminin senaryosu, Homeros'un destanına sadık kalmış mı?

Ilyada'yı hiç düşünmedim, filmi izlerken; *Ilyada'yı* değil, bir Amerikan prodüksyonunu izledim. Her tip Amerikalıydı orada, hiçbir tanesi tarihi bir tip olarak karşımıza çıkmadı ki... Hele Brad Pitt, entelektüel düzeyi belli, daha Troia'nın nerede olduğunu bile bilmiyor, merak etmemiş, Karadeniz'de olduğunu sanıyor muş... Ama yönetmen haritada Anadolu'yu doğru dürüst koymazsa, aktör de Troia Karadeniz'de zanneder.

Bir kere Akhilleus, Akhilleus gibi değildi. Brad Pitt, 6 ay çalışmış, adle vs. yapmış ama... Hektor nispeten iyiidi. Şu Amerikan prodüksyonu içinde, benim sevdigim 3 sahne var, açıkçası söyleyeyim. Patroklos'un cesedinin yakılması, Hektor'un cenaze töreni ve Hektor öldükten sonra, Akhilleus'un cesedi sürükleme sahnesi.

Priamos'un gelip, oğlu Hektor'un cesedini almak için yalvardığı sahne bile beni fazla etkilemedi, çok Amerikanvari'ydı. Halbuki Yunan sanatında, vazo resimlerinde, kabartmalarla o kadar çok işlenmiştir ki bu konu...

Akhilleus'un Peleus'un oğlu olduğundan niye hiç söz etmediler, adı bile geçmedi. Akhilleus Tanrılar soyundan gelir. Kral Peleus'un, Tanrıça Thetis'den olma ogludur. Annesi Thetis, Akhilleus'u, çok da güzel bir

çocuk, kızlar arasında büyütüyor. Sonra, ilk doğduğunda, ona silah işlemesin diye, topuğundan tutup Ölüler Ülkesi'nin ırmağı Styks'e dallıyor. Bir tek topuğu dışında kaldığı için, en zayıf yeri orası. Tabii bunlar hiç anlatılmadı, birden çıktı geldi Akhilleus, Kuzeyliler gibi...

Patroklos, Akhilleus'un erkek arkadaşı, onun sevgilisi. *Ilyada'da* o anlaşılıyor. O dönem erkek-erkek ilişkilerinin fazla olduğu bir dönem. Filmde bu biraz hisseltiriliyordu. Akhilleus-Briseis aşkıysa, Hollywoodvari bir kullanım. Böyle bir aşk yok, çok değiştirilmiş. Yanlış hatırlamıyorsam, destanda Briseis bıçakla kurban ediliyor.

Paris de filmdeki gibi cengâver değil, Priamos'un pek sevmediği bir oğlu. Mitosta, Kral Priamos'un karişı Hekabe, Paris'e hamileyken, "Rüyamda karnımdan alevler çıktı" diyor. Priamos da çocuk doğunca, alıyor, atıyor; Paris zaten çoban. Burada prens olarak çıktı karşımıza, çobanlığına temas edilmedi. Hekabe'de ortalıkta yoktu.

Ölülerin gözlerine sikke konması na ne diyorsunuz?

Onlar sikke falan değil. Sikke yok ki daha, MÖ 6. yüzyılda, yine Anadolu'da, Likya'da çıkacak. Onlar metalden, nodül denir. Mykenai'de de var, ölülerin gözlerine metaller, altından levhalar, hatta maskeler bile koyabiliyorlar. Gözler ve ağız kapatılıyor, ruh bedeni terk etmesin diye. Ama adamlar MÖ 1200'de sikeden söz ediyorlar, belki de bizimkilerin yanlış çevirisisi...

MÖ 7. yüzyılda sikke değişim aracı olarak kullanılmaya başlandıktan sonra, para kavramı, sikke objesi olarak yayıldığı zaman, bir inanç var. Styks Nehri var, cehenneme giden ırmağın, bu ırmağın bir kayıkla, öteki dünyaya götürüyorum kayıkçı. O zaman ölülerin ağzına bir sikke konuyor, kayıkçuya versin diye. Çok sonra ortaya çıkan bu

inancı da filmde kullanmışlar... Tabii doğru diye bilmamalıyız filme, kurgu, fantazya bunlar. Okumayanlara, tüketim toplumuna hitap eden, para çekmek için yapılmış bir film...

Türkiye Troya'nın tanıtım fırsatını değerlendirebildi mi?

Ona da çok kızmanı. Filmin 1. prömiyerinin Çanakkale'de gösterilmesi gerekiyordu. Çanakkale Belediyesi bunu talep etmiş; Warner Bros 650 bin Dolar istemiş. Belediyenin gücü buna yetmez; ama Dışişleri Bakanlığı Tanıtım Fonu, bunu karşılamaz mıydı? Pazarlığa da girilebilirdi; Avrupa ve Amerika'dan politik, entelektüel sıfırtan 50-60 kişi de davet edilirdi. Troia'nın etrafı berbatmış, toz toprak. Ama hızla temizlenibildi.

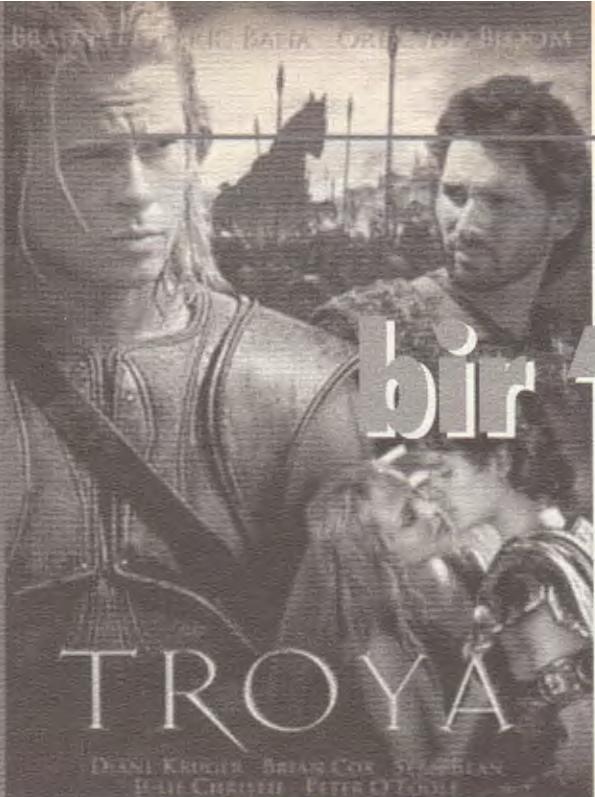
Son olarak söylemek istedikleriniz neler?

Filmin çok beğendigim bir tarafı var, müzikleri. Ama filmden, bir *Potemkin Zırhlısı*'ndan aldığım zevki alamadım. Ben bu arada, belimdeki rahatsızlıktan dolayı evde kaldığım için, bol bol Troia okudum. Kendimi ona konsantr ettiğim için, iyi oldum görmek... Ama adamların amacı, doğru bilgi vermek değil, tüketim toplumuna, okumayı sevmeyenlere hitap edecek, para getirecek filmler yapmak. Sanıyorum, benim söyleyereklerimin özeti bu.

Teşekkür ederiz, Sayın Darga.

Akhilleus'u Hektor'u sürüklernen betimleyen bir illüstrasyon.

Hollywood'da bir 'Homeros'!!

Hollywood tarzı filmlerin anlattıklarının tümü sahtedir. Tek vuruş için planlanır, vurur, anlatacağını anlatır, kâr eder, tükenir. "İnsana ulaşma", "insanla paylaşma", "kalıcılık" gibi amaçları yoktur. Bu arada kültür tarihindeki nice Homeros'lar bu vuruşlar için manca (köpek maması) edilir, edilmiştir.

Ömer Tuncer

Sorular kafamın içinde bir kez daha dönüp duruyor:

- Görüntüde, teknikte, ışıkta, oyunculukta, senaryo tekniginde yetkinlik, bir filmin "iyi" olması için yeterli midir?
- İyi film nedir?
- "İyi film" ile "sinema sanatı ürünü olarak film" arasındaki ilişki nedir? Dahası, bir ilişki var mıdır?
- Çok izleyici çeken film ille de "iyi film" sayılmalı mıdır?
- Tarihsel bir filmin, tarihsel olguları bozmaya ne denli hakkı vardır?

Filmi izlemişseniz anlamış olmalısınız, Wolfgang Petersen'un *Troy* (*Truva*) filminden söz etmeye çalışıyorum. Sorulardan yazıya yer kalması için kendimi tutmam gerekecek.

Troy'un teknik yetkinliği yerli yerinde, tanıtım çalışmaları da...

Troy'un teknik yetkinliği, bir Hollywood yapımı olarak kuşku götürmüyordu. Işığın, görüntü efektleri, uçan kameralar, bilgisayar desteği, fotoğraf kalitesi... Kan!.. Ne bir damla eksik, ne bir damla fazla. İsteğe göre programlanmış günümüz insanının - android mi demeliyim- tam istediği kadar...

Senaryoda, kurguda, Hollywood'un Walt Disney'den bu yana geliştirdiği "izleyici çekme özelikleri": Hızlı anlatım... Kısa çekimler, hızlı kurgu... Sıkılmanızı izin vermeyecek kısa sekanslar...

Oyunculuk... Doğrusu diyecek yok. Matematik bir doğrulukla oturtulmuş... Brad Pitt, çok iyi bir oyuncu değil ama, son yılların modaşı, gözdesi. Yaşamının en ince ayrıntıları kafamıza kakılıp duran yakışıklı yıldız. Ve onu el üstünde tutan ötekiler... Bir yanda sinemanın büyükleri, Peter O'Toole'un delici mavi bakışları ve yıllar içinden gelen "mih-

rap yerinde" Julie Christie, öte yanda yeniler...

Bildik bir ad, bildik bir tarih, bildik bir öykü... Tarihinin şimdiki döneminde okumaya ara vermiş dünyalının merak ettiği, ama okumaya bir türlü cesaret edemediği koca Homeros Destanı: *Ilyada*.

Neredeyse son bir yıldır, çeşitli biçimlerde karşılığı "ödenerek" yazdırılan gazeteler, avaz avaz bağırtulan televizyonlar, radyolar... Bu yeni Brad Pitt filmini bıkmadan usanmadan "tanıtıyorlar"(!) Tanıtım bütçesi, yapım maliyetini geçmiş olmalı!.. Doğal ki, en yüksek sayıda izleyiciyi çekmek için...

Bitirilmiş, yıldızlanmış, ambalajlanmış ve Göbbels'in başlattığı propaganda tekniklerinin 70 yıl sonraki en gelişkinleri kullanılarak "Halkla İlişkiler" i yapılmış, tanıtılmış, piyasa talebi oluşturulmuş. E, bundan iyisi can sağlığı... İzleyici de eşek değil ya... Gidip izliyor tabii... Yani film para kazanıyor. Öyle görünüyor ki, kazanacak da...

Walt Disney'le başlayan ticari film üretme anlayışı

Peki yıllar içinde geleceğe kalacak mı? Sinema tarihindeki başka filmlere bakarsak, bugün hâlâ izleyici karşısına utanmadan çıkarılabilen filmlerin ilk yapım yıllarında bu denli tecimsel başarı kazanmadıklarını, dahası, kimisinin yapımcısını iflasa sürükleyecek denli başarısızlığa uğradığını görüyoruz.

İşte Orson Welles'in *Citizen Kane*'i... Yurttaş *Kane* sinema tarihinin miladıdır. Kendinden önce gelen arkaik dili aşmış ilk filmdir. Belki yeni bir buluşu yoktur, kullandığı anlatım öğelerinin büyük çoğunu kendinden önce kullanılmıştır, ama onları yeni bir senteze birleştirmiştir ve yeni bir sinema dili oluşturmayı başarmıştır. *Kane* sonrası sinema, *Kane* diliyle konuşur. Yapılmışından bugüne 63 yıl

geçmiş olmasına karşın, televizyon kanallarında, film festivallerinde, özel gösterimlerde hâlâ gösterilmektedir; izleyicisi hep olmuştur.

1941 yılında yapıldı ve tanıtımı o yıllara göre çok başarılıydı. Buna karşın koca bir gişe başarısızlığı ile karşı karşıya kaldı; sinema dahisi yönetmeninin yıllarca yeni film çekebilmek için oyunculuk yapmak zorunda kalmasına, şansını Avrupa'da denemesine yol açtı.

Chaplin filmleri de ilginçtir. 1910'lardan 1940'daki *The Great Dictator* (Büyük Diktatör) filmine degen büyük bir başarıyla izlenmektedir. Ama gişe başarısı için yapıldığı anlaşılan *Monsieur Verdoux* (1947), *Limelight* (Sahne Işıkları, 1952), *King in New York* (New York'da bir Kral, 1957) ve *A Countess from Hong Kong* (Hong Konglu Kontes, 1967) aynı kalıcılığı yakalayamadı.

Sinema tarihinde hem belli oranda gişe başarısı, hem de kalıcılığı yakalayabilen filmler olmuştur. İtalyan Yeni Gerçekçiliği, Fransız Yeni Dalgası, gerçeküstücü sinemanın ustası Luis Bunuel'in kimi filmleri böyledir. Ancak bu filmler, tecimselliği onde tutan bir yapıda değildir. Yaşanmakta olan kültür, kendiliğinden sinemaya sokaktaki insanın aynı noktada çakışmasını doğurmuştur. Sinema, yaşanmakta olan kültüre yönelikti.

Amerikan Sineması (Hollywood), Walt Disney'le başlayan tecimsel film üretme çabasını, gelişen "Halkla İlişkiler" bilim(!)yle iç içe yeni alanlara yöneltmiş; sermaye politikalarına koşut, kendi izleyicisini kendi denetimi altında yetiştirmiştir. Bu tutum, "boş-kafa" tüketici oluşturmaya yaradığı için, büyük sermayenin de katkısı, desteği, dahası isteği üzerine oluşmuştur. ABD devlet yönetimi ile Hollywood'a verilen destek sonucunda sokaktaki insanın konu edilmesi engellenmiş; sinema, bir yandan kendi yetiştirdiği "boş-kafa" izleyiciye yönelik filmleri yapmak üzere örgütlenirken, öte yandan bu izleyiciyi sermayeye en uygun gelecek biçimde "tüketici" olarak yetiştirmiştir. Hollywood, bugünkü tutumuyla, canlı, kalıcı sine-

ma yapıtları değil, bilimkurgu çağrına(!) uygun, yapay, sinema benzeri, yetkin ama cansız androidler üretmektedir. Gerçek sinemanın savaşı, bütün sanatlarda olduğu gibi, kâr ölçütünün artık olmayacağı gelecek kuşaklara, canlı, sağlıklı sinema sanatını aktarma çabasıdır.

Hollywood film sanayisi sanat değil, "meta" üretiyor

Her sinema yapıtının kendi başına bağımsız bir kişiliği vardır. Bu kişilik, yönetmenin canlılığını taşır, yaşıtlarını aktarır. Üretim teknolojileriyle, belirli çözümlerle üretilen, dizgeye gelen bir şey değildir. Her gerçek sinema ürünü, bütünüyle kendine özgü sorunlardan oluşur, bunların tek tek büyük bir sabırla çözülmesi gereklidir. Bu çok öznel sorunlar, standartlaşmış çözümleri üretmekte olan bir dizge tarafından değil, anlatma isteğine uygun olarak, yalnızca yaratıcının kendisi tarafından çözülebilir. Belki bir sanayi dalının üretimleri gibi hatalı, eksiksiz olmaz ama, sinema "yapıt"ını oluşturan bunlardır. Geleceğe taşınabilecek ürünler de ancak böyle bir ortamda doğar.

Hollywood'dan dünyaya yayılan sinema sanayisi(!), yeni Hitchcock'lar yaratmaya izin vermez; Hitchcock'ların özgür anlatım olanağı bulmasını istemez. Bu yüzden de artık Hollywood tarzı filmlerin yönetmenlerinin adını bilmemize gerek kalmamıştır. Bizimle paylaşacakları bir şey yoktur, yalnızca bize anlatacakları ve karşılığında geçimlerini sağlayacakları "şey"ler oluştururlar.

Anlattıklarının tümü sahtedir. Tek vuruş için planlanır, vurur; anlatıcının anlatır, kâr eder, tükenir. "Insana ulaşma", "insanla paylaşma", "kalıcılık" gibi amaçları yoktur. Kültür tarihindeki nice Homeros'lar bu vuruşlar için manca (köpek mamaşı) edilir, edilmişdir. Bugün Hollywood'un üretimi, hızla tüketilip yenilerine gerekseme duyuracak ve gelir akışını sürekli kılacak "meta" üretimidir.

3200 yıl önce "Yunan ulusu" var mıydı?

İşte bu nedenle *Troy* filminde,

Homeros'un *Ilyada*'sı da, tarihsel gerçekler de saptırılmıştır. 3200 yıl önceki olaylar bugünkü toplumsal değerlerle ölçülmeye, bugünkü değerlerle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Akhalar, bugünün Yunanlıları gibi gösterilmeye çalışılmakta ve savaş, yurt sevgisi(!) ile "bir başka ülkede" yurtları için savaşan kahramanlar izlenimi oluşturmak üzere anlatılmaktadır. "yurt sevgisi" ve "Yunan ulus" sözleri, bastırı bastırı vurgulanmaktadır, yinelenmektedir.

Günümüzde dünya kültürü, uluslararasın yok olma sürecini yaşamaktadır. Oysa *Troy* filminin sürükleyici

Filmden bir sahne: Paris ile Helena Troia'ya giriyorlar.

lığı altına saklanan, bu dünyada binlerce yıldır ulusların var olduğu, insanların vatan sevgisi ve vatana hizmet isteğiyle yaşadığı duygusudur. Daha önemli, başka ulusların topraklarında da kendi ulusunun çıklarını arayanların "yurtseverler olduğu(!)" duygusunun yaratılmasıdır.

Dikkat edilirse bu filmde sermaye sineması, ABD aracılığıyla uygulamakta olduğu politikaları desteklemek için "halkla ilişkiler"ini(!) uygulamaktadır. Bunun ayırdına varmak o denli zor değildir; yeter ki Hollywood sinema sanayisinin oluşturmaya çalıştığı illüzyondan kurtulalım.

Troia Savaşı'nın yapıldığı varsayılan MÖ 1250 yıllarına dikkatlice bakarsak, Hellenistan'da ve Anadolu'da tek tek devletleri görürüz. Hellen kentlerinde yaşayanlar "ulus" değildir; hele filmde gösterildiği gibi birleşmiş "Yunan ulus" hiç değildir. Kültürleri birbirinden farklı olan Akhalar'dır. Her birinin birbirinden ayrı ve akraba bile olsalar zaman zaman birbirleriyle savaşmaktadır.

olan kralları vardır. Yönetilenler ise ya krala akraba, kral yakını, yani aristokrat ya da köledir.

Dünya kültürüne ulus bilinci, "ulus" kavramıyla birlikte yaklaşık 3000 yıl sonra girecektir. Troia Savaşı'nın olduğu dönemde savaşlar tutsak edinmek ve zenginlikleri ulus adına değil, kral adına ele geçirmek için yapılır. Savaşanlar kralların kullarıdır. Kral da Tanrı adına insanları kolayca ölüme sürme yetkisine ve hakkına sahiptir. Yani Troia Savaşı, Anadolu'yu ele geçirmek ve zenginliklerini sömürmek için birleşmiş Akha krallarının çıkar saldırısı, karşılık olarak da Anadolu'nun köle olmamak için kendini savunmasıdır.

Homeros'un *Ilyada*'sında bunu açıkça görebiliriz. Troia savunmasında filme görüldüğü gibi yalnız Troialılar değil; bütün Anadolulular, Amazonlar'dan Likyahlılar'a, Frigyalılar'dan Trakyalılar'a, görev almıştır.

Homeros'un *Ilyada*'sına aykırı kimi noktalar

Ilyada'ya aykırı pek çok şey var filme. Önce, Tanrılar neden devre dışı kalmış anlaşılmıyor. Böylece pek çok olay havada kalıyor: Savaş becerisi hiç olmayan Paris'in, Akhilleus'u, hem de tam topugundan vurması yalnızca bir rastlantı mıdır? Akhilleus'un *Ilyada*'ya göre çok daha önce, surlar üzerinden Paris'in attığı okla ömesi gerekmiyor mu? Neden tahta atla kente girenler arasında? Ve neden daha sonra, Troia yakılıp yıkıldığından, tam kazanmışken ölüyor?

Filme görünen tek Tanrı Akhilleus'un anası Tanrıça Thetis'tir. Onun da bir Tanrıça olduğu anlaşılmaz. Bu durumda Thetis, yalnızca herhangi bir ana olarak kalır. Oysa *Ilyada*'da oğlu ile arasında, gerçekten Tanrıçalara yaklaşacak ana-oğul ilişkisi vardır.

Dostunu öldürmesi ve savaş elbiselerini almasıyla Akhilleus'un Hek-

Akhilleus'un karşısına çıkmaya hazırlanan Hektor'un karısı Andromache ve oğluyla vedalaşmasını betimleyen bir illüstrasyon.

tor'a karşı gazabı, onun kişiliğinde altı çizilen zorbalığın göstergesidir. Akhilleus'un anası Thetis'ten yardım istemesi, el sanatlarının büyük ustası demirci Tanrı Hephaistos'un onun için yaptığı o inanılmaz canlı kalkan; öyküden neredeyse kopartılmış, atılmıştır. Akhilleus'un zorbalığı, Briseis'le aşk ilişkisiyle örtülümsün, Hollywood tarzı bir aşka dönüştürmeye çalışılmıştır. Duygusallığın gücünü artırmak için olmalı; güzel cariye Troia kral soylu olarak sunulmuştur.

Ancak yalnızca bu değil, *Ilyada*'yı *Ilyada* yapan bütün insanca ilişkiler turpanlanmış, yok edilmiştir. Ne Priamos'la karısı Hekabe'nin oğulları ile arasındaki ilişki, ne de Hektor'la karısı Andromache arasındaki sevgi, Homeros'a yakışacak sıcaklıkta ortaya çıkarılmıştır.

Troy filminin izleyiciden esirgediği ve *Ilyada*'nın dünyanın ilk aşk şiri sayılan bu ünlü bölümünü buraya almak iyi olacak. Hektor, öleceği kavgaya girmek üzere Akhilleus'un karşısına çıkmaya gitmektedir. Andromache, kocasına, bu durumdaki bir kadın bugün nasıl seslenirse, tam 3250 yıl önce, öyle sesleniyor:

"Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,/ yavruna, talihsiz karına hiç acıman yok,/ dul kalmama biliyorsun az gün var,/ Akha'lar üstüne saldırıp öldürecekler seni./ Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni./ Benim senden başka dayanağım yok Hektor,/ alıp götürdüğü zaman ölüm seni/ yalnız

acılar kalacak bana./ Ne babam var benim ne ulu anam.../ Sen bana bir babasın Hektor,/ ulu anam-sın benim kardeşimsin,/ arkadaşın sıcak döşeğimin./ Burada, kalede kal acı bana,/ yetim koma yavrumuzu, karını dul koma" (Çev. Azra Erhat, A.Kadir)

Homeros'un, yerli yezinde ve uygun bir duyarlılıkla Priamos'un Akhilleus'tan oğlunun cenazesini isteme konuşması, salsa sümük yalmaya dönüştürülmüştür. Üstelik Akha Orduları'nın içinden nasıl geçip geldigini, yalnızca oraları çok iyi bilmesiyle açıklayarak!..

Efsaneye göre, Troia'nın yıkılmasında, Aineias dışında bütün erkeklerin ölmüş olması gereklidir. Yalnızca bazı kadınlar kalır; onlar da savaş tutsağı, yani köle ve cariye olacaklardır. Ama Hollywood'un "happy-end" kaygısı burada da görülmekte, kimiterin efsanede hiç olmayan gizli bir tünelde kaçmaları sağlanmaktadır. Paris neden o ana degein hiç ortalarda olmayan Aineias'a, Troya'nın kralı kılıçını vermektedir? Üstelik öyküde böyle yapay bir kılıç da yoktur. Öyküyü bütünleyebilmek için, ortadan kaldırılan Tanrıların yerine bu kılıçın konmuş olduğu anlaşılıyor.

Özgün öyküye göre Aineias'ın babası, Troia kral soyundandır. Anası, Sevişme Tanrıçası Aphrodite'dir ve Aineias, Tanrılar tarafından Troia kral soyunu sürdürmekle görevlendirilmiştir. Virgilius'un *Aineias Destani*'na göre, Troia'nın yıkılmasından sonra gidip Roma'yı kuracaktır.

Öykü, insanın derinliklerine dalan Homeros Destanı olmaktan çıkarılmış, yüzeysel bir aksiyon filme dönüştürülmüştür. Bu, *Ilyada*'nın başına ilk kez gelmiyor. Daha önce de Anadolu'yu gereğinden fazla savunduğundan olmamı, zorba Hellenlerce de bozulduğu söylenir. Zorbalar dün-yamızın her döneminde "yaşayan kültür"den korkuyorlar anlaşılan!..

E-posta: imece@tr.net

Geçmişten günümüze Anadolu köpekleri

Köpek, günümüzden 10-15 binyıl önce ilk evcilleştirilen hayvan türündür. İnsanlar yemek artıklarını ve av hayvanlarının kemiklerini yaşadıkları yerlerin etraflarına bırakmışlar, köpekler de bunlardan faydalananmak için oralara kadar sokulmuş ve yavaş yavaş insana alışmıştır. Köpek, evcilleştirildiği tarihten bu yana her zaman insanın en yakınında yer almış, ailenin içinden bir birey olarak görülmüş ve tarih boyunca bu konumu değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Doç. Dr. Vedat Onar

İÜ Veteriner Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı Osteoarkeoloji Laboratuvarı

Prof. Dr. Oktay Belli

İÜ Edebiyat Fak. Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı ve Avrasya Arkeoloji Enst. Müd.

Köpek, günümüzden 10-15 binyıl önce ilk evcilleştirilen hayvan türü olarak kabul edilir (1, 2). Bu evcilleştirilme süreci içerisinde, insanların yemek artıklarını ve av hayvanlarının kemiklerini yaşadıkları yerlerin etraflarına bıraktığı, köpeklerin de bunlardan faydalananmak için buralara kadar sokulmuş ve yavaş yavaş insana alışmış olduğu düşünülmektedir (2). Evcilleştirildiği tarihten bu yana, köpekler her zaman insanın en yakınında yer almış, ailenin içinden bir birey olarak görülmüş ve tarih boyunca da bu konumu değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Köpek, evcilleştirme süresi içerisinde ilk düşündürilen hayvanlardan biridir. Öyle ki, onun sadakat ve insanlarla ilişkisinin hem sosyal, hem de ekonomik boyutta düşünülmesi gereklidir. İnsan topluluklarının oluşturduğu yerleşimlerde ve çevresinde, bir üyesi olarak görüldüğü topluma karşı kendi görevlerini üstün bir başarıyla yerine getirme azmi, hem geçmişte hem de günümüzde köpeği insanın ayrılmaz bir partneri yapmıştır.

İnsan-köpek ilişkisinin başlangıcı

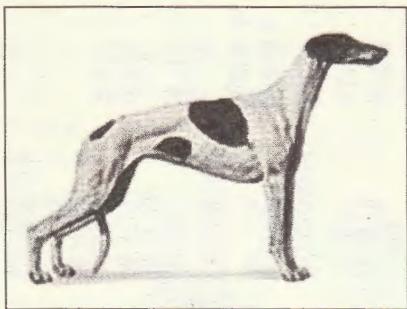
Tarihsel gelişim süresi boyunca geçinme kültüründe ortaya çıkan farklılıklar, insanları farklı alanlara yönlendirmiştir. Mesolitik Çağ'da, insan topluluklarındaki geçinme kültüründe avcılık önemli bir yere sahip olmuştur (3). Zaman içerisinde kullanılan silahların değişimi sonucu, avcılık sistemi de değişikliğe uğramış ve bir av partneri olarak evcil köpek yaygın olarak kullanılmaya baş-

lamıştır (4).

Neolitik Çağ'da ise koyun, keçi ve sığır yetiştirmeye dayalı bir tarım ekonomisi hâkim olmuştur. Bu ekonomide de köpekler önemli roller üstlenmişlerdir (3). Böylece köpek ile insan arasında, daha sonra evcilleştirilen diğer hayvan türlerinden çok farklı yönde bir ilişki gelişmiştir (5, 6). Köpek dışında kalan diğer hayvanlar etleri için evcilleştirilirken, eti ve derisi pek kullanılmayan köpek, üstün koku alma yeteneği ile insan emri ve denetimi altında avcılık ve bekçilik görevlerini üstlenmiştir (7). İnsanlar, Neolitik Çağ'da ve daha sonraki devirlerde hayvan sürülerinin kontrol altına alınması ve idaresi ile gözle izlenemeyen hayvanların ormancı yerlerinin saptanmasında köpektan ve onun gelişmiş koku alma özelliğinden yararlanmıştır. Av köpeklerine yiyecek olarak, ele geçirdikleri hayvanların taze et ve kemikleri verilmiştir. Neolitik Çağ'da köpeğin evcilleştirilmesiyle başlayan insan-köpek ilişkisi, toplumlarda her geçen gün daha karmaşık bir hale gelerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Kazılarda bulunan evcil köpek iskeletleri

Yakın Doğu'da insanla beraber gömülü bir köpek yavrusuna rastlanılması, yine erken devirlerde köpeklerin avcılık ve bekçilik dışında evlerde pet hayvani olarak da yetiştirildiğinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir (8). Fakat insanların köpeklerden faydalananları dışında hangi ırk köpek-

Greyhound, temel köpek ırklarının en eskisi olarak kabul edilir.

ler ile ilişkide oldukları sorusu gitikçe önem kazanmaktadır.

Köpek ırkları ele alındığında Greyhound, temel ırkların en eskisi olarak kabul edilmiştir. Bu köpekler dar bir baş, zayıf bir gövde ve uzun bacaklara sahip olup, Eskiçağ'da Misis'ta oldukça yaygın olarak yetiştimiştir (3).

Köpek ırklarını fonksiyonları ve kalitelerine göre kayıtlayan ve köpek ırklarını ilk sistematikleştiren insanların Romalılar olduğu öne sürülmektedir. Romalılar ayrıca, seleksiyonda sadece köpeğin görüntüsünün değil, yetenek ve davranışlarının da etkili olduğunu fark etmiştir (3). Şimdiki haliyle evcil köpeğe ait ilk bulgunun Almanya Oberkassel'deki Paleolitik Dönem sonlarına ait bir mezardan çıkan küçük bir mandibula (alt çene kemiği) olduğu belirtilmiştir (9), bunun da 14 binyıl öncesine tarihendiği öne sürülmüştür.

Anadolu'da ise kutsal anlamda ilk köpek iskeletini, Değirmentepe'de yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan ve MÖ 5. binyila tarihendirilen bir köpek gömüsü oluşturmaktadır (10). MÖ 1. binyılın başlarında küçükbaş hayvan besiciliğinin yaygın olduğu topluluklarda, insan-köpek ilişkileri çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde köpeklerin küçükbaş hayvan sürülerini korumaları ve düzenlenen avlara katılmaları, onları neredeyse ailelerin bir bireyi haline getirmiştir.

tirmiştir. Kafkasya ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yapılan arkeolojik kazılarda, insanlarla birlikte gömülen köpeklerde rastlanmıştır (13, 14). Ancak bunların sayısı çok azdır.

Daha sonraki yıllarda devam eden kazı çalışmaları sonucunda ise, tarihsel gelişim süresi içerisinde insan-köpek ilişkisinin boyutunun ne şekilde olduğu Van-Yoncatepe buluntularıyla daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Prof. Dr. Oktay Belli başkanlığında ekip tarafından yürütülen kazı çalışmaları ile Erken Demir Çağ Dönemi'ne ait (MÖ 1. binyılı başları) insanla birlikte gömülü çok sayıda köpek iskeleti gün ışığına çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan çok sayıdaki köpek iskeleti, şu anda Anadolu'nun en büyük iskelet grubunu oluşturmaktadır. Çıkarılan iskeletlerin değerlendirilmesinde, bölgenin Eskiçağ'daki durumun da bilinmesinin ayrıca bir önemi olduğunu düşünmektedir. Yoncatepe'nin hemen doğusunda yükselen 3200 m yüksekliğindedeki Erek Dağı ve yakın çevresinin oldukça zengin su kaynaklarına ve sık orman örtüsüne sahip olduğu, bu yüzden av hayvanlarından yana da çok zengin olduğu ve burada yaşayan topluluklarda avcılıkla hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bilinmektedir (11, 12, 13, 14, 15). Hayvancılığın ve avcılığın yaşamsal öneme sahip olduğu toplumlarda, köpeğe düşen rolün de büyülüğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Aynı mezara girecek kadar...

Ortaya çıkarılan köpek iskeletlerinin İÜ Veteriner Fakültesi Anatomı Anabilim Dalı bünyesinde kurulan Osteoarkeoloji Laboratuvarı'nda titiz incelenmesi sonucu çok önemli bilgiler ortaya konmuştur (16). Ele geçen iskeletlerin büyük çoğunluğunun erkek hayvanlara ait oluşu; erkeklerin daha iri cüsseli ve güçlü oldukları ile doğum, emzirme vs. gibi dışı hayvanlara özgü fizyolojik olayları göstermeyip, sürü sahiplerine daha uzun süre, sorunsuz ve ekonomik hizmet vermeleri ile izah edilebileceği düşünülmektedir. Bu toplumda köpeğin insan ile daha çok ekonomik bir ilişki içerisinde bulunduğu ve pet hayvanı olarak yetiştirilmediği, köpekler kutsal bir anlam verilmediği ya da herhangi bir amaçla kurban edilmediği de ileri sürülebilir.

MÖ 9. yüzyılın son çeyreğinde Urartu Krallığı ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki çeşitli toplulukların dinsel inanç, Tanrı, Tanrıça ve kültür törenleri konusunda bilgi veren civiyazılı Kaya Kapıları, Van Ovası'nda bulunmaktadır. Bu nişlere Urartular "Haldi Kapısı", günümüzde de bölge halkı "Kaya Kapısı" adını vermektedir. Urartu Tanrı ve Tanrıçalarının bir sıra düzen içinde yazıldıkları Kaya Kapısı'ndaki civiyazısından öğrendiğimize göre, Eskiçağ'da Tanrı ve Tanrıçalara yalnızca büyükbaş ve küçükbaş hayvan kurban edilmektediy (17).

Geçmişte Erken Demir Çağ toplumlarda aradaki bağ o kadar güçlü şekillenmiştir ki, köpekler tipki aile bireyleri gibi insanla birlikte aynı mezara gömülülmektedirler.

Hatta köpekler çok büyük bir özenle mezara yerleştirilmektedir; bunun en iyi örneğini Van-Yoncatepe M5 mezardındaki köpek iskeleti bulgusu vermektedir (13, 14, 15,

Van-Yoncatepe'de insonla birlikte gömülü yapılan köpeklerin bulunduğu mezar.

16). Prof .Dr. Oktay Belli başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan, büyük bir küp parçası üzere yerleştirilmiş in-situ köpek iskeleti bunun en iyi örneğini oluşturmaktaydı. Günümüzde aynı evi paylaştığımız köpeklerle acaba bu değeri verebiliyor muyuz? İslam dininin gelmesiyle birlikte aynı mezara gömünün ortadan kalktığı, ancak günümüzde sınırlı da olsa ayrı mezar şeklinde gereken özenin verildigine inanmaktayız.

Geçmişte hem bekçilik, hem de avcılıkta yarar sağlayan köpekler, tüm bu işlevleri yerine getirirken, insanın yanında değişmez bir dost olarak da kalabilmişlerdir; bu durum yiyecek verilmesinden daha ziyade, sevginin ve bağlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Günümüzde de böyle değil midir? On-

lar için her şeyden önemli olan sevgi ve şefkattir. Yalnızca başını okşamamız bile, açıklarını bir anda unutturuyor. Karşılıksız sevginin değişmez örneklerinden biri de köpeklerinki değil mi? Tüm bunlar inanıyoruz ki, insan sevgisinin temelinde yatkınlıkta.

17. yüzyılın ortalarında bile, köpeklerin toplumda önemli bir yere sahip oldukları, ünlü Türk gezginini Evliya Çelebi'nin anlatımında vardır. Güneydoğu Anadolu'daki Sincar Dağı yörenindeki toplumlarda, ünlü gezginin anlatımıyla yeni doğan bir çocuğa ilk olarak köpek sütü verilmekte, biri ölünce kefenlere köpek yünü koyulmaktadır; bütün bunlar köpeğin onlar için değişmez bir aile ferdi olduğunu göstermektedir. Günümüzde köpekleri toplumumuzdan soyutlamamız ve gereken ilgiyi göstermememizin, sadece onların

değil bizlerin de soyutlanması yol açacağı; böylece toplum ilişkilerimizin de farklı bir yöne kayacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

NOT

Geçen sayımızda tanıtımına yer verdigimiz Osteoarkeloji Müzesi ve Laboratuvarı'nın web sayfası açılmıştır, adresi aşağıdaki gibidir:
<http://www.istanbul.edu.tr/fakulteler/veterin/osteo/osteo.htm>

KAYNAKLAR

- 1) M. Crosby, *World Encyclopedia of Dogs*, First Published, Octopus Book Limited, 59 Grasvenor Street, London, 1977.
- 2) N. Erk, *Veteriner Tarihi*, Ank. Üniv. Veteriner Fak. Yayınları: 352, Ders Kitabı: 251, Ankara, 1978, s.1-2.
- 3) H. E. Evans ve G. C. Christensen, *Miller's Anatomy of the dog*, Chapter 1, The Skeletal System (Skull), 3rd ed. Philadelphia: Sounders Co, 1993, ss.6-49.
- 4) J. Clutton-Brock, *The Origin of the Dog*, In *Science in Archaeology*, Revised and Enlarged Ed., Brathwell D, Higgs E (ed.), Praeger Publication, New York, 1970.
- 5) M. Harris, *Culture, People, Nature, An Introduction to General Anthropology*, 6th Ed. Harper Collins College Publishers, University of Florida, USA, 1993.
- 6) P. L. Stein ve B. M. Rawe, *Physical Anthropology*, 5th ed. McGraw-Hill Inc, New York, USA, 1993.
- 7) D. T. Price ve G. Feinman, *Images of the Past*. Mayfield Publishing Co. Mountain View, University of Wisconsin, USA, 1993.
- 8) W. A. Turnbaugh, R. Jurmain, H. Nelson, L. Kilgore, *Understanding Physical Anthropology and Archaeology*, 5th ed. West Publishing Co. Minneapolis, St. Paul, USA, 1993.
- 9) G. Nabis, *Der älteste Haushund lebte vor 14.000 Jahren*. Umshau, 19: 610, 1979.
- 10) U. Esin, *Salvage excavations at Değirmentepe (Malatya)*, In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: İstanbul, 2001.
- 11) A. Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia and Urartians)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XX. Dizi-Sa. 8b, 1992.
- 12) O. Belli, *An Early Iron Age Cemetery in the Van Region: Ernis-Evditepe*, In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: İstanbul, 2001.
- 13) O. Belli, E. Konyar, *Excavations of Van-Yoncatepe Fortress and Necropolis (1997-1999)*, In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: İstanbul, 2001a.
- 14) O. Belli, E. Konyar, *Excavations at Van-Yoncatepe fortress and necropolis*, Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University 28: 169-219, 2001b. O. Belli, E. Konyar, *Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia*, Archaeology and Art Publications: İstanbul, 2003.
- 15) O. Belli, V. Onar, *Yoncatepe: Iron Age*, ArkeoAtlas 2, 2003, s.148-149.
- 16) V. Onar, A. Armutak, O. Belli, E. Konyar, *Skeletal remains of dogs unearthed from the Van-Yoncatepe Necropolies*, International Journal of Osteoarchaeology 12, 2002, s.317-334.
- 17) O. Belli, *The Anzaf Fortresses and Gads of Urartu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

Van-Yoncatepe M5 mezarındaki köpek iskeleti.

M5 mezarı köpeği tahmini ebatları.

Ludwig Feuerbach

Marx'in Feuerbach üzerine tezleri, özellikle 11.'si çok ünlüdür: "Filozoflar dünyayı türlü biçimlerde yorumlamakla yetindiler, mesele onu değiştirmektir" 1845 yılında, yani Marx'in henüz oldukça gençken kaleme aldığı bu tezleri, çrağın ustasına başkaldırışi olarak da değerlendirebiliriz. Bilindiği gibi üniversite yıllarda sol-Hegelci olan Marx, bir diğer büyük Alman filozo-

Ne de olsa ustası...

fu Feuerbach'ın özellikle dinsel düşünceye karşı keskin eleştirileriyle tanışlığında Feuerbachçı olmuştur. Hatta bir makalesinde "hepimiz bir gecede Feuerbachçı olmuşuk" diye yazar. Marx kısa süre içinde Feuerbach'ın idealizminin farkına varır, sınırlılıklarını görür; Feuerbach'a getirdiği eleştiriler, onun kendi kramını oluşturmrasında en önemli kilometre taşlarından biridir.

Marx, Feuerbach'ı eleştirdiği eserinde, 11. Tez'in gerekçelerinden biri sayılabilen şu eleştiriyi yapar:

"Feuerbach, üç büyük keşfi -hücrenin keşfini, enerjinin dönüşümünün keşfini ve Darwin'in adıyla anılan evrim teorisinin keşfini- kendi zamanında görmüştü. Ama köyde yalnız başına oturan filozof, o dönemde bilginlerin dahi, ya henüz kabul etmedikleri, ya da yeterince yararlanmadıkları keşflerin değerini takdir edecek kadar bilimin ilerlemelerini nasıl izleyebilirdi?"

Ama, ya eski ustaya saygida kusur etmemeye kaygısından, ya da her olgunun maddi temelini bulma tutkusundan olacak şu satırları da eklemiştir Marx:

"Bunun suçu, sadece, felsefe kürsülerini, kılı kırk yaran cinsten pek ince ve karışık kafalara kaptırırken, hepsine yüz gömlek üstün olan Feuerbach'ı, kırda oturmaya ve küçük bir köyde kabuk bağlamaya mecbur eden Almanya'nın acıacak şartlarıydı. Demek ki, Fransız maddeciliğinde tek taraflı olan her şeyi eleyen ve artık mümkün hale gelen tarihi tabiat görüşüne varamadıysa, bunun kabahati, Feuerbach'ta değildir."

Marx, ustasını kurtarmaya çalışıyordu ama, bir yandan da koca filozofu içinde bulunduğu şartları "değiştiremeyecek" bir "yorumcu" düzeyine düşürmüyordu mu?

(Kaynak: K. Marx - F. Engels, *Felsefe İncelemeleri*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974.)

Hardy hayatını garanti altına alıyor!

Fermat'ın Son Teoremi, bilindiği gibi, 300 yıllık uğraştan sonra, 10 yıl kadar önce Andrew Wiles tarafından kanıtlanmıştır. Bu teoremin ünү, sadece, yüzlerce yıldır dünyanın en ünlü matematikçilerini hısrana uğratmasından gelmez. İlginç bir de öyküsü vardır. "Amatörlerin Prensi" lakaplı Fermat, bir kağıda bu teoremi yazmış ve yanına da bir not eklemiştir: "Bu teoremin çok güzel bir kanıtını buldum, ama yerim olmadığı için buraya yazamıyorum". Çözüm ise Fermat'dan kalan başka hiçbir yazıda bulunamamıştır. İşte bu not, Fermat'ın dünyanın bütün matematikçilere bir meydan okuması ve mirası olarak kabul edilmiştir. Fermat çözmüş, ama onlar çözemiyorlar!

Bu öykü bilinir; biz şimdi bir başka esprili öyküye gelelim. Ünlü matematikçi G. H. Hardy, kendi kendine, başka hangi mirasın (Fermat'ının kastediliyor) bu denli rahatsız edici olabileceğini sormuş ve bir kurgu

tasarlamış. Hardy'nin bir fobisi varmış, uzun deniz yolculuklarından çok korkarmış. Eğer böyle bir yolculuk yapması gerekirse, bir meslektaşına söyle bir telgraf çekmeyi tasarlamış: "Riemann Hipotezi'ni çözüm stop. Ayrıntıları dönünce vereceğim stop".

Riemann Hipotezi de 19. yüzyıldan beri matematikçilerin başına bela olmuş ünlü bir problemdir. Hardy bu durumda Tanrı'nın asla boğulmasına izin vermeyeceğini, çünkü Fermat'inkine benzer ikinci bir korkunç hayaletin ortaya çıkıp matematikçilerin hayatını karartmasına razi olmayacağı düşündürmüştür. Hardy, aklı sira hayatını garanti altına alıyor. Matematikçiler, sanılanın aksine, çok saf insanlardır!

(Kaynak: Simon Singh, *Fermat'ın Son Teoremi*, Çev. S. Yücesoy, Pan Yayıncılık, 2001)

G. H. Hardy

Fermat

Burası Ay yüzeyi değil!

1972 yılında biyolog Arthur Westing ile zoolog E. Pfeiffer, henüz savaş sürerken, ABD'nin Vietnam'da neden olduğu çevresel yıkım ile ilgili bir rapor hazırlarlar. *Scientific American* dergisinin Mayıs 1972 tarihli nüshasında yer alan rapora göre, Vietnam'ın bazı bölgelerinin havadan görünümü Ay'inkine benzemektedir; yani bombalamalar sonucu oluşan kraterlerle doludur. İşte rapordan bazı parçalar:

"1965-1971 arasında Amerikan askeri güçleri Hindisini'nde 13 milyon ton cephe patlattılar. Bu toplamda Hiroşima'ya atılan atom bombasının 450 katı bir enerjiye eşit. Hektar başına 71 kilo, kişi başına da 292 kilo patlayıcı düşmesi anlamına

geliyor bu rakam. Bu demektir ki, 7 yıl boyunca saniyede ortalama 59 kilo patlama gerçekleştirilmiş."

"Saygon'un kuzeybatısında eskiden her zaman yeşil sert ağaçlı orman alanı ihtiiva eden düz ve yüksek arazide pek çok krateri yakından gördük. Bu bölgede çok fazla krater vardı; her 30 metrede en az bir adet. Her krater 6-12 metre genişliğinde ve 6 metre derinliğindeydi."

"1965'ten 1971'e bombardımanlar sonucu Hindisini'nde 423 bin hektar alanı kapsayan 26 milyon kadar kraterin açılarak toplam 2,6 milyar metreküp toprağın yer değiştirildiğini tahmin ediyoruz."

ABD Orduyu Vietnam'da çoğu sivil 1 milyon 100 binden fazla insan ol-

dürdü. Öldürülenlerin 350 bini çıktı. ABD de çoğu yoksul ailelerden gelme 60 bin asker kaybetti. Sonuçta tüm vahşetlerine karşı ABD'liler Vietnam'dan geldikleri gibi gitmek zorunda kaldılar. Benzer bir tabloyu bugün Irak'ta görmekteyiz. ABD açısından sonuç yine farklı olmayacak.

70'li yılların ünlü bir sloganı vardı: "Ho Ho Ho Şı Minh, Bir Ki Üç, Daha Fazla Vietnam, Ernesto'ya Bin Selam!" Bugün bu sloganı "Bir Ki Üç, Daha Fazla Felluce!" diye değiştirmek gereklidir. Iraklı kardeşlerimiz, sadece kendi vatanları için değil, bütün dünya için savaşıyor. Uygarlığın beiği Mezopotamya'nın, günümüzün vahşilerine karşı verdiği bu mücadeleye bin selam!

(Kaynak: Haluk Gerger, "Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı", Ceylan Yayıncılık Ocak 2004.)

Dünyanın en genç satranç büyükustası yine değişti

Geçtiğimiz ay bu köşede üst düzey satrancın iyiden iyiye bir genç oyunu olduğundan söz etmiş, genç yaşta büyükusta olma rekorlarını vermiştık. Nisan 2004 verilerine göre en genç yaşta büyükusta olma rekoru Rus Sergey Karjakin'e aitti. Bu rekoru 2002 yılında 12 yıl 7 aylıkken kıran Karjakin, aynı zamanda dünyanın en genç büyükustası unvanının da hâlâ sahibiydi. Bu bilgileri verdikten sonra "Rekor hâlâ onda, ama her an kırılabilir" diye eklemiştik. Yanılmamışız. Siz Mayıs başında o satırları okurken, hatta dergimiz henüz matbaa aşamasındayken, en genç yaşta büyükusta olma rekoru kırılmamış belki ama, en genç büyükusta unvanı isim değiştirmiştir.

28 Nisan 2004'te Dubai Açık Turnuvası'nda 6

puan toplayarak bitiren Norveçli Magnus Carlsen, büyükusta unvanını da elde etmiş. Carlsen henüz 13 yıl 3 ay 27 günlüğün bu unvanı kazanmış. Dolayısıyla şu anda dünyanın en genç büyükustası, çünkü Rus Karjakin 14 yaşını çoktan geçti. Bizce bu unvan küçük Magnus'ta da fazla kalma.

Carlsen satranç dünyasında zaten tanınan bir isim. Dubai'den 2 ay önce, Reykjavik'te düzenlenen bir hızlı satranç turnuvasında, dünyanın bir numaralı ismi Kasparov'la karşılaşmış velet. Beyazlarla oynayan Carlsen, Kasparov'la berabere kalmış. Maçtan sonra kendisiyle söyleşi yapan muhabire ne dese beğenirsiniz:

"Beyazlarla oynarken Kasparov'u yenmem gerekiyordu. Bir çocuk gibi oynadım!"

Baykuş ile tanışmak...

Okurlarımızdan ve bu bölüm hazırlayan Sevgili Nalan'dan izin isteyerek, "Yayın Dünyası" sayfalarında bir miktar sohbet etmek istiyorum. Sohbet derken, sayfanın formatını çok fazla zorlamayı düşünmediğimi eklemeliyim, sohbetin merkezine bir kitabı yerlestireceğim. Ancak benim için oldukça önemli olan bir kitap üzerine yazarken, klasik bir tantım yazısı hazırlamam pek mümkün değildi.

Üzerine sohbet etmeyi düşündüğüm kitabın adı, *Bir Yılbaşı Öyküsü*. Yazarı Vladimir Dudintsev. Benim elimdeki nüsha, kitabın 2. baskısı; *Gelenek Yayınevi Kültürevi Dizisi*'nin 4. kitabı olarak Aralık 1999'da yayımlanmış. Türkçe 1. baskı, 1974'de *Yankı Yayınları*'ndan çıkmış, bildenim kadarıyla yakın zamanlarda *NK Yayınları*'ndan çıkmış bir baskısı daha var.

"Kitap" dedim ama, bu yazımı okuduktan sonra kitapla tanışacak okurlarımızı şaşırtmamak için, küçük bir kitap boyutlarında basılmış kısa bir öykü demek daha doğru olur. Zira bugüne kadar, "Sana bir kitap vereceğim" dediğim neredeyse bütün arkadaşlarımın, kocaman puntolarla basılmış bu incecik kitabı elle-rine ilk aldıklarında, yüzlerinde bir hayal kırıklığı ifadesi oluştu. Ciddi bir bilim dergisindeki tanım yazısı aracılığıyla bu kitapla tanışacak okurlarımızın ilk görüşte verecekleri tepki de, herhalde bu olur. Ancak tam bu noktada, yıllar önce kayda geçmiş bir söze atıf yaparak ilerleyebiliriz: "Öz ve biçim aynı olsaydı, bilime ve sanata gerek kalmazdı!" Dolayısıyla görünüşe pek aldanmamanızı salık verebilirim. Bu arada bir itirafta bulunayım; ben bu öyküyü ilk okuduğumda, dakti-loyla yazılmış ve fotokopiyle çoğaltılmış bir metindi; belki kitap olarak görmüş olsam, benim de dikkatimi bu kadar çekmeyebilirdi... İyi ki ilgilenmişim.

Bu öyküyle tanışmam, üniversitede girdiğim ilk yıllara uzanıyor. Bireysel geleceğimizi nasıl şekillendireceğimiz sorunundan, toplumsal sorunları tartışmaya geçtiğimiz dönemlerdi. Bu tartışmalar sırasında tanıştığım pek çok kişiyle ilişkilerimiz sıcaklaşmaktan sonra, evlerine ya da çalışma alanlarına gidip gelmeye başladığında; oraya buraya yerleştirilmiş baykuş resimleri ya da çeşitli biçimlerde baykuş figürleri, biblolarına rastladım. Doğal olarak, "Neden her yere bu uğursuz hayvani yerleştirmişler?" diye meraklandım. Bir süre sonra cesaretimi

toplayıp bu soruyu dillendirdiğimde, dakti-loyla yazılmış 10-15 sayfalık bir metnin fotokopisini elime tutuşturdular.

O gece 2-3 defa baştan başlayarak okuyup bitirdiğimi hatırlıyorum; ertesi gün yaptığım ilk işler, bir fotokopi daha çektmek ve çalışma masamın üzerine yerleştirmek üzere baykuş biblosu almak olmuştu. O gün bu gündür, anne-mim evimizin bereketini benim odamda-ki baykuşların kaçırıldığı yönündeki söylemelerine rağmen, odamda ki baykuş sayısını artırmaya devam ediyorum.

Bir Yılbaşı Öyküsü, bir araştırma labo-ratuvarında çalışan bir grup bilim insanı ve özellikle bunların içinden 2 kişiyi merkezine alıyor. Fakat eğer ille de böyle bir tanımlama yapmak gerekiyorsa, öykümüzün baş kahramanı bu bilim insanları değil, bir baykuş. Hani şu güzel memleketimizin pek çok yöresinde uğursuz olarak lanetlenen, küçük, "sevimli" hayvan. Aslında öykü içerisinde de baykuşumuzun oynadığı rol pek sevimli değil; yine ölüm habercisi görevini üstlenmiş durumda. Ancak onu farklı kılan taraftı, bir adalet duygusuna sahip oluşu. Ölümü, rasgele seçtiği insanlardan ziyade, yetenekli ancak bu yeteneğini yetenince iyi kullanmayan, zamanlarını hoyma-harcayan kişilere haber veriyor. Öykümüz, bu insanlardan birisi olan bilim adamımızın, günün birinde kendisini takip eden karartının bir baykuş olduğunu fark etmesi ve bunun sadece 1 yıllık ömrü kaldığı anlamına geldiğini öğrenmesi ile zamanını nasıl daha verimli kullanmaya başladığının güzel bir anlatımı. Yıllarca zamanı pek de iyi kullanmadan yürüttüğü çalışmayı sadece 1 yıla sığdırmak zorunda kalınca, bilim adamımızın hayatının nasıl yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmayla yıllar sürecek bir yaşamdan alınacak hazırlı 1 yılda nasıl elde edebildiğini görmek, insanı umutlandırmıyor. Bir düşünsenize, sizler, sadece 1 yıl ömrünüz kaldığını bilseniz, yaşamınızı nasıl sürdürürsünüz?

Çevremizdeki baykuşların sayısını artırma ihtiyacının benimle sınırlı olduğunu düşünsem, kuşkusuz bu sayfayı işgal etmezdim. Ancak ister Türkiye ve dünyanın içinden geçtiği döneme kuşbakışı bakın, ister bu sürece bilim insanların ya da daha genel olarak aydınların yaklaşım ve müdahalelerini düşünün; baykuşlara olan ihtiyacımızın arttığını göreceksiniz.

Bir yılbaşı öyküsü

Vladimir Dudintsev

Bence içinde yaşadığımız dönemin en önemli sıkıntısı -Bilim ve Gelecek'te birkaç defa değinmişik- insanların geleceğe dair umutlarının köretilmesi, dolayısıyla yaşama müdaхale etmeye dair şevklerinin kırılması. Bunun somut karşılığı da, içinde bulunduğu zamanın hoyma-harcayan kişiye kullanımının değil mi? Oysa tam da bu nedenle, bugün yaşama belki her zamankinden daha çok müdaхale etmeye, 24 saatte, 24 saatte sığabilecek olandan daha fazlasını üretmeye ihtiyaç duyuyoruz. Zaman insanlık için belki hiç bu kadar önemli olmadı, zira ege-menler hayatımızın her alanına sürekli, yoğunlaştırılmış ve sistematize edilmiş saldırılarnı sürdürürken, istediklerini elde etmekte epeyce yol almış durumda-lar. Ya bunu kabul edip insanlığın günden güne yok oluşa sürüklenmesini izleyeceğiz ya da bu süreci durduracak çalışmalarla yoğunlaşacağız. Baykuş bize bunu hatırlatmalı.

Kuşkusuz, yaşanılan zamanın değerini daha iyi anlamak -ki bunu yaşamı anlamak olarak okumakta mümkün-, kendi müdaхale ve değiştirmeye gücünü kavramak için, herkesin bir baykuşu ihtiyacı yok. Ancak ara sıra umitlerimiz kırıldı, çalışma istek ve heyecanımızda düşme olduğu zaman, bizi uyaracak bir dosta ihtiyacımız olabilir. Bunun için hem birbirimizin baykuşu olabiliriz, hem de biz yanlarında olmadığımızda dostlarımızı uyarabilmesi için, onlara küçük, sevimli baykuşlar hediye edebili-riz. İlk adım olarak, *Bir Yılbaşı Öyküsü*'nü okumak ise, hiç fena fikir değil.

Barbaros Köroğlu

Bir Yılbaşı Öyküsü, Vladimir Dudintsev, (çeviren belirtilmemiş), *Gelenek Yayınevi Kültürevi Dizisi*, 2. Baskı Aralık 1999, 54 s.

KİTAPÇI RAFI

Neoliberalizmin Tahribatı

2000'li Yıllarda Türkiye 2., Haz. Neşecan Balkan, Sungur Savran, Metis Yayınları, Mayıs 2004, 274 s.

makalelerle Türkiye'nin 2000'li yılların başına ait, eleştirel perspektifli bir resmi çizilmeye çalışılmış. İlk kitabı, *Sürekli Kriz Politikaları* adıyla yayımlanan derlemenin bu ikinci kitabında, neoliberal politikaların Türkiye toplumu üzerinde yaptığı ağır iktisadi tahribat, akademisyenlerin gözüyle okuyucuya sunuluyor.

Küresel Vahşet!

Yeni Muhafazakârlık Yojunluşurken, Derleme, Tohum Yayınları, Şubat 2004, 334 s.

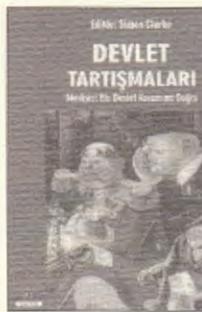
ABD'nin Küresel İmparatorluk girişiminin arka planının kuramsal ve pratik açılarından irdelediği 4 kitabı bu dizinin ilk kitabı, mali kureselleşmenin yeryüzü için nasıl bir talan anlamına geldiği, yıkım ve yoksulluğu nasıl katmerlendirdiği ve siyasal gericilik ve ırkçılığa nasıl yol açtığı, çeşitli ülkelerden yazarlarca somut örnekler üzerinden irdeleniyor. "Tek yol" olarak sunulan küresel kapitalizme alternatifler arayan bir derleme olmuş ortaya.

Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme

Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, Mart 2003, 296 s. Fikret Başkaya'nın farklı zamanlarda yayımlanmış makalelerinin bir araya getirildiği çalışma, aynı isimle daha önce yapılmış 2 baskiya göre daha genişletilmiş ve zenginleşmiş. Derlenen yazılar, genel olarak dünyada olup bitenlerin arka planını, yaşananların anlamını ve sonuçlarını bilince çıkarma kayısının ürünü olarak tanımlanıyor.

Devlet Tartışmaları

-Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru, Ed. Simon Clarke, Çev. İbrahim Yıldız, Ütüya Yayınları, Nisan 2004, 326 s.

1969'da kurulan Sosyalist İktisatçılar Konferansı'nın (CSE), 1970'lerde çalışma grupları içerisinde geliştirdiği, kapitalist devlete yönelik belirli bir yaklaşım

îçerisindeki bildirilerin toplu sunumu. 6 ayrı akademisyenin, bildirilerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan kitabın derleyicisinin ifadeyle söyleysek, "Bildirilerin ayırt edici özelliği, 1970'lerin ilk yarısında hukum sürdürmiş ve 1980'lerde yeniden önem kazanmış olan yapısalçı-işlevselci ortodoksiye karşı, devlet konusunda sınıf savasının belirleyici rolü üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşım geliştirmeye çalışmalarda yattmaktadır."

Marksist Felsefe Kılavuzu

Marx-Engels-Lenin, Çev. Mesut Odman, NK Yayınları, Şubat 2004, 302 s.

Bir çalışmanın 28 yıl aradan sonra 2. baskı yapması gerçekten ilginç. İlk baskısı 1976 yılında dönemin TİP'inin yayinevi olarak bilinen Bilim Yayınları tarafından yayınlanan ve bilenler için sahafalarda aranacak kitaplar listesinde yer alan Marksist Felsefe Kılavuzu'nun 2. baskısı yayımlandı. "Marksizm Nedir?", "Idealizme Karşı Materyalizm", "Diyalektik ve Diyalektik Yöntem", "Bilgi Teorisi ve Bilim Felsefesi", "Tarihin Materyalist Yorumu", "Din" ve "Ahlakbilim" olarak ayrılmış 7 ana bölümden oluşan çalışma için Marx, Engels ve Lenin'in hemen bütün eserleri incelenerek onların felsefeye ilgili bölümleri bir araya getirilmiş. Derleyenler tarafından yazılmış "genel giriş" ve her bölüm için ayrı yazılmış girişlerle beraber, toplu bir bakış sağlayan yol gösterici bir çalışma oluşturulmuş.

Halkların Yasası

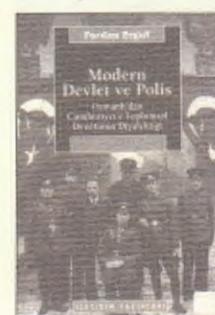
-Ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması, John Rawls, Çev. Gül Evin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003, 212 s.

Geçtiğimiz yıl yaşamını yitiren John Rawls, bu çalışmasında farklı toplumların barış içinde bir arada

yaşayabilmelerine olanak sağlayacak, kalıcı istikrar ve adalet içeren bir dünya düzeni kurguluyor. Liberal düşünce geleneğinde "eşitlikçi bir çığır" açtı düşünülen yazar, "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması" başlıklı makalesinde de farklı ahlaki, dini, ideolojik görüşleri benimseneyen vatandaşların arasındaki ilişkilerin anayasal demokratik sistem içerisinde nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusunu ele alıyor.

Modern Devlet ve Polis

-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, Ferdan Ergut, İletişim Yayınları, 2004, 400 s.

Halen ODTÜ Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürür yazar Ferdan Ergut, polisi sosyal teori ve siyasetin konusu yapmak yönünde bir çağrı olarak da tanımlanan çalışmasında, bir taraftan modern devlet içerisinde polisin misyonuna dair bir çerçeve oluştururken, somut olarak da Türkiye'de polisin kurumsallaşmasını Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet çizgisini içerisinde ele alıyor.

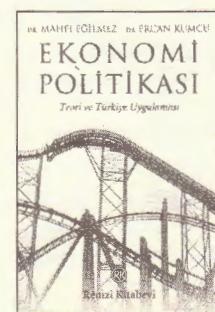
100 Soruda Sosyoloji

Doğan Ergun, Kıtaptı, 274 s.

Kıtaptı tarafından yeniden yayımlanmaya başlayan "100 Soruda" Dizisi'nin 5. kitabı. Yayına hazırlayanların ifadesiyle, "Bugün yazılsa biraz farklı ele alınabilecek" bu yapı, ülkemizin özgün dönemlerinden birisinde birkaç kuşak sosyoloğun eğitiminde önemli izler bırakmış bir kitap olarak kabul edildiği için, bir açıdan "tipki basım"可以说. Bu haliyle hem toplumsal bilimlere ilgi duyanlara, hem de bilim tarihiyle ilgilenenlere önemli bir kaynak kitabı kazandırılmış.

Ekonomi Politikası

-Teori ve Türkiye Uygulaması, Mahfi Egilmez, Erçan Kumcu, Remzi Kitabevi, Mayıs 2004, 428 s.

Kitap, ekonomi konusunda yılların getirdiği ortak düşünelerin ve ortak olmayan düşünelerde varılan uzlaşmaların yazيا dökülmüş bir içimi.

Türkiye referans alınarak, ekonomik sorunların çözümü için kullanılması gereken araçları ve politikaları tartışmayı amaçlıyor. Böylece ekonomi politikasına, hem genel olarak hem de Türkiye özelinde bakma olanlığı sağlıyor.

Ritüel ve İktidar

S. R. F. Price, Çev. Taylan Esin, İmge Kitabevi, Mart 2004, 472 s.

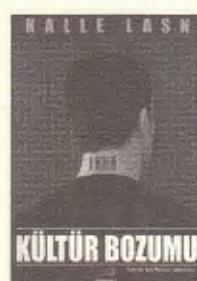

Ritüel ve İktidar, Anadolu'yu fetheden Roma imparatorlarının, fethetmekleri topraklarda Grek Tanrı kültürlerinin etkisinde o kültürlerin parçası haline gelmeleri sürecini, farklı

bir yaklaşımla yeniden tartışmaya açmaktadır. Roma imparatorlarının, Anadolu kent devletlerinde yarı-insan yarı-Tanrı haline gelişinin tarihi, Hıristiyanlığın ilk dönemime kadar, antropoloji, din ve kültür tarihi, siyaset bilimi ve sanat tarihi bakımından da önem taşımaktadır.

Kültür Bozumu

Kalle Lasn, Çev. Cem Pekman, Ahmet İlgaz, Bağımsız Yayıncılar, Nisan 2004, 232 s.

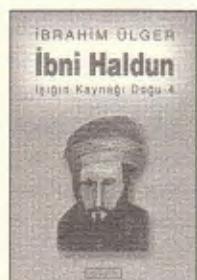

"Satın Almama Günü", "Televizyon Kapatma Haftası" gibi eylemlerin öncüsü olarak tanınan Kalle Lasn'ın imzasını taşıyan Kültür Bozumu, fazlasıyla

iddialı bir çalışma olarak tanımlanmayı hak ediyor. Kendisini gelecek 20 yılın en önemli toplumsal hareketinin öncü birlükleri olarak tanımlayan "kültür bozucuları"nı ve bu sıfatı hak edip etmediklerini tartışmak isteyenlerin okuması gereken bir çalışma.

İbni Haldun

Ibrahim Ülger, Berfin Yayıncıları, Mayıs 2004, 215 s.

Ibrahim Ülger, İşığın Kaynağı Doğu Dizisi'nde Gilgames, Mevlâna, Şeyh Sadîî Şirazi'den sonra, 4. çalışması Doğu'nun büyük dehası Ibni Haldun ile yeniden okurun karşısında. Kitapta,

Ibni Haldun'un öğretileri alışılmış Batılı yorumların dışında ele alınmaya çalışılıyor.

Kuramdan Sonra

Terry Eagleton, Çev. Uğur Abacı, Literatür Yayınları, Nisan 2004, 232 s.

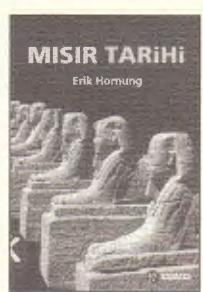
Eagleton "Her şeyin mubah görüldüğü postmodern çağda, politik taraf olmak mümkün müdür?"

Dünyanın yarısı aşıktan kırılırken, kuramın kendini

gündelik hayatın ve yerelin meselelerine böylesine kaptırması haklı görülebilir mi? Kuram, günümüz dünyasının acil çözüm bekleyen sorunlarına nasıl yaklaşmalıdır?" gibi cüret gerektiren soruları gündeme getirmekten öte, görünürdeki hâkim kargaşayı da berraklaşutan parlak cevaplar öneriyor. Keskin zekâsı ve mizah yüklü üslubu ile siyasal sağın dünya çapında atağa kalkığı bir dönemde kendini yerele ve gündelik hayata hapsederek kafasını kuma gömen postmodern solun dramına dikkat çekiyor. Mevcut Ortodoksluk olarak adlandırdığı anlayışın, güncel siyasal talepleri karşılayabilecek cevaplar üretmekten uzak olduğunu düşünen kültür kuramı profesörü, bunun nedenlerini ve nasıl aşılabileceğini araştırıyor.

Mısır Tarihi

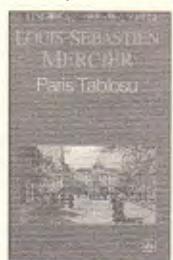
Erik Hornung, Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kabalcı Yayınevi, Nisan 2004, 203 s.

Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi'nin 22.'si olan bu kitap, 3 binyıllık eski bir uygarlığın ihtisamlı tarihini, dinsel yaşamını, gündelik hayatı, yönetimini betimliyor. Yayınevi, onde gelen Mısırlımcılarından Hornung'un Mısırlımlı Giriş ve Eski Mısır Ötedünya kitaplarının da yakında okurla buluşacağı haberini veriyor.

Paris Tablosu

Louis Sébastien Mercier, Çev. Aysen Altinel, İthaki Yayınları, 2004, 371 s.

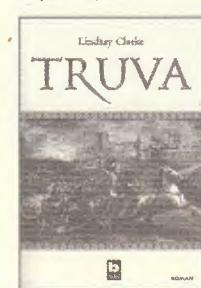

Mercier (1740-1814) bir devrim çağı insanı. Çağına layık ve politik bir insan. 1792-1797 arasında, mecliste milletvekili veya hapiste siyasi mahkûm. Mercier'in, Fransız Devrimi'nin

hemen öncesinde yayımlanmasının toplumsal değişimini hızlandırdığı öne sürülen bu eseri, Paris yaşıntısının sert bir eleştirisidir. Kitap, Paris'in coğrafyasıyla başlayıp, halkın dinsel inançlarına, yaşam koşullarına, siyasi yönetim yapısına kadar çok ayrıntılı gözlem ve değerlendirmeleri okuyucuya sunarken, devrim öncesi Paris'i tüm boyutlarıyla canlandırıyor.

Truva

Lindsay Clarke, Çev. Cihat Taşçıoğlu, Bilgi Yayınevi, Mayıs 2004, 460 s.

Tanrıçaların en güzelini seçmek en güzel ölümlünün omuzlarına yüklenir. Paris Hera'nın sunduğu iktidarı, Athena'nın bilgelğini bir yana bırakarak Aphrodite'in aşkıını

seçer. Aphrodite Paris'in düşündeki kadına Helena'ya kavuşmasına yardım edecektir. Ama mesele bu kadar basit değildir. Helena Sparta Kralının karısıdır. Sparta Kraliçesi'nin Paris tarafından Truva'ya kaçırılmasıyla, düşmanlığa Tanrıların öfkelerinin de eklenmesiyle, Truva'nın sonunu hazırlayan savaşın başlamaması için neden kalmamıştır. Truva Savaşı, modern bir biçimde romanlaştırılmış ve özenli, akıcı bir Türkçe ile dilimize kazandırılmış. Mitolojik öğelerden neredeyse arındırılarak çekilen gündemdeki Truva filmi de daha ayrıntılı bir okumayı özendiriyor.

Psikanaliz Nedir?

Ian Craig, Çev. Ali Kılıçlıoğlu, Say Yayınları, 2004, 342 s.

"Psikanaliz okulları ve psikoterapi üzerine eleştirel bir giriş" altlığını taşıyan kitap, psikanalizin bir derinlik ve bir gelişim psikolojisi olduğu kadar, sıradan duygulara

ve düşüncelere yeni bir anlayış getirdiğini de öne sürüyor. Aynı zamanda uygulamacı bir psikoterapist olan akademisyen bir sosyologun elinden çıkan eser, genel okuyucunun yanı sıra öğrenciler ve uzmanlar için de değerli bir kaynak.

Antik Zamanlardan Günümüze Olimpiyat Oyunları

Korhan Seçilmiş, İl Press Yayınları, 2004, 160 s.

Antik olimpiyatlardaki spor dalları, modern olimpiyat oyunlarının

kronolojisi, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin kuruluşu, olimpiyat oyunlarında Türkiye'nin elde ettiği başarılar gibi pratik bilgiler, bu kitapta somut verilere dayanılarak aktarılıyor okura. Olimpiyat ateşi, bayrağı, yemini gibi sembollerle, yaşanan ilginç olaylar üzerine açıklamalar da, bu okumayı daha zevkli kılmış.

Defterler 1914-1916

Ludwig Wittgenstein, Çev. Ali Utku, Birey Yayıncılık, Mayıs 2004, 162 s.

Ideal dil üzerine çalışmalarıyla tanınan Wittgenstein'in defterleri, *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı ünlü eserinin oluşum sürecine dair notlarını içeriyor. Wittgenstein'in bu

gençlik dönemi çalışmaları, düşünme ve yazma biçiminin daha bütüncül bir kavrayışına olanak sağlıyor. Muhababının yaşamını düşünsel olarak tümüyle değiştirmeye azmetmiş bir filozofun monologları okura sunuluyor.

Anais Nin - Maskeli ve Çıplak-

Elisabeth Barille, Çev. Figen Yücel, Everest Yayınları, Mayıs 2004, 274 s.

Elisabeth Barille, bu romansı yaşamöyküsü kitabında monologlarıyla, çelişkili hikâyeleriyle kendisine benzettiği çok yönlü bir kadını anlatıyor. Trajik, skandalların kahramanı özgür bir kadın olan Anais Nin'i anlatan kitap, *Unutulmayan Kadınlar Serisi* kapsamında yayımlanmış.

Güneş Umuttan Şimdi Doğar

-Türkan Saylan Kitabı

Mehmet Zaman Saçlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2004, 546 s.

Türkan Saylan'ın özel yaşamı, mutlulukları, düşleri, umutları, düşünceleri... Mehmet Zaman Saçlıoğlu'nun hazırladığı bu upuzun söyleşi, Türkan Saylan'ı

toplumsal kimliğinin yanında tüm özgün yaşamıyla gözler önüne getiriyor.

Giderayak

Ahmet Cemal, Can Yayınları, 2004, 171 s.

Ahmet Cemal yaşadığı dünyayı eleştirel bir ilgi ile sorguluyor. "Kitaplarında

yaşam üzerine yazdıklarla sanat üzerine yazdıklarımı bir arada derliyorum. Bilinçli olarak. Çünkü yaşamı görmezden gelen bir sanatın, insana yakışan bir sanat olabileceğine hiçbir zaman inanmadım" diyen yazar "Günlerden Kalanlar" ve "Yine Sanat" olarak iki ana başlık halinde sunuyor denemelerini.

Yasadığımı İtiraf Ediyorum

Pablo Neruda, Çev. Ahmet Arpad, Evrensel Yayınları Nisan 2004, 356 s.

Bir insanın ömrüne kaç hayat sigdırılabilirini düşünmemek elde değil. Neruda kimi zaman sürgün kimi zaman Şili'de komünist senatör ama, öncelikle şair. Şili Komünist

Partisi'nce cumhurbaşkanı dahi gösterilen, fakat yerini Allende'ye bırakan şair, yaşamına giren Eluard, Aragon, Nazım Hikmet gibi devrin önemli şairlerine dair anılarını da anlatıyor. "Benim hayatım, bütün hayatlardan oluşmuş bir hayatdır. Bir şair hayatdır" sözüyle de sira dışı bir hayat yaşadığından farkında olduğunu hissettiyor.

Kütüphanedeki Beden

Der. İain Bamfort, Çev. Begüm Kovulmaz, Agora Kitaplığı, 2004, 454 s.

Kendisi de bir hekim olan İain Bamfort tarafından yoğun bir emek ürünü olarak hazırlanan Kütüphanedeki Beden, önemsenmesi gereken bir çalışma.

Dickens, Gogol, Nietzsche, Proust, Kafka, Brecht, Camus ve Beckett gibi dünyaca ünlü yazarların hikâyeleri, anıları, günlükleri, gazete yazıları, denemeleri, oyunları, klinik olay aktarımları, felsefi pasajları ve Sokrates'in diyaloglari gibi metinlerden oluşan ve edebi bir modern tip antolojisi formunda hazırlanan kitap, okurlara tip aleminde bir gezinti yapma imkânı sunuyor.

Öteki Rüzgar

Ursula K. Leguin, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Metis Yayınları, Mart 2004, 226 s.

Metis Edebiyat, Leguin'in "Yerdeniz" Dizisi'ne ait 5. kitabı Öteki Rüzgar'ı da dilimize kazandırdı. Yazın hayatına bilimkurgu öyküleri ve romanlarıyla

başlayan daha sonra yarı gerçekçi yarı fantastik bir tarzı benimsenilen Leguin, Tolkien'in aştığı dönemin en yetenekli fantezi yazarı sayılıyor. Roman, 2002'de "Dünya En İyi Fantezi Roman Ödülü"nü kazanmış.

Kahramanlar Kitabı

Ed. Cem Mumcu, Nida Nevra Savcilioğlu, Okuyan Us Yayınevi, Mart 2004, 138 s.

Bir gün kahramanlarının kim olduğunu dair bir açıklama beklenisi ile karşılaşılır. İlişki kurdukları kahramanların kim olduğunu itiraf etmeleri istendi.

Kime "kahramanım" deriz? Sizin kahramanınız kim? Yaratılanlar mı? Yaratıcılar mı? Kahraman yaratılanların kahramanları kimlerdir sizce? Kahramanlarını bizimle paylaşmaları onlarla ilgili ne öğretir, ne gösterir bize? Kitap tüm bu sorulara yazın hayatımızın önemli isimlerinin yanıtlarını içeriyor.

Hemingway'la Yemek Bir Şenlik

Craig Boreth, Çev. Z. Seyhan, F. Erdinc, S. Hoznedaroğlu, Oğlak Yayınları, 2004, 286 s.

Yazar Boreth, Hemingway'ın edebiyatı ve efsanesine katılabilmek için yemek ve içkilerini nasıl hazırladığını ve tüketimini, aynı zamanda alabalık avlarındaki yalnızlığını, boğa gürülerinin dramını ya da av yoldaşlığını anlatmaya çalışmış. Kitap Hemingway'ın hayatı ve yazısında yer alan en önemli yemek ve içkilerin lezzetini sunuyor.

Seçilmiş Halk Oyunları Teori ve Pratigi

Şinasi Ünal, Fahrettin Anlatamer, Beyaz Yayınları, Mart 2004, 105 s.

Bir ülkenin kimliği, folklorunda ve geleneksel halk oyunlarında gizlidir. Halk oyunları ve halk müziği alanında uğraş veren iki değerli eğitmenin kitabı, nota, fotoğraf ve şemalarla, ayrıca okurlara hediye ettiği bir VCD ile bu oyunların öğrenilmesini kolaylaştırmayı hedefliyor.

Cahit Arf Matematik Günleri 2004

Birinci Gün Soru ve Yanıtları / 27 Mart 2004

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü her yıl Nisan-Mayıs aylarında Cahit Arf Matematik Günleri adı altında liselilere yönelik matematik yarışması düzenler. Yarışma iki aşamadan oluşur. Üç saat süren birinci aşamaya katılan 600 kadar öğrenciden 30 kadarı ikinci aşamaya katılmaya hak kazanır. İkinci aşama bütün gün sürer, tek bir konu üzerine odaklaşır ve daha soyut bir matematiği içerrir; bir başka deyişle ikinci aşama daha fazla araştırmaya yönelikir. Geçmiş yıllarda ikinci aşamada bizim bilmediğimiz, başkalarının da bildiğini sanmadığımız sorular sorduğumuz oldu. Hatta bu soruların bir kısmının yanıtını bugün hâlâ daha bilmiyoruz. Geçen sayıda 2004 yarışmasının birinci aşamasının sorularını vermiştık. Aşağıda birinci aşamanın yanıtlarını bulacaksınız. Soruları da anımsatma olarak tekrar yaymıyoruz.

- Her $p > 1$ asal sayısı ve her $i = 1, 2, \dots, p-1$ doğal sayısı için p 'nin $\binom{p}{i}$ sayısını böldüğünü kanıtlayın.
- Her $p > 1$ asal sayısı, her $k \geq 1$ ve her $i = 1, 2, \dots, p^k-1$ doğal sayıları için, p , $\binom{p^k}{i}$ sayısını böler mi?
- $3^{\text{ün}} 100!$ sayısını bölen en büyük gücünü bulun.
- $p > 1$ bir asal sayı ve n herhangi bir doğal sayı olsun. p 'nin $n!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[n/p] + [n/p^2] + [n/p^3] + \dots$ olduğunu kanıtlayın. (Burada $[x]$, x gerçel sayısının tamkismini, yani $[x] \leq x < [x]+1$ eşitliklerini sağlayan doğal sayıyı simgeler.)
- $p > 1$ bir asal sayı olsun. Hangi $i = 1, 2, \dots, p^2-1$ doğal sayıları için p^2 sayısı $\binom{p^2}{i}$ sayısını böler?

Kanıt: a. $i = 1, 2, \dots, p-1$ için, $\binom{p}{i} = \frac{p!}{(p-i)!i!} = \frac{p \times (p-1)!}{(p-i)!i!}$ eşitliğinin sağının payında bulunan p asal sayısı paydada belirmediğinden, p sadeleşmez ve p , $\binom{p}{i}$ sayısını böler.

b. Evet böler. Önce, $(X+1)^{p^{k+1}} = ((X+1)^{p^k})^p$ eşitliği ve (a) kullanılarak, k üzerine tümevarımla, $(X+1)^{p^k} \equiv X^{p^k} + 1 \pmod{p}$ eşitliğini kanıtlayalım: $k = 0$ şıkkı çok kolay. Şimdi eşitliğin k için geçerli olduğunu varsayıp eşitliği $k+1$ için kanıtlayalım:

$$(X+1)^{p^{k+1}} = ((X+1)^{p^k})^p \equiv (X^{p^k} + 1)^p = \sum_{i=0}^p \binom{p}{i} (X^{p^k})^i \equiv (X^{p^k})^p + 1 = X^{p^{k+1}} + 1 \pmod{p}.$$

Eşitliğimiz kanıtlanmıştır. (İkinci denklikte tümevarım varsayımlı, üçüncü eşitlikte binom açılımını, dördüncü denklikte a'da kanıtladığımız sonucu kullandık.)

Şimdi $\sum_{i=0}^{p^k} \binom{p^k}{i} X^i \equiv (X+1)^{p^k} \equiv X^{p^k} + 1 \pmod{p}$ eşitliğinden $i = 1, \dots, p^k-1$ için p 'nin $\binom{p^k}{i}$ sayısını böldüğü anlaşılr.

c. Yanıt 48'dir.

d. $n! = 1 \times 2 \times \dots \times n$ eşitliğinin sağ tarafında çarpılan sayıların kaç kez p 'ye böldüğünü hesaplayacağız. p 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p$ tamsayısi için xp biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p, 2p, 3p, \dots, [n/p]p$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p]$ tane vardır.

p^2 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p^2$ tamsayısi için xp^2 biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p^2, 2p^2, 3p^2, \dots, [n/p^2]p^2$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p^2]$ tane vardır.

Genel olarak, p^i 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p^i$ tamsayısi için xp^i biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p^i, 2p^i, 3p^i, \dots, [n/p^i]p^i$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p^i]$ tane vardır.

Sonuç olarak, p 'nin $n!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[n/p] + [n/p^2] + [n/p^3] + \dots$ olduğu anlaşılr.

e. Yukardaki sonuçtan p 'nin $p^2!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[p^2/p] + [p^2/p^2]$, yani $p+1$ olduğu çıkar. Aynı nedenden, $i = 1, 2, \dots, p^2-1$ için, p 'nin $i!(p^2-i)!$ sayısını bölen en büyük gücü $[i/p] + [(p^2-i)/p]$ dir. Demek ki

p^2 nin $\binom{p^2}{i}$ sayısını bölmesi için $p-1 = (p+1)-2 \geq [i/p] + [(p^2-i)/p]$ eşitsizliği doğru olmalıdır. Öte yandan,

Ali Nesin

İstanbul
Bilgi Üniversitesi
Matematik Bölümü
Başkanı

anesin@bilgi.edu.tr

$[i/p] + [(p^2-i)/p]$ tamsayısı zaten $i/p + (p^2-i)/p$ ’den küçük eşit olduğundan, için $p - 1 \geq [i/p] + [(p^2-i)/p]$ eşitsizliğinin geçerli olması için gerek ve yeter koşul

$$[i/p] < i/p \text{ ve } [(p^2-i)/p] < (p^2-i)/p$$

eşitsizliklerinin birinin geçerli olmasıdır, yani i/p ve $(p^2-i)/p$ sayılarından birinin tamsayı olmamasıdır, bu da “ i, p ’ye bölünmüyor” koşuluna eşdeğerdir. Demek ki,

$$p^2, \binom{p^2}{i} \text{ sayısını böler ancak ve ancak } p, i \text{’yi bölmüyorsa.}$$

2. 0 ve 1’lerden oluşmuş ve içinde 00 bulunmayan (örneğin 011101101 gibi) 9 uzunluğunda kaç dizi vardır?

Yanıt: 1 uzunluğunda koşulu sağlayan 2 dizi vardır: 0 ve 1.

2 uzunluğunda koşulu sağlayan 3 dizi vardır: 01, 10, 11.

3 uzunluğunda koşulu sağlayan 5 dizi vardır: 010, 011, 101, 110, 111.

Şimdi $n \geq 3$ olsun. İçinde 00 bulunmayan n uzunluğundaki dizilerin kümesine F_n , bu kümenin öğe sayısına da f_n diyelim. F_n kümesinde iki tür dizi vardır: Sonu 1’le bitenler ve sonu 0’la bitenler. Sonu 1’le bitenlerden o en sondaki 1’i atarsak F_{n-1} kümesinden bir dizi buluruz ve F_{n-1} kümesinden bir dizinin sonuna 1 eklersek F_n ’den sonu 1’le biten bir dizi buluruz. Demek ki F_n ’de sonu 1’le biten f_{n-1} tane dizi vardır. Sonu 0’la bitenlerin bir önceki terimi 1 olmalı. Bu en sondaki 1’i atarsak F_{n-2} kümesinden bir dizi buluruz ve F_{n-2} kümesinden bir dizinin sonuna 10 eklersek F_n ’den sonu 0’la biten bir dizi buluruz. Demek ki F_n ’de sonu 0’la biten f_{n-2} tane dizi vardır. Dolayısıyla,

$$f_n = f_{n-1} + f_{n-2}$$

eşitliği geçerlidir. $f_1 = 2, f_2 = 3, f_3 = 5$ ’le başlayan diziyi böylece devam ettirebiliriz:

f_1	f_2	f_3	f_4	f_5	f_6	f_7	f_8	f_9
2	3	5	8	13	21	34	55	89

(Bunlara Fibonacci sayıları denir). Yanıt 89’dur.

3. Sabit a ve k sayıları için, k, ak, a^2k, a^3k, \dots biçiminde yazılan dizilere geometrik dizi denir. $\{1, 2, \dots, 99, 100\}$ kümesi n geometrik dizinin birleşimi olarak yazılıyorsa

a) n ’nin en az 25 olduğunu,

b) n ’nin en az 34 olduğunu kanıtlayın.

Kanıt: Aynı geometrik dizide iki asal sayı olamaz. 100’den küçük 25 asal olduğundan (2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31, 37, 41, 43, 47, 53, 59, 61, 67, 71, 73, 79, 83, 89, 97), en az 25 geometrik dizi olmalıdır.

Şimdi de p ve q asalları için pq biçiminde yazılan 100’den küçük sayılar bakalım:

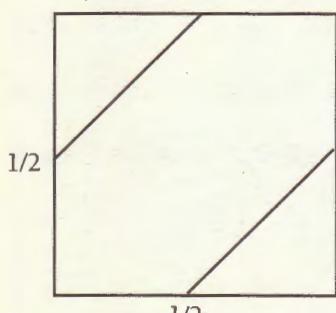
$2q$ ’ler: 4, 6, 10, 14, 22, 26, 34, 38, 46, 58, 62, 74, 82, 86, 94

$3q$ ’ler: 9, 15, 21, 33, 39, 51, 57, 69, 87, 93

$5q$ ’ler: 25, 35, 55, 65, 85, 95

$7q$ ’ler: 49, 77, 91

Bunların herhangi ikisi aynı geometrik dizide bulunamazlar ve bunlardan tam 34 tane vardır.

4. $[0, 1]$ aralığından rasgele iki sayı (ya da nokta) seçiliyor. Bu iki sayının aralarındaki uzaklığın $1/2$ ’den küçük eşit olma olasılığı kaçtır?

Yanıt: Birinci noktaya x , ikinci noktaya y diyelim. $[0, 1]$ aralığından rasgele iki x ve y noktası seçmek demek, $[0, 1] \times [0, 1]$ karesinden rasgele bir (x, y) noktası seçmek demektir. Seçilen (x, y) noktası, $-1/2 \leq x - y \leq 1/2$ eşitliklerini sağlamalıdır, yani yukarıdaki karenin orta bölgesinde olmalıdır. Yanıt $3/4$ ’tür.

5. $[0, 1]$ aralığından üç rasgele nokta seçiliyor. Aralarındaki en uzun mesafenin $1/2$ ’den küçük eşit olma olasılığı kaçtır?

Yanıt: Doğru $[0, 1]$ aralığından üç rasgele noktası seçmek demek, $[0, 1]^3$ kübünden rasgele bir noktası seçmek demektir. Demek ki, $A = \{(x, y, z) \in [0, 1]^3 : \max\{|x-y|, |y-z|, |z-x|\}$

bölgelerinin alanını hesaplamalıyız.

$[0, 1]^3$ kübünü,

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1\},$$

$$\{(x, y, z) : 0 \leq y \leq z \leq x \leq 1\}$$

gibi altı bölgeye ayıralım. Bu bölgelerin her birinin hacmi birbirine eşittir ve kesişimleri bir düzlem ya da doğru parçası olduğundan, kesişimlerinin hacmi 0’dır.

Hacmini hesaplamak istediğimiz A bölgesini de,

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1 \text{ ve } z - x \leq 1/2\},$$

$$\{(x, y, z) : 0 \leq y \leq z \leq x \leq 1 \text{ ve } x - y \leq 1/2\}$$

gibi altı bölgeye ayıralır. Bu bölgelerin hacimleri de birbirine eşittir.

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1 \text{ ve } z - x \leq 1/2\},$$

bölgesinin hacmini hesaplayalım.

Dikkat edilirse, $z = 1/2$ olduğunda bölgenin şekli değişiyor. $z = 0$ ile $z = 1/2$ düzlemleri arasında bölge bir piramit. $z = 1/2$ ile $z = 1$ düzlemleri arasında bölge tabanları üçgen olan bir prizma. (Bu dediğimizin doğruluğunu anlamak için, yanda bizim de yaptığımız gibi, bölgenin, $z = 0$, $z = 1/2$ ve $z = 1$ düzlemleriyle kesitini çizmek gerekir.)

Piramidin hacmini hesaplayalım önce. $z = 0$ olduğunda, piramidin tepe noktası olan $(0, 0, 0)$ noktasını elde ediyoruz. $z = 1/2$ olduğunda piramidin tabanı olan ve yanda çizilmiş olan üçgeni elde ederiz. Üçgenin alanı $1/8$. Demek ki piramidin hacmi $1/3 \times \text{taban} \times \text{yükseklik} = 1/3 \times 1/8 \times 1/2 = 1/48$.

Şimdi prizmanın hacmini hesaplayalım. Prizmanın tabanları yanda çizilen üçgenler ($z = 1/2$ ve $z = 1$ kesitleri). Taban $1/8$, yükseklik $1/2$. Demek ki prizmanın hacmi, $1/8 \times 1/2 = 1/16$.

Demek ki bölgenin hacmi $1/48 + 1/16 = 1/12$. Bu bölgelerden 6 tanesi olduğundan, toplam hacim, yani olasılık $6 \times 1/12 = 1/2$ 'dir.

6. Duygu $D(0, -2)$ noktasındadır ve $E(0, 2)$ noktasındaki evine ortadaki birim daire biçimindeki havuza düşmeden gitmek istemektedir (bkz. aşağıdaki şekil). Duygu'nun en kısa yolunun uzunluğunu bulun.

$D(0, -a)$ ve $E(0, a)$ ise ve $a \geq 1$ ise, DE yolunun en kısa olması için a kaç olmalıdır?

Yanıt: Duygu'nun izlemesi gereken yol belli: Çemberde teğet degen olan iki doğrudan biri üzerinde dümdüz gitmeli, çemberde

A noktasında deince E noktasını görene dek, yani B noktasına dek çemberi izlemeli ve E noktasını gördüğü anda E ye dümdüz gitmeli, yani şekildeki $DABE$ yolunu izlemeli.

E ve D noktalarından geçen ve çemberde teğet olan doğruların denklemini bulalım. Durum simetrik olduğundan E den geçeni bulmak yeterli. $a = 2$ yazarak, daha genel bir durumu ele alalım, yani belli bir $a \geq 1$ için $E = (0, a)$ olsun. E den geçen teğetin denklemi $y = mx + a$ biçiminde yazılır. Doğrunun eğimi olan m 'yi bulalım. Çemberin denklemi $x^2 + y^2 = 1$. Demek ki $y = mx + a$ doğrusunun çemberi kestiği noktanın birinci koordinatı $x^2 + (mx + a)^2 = 1$, yani

$$(1 + m^2)x^2 + 2amx + a^2 - 1 = 0 \quad (1)$$

denklemi sağlar. Doğrunun çemberde teğet olması için bu denklemin tek bir çözümü olmalıdır, yani diskriminanti sıfır olmalıdır, yani

$$a^2m^2 - (1 + m^2)(a^2 - 1) = 0,$$

yani

$$1 + m^2 - a^2 = 0$$

denklemi sağlamalıdır. Eğimi negatif olan doğruya alındığımızdan, $m = -\sqrt{a^2 - 1}$ buluruz. Bunu (1) denkleme taşıyarak x 'i

bulabiliriz: $a^2x^2 - 2a\sqrt{a^2 - 1}x + a^2 - 1 = 0$ ve $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Demek ki çemberin üstünde $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir açı git-

meliyor. (Eğer $a = 2$ ise, $x = \sqrt{3}/2$ çıkar ve açıyı bulmak daha kolaydır: $2 \times 30^\circ = 60^\circ = \pi/3$ rad.) Çemberin çapı 1 olduğundan, bu

da çemberin üstünde $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir yola tekabül eder. (Eğer $a = 2$ ise, çemberin üstünde $\pi/3$ gitmeliyiz.) Yani AB

yolu $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ uzunluğundadır.

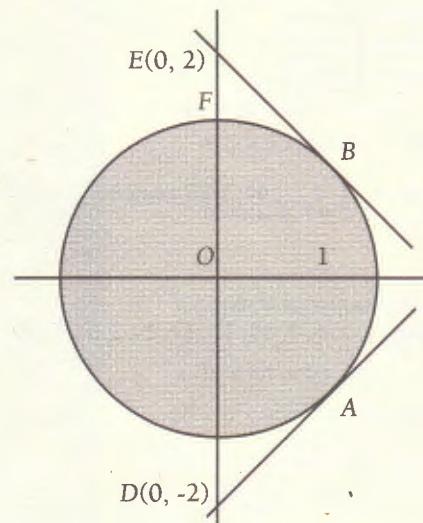
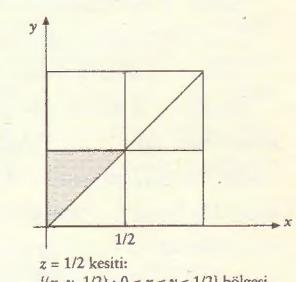
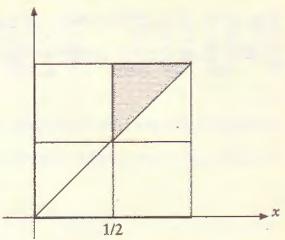
Şimdi de EB uzunluğunu bulalım. $EB \perp OB$ olduğundan,

$$EB = \tan(BOE) = \tan\left(\pi/2 - \arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}\right).$$

Biraz trigonometri bize kolaylıkla doğru yanıt buldurur. Hele $a = 2$ olduğunda, $EB = \tan(60^\circ) = \sqrt{3}$ bulunur. Aynı sonucu daha az trigonometriyle bulalım.

B noktasının birinci koordinatını yukarıda bulmuştuk: $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Bunu çemberin denklemi olan $x^2 + y^2 = 1$ denkleme

taşıyarak B 'nin ikinci koordinatını da buluruz: $1/a$. Şimdi $E(0, a)$ noktasıyla $B\left(\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}, \frac{1}{a}\right)$ noktası arasındaki mesafeyi bulmali-

denklemi sağlamalıdır. Eğimi negatif olan doğruya alındığımızdan, $m = -\sqrt{a^2 - 1}$ buluruz. Bunu (1) denkleme taşıyarak x 'i bulabiliriz: $a^2x^2 - 2a\sqrt{a^2 - 1}x + a^2 - 1 = 0$ ve $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Demek ki çemberin üstünde $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir açı gitmeliyiz. (Eğer $a = 2$ ise, $x = \sqrt{3}/2$ çıkar ve açıyı bulmak daha kolaydır: $2 \times 30^\circ = 60^\circ = \pi/3$ rad.) Çemberin çapı 1 olduğundan, bu da çemberin üstünde $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir yola tekabül eder. (Eğer $a = 2$ ise, çemberin üstünde $\pi/3$ gitmeliyiz.) Yani AB yolu $2\arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ uzunluğundadır.

Şimdi de EB uzunluğunu bulalım. $EB \perp OB$ olduğundan,

$$EB = \tan(BOE) = \tan\left(\pi/2 - \arccos\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}\right).$$

Biraz trigonometri bize kolaylıkla doğru yanıt buldurur. Hele $a = 2$ olduğunda, $EB = \tan(60^\circ) = \sqrt{3}$ bulunur. Aynı sonucu daha az trigonometriyle bulalım.

B noktasının birinci koordinatını yukarıda bulmuştuk: $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Bunu çemberin denklemi olan $x^2 + y^2 = 1$ denkleme

taşıyarak B 'nin ikinci koordinatını da buluruz: $1/a$. Şimdi $E(0, a)$ noktasıyla $B\left(\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}, \frac{1}{a}\right)$ noktası arasındaki mesafeyi bulmali-

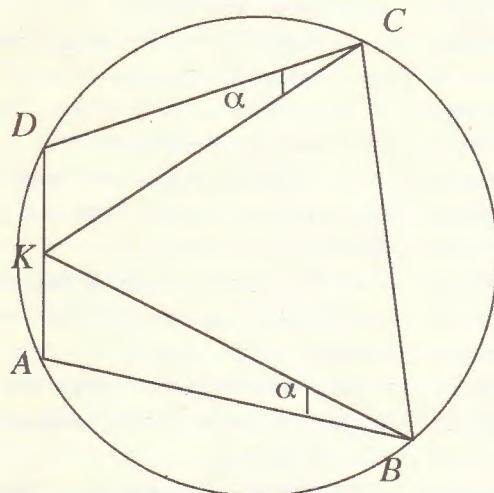
yüz. Bu da kolay bir hesapla çıkar: $\sqrt{a^2 - 1}$. Sonuç olarak Duygu'nun toplam gitmesi gereken mesafe

$$2\sqrt{a^2 - 1} + 2 \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$$

dir. Eğer $a = 2$ ise, $2\sqrt{3} + \pi/3$ çıkar.

Şimdi DE yolunun en kısa olması için a 'nın 1 olması gerektiğini savlıyoruz. Bunu kanıtlamak için FB yayının EB doğru parçasından daha kısa olduğu kanıtlanmalıdır. Eğer α , radyan cinsinden BOF açısıysa FB yayı α uzunluğundadır. Demek ki $\alpha \leq EB$ eşitsizliğini ve eşitliğin sadece $\alpha = 0$ için doğru olduğunu kanıtlamalıyız. OFB daire parçasının alanı $\alpha/2$ 'dir. OFB üçgeninin alanı ise,

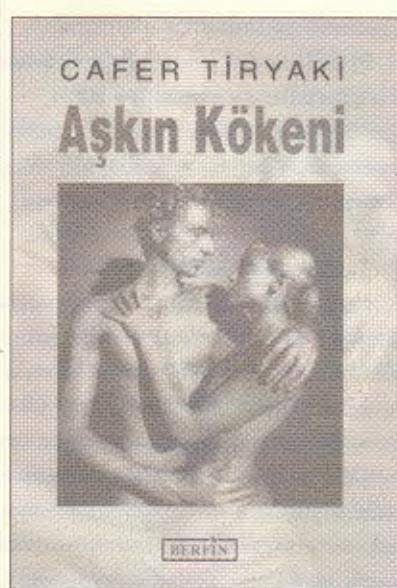
$EB \perp OB$ olduğundan, $EB/2$ 'dir. Demek ki $\alpha \leq EB$ ve eşitlik sadece $\alpha = 0$ için doğru.

7. Yandaki şekildeki gibi dört değişik A, B, C, D noktası bir çemberin üzerindedir. K , AD doğru parçasının orta noktasıdır. Ayrıca ABK açısı KCD açısına eşittir. CD 'nin uzunluğunun AB 'nin uzunluğuna eşit olduğunu kanıtlayın.

Kanıt: α , KCD açısı olsun. Sinus Teoremi'ne göre, A, K ve B noktalarından geçen çemberin yarıçapı $AK/2\sin \alpha$ dir. Aynı şekilde D, K ve C noktalarından geçen çemberin yarıçapı da $DK/2\sin \alpha$ dir. Demek ki bu iki çember birbirine eşit. Ayrıca bu iki çember AD 'ye K 'dan dik çıkan a doğrusuna göre simetrikler. Verilen çember de bu a doğrusuna göre simetrik olduğundan, yukarıdaki çemberlerle verilen çemberin kesim noktaları da bu a doğrusuna göre simetiktir. Dolayısıyla $AB = CD$.

BERFİN YAYINLARI *Toplumcu ve Aydınlatmacı Bir Çizgi...*

Araştırma-İnceleme
367 Sayfa, 12.000.000.TL.
Kitapçılarında...

CAFER TİRYAKİ Aşkın Kökeni

Aşkın Kökeni, okuyanı sarsıp değiştirecek güçte bir kitap! Çünkü, kadın-erkek ilişkilerinin varlık bulduğu aşk, sevgi ve insanın doğasına ilişkin olarak bilinen binlerce yıllık kanı ve yargıları, doğa-toplum-tarih üçgeninde bir giz ve kısır kurgu kışkırcıdan kurtarmakta ve onların asıl olan gerçekliğini keşfetmektedir...

- Aşk nedir ve kökeninde ne vardır?
- Bir kadın ve bir erkek, niçin birbirlerine aşık olmaktadır?
- Doğa, toplum ve tarih katında, kadın ve erkek kimdir?
- Kadın ve erkek tarih boyunca nasıl evrimleştiler?
- Kadın ve erkekte birincil ve ikincil doğalar (kültürler) ile güdüler ve bilinçler nelerdir?
- Sevgi ve cinsellik nedir, ne değildir?

Bilinmeyenleri bilinenleştiren ve bilinenleri de derinleştiren eleştirel, yaratıcı bir yaklaşım, diyalektik bir çalışma...

BERFİN BASIN YAYIN ve TİC. LTD. ŞTİ.

Çağaloğlu Yokuşu, Evren Han, Kat:3, No: 56 Çağaloğlu 34440-İstanbul Tel: (0.212) 513 79 00 - Fax: 512 37 20

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Ulupınar Gözlemevi (ÇUG) Astronomi yaz kampları

ÇOMÜ Astrofizik Araştırma Merkezi (ÇAAM) Ulupınar Gözlemevi'nde 4-11 Temmuz, 11-18 Temmuz, 18-25 Temmuz ve 25 Temmuz-1 Ağustos tarihleri arasında olmak üzere pes pese 4 dönem Astronomi Yaz Kampı (AYK) düzenlenecek. Bu kamplar için katılımcı sayısı her dönemde 14 kişiyi geçmeyecek.

Kamp dönemi

Programa göre, başlangıçtan önceki Pazar günü akşamı, katılımcılar saat 18:00'de kent merkezindeki ÇOMÜ Anafartalar Kampüsü'nde toplanacaklar ve bir servis otobüsü tarafından ÇOMÜ Astrofizik Araştırma Merkezi (ÇAAM)'ın Ulupınar Gözlemevi'ne tasınacaklar. ÇUG, Çanakkale'ye 10 km mesafede olup ormanlar içinde 400 m yükseklikte bir tepe üzerinde. ÇUG'un konumu, gözlemlerin kent ışıklarından etkilenmesini önleyecek konumda. Katılımcılar, kamp süresi boyunca (7 gece Pazar'dan itibaren, Cumartesi dahil ve 6 gün -Pazar ak-

şam'dan Pazar öğle'ye kadar) ÇUG'da hazırlanan ikişer kişilik oda-larda konaklayacaklar ve yemekleri de, 4 öğün olarak (kahvaltı, öğle ve akşam yemekleri ve -gözlem geceleri- gece kahvaltı) kamp yönetimi tarafından sağlanacak. Her gece hazırlanacak gözlem programına göre, ÇUG'da mevcut bilgisayarlar, internet bağlantısı ve 3 farklı boydaki teleskop kullanılarak, çeşitli konu ve düzeylerde gözlemler yapılacak. Gece gözlemleri gündüz verilecek derslere paralel olarak planlanacak. İsteyen katılımcılar, en az 1 profesyonel gözlem etkinliğinde doğrudan görev alabilecekler.

Ders ve seminer konuları

Kamp süresinde her gün (Pazartesi-Cuma günleri) farklı konularda o konunun uzmanı öğretim üyeleri tarafından ve popüler ve amatör/profesyonel konularda dersler/seminerler verilecek. Bu kamp dönemi için belirlenen konu başlıkları şunlar (Bu başlıklarda

katılımcıların düzey ve isteklerine göre değişiklikler yapılabilir):

- 1) Türkiye'deki astronomi çalışmaları / Türkiye'deki gözlemevleri.
- 2) Gökyüzünde Türk isimleri / Küçük Prens'in gezegeni hangisi?
- 3) Türkiye'nin haberleşme ve uzaktan algılama uyduları: TÜRKSAT ve BİLTEN.
- 4) Bir gökçismi olarak Dünya'mız nasıl olustu? Yapısı nedir? Sonu ne olacak?
- 5) Uydularla yeryüzü gözlemleri / Uzaktan algılama teknikleri ve uygulama örnekleri.
- 6) Yıldızımız Güneş ve ailesi: Nasıl oluşturular? Şimdi ne durumdalar? Sonları ne olacak?
- 7) Büyük Patlama, gökadalar, Samanyolumuz ve evren: Nasıl oluşturular, ne durumdalar?
- 8) Mars'ta ve diğer gezegenlerde yaşam olasılıkları / UFO'lar nedir?
- 9) SETI nedir? Yıldızlarla haberleşme gayretleri ne sonuçlar verdi?
- 10) Karadelikler, gama ışını patlamaları ile diğer egzotik olaylar ve cinsimler.

Serbest saatlerdeki etkinlikler

Hergün 15:30-17:00 arası, katılımcılar için ayrılmış serbest saatler olup, bu saatlerde isteyen katılımcılar oda-larda dinlenebilecekleri gibi, yakın çevredeki ormanda gezintiler yapabilecekler. Ayrıca, ÇUG merkez binasındaki söyleşileri ve kütüphanede mevcut astronomi CD'leri ve astronomi içerik ve konulu filmleri izleyebilecekler. ÇUG Kütüphanesi, bilgisayarlar ve internet de katılımcıların kullanımında olacak. Acil durumlarda Gözlemevi telefonundan (ücreti karşılığı) konuşma yapabilecek.

Bu saatlerdeki söyleşi konuları arasında şunlar düşünülmüyor (Katılımcıların önerilerine göre bu liste değiştirebilecek):

- Çıplak gözle gökyüzünü ve yıldız-

Ulupınar Gözlemevi'nin dışarıdan görünüşü.

ları nasıl tanıyalabiliriz?

- Takımyıldızlar, bürçler, gezegenler, meteor yağmurları nasıl tanınırlar?
- Teleskop ve göktaşları kullanımında temel bilgiler.
- Teleskopla en iyi gözlem hedefleri nelerdir? Nasıl gözlenirler?
- Yapay uydular, görevleri ve yönüngeleri, gözleme şekilleri.
- Güneş saatı nedir? Tanıtımlı, yapım ilkeleri ve kullanımı.

Gözlem etkinlikleri

ÇUG Teleskopları kullanılarak, katılımcılar için, 5 gece için, onların yapacakları veya görev alacakları gözlemler planlanacak ve deneyimli asistan ve öğretim üyeleri gözetiminde belirlenen yıldız ve gökcisimleri gözlenecek. Uygun durumlarda veriler disket ve bilgisayara kaydedilecek ve katılımcılarla birlikte analiz ve yorum paylaşması örnekleri gerçekleştirilecek.

Kamp bitimindeki Cumartesi günü; programın bir parçası olarak, katılımcılar için bir bilim turizmi etkinliği düzenleniyor. ÇUG'dan hareket edecek bir servis otobüsü ile, Lapseki (antik Lampsakos) ve Troya (Truva) antik yerleşimleri, bir rehber eşliğinde ziyaret edilecek.

İlk dönem için son başvuru tarihi: 25 Haziran 2004 Cuma günü 17:00'ye kadar. Diğer dönemler için başvuru tarihi, başlama öncesindeki Cuma günü 17:00'ye kadar.

Katılım ücreti (hafta sonu bilim turizmi etkinliği dahil): 450 milyon TL.

Başvuru adresleri: Prof. Dr. Osman Demircan (ÇAAM ve ÇUG Müdürü; ÇOMÜ Rektör Yrd.) (demircan@comu.edu.tr). Y. Doç. Dr. Oktay Yılmaz ÇOMÜ Fizik Bölümü (o.yilmaz@comu.edu.tr). Prof. Dr. Mehmet Emin Özel (ÇAAM Yönet. Kur. üyesi.) (m.e.ozel@comu.edu.tr). Doç. Dr. Aysegül Yılmaz ÇOMÜ Fizik Bölümü (ayilmaz@comu.edu.tr).

Yazışma adresi: ÇAAM-ÇUG / YAZ KAMPI. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Fizik Bölümü, 17020, Çanakkale

Tel: 0286-218 00 18/1815
(Bölüm Sekreteryası)

Faks: 0286-281 05 26

EÜ Gözlemevi'nden astronomiye ilgi duyanlara Yaz Okulu

Son 7 yıldır Ege Üniversitesi Gözlemevi tarafından 15 yaşından büyük herkesin katılabileceği şekilde düzenlenen Amatör Astronomi Yaz Okulu, bu sene 8.'siyle meraklılarını konuk edecek. Uzun yillardır bu alanda görülen boşluğu başarıyla dolduran EÜ Gözlemevi bugüne kadar yaz okullarını tamamlayan yüzlerce kişiye amatör astronom belgesi verdi. Bu seneki organizasyon için gerekli bilgiler söyle:

Yer: Ege Üniversitesi Gözlemevi Bornova-İzmir.

Tarih: 28 Haziran'dan 31 Temmuz 2004'e kadar 5'er günlük 5 dönem hinde yapılacak. Her bir dönem Pazartesi sabahından Cumartesi sabahına kadar sürecek.

Konaklama: Yaz Okulları boyunca konaklama gözlemevinde yapılacak. Her bir döneme katılabilecek kişi sayısı 12'yi geçmeyecek. Okullara katılacak kişiler ikişer veya üçer kişilik odalarda kalacaklar. Yemekler gözlemevi tarafından sağlanacak.

Ulaşım: Ege Üniversitesi Gözlemevi, Üniversite Kampüsü alanından yaklaşık 18 km uzakta. Gözlemevi, Kurudağ Tepesi'nde bulunduğuundan yolu büyük bir kısmı toprak ve eğimli bir arazi yapısı var. Katılımcılar küçük bir otobüsle topluca Pazartesi sabahları gözlemevine götürülecekler. Özel araçları ile gelmek isteyenler yaklaşık yarım saat süren yolculuk için yol durumunu göz önüne almalıdır.

Gözlem ve çalışma olanakları: Yaz okuluna katılanlara gece ve gündüz olmak üzere iki ayrı program uygulanacak. Gece programlarında teleskoplarla gezegenler, yıldızlar, yıldız kümeleri, bulutsular ve Ay'ın kraterleri gözlenebilecek. Ayrıca, gökyüzünü tanıma programı içinde takımyıldızlarının ve belirgin yıldızların yerlerini göktaşları yardımıyla bulmak, yön tayinleri yapılmasında yardımcı olacak. Arzu edenler kendi teleskoplarını getirdiklerinde bu teleskoplara ilişkin ayarlar da okul dönemi içinde yapılabilecek. Yaz okulunun düzenlendiği gözlemevi, aynı zamanda, sürekli olarak bilimsel çalışmaların da yapıldığı bir araştırma merkezi. Kursiyerler zaman zaman bilimsel gözlemleri izleme şansına sahip olacak ve araştırılan konular üzerine bilgi alabilecekler. Gündüzleri ise daha çok popüler astronomi alanlarında verilecek derslere katılıp, yapılan çalışmaları öğrenebilecekler. Kurs boyunca, Temel Astronomi, Konum Astronomisi, Teleskoplar, Güneş, Güneş Sistemi, Yıldızlar ve Yaşamları, Değişen Yıldızlar, Gökadalar ve Kozmoloji alanında dersler verilecek.

Son başvuru tarihi: 15 Haziran 2004

Ücret: Kişi başına 360 milyon TL

Başvuru adresi: Prof. Dr. Serdar Evren. Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, Bornova, 35100, İzmir

Tel: 0-232-388 40 00 / 2322

Bölüm Tel: 0-232-373 14 03

Fax: 0-232-388 10 36

e-mail: sevren@astronomy.sci.ege.edu.tr

Gectigimiz yil katilimciilar gözlem yaparken.

Doğumunun 140. yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli düzenlendi

18 Mayıs 2004 tarihinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı ile Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nün ortak katılımı ile "Doğumunun 140. Yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli" düzenlendi. Panelde, AÜ Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Hilmi Hacısalıhoğlu, ODTÜ Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Cem Tezer, GÜ Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Ömer Akın, AÜ DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan, Prof. Dr. Remzi Demir ve Doç. Dr. Yavuz Unat katıldılar.

Sâlih Zeki Bey kimdir?

Panelde ünlü Türk matematikçisi Sâlih Zeki Bey, matematik ve bilim tarihi çalışmalarıyla değerlendirildi. 1864 yılında İstanbul'da doğan Sâlih Zeki Bey, 1874'de Dârû'l-Şafaka'da öğrenimine başladı ve burada dönemin önde gelen matematikçilerinden Mehmed Nâdir Bey'den (1856-1927) matematik dersleri aldı. 1882'de Dârû'l-Şafaka'yı bitirdi ve 1883 yılında Paris'te Fransa Posta ve Telgraf Nezâreti tarafından bir fen heyeti oluşturmak amacıyla kurulan yüksekokula girdi; ayrıca École des Ponts et Chaussées ile Collège de France'da verilen derslere devam etti. 1887'de burayı bitiren Sâlih Zeki Bey, elektrik mühendisi olarak Türkiye'ye döndü ve 1889-1900 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de fizik ve kimya dersleri vermeye başladı. 1895 yılında Emile Lacomine'dan sonra, Rasadhâne-i Âmire Müdürlüğü'ne getirildi. 1908-9 yıllarında, Dârû'l-Fünûn-ı Osmâni'nin 'Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabî'iyye Şubesinde, Hendese-i Tahâliyye (Analitik Geometri), Hikmet-i Tabî'iyye-i Riyâziyye (Matematiksel Fizik), 'Ilm-i Hey'et (Astronomi) ve Hisâb-ı İhtimâlî (Olasılıklar Hesabı) dersleri verdi. 1912'de Dârû'l-Fünûn Konferansları'nın 1. ve ikinci ciltlerini, 1913'de ise Âsâr-ı Bâkiye'nin 1. ve 2. ciltlerini yayımlayan

Sâlih Zeki Bey, 1917'de Dârû'l-Fünûn-ı Osmâni'nin umumî müdürlüğünden istifa etti ve öğretim üyeleri görevini, Fen Şubesi müderrisi olarak sürdürdü. Sâlih Zeki Bey, 1921 yılında Şişli Fransız Hastanesi'nde vefat etti.

Sâlih Zeki Bey, üç evlilik yaptı. İlk eşi Piyanist Vecihe Hanım idi. Piyanist Vecihe Hanım'dan, Ahmed Mâlik Sayar (1893-1965) adlı bir oğlu oldu. 1901 yılında ikinci eşi olan Hâlide Edip Hanım ile evlendi ve ondan, Aytullah (1903-1985) ve Hikmetullah (doğumu 1904) adında iki oğlu oldu. 1911 yılında Hâlide Edip Hanım, Sâlih Zeki Bey'den ayrıldı ve aynı yıl Sâlih Zeki Bey, öğretmen Münevver Hanım (ölümü 1973) ile evlendi. Bu evliliğinden de Tarık Sayar ve Faruk Sayar adında iki oğlu oldu.

Eserleri

Sâlih Zeki Bey çok iyi bir matematik eğitimi almış ve bilim tarihi alanında kendini yetiştirek yurtiçi ve yurtdışında bu alanda saygın dergilerde yayınlar yapmıştır. 1889'da "Mémoire sur les chiffres indiens" (Hint Rakamları Üzerine Rapor, 1889) adlı bir makale yayımlamıştır. Bu makale, muhtemelen bir Türk bilim tarihçisi tarafından yurtdışında yayımlanan ilk bilim tarihi makalesidir. 1898 de ise, Sâlih Zeki Bey, döneminin saygın dergilerinden *Journal Asiatique*'de, "Notation Algébrique chez les Orientaux" (Doğular'da Cebirsel Notasyon, Sayı 2, 1898) başlığını taşıyan bir makale yayımlamıştır. Aynı makale, 1898 yılı içinde Paris'te küçük bir kitapçık olarak yeniden basılmıştır (Notation Algébrique chez les Orientaux, Imprimerie Nationale, Paris 1898).

Onun en önemli eserleri, 1897'de 1. cildini yayınladığı Kâmûs-ı Riyâziyyât, 1912'de yayımlandığı Dârû'l-Fünûn Konferansları'nın 1. ve 2. ciltleri ve 1913'de 2 cildini yayımlayabildiği Âsâr-ı Bâkiye'dir.

Matematik ve astronomi bilimlerinde kullanılan bütün terimleri açıkla-

Sâlih Zeki Bey

mak ve bütün matematikçilerle astronomaların hayat öykülerini ve eserlerini tanıtmak amacıyla yayımlamaya başladığı Kâmûs-ı Riyâziyyât (Matematiksel Bilimler Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1897), Türk bilim tarihi açısından çok değerlidir. Kâmûs-ı Riyâziyyât, Türkiye'de yazılan ilk matematik ve astronomi bilimleri ansiklopedisi ve ilk matematik ve astronomi tarihi ansiklopedisidir.

Dârû'l-Fünûn Konferansları (2 Cilt, İstanbul 1912) adlı eserinde Sâlih Zeki Bey, 19. yüzyıl matematiğinin en önemli konuları arasında bulunan "Eukleides-dışı Geometriler" ile "Sâmal Nicelikler (Kemmiyyât-ı Mevhûme) Üzerine Kurulmuş Çeşitli Alanlar"ı ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır. Bu konferansların, bilim tarihi açısından en önemli yönleri, her iki konunun işlenmesinden önce, tarihsel gelişimlerine ilişkin ayrıntılı bir serimlemenin yapılmış olmasıdır.

Âsâr-ı Bâkiye (Ölmez Eserler, 2 Cilt, İstanbul 1911) ise Türk ve İslam bilim tarihi açısından çok önemli olduğu halde, ancak 2 cildi yayımlanabilen ve bugün de değerinden çok şey kaybetmeyen muhteşem bir eserdir. 1. cilt, düzlemsel ve küresel trigonometrinin, 2. cilt ise, aritmetik ve cebirin Müslümanlar arasındaki tarihi gelişiminden söz eder. Öncelikle Müslüman bilginlerin, matematik ve astronomi alanlarındaki mevcut birikime yapmış oldukları katkıların boyutlarını doğru bir biçimde belirleyebilmek için, Batılı bilim tarihçilerinin eserlerinden yararlanarak, İslam Öncesi Dönemler'deki ve özellikle de Yunanlılar'daki ve Hintliler'deki bilimsel çalışmalar, gerektiği ölçüde tanıtılmıştır. Ayrıca Ortacağ İ-

lam Dönemi ile bunun bir kısmı olan Osmanlı Dönemi'ndeki bilginlerin çalışmalarının değerini, doğru bir biçimde belirlemek ve serimlemek için, doğrudan doğruya yazma kütüphanelerin tozlu raflarına terk edilmiş olan yazma eserler incelenmiş ve bunlardan derlenmiş bulgulara dayanılarak, Müslüman-Türk bilginlerin matematik ve astronomi alanlarındaki yüksek düzeyleri gösterilmek istenmiştir. Âsâr-ı Bâkiye'nin 2 cildi, günümüz Türkçe'sine 2003 yılında aktarılabilmiştir (Sâlih Zeki, Âsâr-ı Bâkiye -Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Trigonometri-, Cilt 1, Yayıma Hazırlayanlar: Remzi Demir ve Yavuz Unat, Babil Yayınevi, Ankara 2003; Sâlih Zeki, Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Hesap ve Çebir), Cilt 2, Yayıma Hazırlayan: Melek Dosay Gökdoğan, Babil Yayınevi, Ankara 2003).

Panelde yapılan konuşmalar

Prof. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu'nun açıs konusmasını yaptığı "Doğumunun 140. Yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli"nde katılımcılar şu konuşmaları yaptılar:

Prof. Dr. Remzi Demir, Çağdaş Matematiğin Türkiye'ye Giriş'i'nde katkıları olan matematikçilerden Halifezâde İsmâ'il Efendi, Şekerzâde Feyzullah Sermed, Gelenbevi İsmâ'il Efendi, Hüseyin Rıfkı Tâmâni, Hoca İshak Efendi, Emin Paşa, Ali Sedad Bey, Vîdînî Tevfik Paşa, Mehmed Nâdir Bey hakkında bilgiler verdikten sonra, Sâlih Zeki Bey'in hayatı, eğitimi, çalışmaları ve eserlerine ilişkin olarak ayrıntılı bir bildiri sundu.

Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan, Sâlih Zeki Bey'i bir matematik tarihçisi olarak değerlendirdi; Hint-Arap rakamlarının kökenine ilişkin olarak aynı dönemde Batılı matematik tarihçileri ile bir karşılaştırmasını yaptı ve Sâlih Zeki Bey'in bu konuda, kendi dönemindeki bazı matematik tarihçilerinden çok daha nesnel ve doğru sonuçlara ulaştığını gösterdi.

Doç. Dr. Yavuz Unat, Âsâr-ı Bâkiye'nin 2 cildini bilim tarihi yöntemi açısından değerlendirdi; Türk ve İslâm bilim tarihi açısından çok önemli olan bu muhteşem eserin yazılırken, çağdaş

bir yöntem izlendiğini söyleyerek, Sâlih Zeki Bey'in, çağdaş anlamda, hem bilim tarihi araştırmalarını, hem de bilim tarihi eğitimi başlatması açısından, Türk bilim tarihi yazıcılığında gerçek bir öncü olarak kabul edilmesi gerektiği vurguladı.

Prof. Dr. Ömer Akın, bir temel matematik problemi olan, bir açının pergel ve cetvelle üç eşit parçaya bölünüp bölünemeyeceği problemi üzerine Sâlih Zeki Bey'in yapmış olduğu belirlemeler üzerinde durdu ve Sâlih Zeki Bey'in doğru bir biçimde problemin cetvel ve pergel yardımıyla çözümlenmeyeceğini belirlediğini gösterdi.

Prof. Dr. Cem Tezer ise, bilim tarihi çalışmaların önemini vurgulayarak bu türden çalışmaların mutlaka gün ışığı-

na çıkartılmasının önemine degridikten sonra, bu işler yapılrken aynı zamanda metinlerin orijinalerinin de yayımlanmasının Türk bilim tarihinin gelişmesi açısından büyük yararının olduğunu dile getirdi.

Panel bitiminde söz alan surpriz bir konuk ise, Sâlih Zeki Bey'in ve Halide Edip Hanım'ın Hikmetullah'tan olma torunu Ömer Sayar idi. Sayın Sayar, Sâlih Zeki Bey'in hayatındaki bazı noktalara degridikten sonra, panelin düzenlenmesinden çok mutlu ve müteşekkir olduğunu söyleyerek, tarihimin karanlıklarında gizli bu türden aydın kişilerin çalışmalarının gün ışığına çıkartılmasının günümüz açısından önemini dile getirdi.

Doç. Dr. Yavuz Unat

"Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları" Sempozyumu

Alt ve üst yapısıyla köklü değişimlerin yaşandığı dünyamızda insan ve insana dair sorunlar da hızla değişmektedir. Bu nedenle kaçınılmaz olarak değişen dünyada, insana ilişkin bakış açılarını ve değerleri yeniden sorgulamak da bir gereklilik olarak görülmektedir.

Pratikte yaşanan değişimlerin bilim alanındaki yansımalarını gözden geçirmek, insana dair sorunları farklı bakış açılarıyla incelemek üzere, Maltepe Üniversitesi 4-5 Haziran tarihlerinde Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji ve Felsefe Bölümü işbirliğiyle "Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları" başlıklı bir Sempozyum düzenliyor. Yurtiçinden ve yurtdışından konuşmacıların katıldığı sempozyumda "yeni insan" anlayışı ve sorunları felsefe, psikoloji ve antropoloji bağlamlarında masaya yatırılarak, tartışmaya açılacak.

PROGRAM

04. Haziran. 2004

10:30 - 12:30 I. Oturum:

"Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mücella Uluç

Prof. Dr. Mike Little, Prof. Dr. Joanna Kuçukadi, Prof. Dr. Cigdem Kagitbaşı

14:00 - 15:30 II. Oturum:

"İnsan Bilimlerinin ve Felsefeden İnsanı Bakışı"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sevgi İyi

Prof. Dr. Doğan Özlem, Prof. Dr. Akile Gürsoy,

Prof. Dr. Adnan Kulaksızoglu

16:00 - 17:30 III. Oturum

"İnsan Bilimleri ve Felsefede Yeni Sorun Odaklıları"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Prof. Dr. Nesrin Şahin, Doç. Dr. Suavi Aydın, Dr. Mustafa Güney

05. Haziran. 2004

9:30 - 11:00 IV. Oturum:

"İnsan Bilimleri ve Felsefede Yeni Araştırma Yöntemleri"

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Tüten Anç

Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Doç. Dr. Serdar Ataç,

Yard. Doç. Dr. İşık Gürsimşek

11:30 - 13:00 V. Oturum:

"Yerelleşme ve Küreselleşmenin İnsan Dünyasına Etkileri"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hifzi Özcan

Prof. Dr. Nursel Telman,

Doç. Dr. Kurtuluş Dirær,

Dr. Aytug Kalankaya

14:30 - 16:00 VI. Oturum:

"21. Yüzyılda Nasıl Bir İnsan Nasıl Bir Dünya: Öngörüler"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Doğan Özlem

Prof. Dr. Kurban Özgürül,

Prof. Dr. Ali Rıza Bozaman,

Yard. Doç. Dr. Tüten Anç

16:30 - 17:30 Kapanış Oturumu:

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Betül Çotuksöken,

Prof. Dr. Doğan Özlem,

Prof. Dr. Sevgi İyi

Yer: T.C. Maltepe Üniversitesi, Marmara Eğitim Kürü

Maltepe, İstanbul

Tel: 0 216 626 10 50 (pbx) - 1101

20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi

21. yüzyılın en büyük kongrelerinden biri olan 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi, 12-23 Temmuz tarihleri arasında 3 bin kişinin katılımıyla Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda yapılacak.

Olimpiyat oyunları gibi dört yılda bir gerçekleştirilen kongrenin 20.'sine Avustralya, İspanya ve Çin'i geçen Türkiye imza atacak. Dünya üzerinde yüzyıllık geçmişi olan fotogrametri ve uzaktan algılama bilimlerine yön veren ISPRS'nin (Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Derneği) 2000 yılında Amsterdam'da düzenlenen kongresinde Türkiye 2004 kongresi için adaylığını koydu. İstanbul (Türkiye), Barcelona (İspanya), Pekin (Çin) ve Brisbane (Avustralya) arasından siyirlip ISPRS tarihindeki en yüksek oy farkı ile ev sahipliğine hak kazandı.

Uzay teknolojisinin de tartışılağı İstanbul'da, aynı zamanda kongrenin sosyal ve kültürel turları sayesinde turizmin canlanması da bekleniyor. 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi'nin Türkiye için yararlarından bir başkası da, bu teknolojinin ülke gelişimine sağladığı katkılar. Fotogrametri ve uzaktan algılama alanları ile, AB üyeliğine yeni giren ülkelerden bile önde olan ve tarım başta olmak üzere çok sayıdaki alanda bu teknolojiden yararlanan Türkiye'de yaşanan altyapı sorunlarına çözüm bulunması ve su, toprak ve doğal kaynakların korunması hedefleniyor. Ülkenin önemli sorunları haline gelen erozyon, kentleşme ve altyapı sorunları hatta deprem hasar tespitleri üzerine yapılan projelerin fotogrametri ve uzaktan algılama ile adım adım takip edilebileceği ve çalışmaların hangi sürede ne sonuç verdiği, bu sistemler ile nasıl tespit edilebileceği kongrede tartıslacak.

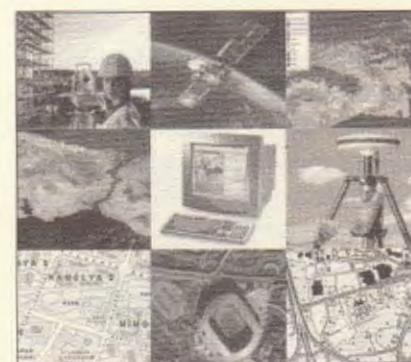
Temsilci Kurum Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Kütüphanesi'nin yürütüğü, İstanbul Teknik Üniversitesi başta olmak üzere Türkiye'deki çok sayıda üniversite, kamu

kuruluşu ve özel sektör işbirliği ile hazırlanan 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi'nin ISPRS Kongre Direktörü İTÜ İnşaat Fakültesi Fotogrametri Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Orhan Altan bu iki alanın Türkiye'de Geomatik Mühendisliği çatısı altında yeni bir bölüm olarak organize olmasını sağlayacağını ve bu bölüm sayesinde yeni iş imkânları yaratılacağını belirtirken, Türkiye'nin bu kongrede ev sahipliği dışında, 'Gençlik Forumu'nun çalışmalarında etkin bir rol oynayacağını vurguladı. Prof. Altan şöyle konuştu:

"Gençlere bu alanda kendilerini göstermeleri için kongrede fırsatlar sunulacak, onlara yol açılacak. Daha da önemli kongre, gençleri 2004 - 2008 yılı içerisinde projeleri ile çalışmalara girmeye teşvik edecek ve 21. ISPRS Kongresi'nde onları da daha çok söz sahibi yapacak". Prof. Altan ayrıca, "Türkiye bu alanda komşu ülkelerine hatta AB'ye katılan üyelere göre çok ilerde. Türkiye bu alanda gelişimini sürdürür, bu alanda yatırımlar yaparsa; pazar altyapısı açısından bu coğrafyada lider ülke olur" dedi.

Fotogrametri ve uzaktan algılama

Fotogrametrik çeşitli görüntü algılama sistemleri yardımıyla yeryüzüne, çevresine ve diğer fiziksel nesnelere ilişkin güvenilir bilgilerin elde edilmesini, işlenmesini, kaydını, ölçümünü, analizini ve sunumunu içeren bilim, sanat ve teknoloji dallarını içermekte. Fotogrametri bilim dalı ile çekilen üç boyutlu

Fotogrametri bilim dalı ile çekilen üç boyutlu resimler tıp, uzay bilimleri, röleve ve restore çalışmaları, mimarlık, özel harita çizimleri, deprem hasar tespiti, kaza hasar tespiti, GSM operatörlerinin kapsama alanı ölçümü, çevre koruması, su ve havza araştırması gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktır. Bugüne kadar bu teknoloji, Dinar, Marmara, Adapazarı depremlerinin hasar tespiti, Patara Antik Kent çalışması, Dolbahçe Sarayı'nın onarımı gibi birçok projede kullanıldı.

Bağımsız verilerin uydudan gelen görüntüleri ile bilimsel projelere destek veren uzaktan algılama sisteminde ise jeoloji, jeomorfoloji, haritalık, tarım ormancılık, çevre bilimleri, hidroloji gibi alanlarda yararlanılmaktır. Dünya çapında sıcaklık ölçümü, deniz kirliliği tespiti, orman envanterinin çıkarılması gibi çalışmalarla destek veren bu bilim dalı aynı zamanda olası felaketlerin önlenmesinde de etkili olmaktadır. Ayrıca uzaktan algılama, İstanbul'un mekânsal büyümesinin ve sosyo-ekonomik gelişiminin takibi gibi projelerde kullanılabiliyor.

Hande Özçarıkçı

(Tel: 0212 278 11 13. Faks: 0212 278 12 38
e-mail: hande@stagepr.com)

AÇIKOTURUM

Siyasal Yaşam ve Bilimsel Düşünce

Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi ve
Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İşbirliğiyle

Yöneten:

Korkmaz Alemdar

Konuşmacılar:

Korkut Boratav

Yaman Örs

Mümtaz Soysal

Gün: 04 Haziran 2004

Saat: 13.30 - 17.30

Yer: Hacettepe Üniversitesi

Yeşil Salon (Merkez Yerleşkesi)

Sıhhiye

TMMOB Maden Mühendisleri Odası'nın Açıklaması (Ankara, Mayıs 2004)

Ülkemizin tek bakır izabe tesisi de fırını söndürdü

Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne ait Samsun İşletmesi ile Eti Bakır AŞ'ının özelleştirilmesine ilişkin nihai pazarlık görüşmeleri 26 Şubat 2004 tarihinde tamamlanmış ve 33 milyon ABD Doları ile en yüksek teklifi veren Ce-Ka İnşaat Makina Madencilik Sanayi ve Ticaret AŞ ile 12 Nisan 2004 tarihi itibarıyle sözleşme imzalanmıştır.

Söz konusu ihaleye ilişkin olarak Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ncı cevaplanılmak üzere, pek çok soru gündeme getirilmiş, ancak her zaman olduğu gibi herhangi bir cevap alınamamıştır.

Özelleştirilmek istenen Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ Samsun İşletmesi, flaş fırın sistemiyle blister bakır üreten bir izabe tesisi, bu tesisten çıkan baca gazlarını değerlendirmek üzere kurlan bir sülfürik asit tesinine ve ayrıca izabe tesisinin artıklarını oluşturan cuруflardaki bakırı tekrar kazanmak maksadıyla kurulmuş bir curuf flotası tesisine sahip bulunmaktadır.

Söz konusu tesisler, 1973 yılında üretime başlamış ve 23 Nisan 2004 tarihine kadar da üretimlerini sürdürmüştür. Ancak, geçtiğimiz günlerde bu tesislerin üretimi durdurulmuştur.

Ülkemizde tek blister bakır üreten Samsun İşletmesi, ülke ekonomisinde 30 yıldır yakın yer almış ve katma değer yaratarak ülke sanayisinin gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Söz konusu işletme, yanlış siyasi tercihler sonucu yatırımsız bırakılmış, emsalleriyle rekabet edemez duruma düşürülmüştür.

Gelenek noktada, bu tesisler, üzerinde bulunduğu arsa bedelinin de altında, belirsiz değer tespit yöntemleriyle elden çıkarılmaktadır. Ayaklı bir satışın sonucunda, hakkaniyet ölçülerinden uzak, vicdanları sızlatan bu değişim-tokusun, ülke ekonomisine ne getirip ne götüreceğinin, şüphesiz takipçi olunacaktır.

Bakır izabe tesislerinin kuruluşuna, ülke ölçünginde değil, bölge hatta dünya hamadde hareketleri dikkate alınarak karar verilmektedir. Tesislerin ekonomikliği yanında, stratejik önemleri vardır. Sanayileşmiş, ancak bakır madenine sahip olmayan pek çok ülkede bakır izabe ve rafineri tesisleri bulunmaktadır. Bu tesislerin elden çıkarılma-

si, fırınların söndürülmesi, ülkemiz ekonomisi için önemli bir hata olacaktır.

Bununla beraber, Samsun izabe tesislerinin tasfiye edilmesi niyetine ilişkin ciddi belirtiler bulunmaktadır. Sözleşme yapılan firma, çalışan izabe fırını söndürmüştür. Bu hususun teknik ya da ekonomik bir izahı bulunmamaktadır. Üretim sistemine ciddi anlamda hasar verilmiştir ve sistemin tekrar revizyona alınması ciddi ekonomik kayıplar getirecektir. Yine, firma, üretim için gerekli yeni hamadde teminine de gitmemektedir. Bu girişimler, amacın üretim yapmak olmadığını göstermektedir.

Türkiye, 30 yılı aşkındır çalışan ve stratejik önemdeki bakır izabe tesislerini kapatmıştır. Bunun sonucu olarak, ülkemizde izabe tesislerinin hamaddeyi olarak üretilen bakır konsantresi, yurtdışına ham olarak ihrac edilmek zorunda kalınacak, ülkemizdeki rafineri tesisleri ise işlemek üzere döviz ödemeyerek dışarıdan blister ya da katot bakır alacaklardır. Türkiye, bir taşla birkaç kez vurulmuştur.

Yine cevapsız kalacak olan sorularımızı sormayı sürdürüyoruz:

1) 240 milyon Dolar değerinde bakır rezervlerine sahip olduğu bilinen Eti Bakır AŞ'ının, kasasında 16 milyon Dolar nakit ve stoklarında hemen nake de çevrilebilir 3 milyon Dolar değerini

de konsantre bakır bulunduğu halde firmaya devredildiği doğru mudur?

2) Eti Bakır AŞ ile birlikte firmaya verilen Karadeniz Bakır İşletmesi AŞ'ne ait Samsun İşletmesi'nin toplam 1.080 dönüm arazisinin bulunduğu ve söz konusu arazilerin toplam değeri en az 15 milyon Dolar olduğu doğru mudur?

3) Samsun'da mevcut tesislerin çalışması için 1.080 dönüm büyülüğündeki araziye gerek olmadığı bilinmektedir. Bu durumda, arazilerin de firma ya verilme nedeni nedir?

4) Söz konusu firmanın madencilik deneyimi nedir? Daha önce benzeri maden işletmeciliği yapmış mıdır?

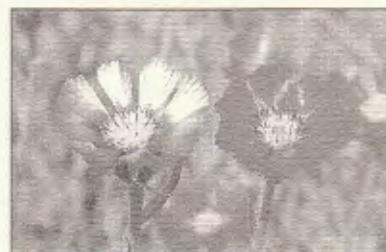
5) Firmanın teklifi ettiği 33 Milyon Amerikan Doları ne şekilde ve hangi sürede devlete ödenecektir?

6) Firmaya devredilen tesislerde üretimin sürdürülmesinin sağlanmasına yönelik maddeler söylemeye neden konulmamıştır?

7) Yıllardan bu yana özelleştirilecekleri söylenen ve bu amaçla Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bünyesine alınan, ancak ne özelleştirilebilen ne de doğru dürüst bir yatırım yapılmayan ve bu nedenle her geçen gün giderek çökme olan kamu madencilik kuruluşları için idarenin görüşü nedir?

Kamuoyunun bilgisine sunarız.

Yanardöner çiçeği koruma altında

Çevre ve Orman Bakanlığı, dünyada sadece Ankara-Gölbaşı'nda yaşayan yanardöner çiçeğinin (*Centaurea tchihatcheffii*) koruma altına alınması için çalışma başlattı. Bakanlık'tan yapılan yazılı açıklamada, dünyada sadece Gölbaşı çevresinde yaşayan yanardöner çiçeği türünün yasadışı yollarla toplanıp satıldığı tespit edildiğine dikkat çekildi. Açıklamada, bu türün Dünya Doğa Koruma Birliği kriterlerine göre nesli tehlke altında olduğu ve Bern Sözleşmesi'ne göre kesin koruma altında olan bitki türleri arasında yer aldığı kaydedildi. Bakanlık açıklamasında, endemik özellik gösteren bu türün korunması için Çevre ve Orman Bakanlığı'ncı çalışma başlatıldığı bildirildi. Açıklamada, Tarım ve Köyleri Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara Büyükşehir ve Gölbaşı Belediyeleri, Ankara Valiliği Çevre ve Orman İl Müdürlüğü temsilcileri ve Gazi Üniversitesi'nden bilim insanlarından oluşan bir heyetin bölgede inceleme gezisi yapacağı belirtilerek, yanardöner çiçeğinin korunması için bir eylem planı hazırlanacağı kaydedildi.

Toryum ve neptünyum

Toryum madeninin stratejik bir malzeme olduğu ve ülkemizin dünya rezervinin büyük bir bölümüne sahip olduğu ve bunun değerinin de Türkiye'nin borçlarını birkaç defa ödeyebileceği tamamıyla gerçek dışıdır. Her ne kadar ülkemizde 380 bin ton ThO₂ rezervi olduğu söylense de uluslararası yayın yapan araştırma kurumları bu rezervimizi, tenörünün çok düşük olması ve nedeniyle ekonomik bulmayı listelere almamaktadır.

Doğrudan toryum madenciliği dünyanın hiçbir ülkesinde bulunmamaktadır. Toryum nadir toprak elementleri çıkartılırken yan ürün olarak elde edilir.

Toryum doğrudan bir nükleer yakıt maddesi değildir! Ancak fisyon yapabilen uranyum-235, uranyum-233 veya plutonyum-239 ile karıştırılarak nükleer reaktörlerde konulduğunda nötron yutan toryumun bir kısmı uranyum-233'e dönüşür. Bu şekilde bir nükleer reaktör için gerekli yıllık uranyum miktarında yaklaşık yüzde 30 tasarruf edilmesini sağlayabilir. Normalde sadece uranyum kullanılan reaktörlerde nötron yutan uranyum-238, neptünyum-239 ve ondan da plutonyum-239'a dönüşür (Bu arada neptünyum ve plutonyumun başka izotoplari da belirli yüzdelerde ortaya çıkar). Bu şekilde gerçekleşen işlem nedeniyle başlangıçtaki fisyon yapabilen madde miktarı azdır. Teknolojisi geliştirilebildiği takdirde uranyum-233, plutonyum-239'a göre biraz daha verimli enerji üretiminde kullanılabilir.

Bugüne kadar toryum kullanarak elektrik üretmek üzere birkaç değişik nükleer reaktör tipi inşa edilmiş fakat istenen fayda sağlanamadığı için kapalılmıştır. Şu an itibariyle dünyada toryumun kullanıldığı bir nükleer reaktör bulunmamaktadır.

Toryumun nükleer reaktörlerde kullanılabilmesi için 2 yöntem mevcuttur.

1) Az sayıda toryumlu yakıt cubukları uranyumlu yakıt cubukları ile aynı demet içerisinde reaktöre yerleştirilir.

Reaktör işletmeye alınır ve yaklaşık 1 yıl enerji ürettiğinden sonra yakıt değişim tarihte zamanında uranyumlu yakıt cubukları reaktör dışına alınırken toryumlu yakıt cubukları uranyumlu taze yakıt cubukları arasında bir dönemde reaktörde tutulur ve ekonomik olan yanma miktarına ulaşılınca bir sonraki yakıt değişim tarihte zamanında hem yanmış uranyumlu cubuklar ve hem de ısrınlanmış (bu arada içerisinde toryumdan dönünen U-233'ün de büyük kısmı yanmış) toryumlu cubuklar dışarı alınır. Bu şekilde en fazla yüzde 30 civarında uranyum tasarrufu sağlanır. Yakin gelecekte ticari uygulama geçmesi en muhtemel yöntem budur (Radkowsky Toryum Çevrimi).

2) Az sayıda toryumlu yakıt cubukları yine uranyumlu yakıt cubukları ile veya toryum doğrudan fisyon yapabilen yaklaşık yüzde 95 zenginlikte uranyum ile karıştırılarak suretiyle yakıt dönüştürülp reaktöre konur ve reaktörde bir dönem uranyum yanarken toryum da ortamda nötronlarla ısrınlanır. Yakıt değişim tarihte zamanında toryumlu yakıtlar da reaktörden çıkarılır. Bir müddet soğutulduğundan sonra (1-2 yıl) yanmış yakıt işleme tesisi'ne getirilir (Ticari olarak sadece yanmış uranyumlu yakıtları işleyecek tesiler vardır ve bu tesilerde yanmış yakıttan plutonyum çıkarılır). Toryumlu cubuklarda ısrınlama sonucu ortaya çıkan uranyum-233 ayrıştırılır ve tekrar nükleer yakıt fabrikalarına götürülerek toryum ile karıştırılır. Bu yöntem teoriktir ve pratikte uygulanabilmesi için miktarı 10 milyar dolarları aşan tesilerin kurulması gereklidir. Örnek olarak Japonya'da kurulmakta olan Rokkashomura Plutonyum İşleme Tesisi'nin maliyeti 16 milyar dolar düzeyindedir. Bu maliyete, yakıt imalat tesileri dahil değildir. Japonlar mevcut 50'nin üzerindeki nükleer reaktörlerinden bugüne kadar çıkış做的 yakıtlarda U-238'den dönüşüp reaktörden büyük kısmı yandıktan sonra yanmış halde arta kalan plutonyumu çıkarıp kullanmak için bu tesisi kurmak-

tadırlar. Bu tesis de ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak olup, kalan kısmını Fransa'daki kullanılmış yakıt işleme tesilerini kullanacaklardır. Japonya gibi bir dünya ekonomi devi (yıllık ihracat-ithalat = yaklaşık 144 milyar Dolar) 50'nin üzerinde nükleer santral sahibi olduktan sonra bu gibi tesileri inşa ederken, bizim olmayan santralımız için dünyada kullanılmayan bir yakıt çevriminden faydalananmak üzere dünyada ticari olarak bulunmayan işleme ve yakıt imalat tesileri kurmamızın herhalde mantıklı bir izahı bulunmamaktadır. Toryum için kurulabilecek yakıt işleme tesisinin ilave radyasyon zırhları bulunacağı ve U-233 içerisinde yüksek enerjili radyoaktif U-232'nin de bulunması nedeniyle yakıt imalat tesilerinin (Uzaktan kumandalı robotlarla yakıt imal edilecektir) gereği hesaba katıldığında toryumun bu yöntemle reaktörlerde kullanılmasının maliyeti aşağı yukarı ortaya cıkmaktadır. Tabii bu maliyet belki 50-100 arasında nükleer reaktör sahibi olmamız durumunda belki düşünülebilir.

Bunların dışında bir başka yöntem üzerinde de çalışmalar yapılmaktadır. Bu yöntem merkezi İsviçre ve Fransa sınırları üzerinde bulunan CERN laboratuvarında gündeme getirilmiş olup, asıl amacı yanmış yakıtlar içerisinde yarı ömrü çok uzun olan nükleer atıkların parçalanarak daha düşük yarı ömürü izotoplara dönüştürülmesini sağlamaktır. Bu şekilde toryumun da parçalanabileceği fikri gündeme gelmiştir. Ancak bunun için çözülmesi gereken pek çok husus vardır. Bunlar ana hatlarıyla 200 MWe güç tüketen kararlı proton hızlandırıcı sağlama, yakıt kimyasındaki belirsizlikler vs. Pek çok Avrupa ülkesi bu yönetimde sıcak bakiyamaktadır. Japonya ise maliyeti ne pahasına olursa olsun halkın mutluluğu için radyoaktif atıklarının azaltılmasını sağlamak amacıyla ilgilendirmektedir. Bu yöntem için Avrupa Birliği'nde 2030 yılında bir prototip tesis kurulması planlanmaktadır. Eğer sonuçları olumlu olursa yaklaşık bir 10-15 yıl içerisinde (2040-2045) ticari hale gelmesi beklenmelidir.

Her üç yöntemde de toryum kullanı-

minin ekonomik olduğu farz edilirse, elektrik şirketleri herhalde toryumu Türkiye'deki üretim maliyetinin 6-7'de birine satan Hindistan gibi ülkeleri tercih edeceklerdir. Bu nedenle de bizim ülke olarak mevcut toryumumuza satarak borçlarımızı ödeyebileceğimiz hayalini bir kenara bırakmak gerekmektedir.

Bir nükleer reaktörün yıllık yakıt gereksiminin yaklaşık 20-30 milyon dolar olduğu düşünülürse, yukarıda bahsettiğim her iki yöntemle elde edilecek yakıtın maliyetinin bu rakamın çok çok üzerinde olacağı dikkate alındığında, dünya genelinde neden toryumun nükleer yakıt katkı malzemesi olarak düşünülmeliği anlaşılacaktır.

Yapılan bir araştırma uranyum fiyatlarının 250-300 dolar/kg olması durumunda toryumun bir ekonomik fayda sağlayacağını ortaya koymaktadır (Bu rakam Türkiye için herhalde

1000 Dolar'ın üzerinde). Bugün itibarıyle uranyum fiyatı kontratlı alımlarda 19 dolar/kg civarındadır. Hatta spot piyasada (miktär garantisiz yoktur ve anlık olarak eldeki miktarla göre) 8-10 dolar/kg civarında da temin edilebilmektedir.

Hazinecilik, ganimeçilik ve mirasçılık zihniyetinden bir an önce kurtulmak, mevcut kaynaklarımıza (mesela bor madenlerimizi) akıllıca işletmek ve bu maddeler üzerine katma değer katarak dünya pazarına mamül ürün olarak sunmak gerekmektedir. Aksi durumda başkaları teknoloji geliştirirken bizler madenlerimizi hammadde olarak pazarlar, başkalarının ürettiği mamulleri daha yüksek fiyatlardan satın almak zorunda kalırız..

Neptünyum

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi neptünyum uranyum-238'in nötron yutma-

si sonucu oluşur, bu da birkaç gün içerasında plutonyum-239'a dönüşür. Yani neptünyum doğal bir element değildir. Neptünyumun 237 nolu izotopu haricindeki çok kısa sürede bozunup başka elementlere dönüşür. Dünya üzerinde kullanıma hazır neptünyum yanmış nükleer yakıtların yeniden işlenmesi sırasında elde edilen kadardır. Pek çok uluslararası yayında doğal neptünyum miktarı 0 (sıfır) olarak gösterilmektedir. Ülkemizde nükleer santralimizin olmaması nedeniyle hiç kimse Türkiye'nin borçlarını kapatacak değerde neptünyumumuz olduğu iddiasında bulunamaz. Neptünyumun doğal bir element olmaması nedeniyle Türkiye'de neptünyum madeni var iddiası da başlı başına saçma bir iddiadır.

Ziya Erdemir

(Nükleer Enerji Yüksek Mühendisi)

"Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi" Çalışma Grubu II. Ulusal Sempozyumu

(18-20 Haziran 2004, TC Kültür Bakanlığı Assos Kazı Evi, Çanakkale)

Taslak Program

(yazar soyadına göre alfabetik sıra ile)

1. Akdeniz, Gediz: Karmaşıklık ve sosyal sistemlerin değişiminde bir simülakr olarak popüler kültürün yeri

2. Ayan, Dursun: Sivas-Gölova'da yerel ölçü ve tarthalar

3. Ayan, Gürkal: Türkiye'de mühendislik eğitimi zayıflıyor mu?

4. Berkmen, Haluk: Nedensellik hakkında farklı bir görüş

5. Bir, Atilla: İslam ince teknolojisinde hiyal geleneği: Benu Musa Kardeşler, el-Cezeri, Takiyüddin bin Maruf

6. Bulutsuz, Sema: Memex, Hypertext, Yazınsal Bellek

7. Demircan, Osman: Astrolojide kavram kargasası ve yanlışlar

8. Günergun, Feza + Seref Etker: Truva'da ünlü bir patolog: Rudolph Virchow

9. İnönü, Erdal: Türk bilimcilerinin adlarıyla anılan bazı buluşlar

10. Karacay, Timur: 20. yüzyılda matematiğin temellerini sarsan düşünceler

11. Kuryel, Beno: Bilimin sınırları üzerine bilgikuramsal bir inceleme

12. Montuschi, Eleonora: The meaning of objectivity and the practice of social science

13. Özbayoğlu, Erendiz: Plinius Naturalis Historia: içeriği, önemi

14. Özcan, A.Can: Kasparov'un isyanı ya da insanın evrenin evrimi içinde oynadığı rolle karbon atomunun karşılaştırılması

15. Sakıncı, Mehmet: Eski canlılar bilimi "Paleontoloji"nin doğa bilimleri tarihi içindeki yeri

16. Şengör, Celal: İlk global tektonik teori

17. Zeren, Tamer + Nuran Ekerbicer (Poster): Fizik ve biyolojik bilimlerin buluştuğu bir denklem: "Bernoulli"

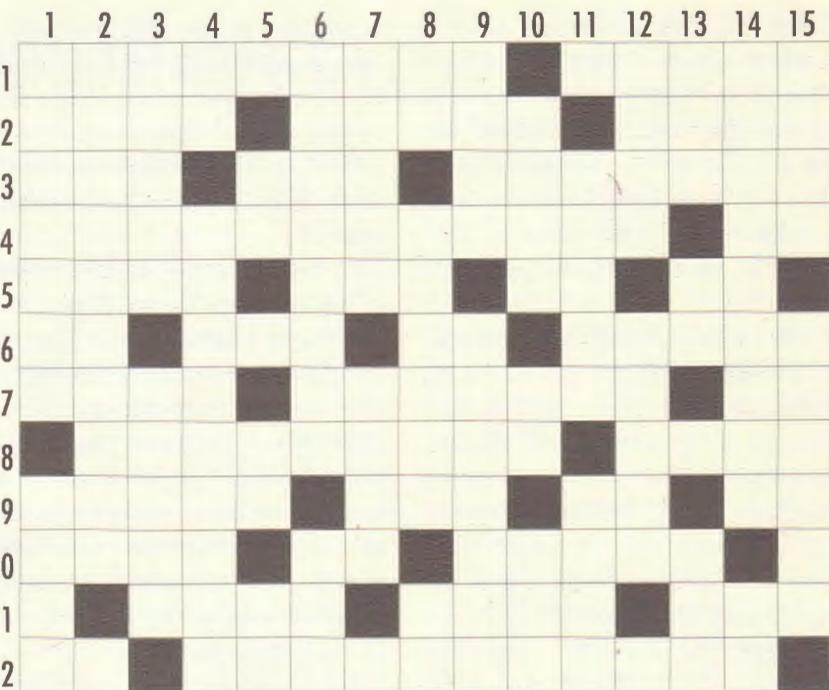
Katılım için assosfeza@yahoo.com

Soldan sağa

- 1) Bektaşı inançlarının yayılmasında, kardeşliğin, birliğe dayanan insan sevgisinin gelişmesinde etkili olmuş, tekkesi Antalya Elmalı İlçesi yakınlarında bulunan 14. yüzyıl Anadolu erenlerinden.- "Herkes tapınıyorken kendine ... gibi/ Herkes çalın satarken canlı bir afiş gibi" (Namdar Rahmi Karatay).
- 2) Blucinin eşanımlısı.- İçinde birbirine aykırı, değişik öğeler bulunan karışım.- Brıç oyununda "el alma", "el".
- 3) Asya'da bir ırmak.- İslam inancında gögün 9. katı.- Kısa ve dik kesilmiş (erkek saç).
- 4) Halide Edip Adıvar'ın filme de alınmış bir romanı.- "Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir ... kurtarır" (atasözü).
- 5) Halk dilinde "küçük kardeş".- Kayak.- Bir nota.- Bir tür cuha.
- 6) İlgi eki.- İsviçre'de bir kanton.- Lesoto'nun plaka imi.- Parasal.
- 7) Eski dilde "yapıtlar, yapılar".- Anlama, kavrama yeteneği.- Radon'un simgesi.
- 8) Tasarlama, kurma.- Resimli duvar duyurusu, aşı.
- 9) Fayda.- Ödeme.- Kemiklerin toparlak ucu.- Çince "çay".
- 10) "Ahmet ..." (Felsefecisi, yazarımız).- Bin metrenin kısaltması.- Satürn Gezegeni'nin 1965'te keşfedilen en büyük uydusu.
- 11) Orta Afrika Cumhuriyeti'nde bir il.- Karagöz oyununda perdeye verilen ad.- Bir bilgisayarın kullandığı sözcüklerin uzunluk ölçüsü birimi.
- 12) ... Yazılılarına Vuruyor Güneş (İlhan Berk'in bir betiği).- İncecikten bir kar yağar/ Tozar Elif Elif diye/ Deli gönül hayran olmuş/ Gezer Elif Elif diye" diyen, 1606-1679 (?) yılları arasında yaşamış ünlü halk ozanımız.

GEÇEN SAYININ YANITI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	A	İ	T	F	A	İ	K	A	R	K	A	H	
2	A	K	L	I	S	K	I	N	K	A	R	S	A	
3	L	A	K	I	P	O	N	B	I	F	T	E	K	
4	K	R	E	M	L	I	N	Z	A	D	E	L	A	
5	I	S	A	K	R	O	P	O	L	S	T	E	N	
6	M	U	R	C	I	G	L	O	U	L	A	M	A	
7	I	E	U	N	R	A	E	R	E	N	Y			
8	N	A	D	A	S	A	N	A	K	M	E	I	S	
9	C	R	Z	A	A	F	V	A	L	E	R			
10	I	T	F	A	K	I	T	A	B	I	K			
11	M	I	A	A	I	N	I	T	I	K				
12	L	A	T	I	F	D	E	M	I	R	C	I	A	Y

Yukarıdan aşağıya

- 1) MÖ 5. yüzyılda kurulmuş, kişinin beynisel yeteneğinin tam olarak gelişip özgürlüğe kavuşabilmesi için 84 bin kez yaşaması gerektiğine inanan bir Hint tarikatının üyelerine verilen ad.- Metin Eloğlu'nun bir şiir betiği.
- 2) İran'ın güneydoğu kesimiyle Pakistan'ın batı kesimi arasında bulunan bölge.
- 3) Apartmanlarda konut olarak kullanılan bölüm.- İsviçre'de bir kent.
- 4) Tarla sınırı.- Önem vermek, alıcırsız etmek.
- 5) Zihin.- Şarkı, türkü.- Eski Mısır'da insanlığınun yaşamsal dayanağı olan üretici güç.
- 6) Bilimsel sosyalizm.- "Yüce dağ başında ... bulamadım/ Ayvadan usandım nar bulamadım/ Dünyayı kalbura koydum eledim/ Gene bir münasip yar bulamadım" (TÜRKÜ).
- 7) Alaturka müzikte ana makamlar- dan biri.- Acıklı.
- 8) "Doruklarda buzulların salkımı/ Fi-
- 9) rari güvercinler ... başlarında" (Ahmed Arif)- Yaratılış.- Aktinyum'un simgesi.
- 10) Argoda "şans, talih".- İstanbul'da bir semt.
- 11) "... geber dedik ammâ, hakikat öyle değil/ Zevâli yok gamı aşkin bu mihnet öyle değil" (Suzinak- Fahri Kopuz).- "Arkada, geride" anlamında bir ek.- Yunan söylencesinde, Kadmos ile Harmonia'nın kızı olan bir Deniz Tanrıçası.
- 12) "... aldı bir nigeh-i hayretinle âb" (Nedim).- Büyük ve süslü çadır.
- 13) Orta Avrupa'da bir ırmak.- Tayin, nasip.
- 14) Geleneksel Anadolu evlerinde, odada en saygın kişilere ayrılan boş köşe.- Ulanmış parça.- Amerika Basketbol Ligi'ni simgeleyen harfler.
- 15) Drina Köprüsü'nü yaratmış Nobel Ödüllü Sırp yazar.- İnsan.
- 16) Başparmak.- Yapı, yapım.

Mayıs sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Nusret Kızıl (Diyarbakır), Semra Larcın (Antalya) ve Emine Hanım Turhan (Antalya) bizden kitap kazandı. Haziran bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz 3 okurumuz, Terry Eagleton'un Literatür Yayınları'ndan yayımlanan Kuramdan Sonra adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirilmeye girebilmesi için, en geç 20 Haziran tarihine kadar posta, faks ve e-posta yoluyla dergimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin!..

